

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

JOŽA VILFAN:

V spomin Borisa Kraigherja

RADOMIR D. LUKIČ

Samoupravljanje in potrošniki

FRANCE BUČAR:

Povezanost javne funkcije
in osebne eksistence

ERNEST PETRIČ:

Ali res ogroženo slovenstvo?

2

LJUBLJANA V FEBRUARJU 1967

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Roman Albreht, Vlado Benko, Adolf Bibič, Stane Kav-
čič, Dragana Kraigher, Sergej Kraigher, Stane Kranjc,
Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter,
Rino Simoneti, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Joža Vilfan, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK :
Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK :
Stane KRANJC

Lektorja: Mojca Močnik in Jože Snoj
oprema: ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO :
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77
UPRAVA :
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 232

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)
Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 504-603-13
Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«
Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik IV. 1967 št. 2 | revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- JOZA VILFAN: V spomin Borisa Kraigherja 179
- RADOMIR D. LUKIČ: Samoupravljanje in potrošniki 184
- FRANCE BUCAR: Povezanost javne funkcije in osebne eksistence 199
- KOMUNISTI IN NAS ČAS:
Na vprašanja uredništva odgovarjajo:
Stane Mešič, Zvone Dragan, Viljem Merhar, Desanka Markovič in Mirko Anzeljc 216
- ZDENKO ROTER: Komunisti — religija in cerkev v Sloveniji 228
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
ERNEST PETRIČ: Ali res ogroženo slovenstvo? 238
- SASA CVAHTE: Organizacija zdravstvenega varstva 247
- METOD RUDOLF: Ali »delovna dividenda« resnično ureja probleme? 257
- BERNE STRMCNIK: Kvalifikacijske strukture in kadrovska (ne)politika 262
- DRAGANA KRAIGHER: Pota samoupravljanja 270
- POLEMIKA:
SLAVKO PODMENIK: O »zaščitnih cainah« za slovensko sociologijo 274
- ZNANOST IN DRUŽBA:
PETER JAMBREK: Sociologija prava: problemi, metoda, teorija 282
- JUGOSLAVIJA V OCEH DRUGIH:
ANA STUPAN: Podoba Jugoslavije v amerškem revialnem tisku 294
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
MIROSLAV KUSÝ: Dogmatični in anti-dogmatični marksizem 305
- MEDNARODNI ODNOSI:
JANKO JERI: Vozlišča in procesi 318
- BREZ OVINKOV:
— Evidentiranje po sprejetih načelih? 331
— Bilanca brez dokumentacije 332
— O Franzu Ferdinandu in Vladimiru Iljiču 333
— Še o »slabi poti do dobre odločitve« 334
- PRIKAZI IN RECENZIJE:
FRANCE VREG: Svetovna družba in komuniciranje 337
Beleške o tujih revijah 346
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 349

CONTENTS

JOZA VILFAN: In Memory of Boris Kraigher 179

RADOMIR D. LUKIĆ: Selfmanagement and Consumers 184

FRANCE BUČAR: Connection of Public Function and Personal Existence 199

THE COMMUNISTS AND OUR TIME: Questions of the Editors are answered by: Stane Mešič, Zvone Dragan, Viljem Merhar, Desanka Markovič and Mirko Anzeljc 216

ZDENKO ROTER: Communists — Religion and the Church in Slovenia 228

GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:

ERNEST PETRIČ: Is Slovene Nation really in Danger? 238

SASA CVAHTE: Organization of Health Security 247

METOD RUDOLF: Does »Working Dividende« really Settle the Problems? 257

BERNE STRMČNIK: Structure of Qualifications and Policy of Recruitment 262

DRAGANA KRAIGHER: The Ways of Selfmanagement 270

POLEMIC:

SLAVKO PODMENIK: On »Protective Customs« for Slovene Sociology 274

SCIENCE AND SOCIETY:

PETER JAMBREK: Sociology of Law: Problems, Methods, Theory 282

YUGOSLAVIA AS SEEN BY OTHERS:

ANA STUPAN: The Picture of Yugoslavia in American Periodicals 294

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

MIROSLAV KUSÝ: Dogmatic and Antidogmatic Marxism 305

INTERNATIONAL RELATIONS:

JANKO JERI: Crossing Points and Processes 318

STRAIGHT AWAY:

Selection of Potential Candidates in accordance with Accepted Principles? 331

Balance without Documentation 332

On Franz Ferdinand and Vladimir Iljič 333

Still on »a Bad Way to a Good Decision« 334

REVIEWS, NOTES:

FRANCE VREG: World Community and Communication 337

Notes on foreign reviews 346

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 349

СОДЕРЖАНИЕ

ИОЖА ВИЛФАН: Памяти Бориса Крайгера 179

РАДОМИР Д. ЛУКИЧ: Самоуправление и потребители 184

ФРАНЦЕ БУЧАР: Связь общественной функции и личного быта 199

КОММУНИСТЫ И НАШЕ ВРЕМЯ: На вопросы редакции отвечает: Стане Мешич, Звоне Драган, Вильем Мерхар, Десанка Маркович и Мирко Анзелц 216

ЗДЕНКО РОТЕР: Отношение коммунистов к религии и церкви в Словении 228

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ЭРНЕСТ ПЕТРИЧ: Словенская национальность под угрозой? 238

САША ЦВАХТЭ: Организация здравоохранения 247

МЕТОД РУДОЛЬФ: Разве проблемы действительно решаются »трудовыми дивидендами«? 257

БЕРНЕ СТРИЧНИК: Структура по квалификациям и (не)политика кадров 262

ДРАГАНА КРАЙГЕР: Пути самоуправления 270

ПОЛЕМИКА:

СЛАВКО ПОДМЕНИК: Об »охранительных пошаннах« для словенской социологии 274

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

ПЕТЕР ЯМБРЕК: Социология права: проблемы, метод, теория 282

ЮГОСЛАВИЯ В ГЛАЗАХ ПОСТОРОННЫХ:

АННА СТУПАН: Вид Югославии в американской периодической печати 294

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

МИРОСЛАВ КУСЫ: Марксизм догматический и антидогматический 305

МЕЖАУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

ЯНКО НЕРИ: Узловые пункты и процессы 318

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

— Ведение учёта согласно утверждённому принципу? 331

— Баланс без документации 332

— О Франце Фердинанде и Владимире Ильиче 333

— Еще раз о »плохом пути к

ОБОЗРЕНИЯ И РЕЦЕНЗИИ:

ФРАНЦЕ ВРЕГ: Всемирное общество и коммуникации 337

ПО СТРАНИЦАМ ИНОСТРАННЫХ ЖУРНАЛОВ 346

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ 349

V spomin Borisa Kraigherja

Prebiram izjave, spominske govore, članke, ki so bili objavljeni ob smrti Borisa Kraigherja. Presenetljivo ni njihovo veliko število, saj je ta smrt zaradi odgovornega položaja, ki ga je Boris Kraigher imel, nujno bila na žalosten način dogodek dneva. Presenetljivo je to, da je v tem, kar je bilo objavljeno, pravzaprav malo ponavljanja. Vsi, ki so tako ali drugače izrazili svojo osuplost spričo nenadne Kraigherjeve smrti, so se razumljivo strinjali v ugotovitvi, da smo z njim izgubili človeka, ki nam je bil v tem trenutku najbolj potreben, v ugotavljanju Kraigherjevega deleža v gospodarski in družbeni reformi, njegovih zaslug za to reformo in našega skupnega pričakovanja, kaj bi lahko še dal v njenem nadaljnjem izvajanju. Po drugi strani pa so vse te izjave, govori in članki, ko so poskušali nekaj povedati tudi o Kraigherju kot človeku, vsebovali vsakteri to ali ono dragoceno potezo, ki ti samemu ob sporočilu o smrti ni prišla v spomin, ki pa si jo takoj spoznal kot prav tako pomembno, kot si čutil, da je tista, ki ti je prišla na misel ob prvi bolečini. Tako so vse te izjave, govori in članki vsakteri na svoj način pokazali, kako bogata, mnogostranska in z vsako svojo stranjo markantna osebnost je bil Kraigher. Zavedam se, da te vrste ne morejo zajeti tega bogastva in ne izraziti te markantnosti; imajo samo skromni namen, da izrazijo spoštovanje tudi naše revije do pokojnika in njegovega spomina.

Pri pisanju o Borisu Kraigherju in njegovi prezgodnji smrti pa ne gre samo za pisanje o izredni osebnosti. Gre za pisanje o človeku, za katerega vsi vemo, da bi svojo pravo razsežnost in svojo specifično ustvarjalnost — tisto ustvarjalnost, ki z njo veliki ljudje obarvajo svojo dobo — šele razvil. Spominjati se Borisa Kraigherja se ne pravi govoriti o končanem, sklenjenem poglavju; to se pravi govoriti predvsem o še neopravljenih nalogah in o še nerešenih problemih. Tudi če se boleče zavedamo, da je za Borisa Kraigherja vse sklenjeno in vse končano, ne moremo o tem, kar je naredil in kar je sno-

val, razmišljati, ne da bi vse to projicirali v prihodnost, ne da bi se na ta način ne samo neizrečen, temveč mnogokrat tudi podzavesten mešal v razmišljanje občutek, da bi Boris Kraigher to in to vprašanje reševal, to in to nalogo izvedel na čisto določen način. Spričo tega je ne samo zaradi naše človeške prizadetosti, zaradi izgube dragega in spoštovanega tovariša nemogoče, da bi poskušali podati v tem trenutku zgodovinarsko objektivno, pa čeprav samo delno podobo o njem, temveč je to nemogoče tudi zaradi naše angažiranosti v dogajanju, ki teče in ki sega v bližnjo prihodnost.

Ob tej angažiranosti čutimo predvsem, da smo z Borisom Kraigherjem izgubili velikega slovenskega politika. Zrastel je kot član tiste vodilne skupine komunistov, ki je na svojih plečih nosila glavni del odgovornosti v pripravah na revolucijo, v sami revoluciji in po njej in ki je, izhajajoč iz koncepta, ki ga je Sperans razvil za slovenski narod v okviru Titovega presnaopljanja partije, identificirala preroditev slovenskega naroda v državni narod s socialistično revolucijo. V precejšnji meri je zaradi funkcij, ki jih je Boris Kraigher imel po vojni, bila prav njegova naloga, da ta koncept urešniči v praktični politiki. V prvih povojnih letih je bil operativno, pozneje pa tudi idejno odgovoren za reševanje teritorialne strani slovenskega vprašanja in bil je na čelu slovenske vlade v petdesetih letih, ko so se začele kazati globlje implikacije našega spopada z Informbirojem. Boris Kraigher je v razmejitvenih razpravah zagrizeno branil vsako ped slovenske zemlje. Tako je ravnal — in ob neki priložnosti to tudi rekel — ker je čutil, da brani s tem sestaven del socialističnega sveta in socialistično revolucijo. Ob tem pa je tudi vedno razmišljal in razglabljal, kakšen naj bo smisel obstoja enega najmanjših evropskih narodov — našega naroda — in v čem je možna njegova prihodnost. Na stikališču jugoslovanske federacije z Zahodno Evropo se je na samosvoji način vključeval v splošne jugoslovanske napore, da nanovo, zunaj do takrat veljavnih shem, analiziramo svetovna dogajanja. Na značilen način odseva ta njegova razmišljanja misel, ki jo je še ne tako dolgo tega izrekel, da je v teh analizah treba iti vse do svetovne gospodarske krize med obema vojnama in da je treba prav v ponovni oceni takratnih problemov in takratnih rešitev iskati osnovo za ustrezne odgovore danes. Kot tak problem današnjega dne je pojmoval tudi oblike in načine povezovanja med narodi.

Izhajajoč iz tega, da je socialistična revolucija pripeljala do uveljavljanja slovenskega naroda kot državnega naroda, izhajajoč iz obveznosti, da razvijanje socialističnega družbe-

nega in gospodarskega sistema ne more držati k zanikanju vsega tega, pa Kraigher ni bil samo proti stapljanju, proti tako ali drugače obnavljanemu ilirstvu in ni bil samo proti hegemoniji tega ali onega jugoslovanskega naroda in s tem v zvezi tudi proti vsaki slovenski domišljavosti kot posebni obliki kompenzacije za hegemonijo, temveč je bil tudi proti vsakršnemu gledanju na našo jugoslovansko skupnost kot nekaj posebnega, kar bi nam — recimo, zaradi posebno junaškega in uspešnega boja med vojno ali zaradi našega tveganega odpora proti Kominformu — dajalo pravico, da se postavljamo nad druge. Večkrat je v tej zvezi govoril o nevarnosti jugoslovanskega šovinizma. Na vsako mogočo našo napako, bodisi posameznega jugoslovanskega naroda ali cele naše skupnosti proti drugim, to je zunaj Jugoslavije živečim narodom, je gledal kot na atentat na bistvo naše federacije. Internacionalizem je enakopravnost v odnosih med narodi in državami in naša federacija mu je zato bila permanentna izkušnja internacionalizma.

Primer slovenskega naroda mu je bil primer samo enega malih narodov v današnjem svetu. Reševanje vprašanja malih narodov je v Kraigherjevih očeh bilo mogoče samo v spreminjanju strukture mednarodnih odnosov sploh. Za male narode ni videl prihodnosti v njihovem zapiranju, temveč samo v čim tesnejšem povezovanju s svetom. V svetu zaprtih državnih skupnosti mora nujno prihajati na zunaj do trenj med njimi, na znotraj do prevladovanja večjih in močnejših. Boris Kraigher je zaradi tega bil med glavnimi zagovorniki odprtih meja in odprtega gospodarstva kot politiki vse naše federacije do zunanjega sveta. Na tej osnovi je kot že prej Kidrič preraščal iz velikega slovenskega v velikega jugoslovanskega politika. Jugoslovanska federacija mu je bila mikrokozmos, v katerem je mogoče in v katerem je treba z veljavnostjo ne samo za jugoslovanski primer reševati probleme sveta, ki je v globokem strukturnem spreminjanju.

Kraigher pa svojo koncepcijo konstituiranja slovenskega naroda v državni narod kot rezultat in kot konkretno obliko socialistične revolucije na naših tleh ni uveljavljal in utrjeval samo na zunaj v odnosu do težav in nevarnosti, ki jih prinaša spreminjanje struktur sveta, temveč tudi proti težavam in nevarnostim, ki jih je to spreminjanje nujno moralo izzvati v sami notranjosti slovenskega naroda. Kraigher je bil tisti slovenski politik, ki je zopet nujno, zaradi nalog, ki jih je imel — te so mu bile pa naložene zaradi njegovih izrednih in posebnih sposobnosti — bil tisti, ki je prevzel staro pravdo med naprednimi in konservativnimi silami našega naroda.

Pri tem Kraigher ni bil pripravljen, da bi se omejil samo na zunanje pojave konservativnih sil, zlasti ne samo na tiste pojave, ki so v neposredni preteklosti te sile označevali. Kraigher je šel do samih korenin. V svetu, v katerem se ne glede na družbeno ureditev kot najbolj neposredni učinek burnega razvoja proizvodjalnih sil tako hitro spreminja struktura prebivalstva, je Kraigher tudi za slovenski narod pričakoval uveljavljanje in krepitev samo od ustrezno se razvijajoče, se pravi moderni tehnologiji najbolj ustrezne delitve dela znotraj slovenskega naroda in na tej osnovi ustrezno zgrajene hierarhije vrednot. V kompleksu s tem zvezanih vprašanj mu je potem bilo nadse pomembno vprašanje duhovnega in kulturnega ustvarjanja. Če je kdo veroval v osvoboditev človeka, kakor jo oznanja marksizem, je to bil Boris Kraigher. Zato mu je bil vedno pred očmi človek, ki bo fizičnega dela popolnoma oproščen in bo zaradi tega lahko doživeljal in izživeljal vse svoje duhovne potence. Ustvarjanje duhovnih in kulturnih vrednot mu je bil smisel človeškega življenja. Hkrati pa je tudi izredno intenzivno čutil, da se z razvojem spreminjajo oblike intelektualnega dela in da se stalno podira stara in gradi nova hierarhija vrednot. Če je videl končni smisel človeka v ustvarjanju duhovnih in kulturnih vrednot, ga je kot takega videl samo, kolikor so izraz človeka samega in izražajo človeka, ne pa kot življenje zaprto v slonokoščeni stolp, ne kot dejavnost, ki bi bila sama sebi namen ali ki bi v najboljšem primeru mogla zadovoljiti samo ustvarjalca samega ali neki ožji krog. Bil je globoko prepričan, da na današnji razvojni stopnji vse duhovno in kulturno snovanje zadovoljuje potrebe vse širših in širših krogov živih, konkretnih ljudi, in je zaradi tega veroval v možnost samoupravljanja tudi na področju duhovnega in kulturnega ustvarjanja. Iz istega prepričanja je Boris Kraigher bil za čimbolj radikalno demokratizacijo vsega procesa izobraževanja in za naslanjanje naporov za razvoj znanosti na forsiranje tehnologije in uporabnega raziskovanja sploh.

Kraigher je stal v osredju problematike, ki jo proži gigantsko presnavljanje struktur sveta, in problematike, ki je posledica tega procesa pri nas doma. Pri tem je lahko njegova misel v tem ali onem trenutku, v tem ali onem pogledu bila tudi kontroverzna. Toda ob tem, ko se ga takole fragmentarno spominjamo kot človeka borca, ki je zelo neposredno in učinkovito posegel v samo revolucijo in ki je potem zvesto in tudi zagrizeno branil in varoval njeno kontinuiteto, pa ne smemo pozabiti še neke lastnosti. Da, Kraigher je bil človek ideje, toda hkrati človek velike odgovornosti pri ravnanju z ide-

jami. Iz angažiranosti v današnjem trenutku, v današnjih nalogah in problemih je treba, da napišemo, da mu je pri javnem oblikovanju idej vedno šlo za funkcijo, v kateri se te ideje pojavljajo, torej ne oblikovanje idej zaradi idej in najmanj, seveda, zaradi samih bolj ali manj udarnih formulacij. Šlo mu je za odgovornost pred idejami, ki se lahko realizirajo in s tem potrdijo in dokončno izkažejo samo ob ustreznem naporu za ustvarjanje možnosti za njihovo uresničitev.

Tam, kjer bomo Kraigherja najbolj pogrešali in kjer nas hkrati spomin na njega najbolj obvezuje, je njegova zvestoba revoluciji, njegovi vztrajni napor, da ohrani in potrdi njeno kontinuiteto, njegova vera v socializem in živ občutek za to, da ga je treba razvijati sredi naših razmer in pogojev in predvsem za našega človeka.

JOZA VILFAN

Samoupravljanje in potrošniki

I

Ce hočemo razpravljati o odnosu samoupravljanje — potrošniki, moramo najprej zastaviti vprašanje o skladnosti interesov proizvajalcev in potrošnikov (izhajamo namreč iz podmene, da so nosilci samoupravljanja v prvi vrsti proizvajalci, pri čemer pa mednje ne uvrščamo samo proizvajalce v ožjem pomenu besede, tj. proizvajalce blaga, ampak tudi proizvajalce uslug in nasploh delovne ljudi, ki opravljajo različne družbene dejavnosti). Se interesi proizvajalcev in potrošnikov ujemajo ali ne? Razumljivo je, da vprašanje zadeva samo proizvajalce in potrošnike v tržnem gospodarstvu, kjer je pomemben predvsem zaslužek.

Odgovor na to vprašanje je različen, odvisen od tega, s katerega stališča presojava. Če gledamo abstraktno, je odgovor pritrdilen. Lahko namreč rečemo, da proizvajalec zaman proizvaja, če ni potrošnikov, ki bi proizvode kupovali in s tem omogočili nadaljnjo večjo proizvodnjo. Zato si želijo proizvajalci močnih in nakupa zmožnih potrošnikov. Očitno je, da so tudi potrošniku potrebni proizvajalci, brez katerih ne more zadovoljiti svojih potreb.

Abstraktno gledano je pravilna tudi trditev, da se interesi proizvajalcev in potrošnikov med seboj skladajo, ker razlike med njimi pravzaprav ni — vsak proizvajalec je praviloma tudi potrošnik in vsaka proizvodnja pomeni v resnici potrošnjo.

Toda če preidemo z abstraktnega stališča na konkretno, če si zamislimo konkretne proizvajalce konkretnega blaga in uslug ter konkretne potrošnike istega blaga in istih uslug ter njihove konkretne odnose ob vsakem konkretnem blagu in uslugi, bomo z lahkoto opazili, da je odgovor nikalen; interesi proizvajalcev in potrošnikov se ne ujemajo, temveč si nasprotujejo. Skratka: pri vsaki menjavi med proizvajalci in potrošniki si vsak proizvajalec prizadeva, da bi dobil čim-

več, konkretno, da bi bila cena njegovega blaga ali uslug čim višja, medtem ko si potrošnik prizadeva nasprotno — da bi bila cena čim nižja. Isto nasprotje se pojavlja glede kvalitete blaga in uslug ter drugih stvari v zvezi z menjavo. Podobno velja tudi za argument, po katerem je vsak proizvajalec hkrati tudi potrošnik. Dejansko ta trditev ni točna, ker je vsak proizvajalec samo proizvajalec konkretnega blaga in uslug, ne pa abstraktni proizvajalec, proizvajalec nasploh. Proizvajalec konkretnega blaga, ki ga sam proizvaja, in uslug, ki jih sam nudi, praviloma sploh ne izrablja ali pa jih izrablja tako malo, da njegov interes, kot interes potrošnika lastnega blaga in lastnih uslug, nima nobenega vpliva na znižanje cene, povečanje kvalitete itd. tega blaga in uslug. Narobe, za vse to je odločilen njegov proizvajalski interes, ki nasprotuje interesom potrošnika. Ko proizvaja konkretno blago in usluge, je proizvajalec seveda tudi potrošnik, toda potrošnik povsem drugačnega blaga in uslug. Zato njegov potrošniški interes nasprotuje interesu proizvajalca blaga in uslug, ki jih kot proizvajalec sam rabi.

Socializem, posebno še tržni socializem, tega v ničemer ne spreminja. Nima palice čaralke, s katero bi uskladil interese proizvajalcev in potrošnikov. Dejstvo, da gre za socialistične proizvajalce in potrošnike, na to ne vpliva. Isto velja tudi za naš samoupravljaljski socializem, zanj še posebej, ker izhaja iz konkretnih interesov proizvajalcev in potrošnikov. Zastžek proizvajalcev je namreč skoraj povsem odvisen od njihovih konkretnih odnosov s potrošniki, ne pa od državnega plana. Tudi cena, po kateri bo potrošnik kupil blago ali uslugo ter pri tem več ali manj prihranil, ni odvisna od tega plana, ampak od neposrednih odnosov potrošnika s proizvajalcem na trgu. V takšnem socializmu se nasprotja med interesi proizvajalcev in potrošnikov še povečujejo: trg njihovih nasprotij ne razrešuje, ampak jih celo še bolj zastruje.

Z vidika družbe kot celote ima to nasprotje tudi dobre strani. Praviloma vpliva na bolj učinkovito in bolj donosno gospodarjenje, ker znižuje proizvodne stroške ipd. To pa še ne pomeni, da nima tudi slabih strani. Slepо križanje konkretnih interesov v vsakem konkretnem odnosu med proizvajalci in potrošniki vodi namreč k temu, da ne vidimo nekaterih skupnih interesov, ki jih lahko zavarujemo samo s sodelovanjem zunaj neposrednega tržnega odnosa. Tak skupni interes je lahko planiranje proizvodnje skladno s potrebami potrošnje. S tem dosežemo stabilno proizvodnjo in zadovoljimo potrošnjo, hkrati pa stabiliziramo potrošnjo in zagotovimo plasma produktov.

Po vsem tem lahko rečemo, da si konkretni interesi proizvajalcev in potrošnikov na trgu nasprotujejo. So pa nekateri skupni, splošni in abstraktni interesi, ki jih ni moč zadovoljiti samo z menjavo na trgu.

II.

Če se proizvajalec in potrošnik soočita samo na trgu in če tu opazujemo njun odnos, ne da bi se kakorkoli vmešavali — kdo je potem na boljšem, čigave interese bolj štiti že sam tržni mehanizem? Tudi na to vprašanje je mogočih več odgovorov.

Prevladuje odgovor, ki zanj najdemo razloge že na prvi pogled. Proizvajalec ima v rokah blago in usluge, ki so potrebne potrošniku. Torej je v mnogo boljšem položaju. Naj je proizvajalec še tako odvisen od potrošnika — ker brez prodaje ni proizvodnje —, je vendar potrošnik bolj odvisen od njega, ker brez njegovega blaga in uslug preprosto ne more živeti.

Mnogo redkejši so nasprotni odgovori, kot npr. Misesov, ki pravi, da je edini gospodar na trgu vedno in brez izjeme potrošnik, ki ima v rokah denar in ki z neomejeno oblastjo določa, katere vrste blaga in uslug je treba proizvajati in po kakšni ceni jih bodo prodajali. Po tem naziranju je potrošnik pravi kralj tržišča, proizvajalec pa le njegov služabnik, ki skuša uganiti želje gospodarja, da bi jih kar najbolj natančno izpolnil. Nasproti takim absolutnim odgovorom v eni ali drugi smeri lahko rečemo, da je dejanski odnos sil na trgu odvisen od ponudbe in povpraševanja. Če je povpraševanje po danih vrstah blaga in uslug večje od ponudbe, je prednost očitno na strani proizvajalca — in narobe. Zelo redki pa so primeri popolnega ravnotežja na tržišču, ko ponudba pokriva povpraševanje, čeprav je prizadevanje k ravnotežju vedno živo. Teoretično bi v takem primeru ne smela prevladovati niti ena niti druga stran. Toda ta primer za prakso ni zanimiv.

Razumljivo je, da vsaka stran, ko prevlada, svojo premoč tudi izrabi. Proizvajalci praviloma izrabljajo svojo premoč mnogo bolj učinkovito kot potrošniki preprosto zato, ker jih je veliko manj, ker so ekonomsko bolj izvedeni ter se zaradi tega laže med seboj sporazumevajo o potrebnih ukrepih ali pa je njihovo ravnanje spontano usklajeno. V primerjavi z njimi so potrošniki mnogo številnejši, vendar tudi ekonomsko manj izobraženi, veliko teže uveljavljajo

svojo premoč ter se tudi teže branijo pred nadmočjo proizvajalcev.

Seveda premoč ni trajna. Trg samodejno zmanjšuje vsako premoč, dokler ni doseženo ravnotežje sil. Premoč preide nato praviloma na nasprotno stran, tako nastaja nekakšno gibanje v krogu, pri čemer ima teoretično vsaka stran enake možnosti.

Zaradi konkretnih okoliščin pa časovna obdobja premoči ene ali druge strani v praksi niso vedno enaka. Avtomatski tržni mehanizem, ki povzroča gibanje k ravnotežju in premoči te ali druge strani, pa pogosto ne deluje hitro; zaradi tega lahko dolgotrajna premoč ene strani resno škoduje interesom druge pa tudi interesom družbe kot celote.

Ne moremo torej pričakovati, da bi trg avtomatično, zlasti pa dovolj hitro vzpostavljajl ravnotežje sil med proizvajalci in potrošniki, zato je premoč praviloma na strani proizvajalcev.

III

Ali sme družba svobodni igri tržišča prepustiti vzpostavljanje ravnotežja sil med proizvajalci in potrošniki, če v njej praviloma prevladuje premoč proizvajalcev? Če izhajamo s stališča, da je ravnotežje sil najboljše, je odgovor jasen: če lahko družba hitreje kot trg ponovno vzpostavlja ravnotežje in ga dlje vzdržuje, potem je njeno posredovanje potrebno.

Ne bomo razglabljali, ali družba to zmore in katerih ukrepov naj se pri tem oklene. Zadošča ugotovitev, da družba ne glede na to, ali je kapitalistična ali socialistična, bolj ali manj praviloma vedno intervenira, četudi se sicer drži načela, da intervencija ni potrebna.

Tako je tudi pri nas. Najčešče slišimo mnenje, da intervencija ni potrebna, da se lahko samoupravljanje najpopolneje uveljavi le pri svobodnem delovanju tržnih zakonov itd. V praksi pa so intervencije pogoste in zelo grobe. Vzrok za to lahko iščemo deloma v prepričanju, da se je treba intervencijam izogibati; zato z njimi pogosto predolgo odlašamo, tako da je treba kasneje, če hočemo doseči zelene cilje, intervenirati v naglici in grobo. Pri tem interveniramo tako v korist potrošnika kot proizvajalca, kakor pač terjajo konkretne razmere. Če zaide del proizvajalcev v težaven položaj, interveniramo v njihov prid, prav tako pa interveniramo tudi v dobro določene kategorije potrošnikov, kadar so v podobnih težavah.

Mnogo bolj kot vprašanje intervencij v posameznih konkretnih primerih nas zanimajo vprašanja širšega in načelnega pomena. Táko je vprašanje odnosa našega samoupravnega sistema do problema ravnotežja sil med proizvajalci in potrošniki. Ali je v našem samoupravnem sistemu tako ravnotežje in če ga ni, ali naj družba intervenira?

Poudariti je treba, da je to vprašanje teoretično malo ali skoraj neobdelano, v praksi pa je urejeno na zelo svojstven in jasen način. Potrebno se nam ga zdi resno teoretično obdelati in iz tega napraviti tudi praktične sklepe.

Načelno obstajata tu dve teoretični stališči; prvo govori v prid proizvajalcev, drugo v korist potrošnikov.

Prvo stališče obravnava socializem kot družbo svobodnih ljudi, v kateri naj vsakdo neodvisno razvija in uveljavlja svoje zmožnosti. Če katerikoli član te družbe nekaj proizvede s svojim delom, je to samo njegovo. V tem se socializem bistveno razločuje od kapitalizma, ker si kapitalist prisvaja proizvod delavca in ga s tem izrablja. Potemtakem proizvajalec docela samostojno razpolaga s svojim proizvodom in ga odstopi potrošniku le s pogoji, ki jih sam določa.

Ta misel je temelj proizvajalskega smoupravljanja. Proizvajalcu namreč pravice do njegovih proizvodov ter svobodnega razpolaganja z njimi ne ogroža samo kapitalist, marveč tudi država, pa čeprav je socialistična, ko se vmešava v njegovo pravico do proizvoda. Čeprav gre za državno birokracijo, je proizvajalec tudi v tem primeru eksploatiran ter ni mnogo na boljšem, kot če bi ga izrabljaj kapitalist. Zato je treba proizvajalca docela osamosvojiti ter mu zagotoviti polno samoupravljanje, kar zadeva proces proizvodnje in razpolaganje s proizvodi tega procesa.

Tako pojmovanje seveda ne upošteva posebej položaja potrošnika; le-tega določa že položaj proizvajalca.

Nasproti temu obstaja drugo teoretično stališče, ki bi ga lahko poimenovali teorija potrošniškega socializma. Po tej je socializem sistem, ki naj kar najbolj popolno in racionalno zadovolji potrebe družbe, tj. potrebe potrošnikov. Proizvodnja ni sama sebi namen — je le sredstvo za zadovoljevanje potreb. Proizvodi niso proizvajalčevi, prav tako tudi ne sredstva za proizvodnjo. Oboje gre družbi, ki z njimi tudi razpolaga ter določa odnose med proizvajalci in potrošniki. Po tem pojmovanju se tudi proizvajalec pojavlja samo kot potrošnik, ki mu družba zagotavlja primerno potrošnjo kot vsakemu drugemu ter terja od njega sorazmerne proizvodne usluge. Proizvodnje ne upravljajo proizvajalci, marveč družba

bodisi prek države ali kako drugače. Ta sistem izključuje samoupravljanje.

Pri nas nedvomno prevladuje, čeprav ni teoretično globlje obdelan, nazor proizvajalskega samoupravljanja. Razen na ideji o odpravi eksploatacije, ki jo samoupravljanje vsebuje, temelji to pojmovanje tudi na ideji o ekonomski racionalnosti. Zato se zdi vsaka omejitev proizvajalskega samoupravljanja ekonomsko neracionalna, ker razbija neposredno zvezo med delom in dohodkom delavca — samoupravljavca; od tod izhaja tudi sicer nerazglašena podmena, da je materialna stimulacija za proizvajalca skoraj edina stimulacija.

Takšno pojmovanje zastopa tudi ustava. Toda ustava daje vsaj delno možnost, da se samoupravljanje omeji, in sicer tako, da sestavljajo del članov samoupravnih organov predstavniki širše družbene skupnosti. Vendar samo v izjemnih primerih, ko gre za »zadeve posebnega družbenega pomena« (člen 9. Ustave SFRJ). V praksi se ta izjema uporablja zelo ozko; samoupravljanje bi radi čim manj omejevali.

Zdi se, da je moč zastopati mnenje, da sta ti dve skrajnji stališči pretirani in neupravičeni. Resnica je, kot po navadi, v sredini. Brez dvoma je treba zaščititi tako interese proizvajalcev kot potrošnikov, ker je zaščita zgolj prek trga nezadostna. Toda ta zaščita ne sme biti izključna. Interese proizvajalcev je treba varovati samo takrat, kadar nasprotujejo osnovnim in družbeno upravičenim interesom potrošnikov — ter narobe. Niti proizvajalskega samoupravljanja niti družbenega upravljanja ni moč povzdigovati na stopnjo absolutnega — med njima je treba iskati izmiritev.

To praktično pomeni, da je treba ohraniti samoupravljanje proizvajalcev, vendar pa je treba hkrati poiskati tudi oblike, s katerimi bi venomer varovali interese potrošnikov.

IV

Če se ozremo na sedanje stanje v našem samoupravljaljskem socializmu, bomo videli — tako se nam zdi —, da so interesi proizvajalcev zavarovani s sistemom proizvajalskega samoupravljanja, v skladu s pojmovanjem o takšnem samoupravljaljskem socializmu. Hkrati pa tudi opazimo, da interesi potrošnikov nikakor niso trajno zaščiteni. To nam dokazuje že bežen pregled našega sistema.

Lahko trdimo, da so proizvajalci z našim sistemom državne in gospodarske oblasti dvakrat sistematično zava-

rovani. Prvič, imamo sistem proizvajalskega samoupravljanja v vseh gospodarskih in drugih delovnih organizacijah. Ta je, kot smo že dejali, zelo redko omenjen tako, da bi v njem sodelovali predstavniki družbe iz vrst »neproizvajalcev«. Razen samoupravljanja v gospodarstvu pa imajo proizvajalci predstavnike tudi v državni oblasti. Njihovi predstavniki imajo v vseh skupščinah bodisi enoten zbor delovnih organizacij ali pa cel sistem teh zborov. Oblast proizvajalcev se tako širi domala na vse družbene zadeve, ki jih opravlja država. Ta sistem dvojne zaščite proizvajalskih interesov je tako razvit, da si je popolnejšega res težko zamisliti.

Nasproti takšni sistematični in stalni zaščiti interesov proizvajalcev ni nikakršne zaščite interesov potrošnikov. Prepuščeni so sami sebi, svojim individualnim silam. Razumljivo je, da to ni dovolj.

Z nezaščitenostjo potrošnikov bi se lahko sprijaznili, če bi ugotovili, da potrošnikom zaščita sploh ni potrebna. Takšno stališče pa je, vsaj v praksi, nevzdržno. To se najboljše vidi po tem, da mora država od časa do časa izvajati zelo ostre ukrepe, s katerimi varuje interese potrošnikov (reguliranje cen, kvalitete itd.). Te ukrepe praviloma zelo močno podpira javno mnenje. Če so že potrebni, potem bi bilo vsekakor bolje, da bi bili takšni ukrepi stalni in sistematični kot pa občasni in nesistematični. Z drugimi besedami, bolje bi bilo vpeljati stalen sistem zaščite potrošnikov, kot pa tega ne storiti v upanju, da se bo moč izogniti nesistematičnim in občasnim ukrepom za zavarovanje potrošnika. Tako nastaja sistem brez sistema, kar vsekakor škodi tako potrošnikom kot proizvajalcem, pa tudi družbi kot celoti.

Argument proti posebnemu sistemu zaščite potrošnikov je seveda lahko ta, da jih pri nas ščiti že država ter družbenopolitične skupnosti, ki so predstavniki vsega prebivalstva, potemtakem tudi potrošnikov ali celo predvsem teh. To misel so poudarjali zlasti gild-socialisti. Toda na gornji argument lahko odgovorimo tako, da država in družbeno politične skupnosti prav zaradi tega, ker varujejo vse, v enakem obsegu predstavljajo tudi proizvajalce. Pa vendar imajo kljub taki zaščiti proizvajalci še neposredno zaščito v organih upravljanja in v zborih delovnih skupnosti. Zakaj take posebne zaščite ne bi bili deležni tudi potrošniki?

Na gornje vprašanje bi lahko odgovorili, da je varstvo potrošnikov najbrž tudi potrebno, vendar ga ni moč organizirati, ker je tehnično neizvedljivo. Najboljši primer za to je poizkus zaščite s potrošniškimi sveti, ki je docela propadel.

To je seveda le delna resnica, ker je tako zaščito nedvomno težavno organizirati. Neuspeha potrošniških svetov najbrž ni mogoče pojasniti samo z njihovo absolutno neuresničljivostjo, marveč tudi z nezadostno podporo ustreznih činiteljev, potrebno za uveljavitev. Glede tega imamo pri nas tudi nekatere pozitivne izkušnje.

Seveda je prav tako resnična trditev, da so temeljna vprašanja, ki naj jih urejajo organi samoupravljanja (npr. določanje proizvodov, določanje cen, investicij, delitve ipd.), taka, da jih ni mogoče racionalno reševati, če niso prepuščena samo proizvajalcem, ki morajo odgovarjati za vsa tveganja v odločitvah prav zato, da bodo racionalno odločali. Če odloča kdo drug, riziko odločitev pa pade na proizvajalce, potem tisti, ki odloča, nima dovolj razlogov za racionalno odločanje.

To je brez dvomá najresnejši problem v sklopu vprašanja o zaščiti potrošnika v sistemu samoupravljanja. Če se potrošniki namreč kakorkoli vmešavajo v navedena vprašanja ter s tem ožijo samoupravne pravice proizvajalcev, potem le-te silijo v tvegane odločitve, pri čemer pa potrošniki ničesar ne tvegajo. To lahko postane faktor neracionalnih odločitev. Vsekakor zasluži to vprašanje, da ga skrbno proučimo, izogniti se mu ne moremo.

Ne nameravamo se spuščati v takšno proučevanje, ker to ni mogoče. Opomnili bi le na dvoje vprašanj, ki po našem mnenju podpirata možnost zaščite potrošnikov tudi v sistemu samoupravljanja. 1. Tveganje pri odločanju — zlasti kadar ima materialne posledice — je pomemben dejavnik racionalnega sprejemanja sklepov. Ali pa je to zares tudi edino in temeljno vodilo pri takšnih odločitvah? Na to vprašanje ni moč že vnaprej pritrdilno odgovoriti, ker ga moramo proučiti. 2. Tudi potrošniki nosijo riziko za svoje sodelovanje pri odločanju, ker konec koncev vplivajo na potrošnjo, tj. na zadovoljevanje svojih potreb. Potemtakem morajo upoštevati tudi interes proizvajalcev, ker je od tega odvisno zadovoljevanje njihovih potreb. Res je sicer, da čutijo potrošniki posledice odločitev praviloma kasneje kot proizvajalci, toda čutijo jih vendar.

Če pristajamo na to, da je zavarovanje potrošnikov v sistemu samoupravnega socializma potrebno in mogoče, potem moramo najti le sredstva, ki nam to lahko zagotavljajo. O tem imamo že nekaj lastnih in tujih izkušenj, ki bi jih lahko uporabili. Poznamo dva temeljna ukrepa za zaščito potrošnikov: potrošniško združništvo in pritegovanje potrošnikov v upravljanje proizvodnih organizacij.

Izkušnje potrošniškega združništva so po vsem svetu zelo pozitivne. Z organizacijo lastne trgovine odpravijo potrošniki posrednika med kupcem in proizvajalcem. S tem se ne vmešavajo v posle proizvajalca — v tem primeru »proizvajalca«¹ trgovskih uslug —, ampak ga docela izrinejo in ga sami nadomeste. Od tega imajo dvojno korist.

Prvič, zaslužek, ki bi šel v žep trgovca, ostane njim; s tem se znižuje cena blaga, ki ga porabljajo. Često je takšen prihranek lahko pomembnejši, kot pa se zdi na prvi pogled.

Drugo, kar je morda še pomembnejše, potrošniki so tako v neposrednejšem stiku s proizvajalci — prodajalci blaga, ki ga porabljajo. Po tej poti si zagotavljajo ugodnejše pogoje nakupa, nižje cene, boljšo kvaliteto itd. To dosega zato, ker predstavljajo za proizvajalca pomembnega kupca, ki mu je domala enakopraven in katerega želi proizvajalec obdržati kot poslovnega partnerja. Ne smemo spregledati tudi posrednih koristi potrošniškega združništva. Potrošnik si v tem sistemu lahko zagotovi prav tisto, kar potrebuje, v stalnih količinah in pod stabilnimi pogoji. Namesto da bi bili potrošniki izpostavljeni nihanju ponudbe, lahko sami vplivajo nanjo, tako da je razmeroma ustaljena in količinsko določena. S tem je proizvajalcem hkrati zagotovljen stalen plasma proizvodov in zmanjšan njihov riziko na trgu. Od tega ima korist tudi družba kot celota, saj se kar najbolj racionalizirata proizvodnja in potrošnja; to pa predstavlja nekakšno planiranje, ki je sicer res omejeno, vendar pa zelo natančno.

Krajši čas po revoluciji smo imeli tudi pri nas potrošniško združništvo, ki se je naglo razvijalo. Brez dvoma ta razvoj ni dosegel zadovoljive stopnje in združništvo ni moglo v celoti zadostiti svojim namenom, ker ni bilo primerno materialno opremljeno, ni imelo dovolj kadrov itd. Po nacionalizaciji trgovine je bilo kmalu odpravljeno in ga zdaj praktično ni. Razlog za ukinitvev je bilo verjetno prepričanje, da med socialistično trgovino in socialističnim potrošnikom ne more biti nasprotnih interesov in da bo trgovina mnogo popolneje zadovoljila potrebe vsakega potrošnika in družbo v celoti kot potrošniško združništvo. Verjetno smo menili, da je preveč amatersko in neprimerno za tako visoko stopnjo organiziranosti, kakršno terja sodobna družba.

Toda prepričanje o avtomatični skladnosti interesov med socialistično trgovino in potrošniki ni realno. Vsak dan smo priče zlorab trgovine na račun potrošnikov. Vendar to ni

najpomembnejše. Važnejše je to, da interesi trgovine tudi takrat, ko ne počenja nikakih zlorab, ko posluje popolnoma normalno, niso usklajeni z interesi potrošnikov; docela naravno je, da trgovina teži k čimvečjemu zaslužku, čim višjim cenam, potrošnik pa želi prav nasprotno.

Po vsem tem bi dejali, da je treba spet poskusiti s potrošniškim združništvom. Seveda je nemogoče vnaprej predvideti, kako bi uspelo. Toda prav tako ni moč vnaprej sklepati, da se ne bo posrečilo. Zakaj ne bi uspelo pri nas zdaj, ko je uspelo že prej in ko uspeva tudi v tujini?

Opomniti pa moramo na nekaj, kar bi ga lahko onemogočilo, če tega ne bi upoštevali: snovanje združništva »od zgoraj«, kakršnokoli vsiljevanje bodisi združništva, bodisi organizacijskih oblik, kadrov itd. Združništvo lahko uspe samo, če popolno iniciativo prepustimo potrošnikom in če se razvija kot dejanski sad te samostojnosti. Samo in edino tako bo najpopolneje prilagojeno potrebam potrošnikov, ne bo toga tvorba, ki bi se potrošnikom lahko odtujila ali jih celo ovirala.

VI

Če je organiziranje potrošniškega združništva sorazmerno lahek problem, vsaj kar zadeva teorijo, če že ni tako v praksi, pa je drugi način zavarovanja potrošnikov — tj. njihovo sodelovanje pri upravljanju proizvajalskih organizacij (ki imajo samoupravne pravice) — zelo zapleten praktičen kot tudi teoretičen problem. Tozadevnih izkušenj je mnogo manj, pri nas jih skoraj ne poznamo. Če pa so nam izkušnje že znane, so zrasle v drugačnih razmerah, kot so naše. Tu mislimo predvsem na izkušnje, ki jih imajo v Franciji z vodenjem nacionalizirane industrije. Pri upravljanju nacionaliziranih podjetij sodelujejo delavci, tj. proizvajalci, potrošniki in država kot predstavnik splošnega interesa. Njihove izkušnje bi morali proučevati; prav tako pa bi morali proučevati tudi vse druge izkušnje na tem področju, zlasti neformalen vpliv in prostovoljno sklenjene sporazume med proizvajalci ter potrošniki, s katerimi slednji vplivajo na prve. Predvsem pa bi morali seveda proučevati izkušnje naših potrošniških svetov, pa najsi so še tako skromne.

Že prej smo opozorili na probleme, ki se pojavljajo z uvajanjem tovrstne zaščite potrošnikov; predvsem je pomemben problem racionalnega sprejemanja sklepov. Morda bi lahko opravili tudi eksperiment, v širšem ali ožjem obsegu, ter

ugotovili, kako bo deloval. Eksperiment bi bil lahko tudi raznolik: preskusili bi morda različne variante sodelovanja potrošnikov pri upravljanju delovnih organizacij.

Ko bodo odpravljene teoretične težave, ostanejo še težave praktične narave. Največja praktična težava izhaja iz številnosti in neorganiziranosti potrošnikov. Le-ti predstavljajo — z malo izjemami — številno in anonimno maso, ki pokriva vse ozemlje. Zbrati in organizirati tako množico, ki zajema praktično vse prebivalce, ni lahko delo. Zato so tudi razumljive ideje o državi in drugih družbenopolitičnih skupnostih kot predstavnikih potrošnikov. Toda te ideje niso sprejemljive prav zaradi tega, ker država in družbenopolitične skupnosti predstavljajo vse državljane kot državljane, kot celovite ljudi in ne samo kot potrošnike. Zato moramo iskati posebno obliko organizacije potrošnikov, pa najsi bo še tako težko uresničljiva.

Nekoliko temeljitejše opazovanje nam vendar odkrije, da cela vrsta potrošniških skupin nima težav z organiziranjem. To so relativno majhne skupine z jasno določenimi potrebami po nekaterih vrstah blaga in uslug. Organizirati take potrošnike ni težavno, pa četudi bi bili relativno številnejši. Tako bi se lahko organizirali, na primer, sicer številni potrošniki uslug mestnega prometa, ker jasno izstopajo iz množice, pa vendar niso pretirano številni.

Po drugi strani se relativno lahko organizirajo tudi nekatere sicer zelo številne skupine potrošnikov, ki tvorijo jasno določene in sorazmerno maloštevilne podskupine. To velja, na primer, za potrošnike kruha, ki so sicer velika skupina, pa so vendar glede do podjetij, v katerih kupujejo kruh, docela določeni. Isto velja za nekatere »naravne« skupine potrošnikov v naseljih, vaseh itd. Predstavniki teh ožjih skupin bi se lahko med seboj povezovali ter tako tvorili veliko skupino določenih enorodnih potrošnikov.

Organizacija bi bila neprimerno lažja, če bi sprejeli načelo njene popolne svobode in skladnosti s pobudami potrošnikov. Organizacije potrošnikov naj bi bile samostojne, tako da bi potrošniki sami predlagali organizacijske oblike ter ljudi, ki naj bi jih zastopali. Rasle naj bi organsko, spontano in postopno, dokler ne bi zajele večino potrošnikov.

Seveda se ob tem pojavlja vprašanje njihove reprezentativnosti. Če naj bi bili v organe samoupravljanja obvezno vključeni tudi predstavniki potrošnikov, potem bi morali biti le-ti reprezentanti — predstavljali naj bi zadosti veliko število potrošnikov. Od tega se ne da odstopati.

Glede tega sta mogoči dve različni rešitvi. Lahko počakamo, da se katera od organizacij potrošnikov spontano razvije in njene predstavnike šele tedaj vključimo v upravni organ; lahko pa uporabimo našo že preizkušeno tehniko, ki velja za zbere volivcev; namreč, da skličemo zbor potrošnikov ter vprašanje njegovega kvoruma rešimo tako, kot da gre za zbor volivcev. Ta zbor potrošnikov naj bi izvolil tudi svoje predstavnike v razna podjetja in druge delovne organizacije. Verjetno bi kazalo izrabiti obe možnosti, in sicer tako, da pri nekaterih počakamo na spontan razvoj potrošniške organizacije, da ga pa pri drugih pospešimo s sklicevanjem zborov potrošnikov. Zdi se nam, da bi bil obisk na teh zborih za gotovo zadovoljiv.

Iz tega se da sklepati, da težave praktične narave glede organizacij potrošnikov niso nepremagljive. Preostane še vprašanje njihovega vključevanja v naš sistem proizvodnega samoupravljanja. Tu sta pomembni dve konkretni vprašanji.

Prvo vprašanje, ki ga je treba predvsem razčistiti, se glasi: ali bi bilo vključevanje predstavnikov potrošnikov v organe samoupravljanja v nasprotju z našo ustavo? Zdi se nam, da ni in da ustave tudi ne bi bilo treba spreminjati. Ustava v že omenjenem 9. členu daje možnost, da pri upravljanju vsake delovne organizacije brez izjeme »lahko sodelujejo tudi zainteresirani državljani in predstavniki zainteresiranih organizacij«. In kaj so predstavniki potrošnikov drugega kot »zainteresirani državljani« organizacije? S te plati torej ni nobenih ovir. Ustava sicer določa meje tej udeležbi pri upravljanju delovne organizacije, ko precizira, da le-ti lahko sodelujejo samo »v zadevah posebnega družbenega pomena«. Ta omejitev naj brezpogojno velja tudi za potrošnike, saj zadnje ni potrebno, da bi sodelovali v prav vseh zadevah, marveč le v onih, ki so najpomembnejše zanje in zato važne za družbo kot celoto. S pravnega stališča torej ni nobenih ovir, da ne bi z zakonom (brez spreminjanja ustave) določili zadev, v katerih lahko sodelujejo predstavniki potrošnikov.

Ni naš namen proučevati drugo, za udeležbo potrošnikov temeljno vprašanje — vprašanje pristojnosti njihovih predstavnikov v delovnih organizacijah. To terja podrobnejše razglabljanje in morebitno eksperimentiranje. Tu bomo omenili samo nekaj. Bistveno je namreč vprašanje, katere so zadeve posebnega družbenega pomena, katere odločitve so pomembnega družbenega pomena, katere odločitve so pomembne za vso družbo. Mislimo, da so to vsi posli, od katerih je odvisno redno, racionalno in poceni oskrbovanje potrošnikov. Težavno pa je že vnaprej konkretno določiti spisek teh zadev. Na

prvi pogled bi se morda zdelo, da vprašanje kvalifikacije in števila delavcev ne sodi v to skupino. Lahko pa se izkaže, da je cena proizvodov v tej ali oni organizaciji visoka prav zato, ker ima premalo kvalificiranih delavcev ali pa jih ima preveč. V tem primeru bi tudi to sodilo v pristojnost zadev, ki so posebnega pomena za potrošnika oz. za družbo. Potemtakem je konkretizacija poslov, za katere bi bil pristojen s predstavniki potrošnikov razširjen organ samoupravljanja, skoraj nemogoča s konkretnim naštevanjem zadev. Primerneje bi bilo nekatere pomembnejše zadeve navesti samo kot primer (usmerjanje proizvodnje, investicije, določanje politike cen itp.), vse ostale zadeve pa naj bi zajelo eno samo splošno določilo.

Pomembno je tudi vprašanje števila predstavnikov potrošnikov v organih samoupravljanja, zvrsti organov, v katerih bi sodelovali, ter njihovega odnosa do ostalih članov teh organov. Pred podrobnejšim proučevanjem je tudi glede tega težko določneje govoriti. Vsekakor ni treba, da bi imeli predstavniki potrošnikov večino v organih, koristno pa se nam zdi, če bi imeli glede nekaterih sklepov pravico suspenzivnega veta, dokler glede tega ne bi sklepali nekateri drugi organi. Prav tako se nam zdi, da bi zadoščala njihova udeležba v odločujočih organih (delavski svet), ne pa tudi v izvršilnih organih.

Sicer pa nam mora biti jasno, da bi moč predstavnikov potrošnikov ne smela temeljiti na njihovem številu ter pravnih sredstvih, ki bi jih uporabljali proti sklepom, s katerimi se ne bi strinjali. Vse to ne bi zadoščalo, če ne bi imeli za seboj množice potrošnikov, katerih voljo bi izražali. Predstavninstvo potrošnikov v samoupravljaljskih organizacijah mora kliti iz organiziranih in dejavnih potrošnikov, s katerimi naj bo le-to v stalnem stiku. Tako sodelovanje lahko pripelje tudi do samostojnih ukrepov potrošnikov z namenom, da bi zavarovali svoje interese. Sem sodijo ne samo javni protesti in organizirana zaščita v določenih primerih, marveč tudi neposreden bojkot katere od delovnih organizacij, če bi bili potrošniki z njo nezadovoljni.

Menimo, da bi s takšnim sistemom zavarovanja potrošnikov veliko pridobili. Predvsem bi bili učinkovito zaščiteni njihovi interesi. Sedaj je jasno, da proizvajalci te interese kaj radi kršijo; ne delamo si več iluzij, da se interesi samodejno usklajujejo že samo zaradi tega, ker gre za socialistične proizvajalce in potrošnike. Docela jasno je tudi, da brez zavarovanja potrošniških interesov ne gre. Kakor smo že dejali, je ta zaščita neredna in zato praviloma preveč groba, tako

da bolj prizadene interese proizvajalcev, kot je potrebno. To bi lahko preprečili s sistemom, o katerem smo govorili. Morda bi s tem popolnoma nadomestili specifično službo zaščite, ki jo zdaj opravljajo inšpekcije, vsekakor pa bi dopolnili njene očitne vrzeli. Ta služba deluje namreč preveč birokratsko in togo. Če bi hotela posloovati učinkovito, bi morala biti zelo številna, s tem pa bi postala draga. Vse te pomanjkljivosti bi odpravila zaščita potrošnikov prek njihovih predstavnikov v samoupravnih organih. Njena prednost bi bila tudi ta, da bi imela predvsem preventivno vlogo; tako ne bi bile potrebne intervencije inšpekcij; odpadla bi tudi kaznovanja.

Ta sistem pa ne bi zaščitil le potrošnike; koristil bi tudi proizvajalcem, saj bi lahko skupaj s potrošniki planirali proizvodnjo in jo racionalno usmerjali. S tem bi veliko pridobila tudi družba. Namesto togih državnih planov bi dobili resnične družbene plane, mnogo bolj gibke in realne.

V zvezi s tem bi morali misliti tudi na morebitno predstavništvo potrošnikov v skupščinah, podobno predstavništvu proizvajalcev v zborih delovnih organizacij. Tako bi dobili potrošniki v roke še učinkovitejša sredstva, s katerimi bi branili svoje in splošne družbene interese.

Če bi v samoupravne organe delovnih organizacij vpeljali predstavništva potrošnikov, bi v teh organizacijah dobili silo, ki bi natančno vedela, kaj se v organizaciji dogaja, kakšen je njen resničen položaj in kaj je treba ukreniti, da bi dosegli zelene rezultate. Težko si je zamišljati, da bi lahko še kateri zunanji dejavnik — razen omenjenega — prišel do takih spoznanj in da bi na podlagi spoznanega ukrepal tako naglo in učinkovito. S tem bi vzpostavili v delovnih organizacijah notranje ravnotežje; s stalnim soočanjem interesov proizvajalcev in potrošnikov bi omogočili samodejen tok proizvodnje in gospodarstva sploh. Nepotrebna bi bila številna zunanja posredovanja, ki tudi takrat, ko so zelo primerna, vnašajo nemir, nered, so težko predvidljiva itd.

To je hkrati odgovor na pripombo, češ da bi lahko dosegli enake rezultate tudi brez vpeljavanja predstavnikov potrošnikov v samoupravne organe — namreč s prostovoljnimi pogodbami med organizacijami proizvajalcev in potrošnikov. Razumljivo je, da predstavništva ne izključujejo pogodb in vseh koristi, ki bi jih prinašale. Vendar same pogodbe ne zadoščajo prav zato, ker so zunanji dejavnik in ker ne morejo biti tako učinkovita preventiva, kot so lahko predstavniki v samoupravnih organih. Le-ti bi se zoperstavljali prav temu, kar se sedaj često dogaja — kršitvam pogodb.

Po tej poti bi ustvarili gospodarski sistem, za katerega bi bil značilen, tako vsaj mislimo, sorazmerno nov duh. V njem bi bilo veliko močnejše občutiti, da obstaja proizvodnja zaradi potrošnje ne pa zaradi dobička proizvajalcev, veliko bolj bi bil poudarjen družbeni značaj lastnine kot protiutež težnji proizvajalcev, da jo pojmujejo kot privatno lastnino, veliko popolneje bi se uresničila potreba po resničnem socialističnem planiranju proizvodnje in potrošnje, osvobojenem državnega pritiska itd. Tudi ne bi bila nepomembna sprememba razpoloženja in političnega stališča potrošnikov. Tudi takrat, ko ne bi bili zadovoljni s proizvodnjo, cenami in podobnim, bi namreč bilo njihovo nezadovoljstvo veliko manjše, kot je sedaj, ker bi neposredno spoznavali in jasno vedeli, zakaj ne more biti bolje. Sedaj se jim zdi, da bi lahko bilo bolje, četudi objektivno to ni mogoče. Mislijo namreč, da nekdo ovira uveljavljanje njihovih pravic itd. Skratka, potrošniki bi dojemali socialistično lastnino in proizvodnjo kot resnično družbeno in svojo, ne pa kot nekaj odtujenega in takega, kar je izključno v rokah proizvajalcev. Zdi se nam, da je to prav toliko pomembno kot to, da tudi proizvajalci ne čutijo tovrstne odtujenosti.

Po vsem, kar smo zapisali, lahko sklenemo, da je treba o teh vprašanjih resno razmisliti in začeti ustrezno razpravo. Članek pa nima drugega namena, kot da tako razpravo vzpodbudi.

FRANCE BUČAR

Povezanost javne funkcije in osebne eksistence

I

Kot javno funkcijo pojmujeemo odločane o splošnih družbenih zadevah, o pravicah in dolžnostih državljanov, o materialnih koristih posameznika oziroma skupnosti, in sicer na podlagi lastne presoje v okviru danega pooblastila volilnih teles oz. višjega državnega organa.

Uresničevanje odločitev ni isto kot odločanje. Kdor samo izvršuje odločitve, še ne odloča. Javno funkcijo opravlja samo tisti, ki odloča oziroma ima pravico odločanja. Res pa je, da sta pravica odločanja in uresničevanje odločitev pogosto med seboj prepletene. Med izvrševanjem se pogosto sprejemajo tudi sprotne odločitve. Kdor opravlja funkcijo izvrševanja odločitev v javnih zadevah in pri tem tudi odloča, opravlja javno funkcijo. V javnih zadevah je sorazmerno zelo malo opravil, ki bi bila izključno izvršilna. Večinoma obsegajo oboje: izvrševanje in odločanje.

Iz tega sledi, da javnih funkcij ne opravljajo samo najvišja predstavniška telesa niti ne samo najvišji funkcionarji, ampak vsakdo, ki kakorkoli in na katerikoli stopnji odloča o družbenih zadevah, pravicah, dolžnostih oziroma koristih državljanov. Vsi ti so javni funkcionarji, čeprav uporabljamo ta izraz navadno samo za tiste osebe, ki so pooblašcene odločati o splošnih družbenih interesih na najvišjih stopnjah družbene organizacije.

Slehera javna funkcija predstavlja pooblastilno razmerje: najvišja predstavniška telesa črpajo svoje pooblastilo za odločanje o splošnih družbenih zadevah iz ljudstva, volivcev; izvršilni organi in upravni organi črpajo svoje pooblastilo iz najvišjih predstavniških teles oziroma višjih upravnih organov, in tako naprej do zadnjega najnižjega izvršilnega

uslužbenca, ki še odloča. Ves sistem javne uprave je s tega vidika sistem pooblastilnih razmerij.

Pooblastilo se lahko nanaša na posamezno zadevo ali na določeno vrsto zadev, je lahko dano za vsak primer posebej ali pa je splošno itd. Tako ustava kot sleherni zakon, izdan na njeni podlagi, npr. zakon o splošnem upravnem postopku, so za javne organe generalna pooblastila, kaj smejo in kaj morajo ukreniti v posameznem primeru.

Če ta sistem pogledamo s stališča širine pooblastil, ki so dana posameznemu organu, ugotovimo, da ima obliko na glavo postavljene piramide: najširša pooblastila ima najvišji predstavniški organ, najmanjša in najbolj omejena oz. natančno določena najnižji izvršilni organ v upravnem postopku.

Sleherni organ odloča na podlagi lastne presoje v okviru danih pooblastil. Če namreč manjka sleherni element lastne presoje, potem to ni več odločanje, ampak samo izvrševanje. Pravna norma kot pooblastilo namreč ne izčrpa vseh možnosti odločanja javnega organa, ampak mu postavlja samo meje, prek katerih ne more. V okviru tega pa lahko sam odloči, kakor hoče.¹ Tako so, na primer, pooblastila najvišjih predstavniških organov izredno široka, saj lahko z zakoni urejajo izredno širok krog družbenih zadev, in to izredno arbitrarno. Vezani so le na ustavo in na lastne, že izdane odločitve — pa še to le toliko, da ne pridejo v lastno notranje protislovje. Manjša, pa še vedno izredno široka, so pooblastila izvršnih svetov. Kaj vse je mogoče urediti na področju gospodarstva, prosvete, zdravstva, kulture itd., koliko mogočih odločitev se ponuja, ki so vse še vedno v okviru pooblastil — zakonitih predpisov. Isto velja, sicer v nekoliko omejenem obsegu glede na področje, za najvišje upravne organe. In kako izredno je zožena ta pravica svobodne presoje pri uslužbencu, ki odloča v upravnem postopku na najnižji stopnji. Pa vendar ima tudi ta nekaj samostojne presoje, čeprav ga upravni postopek skoraj popolnoma omejuje. Uslužbenec, ki odloča o gradbenem dovoljenju, ima lahko kljub preciznosti gradbenih in urbanističnih predpisov oz. predpisov o upravnem postopku še vedno dokaj široke možnosti samostojnega odločanja o državljanovih zelo pomembnih koristih, saj je od njega odvisno, kako ocenjuje posamezne okoliščine. Tudi prometni miličnik, na primer, ima pri urejanju prometa še vedno velike diskrecijske pravice, a ostane še vedno v okviru zakonitih predpisov. Če

¹ Primerjaj: Hans Peters, *Lehrbuch der Verwaltung*, str. 10—11, Berlin 1949. Po njegovem mnenju je odločanje na podlagi proste presoje značilno za upravno delovanje.

kaznuje in koliko kaznuje za prometni prekršek po mandatnem postopku, je veliko odvisno samo od njega itd.

V ta sklop pooblastilnih razmerij vstopa posameznik kot nosilec javne funkcije v vsakem primeru kot osebnost, osebnost z vsemi svojimi osebnimi lastnostmi in prizadevanji. Že takoj na prvi pogled nam postane jasno, da je od načina delovanja in odločanja teh ljudi v veliki meri odvisno, kako deluje javna uprava, kako dela s koristmi ter pravicami in dolžnostmi državljanov. Torej, da je samo s pravnimi normami mogoče zelo malo določiti oz. pojasniti, ker nam pravna norma daje šele zunanji okvir, znotraj tega okvira, kjer se dejansko odloča, pa nam ne more določiti oz. pojasniti ničesar. Pri tem je treba posebej opomniti, da je ravno ta okvir pri organih, ki imajo največja pooblastila in ki odločajo o najbolj pomembnih in daljnosežnih zadevah, izredno širok — tako da je pravna norma zelo malo zmožno orodje za napotilo oz. razlago.

Problem, ki se poraja s tem v zvezi, pa je vloga osebnosti glede na to, kakšne možnosti ima za lastno uveljavljanje v tem pooblastilnem sistemu in koliko je urejanje družbenih zadev odvisno prav od določene osebnosti. Če smo ta sistem označili kot narobe obrnjeno piramido, moremo ugotoviti, da je urejanje splošnih družbenih zadev toliko bolj odvisno od vloge in osebnosti funkcionarja, čim višje gremo proti vrhu. Čim bolj proti vrhu se odloča, toliko bolj so odločitve pogojene z osebnostjo tistega, ki odloča. Vedno širše so namreč možnosti uveljavljanja lastne osebnosti, lastnih nazorov in vrednot v javnih zadevah — pa seveda tudi lastnih koristi.

Tako se zastavlja temeljno vprašanje: kaj vpliva na javnega funkcionarja, da odloča tako ali drugače v okvirih, ki mu jih pravni red prepušča v lastno odločanje, kako močni so ti činiteљи in kako lahko družba vpliva nanje.

II

Pri odgovoru na zastavljeno vprašanje lahko takoj potegnemo prvo ugotovitev, da država s svojim pravnim redom toliko manj vpliva na vsebino odločitev javnega funkcionarja, kolikor višja je raven takega funkcionarja v državni organizaciji. Iz enostavnega razloga, ker mora družba dati takemu funkcionarju tem širša pooblastila, kolikor višje stoji v hierarhiji organizacije. Čim bolj načelne in splošne so posamezne odločitve, toliko manjšo pravno omejitev prenesejo, toliko

večji mora biti prostor za uveljavljanje osebnih koncepcij in stališč do posameznih vprašanj. Do take osebnosti je država precej brezmočna, vsaj kar zadeva njeno omejevanje s pravnim redom. Država taki osebnosti lahko samo zaupa, kolikor pozna njegove koncepcije in se strinja z njimi in kolikor zaupa v njegove zmožnosti, da bo take koncepcije tudi uveljavila. Takih osebnosti ne vzgaja niti jim ne more vsiljevati vrednot, ki bi jih te osebnosti sprejele kot lastne vrednote, v katere verujejo in so se pripravljene zanje tudi boriti. Družba take osebnosti sprejme ali jih zavrne, takšne, kakršne pač so. Zato, na pr., ministra ne discipliniramo; vztraja pri svojih odločitvah in stališčih ali pa odstopi.

Za posameznika, ki ima mesto visokega funkcionarja v javni službi, je lahko taka služba sama na sebi vir velikega notranjega zadovoljstva. Dana mu je namreč možnost, da v celoti uveljavi svojo osebnost in da uresniči ideje in vrednote, v katere veruje. Teh idej in vrednot ne oblikuje šele na mestu, ki ga zaseda; te vrednote je prinesel že s seboj, ko je tako mesto zasedel, in družba mu je prav zato zaupala tako funkcijo, ker verjame v njegovo integriteto in ker se vsaj v bistvenem strinja z njegovimi stališči in deli njegove vrednote. Če takega soglasja ni, mora funkcionar odstopiti, in če je integralna osebnost, bo to tudi takoj storil, ali pa ga mora družba odstaviti s takega mesta. Druge izbire ni.

Družba sama ima velikansko korist od takih osebnosti. Predstavljajo namreč motor pri uresničevanju splošnih družbenih koristi. To so tako imenovani vodilni funkcionarji. Predstavljajo vrsto visokih funkcionarjev, ki s svojo osebnostjo, življenjskimi izkušnjami, zmožnostjo vplivanja in usmerjanja in osebnimi vrednotami izpolnjujejo širok prostor, ki ga pravna norma prepušča njihovim odločitvam. Ta krog seveda nima natanko določenih meja, nima enotne fiziognomije in lahko seže precej globoko do vodilnih mest v javni upravi. Brez tega motorja bi bilo nemogoče uspešno urejati in uresničevati splošne družbene koristi. To je tako imenovani vodilni krog (čeprav se nekaterim upira, da bi tak izraz sploh uporabljali ali da bi to dejstvo sploh priznali). Toda tak vodilni krog je dejstvo, in kot smo ugotovili, tudi koristno in neogibno. Sleherni družba ga ima, in od njegove zmožnosti in notranje veličine je zelo odvisno, kako se bo družba v danih okoliščinah razvijala.²

² Ta teza seveda še ne pomeni, da se postavljamo na stališče Carlylea, da samo osebnosti oblikujejo zgodovino.

Če govorimo o vodilnem krogu, pri tem ne govorimo v razrednem smislu, ampak funkcionalnem. Vsaka organizacija, širša ali ožja, mora imeti, tudi če je samoupravna, prav zato ker je organizacija določeno notranjo ureditev, ki izhaja iz delitve dela. Poudarek je ravno na tem, da vodilni krog izhaja iz funkcionalnih potreb družbe kot velike organizacije — v nasprotju z razredno ureditvijo, kjer se vodilni krog formira na osnovi privilegijev in v nasprotju s funkcionalnimi potrebami družbe, tako da se iz motorja spreminja v oviro.

Vse to seveda ni brez velikih nevarnosti. Pri tako širokih pooblastilih je namreč vedno nevarnost, da taka pooblastila zlorabijo, ne da bi pri tem kršili pravne norme. Vedno je velika nevarnost, da se tak položaj izrabi za uveljavljanje lastnih interesov ali koncepcij, ki so v korist samo določenim, ne pa čim širšemu krogu interesentov. In če nič drugega, taka široka pooblastila dajejo nosilcu teh pooblastil v roke dejansko veliko moč — oblast. Taka oseba dejansko vsak dan odloča o življenjskih vprašanjih velikanskega kroga prizadetih državljanov, ne da bi oni za to sploh vedeli.

Zato je bistvenega pomena vprašanje, na podlagi kakšnih procesov se take osebe izbirajo, kdo odloča in kdo ima vpliv na njihov izbor in kakšne so stvarne možnosti, da družba take osebe zamenja, če ne ustrezajo. Tako se vračamo k temeljnemu vprašanju funkcioniranja demokracije: če nimajo volivci neposredno ali vsaj posredno možnosti, da odločajo o izbiri ljudi za visoke funkcionarje, lahko prihajajo na taka mesta ljudje, ki želijo samo oblast kot sredstvo za uveljavljanje ozkih interesov določenega ožjega kroga na račun splošnih družbenih koristi; povprečneži ali celo ljudje brez vrednot, ki so lahko samo uspešno sredstvo za uveljavljanje ozkih, v bistvu protidružbenih koristi prav zaradi tega, ker ne poznajo nobenih vrednot, ki se zato pred ničemer ne ustavijo in so zato najbolj primerno sredstvo, ker nimajo osebnosti. Vse to ne glede na dejstvo, da so že od nekdaj opozarjali, da vsaka oblast nagiba k temu, da človeka pokvari³ in ne glede na dejstvo, da postane visok položaj sam po sebi tudi sredstvo, s pomočjo katerega se paralizirajo institucije, ki vplivajo na izbor.

Tudi to vprašanje pa seveda zopet ni pravno vprašanje oziroma je pravno v prav podrejenem pomenu.

Pri teh izpeljavah pa smo vendarle odmislili vprašanja materialne eksistence in zadovoljevanje drugih potreb, ki jih

³ To trditev je med drugim postavil že Montesquieu, ko je zagovarjal delitev oblasti, čeprav je delitev oblasti zagovarjal iz razrednih razlogov.

ima oseba, opravljajoča javno funkcijo. Ta vprašanja seveda igrajo v življenju slehernega določeno, včasih lahko celo dokaj pomembno vlogo. Dejavnost, ki jo kdo opravlja, mu mora biti tudi vir sredstev za materialni obstoj, vsaj posredno. To še toliko bolj v družbi, ki stoji na načelu, da je delo edini vir dohodka.

Tako prihajamo do temeljnega konflikta med funkcijo, ki jo kdo opravlja v družbi, in materialno eksistenco, ki jo taka funkcija omogoča. V čem se kaže ta konflikt?

Najprej v tem, da nihče ne želi in tudi ne more opustiti oz. zanemariti tistega, kar mu je poglavitni vir preživljanja. Lahko se začne oklepiti javne funkcije — ne zaradi njenega smotra, ki ga ima v družbi, ampak zaradi pomena te funkcije za lastno materialno eksistenco. Od tod prvi poskusi, da se kdo ohrani na vodilnem položaju za vsako ceno. Na dan lahko prihajajo prizadevanja, da se tudi vse organizacijske spremembe, če le mogoče, prikrojijo ne toliko funkcijam, ki naj bi jih imela posamezna organizacija v družbi, pač pa v večji meri potrebi, da si kdo zagotovi položaj, ki mu omogoča ustrezno materialno eksistenco. Celotni novi organi in organizacije se lahko ustanavljajo samo zato, da se kdo »spravi pod streho«.

Visoka funkcija, ki je zvezana z večjo odgovornostjo in v zvezi s katero se pričakuje, da se ji bo posameznik, ki jo opravlja, povsem posvetil, terja tudi povezavo s takimi materialnimi dohodki, da bo njen nosilec docela osvobojen vseh tistih skrbi, ki bi ga odvrčale od opravljanja funkcije. Zvezana je tudi s potrebnim prestižem itd. Materialni dohodki takih funkcionarjev bodo praviloma večji, kot so dohodki drugih zaposlenih. Vsaj morali bi biti. Navadno je taka funkcija zvezana tudi z drugimi, bolj ali manj nevidnimi, a vendar pomembnimi ugodnostmi. Že samo občutek, da sodiš v krog tistih, ki imajo pomembno besedo in ki odločajo o pomembnih zadevah, in da si pri tem soudeleženi, je lahko vir velikega osebnega zadovoljstva. Vsak premik z vodilnega položaja je pod takimi pogoji že *capitis deminutio*.⁴ In če nosilec visoke javne funkcije morda nima poklica, ki bi ga kvalificiral za opravljanje visokih strokovnih dejavnosti v upravi ali gospodarstvu, bi pomenil premik s položaja naravnost *capitis deminutio maxima*. Boj za ohranitev položaja lahko postane za take ljudi življenjsko vprašanje, ki mu lahko podrejajo vse drugo. In tu so lahko prve in najbolj pomembne korenine birokratizma: v povezanosti javne funkcije in materialne eksistence, ki jo javna funkcija zagotavlja.

⁴ Rimsko pravni izraz, ki pomeni znižanje osebnega statusa.

In če je obramba javne funkcije kot vira eksistence za koga tako pomembna, bo lahko začel smotrnost funkcije v družbi podrejata smotrnosti te funkcije v svojem zasebnem življenju. Svojih odločitev ne bo več presojal samo s stališča, koliko posamezna odločitev prispeva k reševanju družbenih problemov, ampak tudi s stališča, koliko posamezna odločitev koristi njemu osebno, da bo ostal na vodilnem položaju. Včasih bo ta dilema zelo težka. In če tvega *capitis deminutio maxima*, je vsaj s človeškega stališča precej lahko razumeti, kako se bo odločil. Lahko bo to posamezen, osamljen primer. Morda pa se bodo take dileme stalno ponavljale. Od njega se morda zahteva nekaj, v kar ne verjame, ker ni skladno z vrednotami, za katere se bori, na drugi strani pa mora braniti svojo materialno eksistenco. Ni nujno, da se take dileme stalno pojavljajo. Toda zahteva, da brani svojo materialno eksistenco, je nad njim stalno kot hipoteka. Materialne ugodnosti, ki mu jih daje funkcija, niso več sredstvo, ki naj ga osvobodi, da se bo lahko ves posvetil javni funkciji, ampak lahko postanejo okov, ki ga veže in mu ne da svobode, da bi delal tisto, o čemer meni, da bi bilo z družbenega stališča najbolj primerno in prav.

V takem primeru človek na vodilnem položaju preneha biti javni funkcionar, ker ne odloča več, ampak samo izvršuje. Postane visok izvršilni uradnik, v bistvu samo sredstvo, prek katerega se komunicirajo odločitve drugih.

Povsem razumljivo je, da prihaja v takem položaju do notranjih moralnih konfliktov pri ljudeh, ki so v takih dilemah. Če se odločijo tako ali drugače, lahko enkrat tvegajo eksistenco, drugič moralna načela in vrednote, v katere verujejo. In človek, ki je v moralni stiski, nujno išče pomoč pri drugih, pri tistih, ki so v enakih ali podobnih težavah. Znano je, da enake okoliščine združujejo ljudi. Samo izredne osebnosti so zmožne same kljubovati viharjem; človek na zelo visokem položaju pa bo nujno ostal osamljen. Vse velike odločitve bo moral konec koncev sprejeti sam. Pri takih končnih odločitvah, v katere mora vedno vnesti del svoje osebnosti, mu ne more pomagati noben štab še tako kvalificiranih strokovnjakov in svetovalcev. Kolikor pa ne gre za take izredne osebnosti, je nujno, da iščejo pomoč drug pri drugem. Tako se počasi lahko izoblikuje drugačen krog »vodilnih«
s sebi lastno filozofijo, lastnimi koncepcijami in vrednotami, celo specifičnimi navadami, sprecifičnim reagiranjem na posamezne pojave itd. Lahko prihaja do vrednot, ki so specifične vrednote vodilnih in ki jih le-ti skupno zagovarjajo in skupno branijo. In kaj lahko se zgodi, da se tak krog vodilnih zapre

sam vase, da se v njegovem slovarju pojavi beseda »mi« v nasprotju z besedo »oni«.

In tako smo se zopet vrnili k zastavljenemu vprašanju: kako zagotoviti, da bodo na odločitve, ki jih sprejemajo ti ljudje, vplivale samo splošne družbene vrednote, v katere verujejo in so se zanje pripravljene boriti, ne pa interesi ožjega kroga ali celo interesi lastne materialne eksistence. Gre torej za problem, ki se pojavlja v vseh sodobnih institucionaliziranih družbah. Odgovoriti moramo najprej na vprašanje, ali smo se tega problema pri nas zavedeli, in če smo se ga, kakšno rešitev smo zanj poiskali.

III

Na nevarnost birokratizma smo pri nas nenehno opominjali. Pravilno smo tudi ugotovili, da nevarnost birokratizma raste iz oblasti, ki jo kdo ima in ki jo lahko izrabi proti splošnim družbenim interesom ali določenega kolektiva. Od tod stalna prizadevanja, da bi odločitve sprejemali kolektivno in da bi imeli tisti, ki jih odločitev zadeva ali ki jim je namenjena, tudi neposredno možnost nadzora nad sprejemanjem odločitev ali da bi bili celo soudeleženci pri odločanju. Za to imamo polno primerov: od zbora volivcev, različnih svetov pri upravnih organih, do družbenega upravljanja skladov itd. v javnih zadevah, od delavskih svetov do svetov posameznih enot itd. v delovnih organizacijah.

Pri tem se že resno zastavlja vprašanje, če ni ob tem prizadeta že učinkovitost odločanja in odgovornost pri odločanju. Pri takem kolektivnem odločanju oz. soodločanju smo namreč lahko preveč paralizirali osebno odgovornost ljudi na vodilnih mestih: vedno se lahko skrijejo za odločitve kolektivnih organov; za mnoge je tako kolektivno odločanje lahko le fasada, za katero se skriva samolastno odločanje posameznika; v mnogih primerih zmožni vodje ne morejo uveljaviti svojih sposobnosti in odgovornosti, ker so si v kolektivnih organih poiskali mesto ljudje, ki so brez odgovornosti, a zelo vneto iščejo svoje koristi ali koristi ožje skupine, pri čemer pa imajo vedno možnost, da taka protidružbena ali osebna prizadevanja skrijejo za parolo kolektivnega odločanja in kolektivne odgovornosti; dostikrat lahko tako kolektivno odločanje pripelje do atomizacije delovnih organizacij in celotnih družbenih služb; pod geslom soodločanja in samoupravljanja se lahko skriva teptanje samoupravnih pravic resnično legitimiranih nosilcev posameznih pravic itd. Mnenja

sem, da bi bilo treba, in to nujno, sistem kolektivnega odločanja in soodločanja temeljito oceniti zlasti z vidika, kaj smo s takim sistemom pridobili in kaj zgubili. Vse vrednote so namreč v nekem medsebojnem ravnovesju. Če to ravnovesje porušimo, nujno trpi celota, pa čeprav smo to ravnovesje porušili v korist kake vrednote, ki se nam zdi nad vse pomembna, kot je npr. udeležba širokega kroga prizadetih pri pri odločanju. Ne gre namreč samo za pravico odločanja, ampak tudi za vprašnje, katero vrednoto z odločitvijo dosežemo in kako jo najbolj hitro in temeljito realiziramo. Občutek za to ravnovesje se je pri nas precej izgubil in nas pomanjkljivost v tem ravnovesju drago stane. Tak občutek za ravnovesje bi tudi omogočil nadaljnji razvoj samoupravljanja. Ni namreč zadosti, da smo samoupravljanje postavili kot enega temeljnih družbenih institutov, ampak ga je treba tudi naprej razvijati. Razvija pa se lahko samo v taki smeri, da bo čim bolj prilagojen funkcionalnim potrebam družbenega in ekonomskega življenja. Vsaka družbena institucija, tudi najboljša, lahko stagnira, če se ne razvija.

Ni pa bilo ustrezne analize, koliko pojavi birokratizma izvirajo iz povezanosti materialne eksistence s funkcijo, ki jo kdo opravlja. Sistemu soodločanja prizadetih smo dodali še drugo kavelo, namreč dolžnost reelekcije na določenih vodilnih mestih. Ta dolžnost reelekcije velja zlasti za vodilna mesta v gospodarstvu. Nismo sicer sankcionirali prepovedi, da kdo take vodilne funkcije ne bi mogel opravljati nepretrgoma celo vrsto let, zlasti če se je pokazal zmožnega tako funkcijo opravljati. Toda ob tem ne moremo mimo vprašanja vezanosti funkcije in materialne eksistence, pa čeprav smo vpeljali institut reelekcije. Ker vodilno mesto zagotavlja tudi materialno eksistenco, je razumljivo, da jo bo tisti, ki je na vodilnem mestu, tudi varoval: skušal se bo obdržati na vodilnem mestu. Nastane najprej logično vprašanje, ali je najboljša obramba materialne eksistence, ki jo zagotavlja vodilno mesto, čimbolj smotrno odločanje. Če se nam je posrečilo doseči to soodvisnost, je rešitev optimalna. Če te soodvisnosti ni, bo tisti, ki je na vodilnem mestu, odločal tako, da bo odločitve podredjal vprašanjem svoje materialne eksistence. Torej, kdo je tisti, ki bo presojal smotrnost odločitev osebe na vodilnem mestu.

Odločitve so v svojih posledicah kratkoročne in dolgoročne. Lahko da imajo optimalne odločitve z dolgoročnimi posledicami zelo neprijetne kratkoročne posledice. Smotrnost dolgoročnih odločitev bo tedaj lahko objektivno presojal samo tisti, ki mu je za dolgoročne koristi. Ali je to delovna organizacija? Brez dvoma. Zato bo za pravilne dolgoročne odlo-

čitve najbolj zainteresirana delovna organizacija sama. Toda delovne organizacije ne moremo odmisлити od ljudi, ki v njej delajo. Ti pa imajo svoje dolgoročne in kratkoročne osebne koristi, ki zanje ni nujno, da bi bile identične z dolgoročnimi koristmi delovne organizacije. V delovni organizaciji pa odločajo ljudje, ki imajo svoje konkretne koristi in interese. Odločitev vodilne osebe z dolgoročnimi koristmi za delovno organizacijo lahko bistveno prizadene kratkoročne koristi delovnih ljudi, ki delajo in soodločajo v organizaciji. Ti se bodo takim odločitvam upirali in bodo s tega stališča presojali delovanje vodilne osebe. Direktor delovne organizacije, ki bo skušal uveljaviti tako politiko osebnega nagrajevanja, ki bo težila za uveljavljanjem dolgoročnih koristi organizacije, ali ki bo skušal pooprstiti delovno disciplino itd., ne bo preveč priljubljen v tistem kolektivu, ki gleda predvsem na svoje kratkoročne koristi. Lahko se zgodi, da bo ob prvi reelekciji moral iti iz organizacije. Uveljavljati dolgoročne koristi v položaju, ko vse navaja na realizacijo kratkoročnih koristi, ko je zaradi konkretnega položaja včasih celo negospodarsko gledati dolgoročno, dostikrat ni preveč priporočljivo spričevalo za vodilno osebnost v organizaciji.

Ali ne bo v takem položaju vodilni funkcionar ravnal tako, da bo branil predvsem svoj obstoj, da bo sprejemal odločitve, ki mu bodo zagotovile predvsem prihodnjo reelekcijo, pa četudi to ne bi bilo dolgoročno v korist delovne organizacije? Ali pa bo morda videl svojo usodo v rokah funkcionarjev kake družbenopolitične skupnosti oz. komiteja in bo delal predvsem tako, da bo njegovo ravnanje všeč le-tem?

To so vsekakor izredno pomembna vprašanja, ki vplivajo na to, kako bo oseba na vodilnem položaju odločala. Od pravih odločitev pa je odvisno, koliko bomo uresničevali cilje, ki smo si jih postavili. Veliko bolj kakor od predpisov in pravnih norm. Bistveno vprašanje je zato, kako vplivati na vodilne ljudi, da bodo pravilno odločali. Če tega vprašanja nismo ustrezno razrešili, nam od vsega ostane samo pravna lupina. Če za koga samo ugotovimo, da je ravnal v skladu z veljavnimi predpisi, je to še zelo malo. V okviru pravnih predpisov se da napraviti tako zelo veliko povsem različnih stvari, ki pa so vse še vedno legalne.

In prav tega vprašanja se nam še ni posrečilo zadovoljivo razrešiti. Zato tako pogosto pravilno poudarjamo, da problemi niso toliko pravne kot moralne narave. Gre za moralni konflikt: ali braniti svojo materialno eksistenco ali pa odločati tako, kot menimo, da je najbolj prav, ne glede na materialno eksistenco.

Seveda pa je bila rešitev pri visokih javnih funkcijah še veliko bolj radikalna. Z ustavo smo institucionalizirali sistem rotacije, ki zadeva vse predstavniške organe, pa tudi državne sekretarje, zvezne in republiške sekretarje in druge funkcionarje, za katere to določi zakon.⁵ Ali je to tisti ukrep, ki naj kot panacea (splošno zdravilo) reši vse probleme pojavljanja oz. nevarnosti birokratizacije? Katere probleme je ta institucija razrešila in katere odprla?

IV

Ta institucija je pojav nastajanja vodilnega kroga funkcionarjev kot zaprtega kroga, ki si prizadeva k svoji perpetuaciji, enostavno eliminirala, vsaj na ravni posamezne družbenopolitične skupnosti.

Ni ga mogla seveda povsem eliminirati, ker je še vedno možnost prehajanja z vodilnih položajev, npr. iz zveznih organov, na vodilne položaje v republiških organih in narobe. Prav tako je mogoče preiti z vodilnega položaja v organih družbenopolitične skupnosti na vodilni položaj v družbeni ali politični organizaciji (manj v gospodarstvo, čeprav postajajo funkcije v gospodarstvu bolj privlačne, ker nudijo vsaj relativno precej večjo stalnost). Odprta je celo možnost (čeprav bolj kot izjema) kandidiranja v različne zbornice skupščin na isti ravni.

Možnost, da obidemo namen rotacije torej še vedno obstaja. Gre seveda bolj za vprašanje, koliko je taka radikalna rešitev ustrezna. Ustrezna pa bi morala biti, ker bi se sicer kaj hitro spremenila v svoje nasprotje — življenje namreč terja svoje. V svoje nasprotje se rotacija ne bo spremenila samo v primeru, če dejansko ustreza zahtevam družbenega življenja.

V naši izpeljavi smo že ugotovili, da vsaka družba potrebuje poseben krog vodilnih ljudi, ki predstavljajo za družbo nekak motor, ki kot subjektivna sila poganja družbeni razvoj. Visoka družbena funkcija zahteva osebnost z velikimi kvalitetaми in velikimi izkušnjami.

Od kod naj take osebnosti prihajajo? Iz vrst ljudi, ki se bolj ali manj poklicno ukvarjajo s širokimi družbenimi in političnimi vprašanji ali ki imajo tak reden poklic, da jih navaja k obravnavanju širših družbenopolitičnih vprašanj. Če ne na splošno, velja to vsaj za tiste osebe, ki imajo po-

⁵ Glej člene 82., 193., 233., 226., 227. in 236. zvezne ustave.

sebne funkcije v organih oblasti, zlasti v skupščini, izvršnih svetih itd. Predsednik skupščine ali izvršnega sveta najbrž ne more biti kdo, ki nikoli ni obravnaval vprašanj, ki jih razrešujejo na takih mestih, ki nima že izdelanega koncepta o pomembnih družbenopolitičnih vprašanjih, ki nima vsaj določenih izkušenj celo s čisto rutinskimi nalogami, ki jih prinaša tak položaj. Oseba, ki nastopi tako mesto, mora imeti že zelo jasne koncepte o najširših družbenopolitičnih vprašanjih, konkretno o politiki, ki jo je treba uveljaviti, imeti mora program, ki naj ga skuša realizirati. Vsak program ima namreč zelo osebno noto tistega, ki se je postavil na čelo prizadevanj za uveljavitev takega programa, pa naj je pri njegovem sestavljanju sodelovalo še toliko predstavnikov, strokovnjakov itd.

Če v zvezi z rotacijo nastopamo s tezo, da javna funkcija ne more biti za nikogar trajen vir preživljanja, poklic, se nujno postavlja vprašanje, kdo je tisti, ki je toliko usposobljen, da bi opravljal tako funkcijo, ne da bi se za to poprej poklicno pripravil.

Na dlani je, da je za to usposobljen le določen krog ljudi. Usposobiti pa se je mogel le tako, da je dejansko opravljal najprej nižje in morda manj zahtevne javne funkcije, nato pa čedalje višje (čeprav ne gre pri tem nujno za uradniškemu sistemu podobno hierarhijo: določeno hierarhijo pa za vsakega posameznika predstavlja sistematično pridobivanje znanja in izkušenj). Ali pa je opravljal drugačne funkcije, ki imajo probleme, podobne problemom javne funkcije, ali kjer je vsaj način urejanja posameznih problemov podoben. Ne moremo namreč sprejeti domneve, da posameznika že sama izvolitev za javno funkcijo navdahne z razodetje in da bi že s samo izvolitvijo čez noč postal zmožen urejati še tako zapletene družbene zadeve.⁶

Z našim sistemom rotacije smo nastajanje takega kroga osebnosti a priori onemogočili. Kdor je izvoljen v skupščinske organe za eno mandatno dobo, ne more biti več izvoljen v naslednji mandatni dobi. Znanje in izkušnost pa rasteta organsko, ne trpita preskokov, kot jih vsaj teoretično vsiljuje naš sistem rotacije. Osebnosti in politiki pa se lahko razvijajo samo na podlagi praktičnega dela pri opravljanju javnih funkcij. Normalno bo, npr., da bo kdo v prvi mandatni dobi opravljal funkcijo poslanca, v naslednji ali naslednjih dobah

⁶ Primerjaj, kako duhovito se je iz tega ponorčeval Galbraith v svojem delu *The Affluent Society* (prevod izdala Cankarjeva založba pod naslovom: Družba, ki živi v izobilju; Ljubljana 1964).

bo mogoče opravljal posle predsednika kakšnega odbora itd. Taka pot seveda ni nujna, je pa gotovo najbolj organska, čeprav so mogoči tudi neposredni preskoki na najvišja mesta.

Celo že dosedanja praksa je pokazala, da je s stališča opravljanja javnih funkcij sedanji sistem rotacije opozoril na določene težave. Poslanec navadno potrebuje določeno dobo, da se seznanj s širšimi družbenimi problemi, zlasti s skupščinskim načinom njihovega reševanja, s podrobnostmi poslovnika, ki pa so včasih zelo pomembne, če naj poslanec uveljavi svoja stališča in predloge itd. Čeprav ne teoretično, pa je gotovo praktično velikega pomena, da javni delavec pozna tudi druge javne funkcionarje, da pozna njihove nazore in stališča do posameznih problemov in celo vrsto motivov, ki vplivajo na njihove odločitve — kajti poslanec mora vedno računati s tem, da si bo moral zagotoviti pri svojih predlogih tudi podporo drugih. Samo argumenti, predloženi na seji, v praktičnem življenju navadno še niso zadosti, da se tudi drugi odločijo za kako stališče itd. In tako privajanje, seznanjanje s problemi in osebnostmi, zahteva določen čas. Pri nekaterih celo daljši čas. Tretjina mandatne dobe je tako hitro pri kraju. Zadnje leto mandatne dobe pa zavzetost za poslansko funkcijo nujno že upade — kajti razumljivo je, da se bom že začel ogledovati za novo mesto, če vem, da gre sedanja funkcija h kraju, moja eksistenca pa je odvisna od mesta, ki ga bom dobil. Bolj nerazumljivo bi bilo, če bi bilo narobe. Tako je mandatna doba poslanca polno in tvorno izrabljena le dobro polovico.

Ni zanemariti tudi okoliščine, da izpeljavanje posameznih programov in akcij ne more biti vezano na mandatno dobo. Vzemimo primer gospodarske reforme. Vse take velike akcije so nujno vezane tudi na posamezne osebnosti, ki so jih navdihnile, ki se zanje potegujejo in pogosto tudi bore za njihovo izvajanje proti zelo močnemu odporu. Rotacija neorgansko zaseka v izpeljavo takih akcij, ker onemogoča, da bi vodilne osebnosti, ki so take akcije sprožile, tudi vztrajale do njihovega uspešnega izteka.

Tak sistem rotacije sicer zelo radikalno preprečuje nastajanje posebnega vodilnega kroga; problem pa ni ta, da družba ima tak vodilni krog — narobe, mora ga imeti in brez njega niti ne more shajati. Problem lahko nastane šele s tem, če se tak krog zapre vase, če postane ekskluziven, če se obdrži na oblasti tudi proti volji tistih, katerim je odgovoren, in če zaradi te ekskluzivnosti upade njegova sposobnost pod raven, ki jo družba oz. razreševanje družbenih problemov terjata.

Sedanji sistem rotacije namreč omogoča, da krog posameznih ljudi še vedno trajno ostane na vodilnih položajih, s tem da rotira med posameznimi družbenimi skupnostmi oziroma političnimi organizacijami. Če pa je tako, z rotacijo nismo dosegli tistega, kar smo hoteli, da namreč javna funkcija za nikogar ne more postati poklic oz. trajen vir eksistence. Dosegli smo kvečjemu to, da so vodilna mesta v družbi rezervirana za tiste politike, ki neko mandatno dobo opravljajo javno funkcijo, se nato umaknejo v svojo družbenopolitično organizacijo in nato zopet kandidirajo.

Deloma je to celo normalno, zlasti če imamo pred očmi dejstvo, da zahteva javna funkcija osebnost, ki se trajno ukvarja z družbenopolitičnimi vprašanji. Le da smo s tem te vrste funkcije monopolizirali za povsem določen krog ljudi, katerih usposobljenost za javno funkcijo je odvisna v prvi vrsti od njihovega mesta v vrhu družbenopolitičnih organizacij. Pa tudi to ne bi bilo še popolnoma nič tragičnega, če imamo pred očmi vlogo, ki jo imajo te organizacije v naši družbi. Toda vsi problemi, ki so se pokazali v zvezi z opravljanjem javne funkcije in s povezanostjo funkcije in eksistence, so ostali prav tako odprti, kot so bili poprej. Le da se čedalje bolj prenašajo v same družbenopolitične organizacije in da na družbo delujejo sekundarno. Problem povezanosti funkcije in eksistence ostaja prav tako nerazrešen, kot je bil poprej.

Prav problem povezanosti funkcije in eksistence odpira še nadaljnje vprašanje: zakaj naj bi se kdo odločil za opravljanje javne funkcije za določeno mandatno dobo, če to popolnoma nič ne koristi njegovemu rednemu poklicu oz. zaposlitvi ali če je pri tem celo oškodovan in je tako ogrožen njegov materialni obstoj.

Mandatna doba štirih let je sicer kratka doba. V življenju posameznika pa ne pomeni tako malo. Vsakdo ima tudi svoje osebne cilje in načrtano pot (čeprav gre v življenju navadno precej drugače). Za opravljanje javne funkcije se bo kdo odločil le v primeru, če se to sklada z njegovimi lastnimi načrti: če bo to vzpodbuda pri njegovem poklicnem usposabljanju ali stopnja v razvoju ali sredstvo za dvig njegove materialne eksistence.

Ta okoliščina bo zato nujno odvrčala od prevzemanja javnih funkcij vse tiste, ki organsko delajo v svoji poklicni karieri. Če je kdo prišel na določeno vodilno ali strokovno mesto v delovni organizaciji, ne bo v njegovem interesu, da sprejme javno funkcijo, če mora s tem žrtvovati svojo kariero. Delovna organizacija namreč ne more biti kar štiri leta brez

njega, če je bilo njegovo delovno mesto prej potrebno. Na njegovo mesto bo postavila drugega. Tisti, ki je prevzel javno funkcijo, se zato ne bo mogel vrniti na staro mesto. Nikakor ne moremo zahtevati, da delovna organizacija drži tako delovno mesto štiri leta odprto ali da bi tistega, ki je prišel na tako izpraznjeno delovno mesto, enostavno odstranila. Razen tega imamo vrsto poklicev, kjer lahko pomeni štiriletna odsotnost z dela praktično opustitev strokovnega razvoja (npr. zdravnik, inženir itd.). Nastop javne funkcije predstavlja v njegovem življenju preusmeritev. Tega pa nihče ne bo pripravljen storiti, če ve, da se po štirih letih ta njegova preusmeritev konča.

Če pa kdo zaradi opravljanja javne funkcije ostane na svojem delovnem mestu, se postavlja najprej vprašanje, ali bo zmožer opravljanja svoje redno poklicno delo in hkrati posle javne funkcije. Mesto poslanca v republiškem ali zveznem zboru je npr., takšno, da poslanca povsem zaposli, če naj le-ta dejansko prouči vse gradivo, ki ga dobiva, in če naj ga zlasti kritično obdela, dobi o njem mnenja volivcev itd.

Če se kdo poteguje za kako stvar, mora imeti zato poseben motiv. Ni nujno, da so s tem vedno zvezane samo določene materialne koristi. Cela vrsta je vrednot, o katerih posameznik meni, da se je zanje vredno boriti. So primeri, ko je kdo pripravljen žrtvovati tudi del svojih materialnih koristi za ideale, v katere veruje. Vendar večina ljudi želi vsaj to, da z delom za javne potrebe vsaj ni neposredno prizadeta pri svojih materialnih koristih. Preobremenitev z javnimi funkcijami pa posredno pomeni tudi žrtvovanje materialnih koristi. Na splošno ljudje tega nočejo. Če se ljudje žrtvujejo za opravljanje javnih funkcij, morajo imeti od tega vsaj posredno kako korist: ali posredne materialne koristi ali duhovno zadovoljstvo ob bistveno nespremenjenem materialnem položaju.

IV

Po vsem tem lahko sklenemo, da v naši družbeni ureditvi ne moremo ločiti javne funkcije od materialne eksistence iz preprostega razloga, ker je delo edini vir za življenjski obstoj. Zato se tudi ne moremo neposredno izogniti nevarnosti, da bi kdo potreba javne funkcije ne podrejal svojim osebnim interesom, zlasti interesom materialne eksistence. Institut rotacije tega problema ne razrešuje. Kolikor ga ureja s tem, da porajanje vodilnega kroga javnih funkcionarjev enostavno eli-

minira, je to po presoji vseh okoliščin v večjo družbeno škodo, kot pa v korist, ne glede na to, da je sistem rotacije mogoče zelo uspešno obiti.

Končno je celo prav, da bi opravljanje družbeno najbolj pomembnih in izredno zahtevnih ter odgovornih nalog prinašalo tudi takšno materialno eksistenco, ki bi bila vsaj v določeni meri v skladu z načelom nagrajevanja po delu, čeprav takega dela niti ni mogoče zadovoljivo nagraditi.

Problem zato ni v rotaciji, ampak drugod. Za vsak narod je usodnega pomena, da se mu posreči iz svoje srede izbrati tiste ljudi, ki ga bodo oplajali na vseh področjih materialnega in duhovnega udejstvovanja. Tudi in še celo v politiki in javnih zadevah. Odpreti je treba zato na široko možnosti, da se uveljavijo najbolj zmožni, najbolj podjetni, najbolj odgovorni in k svojemu lastnemu uveljavljenju in k uveljavljenju visokih družbenih in moralnih vrednot prizadevajoči se ljudje tudi in še celo z opravljanjem visokih in najvišjih javnih funkcij. Javna funkcija mora tudi za posameznika, ki se v njej udejstvuje, postati ustrezen vir materialne eksistence, uveljavljanja njegove osebnosti in vir največjega duhovnega zadovoljstva. Javna funkcija namreč ni stvar, ki bi jo lahko vsakdo opravljal brez potrebne priprave in znanja, čeprav mora biti vsakomur dostopna. Morda je prav to dejavnost, ki od človeka največ zahteva, in to v vseh pogledih. S sistemom rotacije vso to stvar uničimo.

Problem je ta, da javni funkcionar ne postane sodnik v lastni zadevi: da on sam odloča, kaj so javne koristi, in da zlasti sam ugotovi, da je bilo z njegovim udejstvovanjem tem koristim najboljše zadoščeno. Tudi na tem področju je treba doseči, da bo javni funkcionar stalno izpostavljen nadzoru in preizkusom tistih, katerim je s svojim delom odgovoren — volivcev oz. tistim, katerih pooblastilo izvaja. Ljudi na splošno popolnoma nič ne moti, če kdo dolga leta in celo stalno opravlja dobro in v splošno zadovoljstvo kako visoko javno funkcijo. Izredno pa jih moti, če to funkcijo slabo opravlja, če s svojega visokega položaja arogantno omaľovažuje voljo in mnenje ljudi.

To pa je v bistvu samo vprašanje odgovornosti.

In končno je to tudi vprašanje demokratičnosti v pojmovanju javne funkcije. Javna funkcija mora biti vir materialne eksistence. Toda med tako materialno eksistenco in tisto, ki jo nudi drugo visoko strokovno mesto, ne sme zijati prepad. In prav tako ne sme zijati prepad med ugledom in prestižem, ki ju daje javna funkcija, in ugledom, ki ga daje drugo visoko strokovno oz. odgovorno mesto v gospodarstvu

in upravi. Javna funkcija mora dajati veliko osebno zadovoljstvo kot sredstvo, prek katerega kdo najbolj uresniči svoje družbene ideale. Ne more pa izguba javne funkcije pomeniti že *capitis deminutio maxima*. Dokler pa bo zija tu prepada, je razumljivo, da se bo vsakdo z vsemi silami oklepal javne funkcije in da se bodo iz tega porajale negativne posledice za družbo.

Rotacija kot institut pa teh problemov ne razrešuje niti jih ne more razreševati. In ker sistem ni dosleden in jo je mogoče izigrati, lahko vodi do lastnega nasprotja, ker megli bistvo vprašanja, namreč vprašanje odgovornosti javnega funkcionarja.

Na vprašanja uredništva ...

1. Zadnje čase veliko govorimo o vodilni vlogi zveze komunistov v okoliščinah samoupravljanja. Katere so po vašem mnenju temeljne vsebinske sestavine in kriteriji vodilne vloge Zveze komunistov Jugoslavije danes in kateri so pogoji za njeno uresničevanje? Kako naj bi ZKJ uresničevala vodilno vlogo v konkretni družbeni praksi: v podjetjih in ustanovah, na ravni republike in zveze, v kulturi in prosveti, v ekonomiji, politiki in na vseh drugih področjih človekovega življenja in dela?

2. V razpravah o reorganizaciji in razvoju ZK je bilo pogosto omenjeno, da dosedanja osnovna organizacija ne ustreza več sodobni vlogi komunistov. Kako se naj, po vašem mnenju, organizirajo komunisti, da bi najlaže delovali kot avantgardna sila? Kaj menite, kakšno vlogo naj bi v prihodnje pri organiziranju komunistov v osnovnih celicah imelo delovno in teritorialno načelo?

3. Za uspešnejše delovanje zveze komunistov je brez dvoma pomembno, da pri zasnovah in uresničevanju njene politike sodeluje čim večje število njenih članov. Kateri so vzroki, ki so doslej zoževali dejansko sodelovanje komunistov pri tem? Kako spodbuditi pri komunistih večji interes in ustvariti večje možnosti za prizadevnejše delovanje na vseh ravneh organiziranja ZK?

... odgovarjajo:

STANE MEŠIČ, sekretar občinskega komiteja ZKS Trzič

Preden karkoli zapišem, tovariš urednik, bi rad povedal tole: veliko premalo vem, da bi lahko na vaša vprašanja odgovoril tako, da bi bili odgovori tudi teoretično obdelani. Poskušal bom odgovoriti tako, kot čutim in mislim.

Globoko sem prepričan, da je imela in da ima tudi sedaj Zveza komunistov Jugoslavije v splošnem vodilno vlogo.

Kako se ta vodilna vloga kaže na posameznih področjih, pa je po mojem mnenju odvisno od ljudi — komunistov, ki na teh področjih delajo in živijo. Bistveno merilo vodilne vloge ZK se mi zdi naslednje vprašanje: ali je ZK oziroma njeno članstvo v središču boja za uveljavljanje neposredne socialistične demokracije, za uveljavljanje *vseh* pravic do odločanja o vseh tistih zadevah, ki neposredno ali posredno zadevajo interese delovnega človeka. Ta splošna komponenta je v praktičnem življenju razdrobljena na stotine *malih*, na videz povsem drobnih vprašanj, ki pa se potem, ko se sumirajo, pokažejo v vsej svoji veličini. Čestokrat, in to skoraj vsak dan, ugotavljamo v praksi, da je nagrajevanje po delu eno izmed bistvenih vprašanj. Znova in znova je v ospredju vprašanje, *kdo o tem odloča*. Redkokdaj se pojavi vprašanje, kdo je materiale (strokovne) pripravil. Med neposrednimi proizvajalci je sedaj že jasno, da morajo stvari pripraviti ljudje, ki so tega zmožni, tj. strokovnjaki, v nobenem primeru pa ne morejo prenesti tega, da bi le-ti tudi dokončno odločali. To, kdo odloča, je za mene torišče vloge ZK v sedanjem obdobju. Gre namreč za to, da morajo ravno komunisti biti tisti, ki bodo neomajno prepričani, da se brez neposrednega odločanja delovnih ljudi ne da doseči nič ali pa bore malo. Uveljavitve tega pa komunisti ne morejo in nikdar ne bodo mogli doseči v svoji lastni organizaciji. To vlogo lahko izpeljejo le v širšem mehanizmu družbenega upravljanja med ljudmi in z ljudmi. Član ZK mora v sedanjem obdobju *javno nastopati*. Ne zadostuje telesna prisotnost na seji DS, UO, zboru volivcev, tribuni SZDL, skupščinah itd. Na vseh teh institucijah je sedaj potrebna kreativna vloga komunista. Na kratko povedano, treba je o stvareh razpravljati, o njih imeti svoje mnenje, se zanj boriti in s tem mobilizatorsko vplivati na sodelavce in okolico. Danes, ko se, na srečo, ne smemo več sklicevati na forume, ko smemo, moremo in moramo kot osnovo upoštevati samo poglobljena stališča forumov ZK glede tega ali onega vprašanja družbenega razvoja, smo prisiljeni pokazati najširšemu avditoriju delovnih ljudi svojo lastno osebnost in zmožnost, še zlasti takrat, ko gre za konkretno življenjsko odločitev. To lahko sedaj iz komunista stori velikega borca za socialistične družbene odnose ali pa ga prikaže *samo kot pasivnega člana* ZK ali pa celo kot *zaviralca napredka*. Na tem področju se po mojem mnenju uveljavlja vodilna vloga zveze komunistov, tu dobivamo komunisti tudi vsak posamič *javno družbeno oceno* o tem, koliko kdo velja. V mislih imam družbeno strukturo od najmanjše celice, družine, do delovne organizacije in fe-

deracije. Za izhodišče sem vzel samo delitev dohodka po delu. Sem pa sodijo tudi vse druge zadeve, v katerih gre za odločanje.

— Prepričati o tem lastne vrste pa ni tako preprosta stvar. Predolgo smo bili pod vplivom starih metod dela v osnovnih organizacijah. Trdim, da organizacija ZK za svoj lasten ustroj do današnjih dni ni veliko storila. Medtem so se oblike skupščinskega sistema nenehno spreminjale in prilagajale stopnji družbenega razvoja, medtem ko se je mehanizem delavskega in vsega družbenega upravljanja od ustanovitve leta 1949 nenehno izpopolnjeval in prilagajal, v organizaciji ZK ni bilo tako. Da bi bil nesmisel še večji, moram ugotoviti, da so bili ravno komunisti največji pobudniki in borci za vse te spremembe povsod, le v lastni organizaciji ne. Zavedam se, da je bila taka organizacija v preteklem obdobju nujnost in je svojo vlogo tudi opravičila, toda sedaj ni več uspešna in tudi ne potrebna. Sistem družbenega samoupravljanja so delovni ljudje sprejeli in ga sedaj hočejo suvereno uporabljati. Ne prenesejo več zunanjih intervencij, tudi partijskih ne. Prav zaradi tega lahko osnovna organizacija razen institucij upravljanja več škoduje kot pa *koristi, zlasti če dela še po starem, če sklepa*, ko bi moral sklepati mnogo širši krog. Ko gre dandanes za svobodno osebnost komunista, ki naj v okviru splošnih načel in stališč programa ZKJ in drugih načelnih stališč forumov zveze komunistov uravnava svoje delovanje, potem menim, da mu je potrebna organizacija z mnogo širšo in svobodnejšo podlago od dosedanje. Mnenja sem, da ni več primerno, če imajo delovne organizacije osnovno organizacijo s sorazmerno majhnim številom članov ali če imajo večje delovne organizacije več organizacij. S fetišiziranjem delovnega principa organiziranosti smo v preteklem obdobju nehote povzročili marsikaj. Osiromašili smo strukturo in idejni nivo terenskih organizacij (upokojenci, gospodinje in uslužbenci upravnih organov), v šolah smo imeli samo prosvetne delavce, v zdravstvenih domovih zdravstvene delavce, tj. zdravnike, ki so bili prikrajšani za vplive terena in narobe. Člane ZK proizvodnih delovnih organizacij smo ogradili s tovarniškim plotom in jih izolirali od dogajanj tistega okolja, v katerem živijo s svojimi družinami. Čestokrat je tudi ta formalna plat pripomogla k izoliranemu delovanju v političnem in gospodarskem smislu. Zožili smo torišče za izmenjavo in boj mnenj med različnimi strukturami in interesi, čeprav sedaj vemo, da je ravno boj mnenj odločilnega pomena za oblikovanje lastnega ali kolektivnega mnenja. V naši občini si že tretje leto prizadevamo

najti najboljšo obliko organiziranosti komunistov, in sicer z edinim namenom, da bi obogatili vsebino dela. V tem času smo prešli že več faz. Medtem ko se je dobršen del komunistov znašel, tj. našli so sebe in svoje mesto v mehanizmu družbenega samoupravljanja, se je pokazal tudi del tistih članov, ki tudi prej niso veliko ali pa nič storili. Gre predvsem za tiste člane, ki so menili, da so s svojo navzočnostjo na sestanku v osnovni organizaciji že opravili svojo partijsko dolžnost; druge je niso znali ali pa tudi niso hoteli. Slednji se sedaj počutijo prikrajšane in trdijo, da ZK slabi in izgublja svojo vodilno vlogo. To se pri nas kaže vse od tedaj, ko smo se postavili na stališče, da delo v osnovni ogranizaciji ni merilo za oceno komunistovega dela, temveč da je osnovna organizacija le oblika osnovne ograniziranosti. Menim, da predstavlja osnovna organizacija v političnem smislu sedaj mesto, kjer se bodo komunisti nekajkrat na leto (odvisno od potrebe) sestali, ter se seznanili s splošnimi načeli in stališči družbenega in gospodarskega razvoja v komuni. Z začrtano smerjo dela pa morajo pogumno prestopiti ovire osnovnih organizacij ter razširiti političen boj na ves sistem družbenega upravljanja. Tu in samo tu je po mojem mnenju sedaj mesto komunistov. Osnovna organizacija pa predstavlja še mesto, kjer je član v osnovni evidenci, kjer plačuje članarino (če to ni drugače urejeno), kjer se sprejemajo novi člani in kjer se opravi tudi morebitno kaznovanje. V času, ko smo pri nas začeli »zanemarjati« delo v osnovnih organizacijah, se je precej članov ZK z vso življenjsko silo usmerilo tja, kjer jim je mesto. To se sicer ne da spraviti v nobene grafikone, izpričuje pa se v samostojnem nastopanju komunistov in v splošni rasti samozavesti institucij družbenega samoupravljanja. Pri oblikovanju drugačne osnovne organizacije ZK se oblikuje tudi njen član — komunist. V naši občini so že dozoreli pogoji, da v celoti odpravimo majhne in razdrobljene osnovne organizacije v delovnih organizacijah. Sedaj uresničujemo koncept, po katerem bomo v občini imeli sedem osnovnih organizacij (od prejšnjih 35), organiziranih po teritorialnem načelu. To je tudi pot k cilju, ki je enotna organizacija ZK v občini. To nam bo omogočilo tudi kvalitetnejšo sestavo dobrih organizatorjev dela v ZK (sekretarji in sekretariati), ki bodo gibčno in konkretnim pojavom primerno angažirali posamezne skupine komunistov. Sestanek vse osnovne organizacije bo morda potreben le dvakrat ali trikrat na leto. Tu je treba omeniti tudi racionalizacijo časa. S sedanjim razdrobljenim delom smo porabili veliko časa za šestokrat zelo brezpomembne sestanke in utrujali ljudi. Hitrost razvoja našega obdobja pa zahteva

pametno porabo časa. To pa seveda zahteva mnogo kvalitetnejše delo članov ZK, zlasti organizatorjev dela v ZK. Če se bomo dokončno izkopal iz lastne organizacije in če bomo nehali prepričevati sami sebe, potem, menim, bo vsak dan več članov, ki bodo ustvarjalno sodelovali pri uresničevanju politike ZK, in tudi za priliv novih ne bo problema. S tem se bomo, kakor je rekel sekretar IK CK ZKJ tovariš Mijalko Todorović, »prestrojili« brez vsake mehanistične in subjektivne čistke. Kar se je preživelo in omagalo, bo odšlo, prihajalo pa bo novo.

ZVONE DRAGAN, *ekonomist v kmet. kombinatu Žalec*

V političnih analizah in ocenah ugotavljamo, da se je ZK po brionskem plenumu močneje povezala s poglobitnimi činitelji socialističnega napredka, posebno z delavskim razredom. Povečalo se je zaupanje ljudi v ZK. Menim, da je prav to pozitivno politično in demokratično ozračje izredno ugodno za ZK in da naj le-ta z dosledno akcijo in ustvarjalno revolucionarno prakso pogloblja in nenehno opravičuje to zaupanje. Ta aktivnejši odnos delovnih ljudi do svoje avantgarde pomeni za komuniste najučinkovitejši »politični kapital«, ki pa bo začel ponovno kopneti, če ga ne bomo oplajali z otipljivimi rezultati našega dela znotraj vseh razvojnih procesov samoupravne družbe.

Pravimo, da smo z 8. kongresom ZKJ dobili idejno podlago za široko zasnovane družbeno ekonomske preobrazbe. To pa ni vse, kar smo želeli doseči s tem kongresom. Ni dovolj, da samo sprožimo nove procese, marveč je enako pomembno, da jim utiramo konkretna pota k ciljem. Revolucionaren značaj velikih družbenih premikov terja od komunistov, da z bogatim znanjem, z zmožnostjo in objektivnostjo v prvih družbenih vrstah, osvajajo postojanko za postojanko na strmi poti socialističnega napredka. Ali drugače povedano: vsaka lažna revolucionarnost, umik s čelne pozicije ali kompromis z zaviralnimi elementi, pomeni dezerterstvo v najodločilnejših fazah našega razvoja. Objektivne zakonitosti družbeno ekonomske reforme, ki jim je tuja spontanost in anarhičnost, imperativno zahtevajo svojega progresivnega vodnika. To narekuje in opravičuje vodilno vlogo ZK. To razumejo tudi vsi tisti ljudje, ki jim je pri srcu hitrejši razvoj naše samoupravne družbe, njen družbeno ekonomski in kulturni vzpon.

Prav te ugotovitve mi utrjujejo mnenje, da izgubljam preveč časa v razpravah o notranjih spremembah v ZK, ko marsikdaj bolj sami sebe kot pa druge prepričujemo o nujnosti in utemeljenosti naše vodilne vloge tudi v sedanjem razvojnem obdobju. Brez temeljitih odgovorov in praktičnih razrešitev pa ostajajo vprašanja, kako v novih razmerah, učinkovito in dosledno, ob upoštevanju razvitosti samoupravnega sistema, uresničevati vodilno vlogo ZK, jo v vsakdanjem boju potrjevati in s konkretnimi delovnimi rezultati opravičevati pred delovnimi ljudmi. Ne smemo pozabiti, da krepiti samoupravna praksa pri ljudeh čedalje bolj in predvsem zupanje v napredne akcije in dejanja, čedalje manj pa v deklaracije, obljube in jalovo filozofiranje. Zato moramo pospešeno zapuščati dosedanjo partijsko zaprtost in togost pri organiziranju in izpeljevanju naše politične akcije.

Zveza komunistov naj bi z vsem svojim notranjim delovnim in organizacijskim sistemom, ki pa mora postati bolj razvejan in dinamičen, dajala komunistom temeljno idejno politično orientacijo za njihovo ofenzivnejše in uspešnejše delovanje v različnih družbenih organizmih. Razumljivo je, da bo delovni koncept toliko bolj pričujočen v dejanjih komunistov, kolikor bolj dosledno ga bomo snovali v bazi — med članstvom. Toda tudi tako rekonstruirana ZK ne bo popolna, če ne bomo v vsej njeni strukturi stalno in realneje ugotavljali, kako zunaj njenih okvirov uresničujemo po demokratični poti oblikovane partijske dogovore, idejne projekte in akcijske sklepe; to je povsod tam, kjer moramo zmagovati, če se želimo izogniti porazom. Tako bomo težišče naše konkretne aktivnosti resnično prenesli v delovne kolektive, v samoupravne organe, krajevne skupnosti, družbene politične organizacije itd. Tu dokažimo, da se intenzivno razbremenjujemo klasičnih metod partijskega dela, utesjenih organizacijskih oblik in ozke direktivnosti. Po mojem prepričanju je to mogoče doseči le, če se bomo zmožni iznajdljivo organizirati v idejna žarišča znotraj družbenih organizmov, ki ne bodo obtežena z nepotrebni organizacijskimi sponami in formalizmi in ki jim bosta predvsem pomembna vsebina in vsebinski rezultat vsake akcije. Delovni ljudje nam ne bodo zamerili, še manj pa oporekali vodilno pozicijo, če bomo tu in tam napravili napako pri iskanju novih prijemov in oblik ter metod našega idejnega vplivanja. Najvažnejše je, da ne bomo delali očitnih napak v vsebinski zasnovi naše akcije in v izbiri argumentov za njeno uspešno realizacijo, da ne bomo zapostavljali ostalih naprednih nosilcev socialističnega razvoja in pozabljali na samoupravne pravice delovnih ljudi.

V zadnjem času čujemo nekatera mnenja, da moramo čim hitreje prevrstiti in notranje preobraziti ZK, da bi le-ta lahko učinkoviteje delovala v reformnih procesih kot vodilna idejno politična sila družbe. Ta potreba je očitna, toda ne gre je poenostavljati in znižati na raven prakticistične akcije »enodnevnic«. Temeljni vzroki sedanje družbene ekonomske reforme so dali v mnogočem tudi povod za preobrazbo ZK. Marsikatero teh nalog lahko takoj ali v zelo kratkem času izpolnimo (predvsem kar zadeva spremembe organizacijsko kadrovskega značaja), ne moremo pa vseh, še zlasti ne tistih, ki so vsebinskega, najbolj subtilnega značaja. Te bo mogoče uspešno uresničiti šele v procesu, v tem letu in v naslednjih letih, hkrati z bojem in sredi boja za realizacijo osnovnih načel ekonomske in družbene reforme. V teh revolucijskih gibanjih se bomo šele de facto prekalili v komuniste novega kova.

* * *

Vsi se verjetno strinjamo z mnenjem, da je ena najbolj bistveni vsebinskih postavk v vsem procesu reorganizacije ZK vsestransko aktiviranje komunistov kot temeljnega kreatorja in izvajalca njene politike! To ni sporno: Težave pa nastajajo, ko poskušamo odgovoriti na vprašanje, kako in v kakšnih oblikah to doseči. Prav pri tem pa smo, po mojem mnenju, preveč nestrpni in neučakani. V želji, da bi tako rekoč čez noč postavili člana ZK na piedestal formiranja in vodenja partijske politike, večkrat pozabljamo, da je bil prav ta član (izvzemam najmlajše rodove komunistov) desetletja objekt partijske politike, navajen na vestno poslušanje in še bolj vestno izvajanje direktiv, sklepov in v zadnjem času smernic. Zato niti ni čudno, da so mnogi člani s presenečenjem (sicer prijetnim) sprejeli v obravnavo teze IK za 7. sejo CK ZKS kot še eno novost v delu najvišjih vodstev ZK. Prav tako ni neverjetno, da še vedno mnoge OO ZK, dobronamerno in željne akcije, čakajo od občinskega komiteja navodil za svoje delo, ali da člani na konferencah in sestankih pričakujejo predloge delovnih programov izključno od sekretarja in sekretariata. Če imamo opraviti s takšnimi in podobnimi pojavi v preobrazbi ZK, potem je normalno, da naletimo na še večje težave pri uveljavljanju samostojnejšega dela komunistov zunaj njenih okvirov, pri uresničevanju njene vodilne vloge v novih, zahtevnejših okoliščinah.

Daleč sem od trditve, da veljajo ta spoznanja za večino komunistov. Želim izraziti le prepričanje, da bomo člana ZK uspešno spremenili iz objekta v subjekt partijske politike le

z doslednim uveljavljanjem nove podobe vse ZK J, z upoštevanjem njegove osebnosti, takšne, kakršna se je oblikovala v dosedanji partijski praksi, z upoštevanjem in spoštovanjem njegovih besed, mnenj in dejanj. Ne mislim trditi, da bi morali upoštevati prav vsako mnenje člana. V začetnih fazah preobrazbe bo že dovolj, da se začne le-ta postopno zavedati svoje nove vloge, da mu krepimo prepričanje o tem, da je resnično temeljni in odločilni činitelj v vsej strukturi ZK J. Organizacija ZK in njena vodstva pa so mu dolžna, na ruševinah stare prakse, pomagati z jasno, precizno in pravočasno idejno usmeritvijo (v kateri bo postajal njegov delež vedno večji) pri iskanju in ustvarjanju sodobnejšega profila njegovega političnega delovanja. Procesi preobrazbe ZK bodo ostali na pol poti, če ne bo članstvo s svojo ustvarjalnostjo in živo, parmanentno akcijo prekrvilo njihovih tokov. Lahko bi rekli, da mora imeti »vodilno vlogo« tudi pri spreminjanju lastne partije. Če jo (realno ocenjeno) še ne more imeti v celoti že danes, potem si moramo odločno prizadevati, da bomo te napredne ideje in iskrene želje tudi v praksi čimprej uresničili.

VILJEM MERHAR, *asistent na ekonom. fakulteti v Ljubljani*

Res je, da v zadnjem času veliko govorimo o vodilni vlogi ZK. Vprašanja, ki se mi ob tem zastavljajo, pa so: Zakaj prav sedaj več razpravljamo o vodilni vlogi ZK? Zakaj smo o vodilni vlogi ZK manj govorili v pretekli in polpretekli dobi? Ali postavljalci problema vodilne vloge ZK v sedanjih razmerah menijo, da je ZK to vlogo izgubila? In podobno.

Ko razmišljam o teh vprašanjih, se spomnim Buharinove* klasifikacije faz proletarske revolucije, njegovega razločevanja med »ideološko, politično, ekonomsko ter tehnološko« revolucijo. Ta klasifikacija faz proletarske revolucije je sicer prilagojena revoluciji v deželi z relativno zaostalimi proizvodnimi silami, s katerimi je stopila na pot socialistične izgradnje prva socialistična dežela na svetu. V takšnih deželah (mednje sodi tudi naša) po Buharinovem mnenju hitro dozoreva ideološka predpriprava na revolucijo, pa je zaradi tega politična revolucija (prevzem oblasti) ob ugodnem trenutku

* Peter Knirsch: Die Ökonomischen Ansaugen Nikolaj I. Bucharins, Berlin, Duncker Humblot 1959, str. 145—147.

relativno lahko izvedljiva, ker jo spremlja široka podpora ljudskih množic. Toda z aktom prevzema oblasti se šele pričenja bistvo revolucije v sociološkem pomenu besede. Saj mora poslednja oblika države — diktatura proletariata — z ekonomsko revolucijo (likvidacijo starih proizvodjalnih odnosov) vzpostaviti pogoje pospešenega razvoja proizvodjalnih sil in hkrati odpreti vrata novim tehnološkim metodam pri organiziranju družbeno ekonomskega udejstvovanja. Zadnji fazi proletarske revolucije pa nikakor nista lahki, ker je njuno postopno uresničevanje tudi protislovno.

Zaradi tega je treba ugotoviti, da je osrednje protislovje družbe, ki gradi socializem, ob opisanih pogojih nasprotje med zaostalo razvojno ravniyo proizvodjalnih sil in naprednejšimi proizvodjalnimi odnosi, ki jih zavestno vnašamo v družbeno ekonomsko življenje. Ti po subjektivnih silah forsirani proizvodni odnosi, ki se v praksi nujno usklajajo z razvojno ravniyo proizvodjalnih sil, pa lahko dobijo protislovne pojave oblike, delujoče: a) proti učinkovitosti alokacije proizvodjalnih sil in njihovega razvoja ter b) tako, da omogočajo tej slabši učinkovitosti razvijanja proizvodjalnih sil ustrezajoče proizvodjalne odnose, ki so glede na zamišljene deformirani. Potreba po znanstveni obdelavi tega osrednjega nasprotja družbe, ki gradi socializem, nam bo narekovala definirati še druga nasprotja, kot:

— nasprotje med individualnim (kolektivnim) ter družbenim interesom, ki lahko nastopa v vseh sferah družbeno ekonomskega udejstvovanja;

— nasprotje med ravniyo gospodarstva ter ravniyo organizacije tega gospodarstva;

— nasprotje med tako imenovano produkcijsko in neprodukcijsko sfero družbeno ekonomskega udejstvovanja.

Pojavne oblike teh nasprotij so strukturni, kadrovski, socialni, delitveni, samoupravljaljski in drugi problemi v naši družbi; pa tudi razkoraki med željami in možnostmi, teorijo in prakso, sprejetim in uresničnim ipd.

Naš dosedanji ekstenzivni družbeno ekonomski razvoj sedaj z družbeno ekonomsko reformo nujno nadomeščamo z intenzivnim. Ob tem prehodu odkrivamo nekatera družbeno ekonomska nasprotja, ki jih v obdobju ekstenzivnega gospodarskega razvoja ni bilo videti. Zato ni naključje, da označujemo gospodarsko reformo tudi kot družbeno reformo. Saj terja sedanji čas temeljito prevrednotenje nekaterih postulatov našega družbeno ekonomskega sistema in njegovih institucij.

Med temi institucijami je tudi ZK kot avantgarda naprednega, za nove družbeno ekonomske odnose najbolj prizadevajočega se dela delavskega razreda. Kar zadeva to prevrednotenje, smo, po mojem mnenju, že prišli do poglobitnega spoznanja, da je treba ZK iz »oblastne partije« spremeniti v »ideološko partijo«. To pomeni, da je treba do sedaj pretežno praktično in kratkoročno družbeno organizacijsko funkcijo ZK pri konkretnem urejanju družbeno ekonomskih problemov, ki je bila zgodovinsko pogojena, v samoupravljalški družbi zamenjati z dolgoročno ideološko funkcijo pri graditvi socialističnih družbenih odnosov. ZK mora postajati čedalje bolj ideološki analitik procesov v naši materialni bazi in nadgradnji ter prek svojega članstva v samoupravljalški družbi uveljavljati in uresničevati napredne koncepte družbeno ekonomskega razvoja na vseh ravneh družbenega življenja.

Da pa bi ZK uveljavila svojo avantgardno vlogo v tem smislu, je, po mojem mnenju, neogibno, da prevrednoti nekatere družbeno ekonomske postulate, na katerih sloni naš družbeno ekonomski sistem. To prevrednotenje bo treba opraviti glede na navedena nasprotja, ki so v naši družbi še dejansko pričujoča. Kratkoročne parcialne cilje bo treba usklajati z dolgoročnimi komunističnimi cilji, ker morajo biti kratkoročni cilji in ravnanja z dolgoročnimi usklajeni, ali vsaj — kolikor gre za pojave nesocialističnih protislovnih družbenih odnosov — takšne pojave poimenovati s pravim imenom in se proti njim na ideološki fronti tudi boriti. Za izpolnitev te naloge pa morajo biti jasne ideološke implikacije pojavnih oblik naših družbeno ekonomskih odnosov, ki si jih bomo pridobili s pomočjo znanstveno raziskovalnega dela.

DESANKA MARKOVIČ, *agronom v Agrotehniko Ljubljana*

Temeljne vsebinske sestavine in kriteriji vodilne vloge zveze komunistov so v sestavi zveze komunistov, programu zveze komunistov in doslednem izvajanju tega programa. Člani zveze komunistov morajo biti pošteni, dosledni, strokovno zmožni na delovnih mestih, ki jih zasedajo, ideološko razgledani — skratka vzor. Sedaj lahko govorimo o tem, da so zmožni vodilne vloge. Ne besede — dejanja so tisto, kar od njih pričakujejo tisti, ki naj bi jih vodili. Zveza komunistov je tudi po ideološki strani postala silno mlačna — razvodenela je. Če analiziramo dejavnost članov zveze komu-

nistov, vidimo, da en del aktivno deluje v vseh organih (poklicni funkcionarji), drugi del pa nezainteresirano životari tako, da plačuje članarino. Denar je postal merilo za vse. Na vprašanje, kako naj bi ZK J uresničevala vodilno vlogo v konkretni družbeni praksi, odgovarjam, da edino s tem, da intenzivno vzgaja svoje člane po ideološki in strokovni plati. Predvsem dobre strokovnjake na vodilna mesta! Ne smemo si dovoliti spodrseljajev, posebno pa ne ekonomskih, ker so ti v skrajni liniji tudi politični. Poostriži kazni za gospodarski kriminal in posebno za komuniste, ki so ga zakrivali. Odpraviti korupcijo in protekcijo, ker je to nezdržljivo z našimi načeli.

* * *

Predlog, da naj bi se komunisti organizirali po krajevnih organizacijah, je sprejemljiv. Na partijskih sestankih v podjetju se, kar je čisto razumljivo, obravnavajo vprašanja problematike podjetja; skratka, mimo teh problemov ni mogoče, ker so vsi člani zanje zainteresirani. Na sestanku osnovne organizacije pri krajevni skupnosti pa je zbrano članstvo različnih poklicev in interesov.

* * *

Osebnostno mislim, da preveliko število članov zveze komunistov slabi »udarnost«. Hočem reči, da je množična organizacija delovnega ljudstva socialistična zveza. V svojem odgovoru na prvo vprašanje sem odgovorila tudi na tretje. Izoliranost poklicnih političnih delavcev ter premajhna zainteresiranost velikega dela članstva. Skupni ideal združuje ljudi in jih plemeniti. Smo v dobi reforme, ki jo začinjamo čutiti v vsej njeni resnosti. To naj bo preizkušnja, ob kateri bi zopet strnili vrste. Ne smemo dovoliti, da nam spodleti zaradi nedoslednosti, neznanja.

MIRKO ANZELJC, *pom. dir. »Inles« Ribnica na Dolenjskem*

Samoupravljanje ni samo naš družbeno ekonomski odnos v gospodarstvu, temveč tudi nov družbeni odnos, ki se izpričuje na vseh področjih naše družbene ureditve in seveda tudi v politiki. Dejstvo, da je bila ravno ZK J politični pobudnik in idejni vodja konkretizacije procesa samoupravljanja, je temelj, na katerem se bo lahko tudi v prihodnje uresničevala vodilna vloga ZK J v konkretni družbeni praksi. Povsem neogibno pa je, da se ti novi družbeno politični

odnosi uveljavijo tudi v tisti organizaciji, ki je bila njihov pobudnik. Načelo, po katerem naj pri ustvarjanju politike Zveze sodeluje čimveč članstva, zahteva takšno notranjo demokratično obliko, ki bo omogočala realizacijo pobud in predlogov, ki prihajajo od spoda navzgor in narobe. Posledica takšne prakse bo prav gotovo, da se bodo komunisti bolj zavedali politične odgovornosti, to pa bo hkrati tudi močna vzpodbuda za aktivnejše delovanje organizacij na vseh stopnjah.

Dosedanjo prakso prenašanja sklepov in gledišč z višjega foruma na nižje naj zamenja vzajemno sodelovanje in vsestranska aktivnost. Sklepi in gledišča naj bodo rezultat mišljenja večine.

Gospodarska reforma je hkrati tudi družbena reforma. Pogoji za uspešno uresničitev teh dveh neločljivo povezanih reform je tudi vsestranska politična akcija. Gospodarska preobrazba zahteva vrsto ukrepov, ki jih sprejemamo na raznih ravneh, bodisi v skupščini ali v podjetju. Dejstvo pa je, da pozna v delovni organizaciji pravo vsebino in cilje vseh teh ukrepov le malo ljudi. Zato se nemalokrat dogaja, da gledajo kolektivi na razne ukrepe kot na gole administrativne instrumente, kot na obremenitev za delovno organizacijo (ali delovno enoto), in da jih sprejemajo s podzavestnim ali zavestnim odporom. Mislim, da je na tem področju nujno, da stopi v ospredje organizirana politična sila, ki je zmožna informirati kolektiv o dejanski vsebini in ciljnih teh ukrepov. To, da so komunisti vsestransko seznanjeni z vsem dogajanjem v vsakdanjem življenju in da so zmožni ta dogajanja in procese tudi pravilno posredovati svoji okolici, je temeljna podlaga za ugled in vodilno vlogo Zveze. Zaradi nepoznavanja problemov, zaradi premajhne ideološke in strokovne razgledanosti pa se čestokrat tudi komunisti pridružijo skupinam, ki kritično gledajo na vse sprejete ukrepe in jih ocenjujejo kot novo breme oziroma kot novo izmišljotino tistih »od zgoraj«.

Mnenja sem, da je prav v sedanjih razmerah treba opraviti psihološko mobilizacijo subjektivnih sil, da bodo proizvajalci poznali sedanjo situacijo, perspektivni razvoj in končne cilje. Če hočemo to akcijo izpeljati, pa je treba, da se temeljito spremeni oblika dela v osnovnih organizacijah. Osnovna organizacija ZK naj postane šola ideološkega in splošnega izobraževanja. Treba bi bilo organizirati razne krajše seminarje in podobno, da bi si člani zveze (in ostali) tako pridobili ustrezno znanje in družbeno ekonomsko razgledanost, ki bi jim omogočala uspešno politično delo.

Nedvomno je uspeh gospodarske reforme in reorganizacije ZK odvisen od ljudi, ki so kakorkoli udeleženi v tem procesu, in še posebno od tega, ali ta udeležba temelji na zavestnem sodelovanju in želji, da dosežemo končne cilje, ali pa posamezne naloge opravljamo samo po sili razmer in z odklonilnih stališč.

Komunisti — religija in cerkev v Sloveniji

Ni naš namen podati avtoritativno sodbo o razpoloženju oziroma o nazorih slovenskih komunistov o religiji, o njenem položaju in funkcijah, o religioznih ljudeh, Cerkvi in njeni dejavnosti ter o vprašanjih, ki se nanašajo na religijo in Cerkev pri nas. Za tako delo nam manjka popolnih empiričnih podatkov, ki pa bi jim morali v prihodnje posvetiti večjo pozornost in političen interes.

Tu bomo le povzeli in ocenili najpomembnejše miselne reakcije in odmeve, ki so jih med komunisti sprožili nekateri dogodki in dejstva v našem političnem življenju v neposredni zvezi s katoliško religijo in Cerkvijo pri nas. Mislimo predvsem na protokol med sv. stolico in socialistično Jugoslavijo, na obnovitvene procese, ki jih je v slovenski katoliški cerkvi sprožil drugi vatikanski koncil, in na pobudo centralnega komiteja ZK Slovenije v maju 1966, naj organizacije ZK temeljiteje razpravljajo o temi: socialistične sile, religija in Cerkev v Sloveniji. Tudi naš povzetek in ocene ne bodo popolni. Na voljo so nam bili predvsem zapisniki (bolj ali manj popolni) ali poročila iz razprav na razširjenih ali običajnih sejah 26 občinskih komitejev ZK. O svojih vtisih in opažanjih pa so nas seznanili tudi nekateri člani CK in drugi komunisti, ki so sodelovali v razpravah v mnogih osnovnih organizacijah ZK.

I

Pobuda centralnega komiteja, ki jo omenjamo, je na neki način samo sprožila in »načela«
že nekaj časa nakopičena vprašanja, dileme, dvome in ugovore v zavesti komunistov ter

tako pripomogla ustvariti »materialno« osnovo in ozračje za dialog, za soočenje mnenj in izkušenj slovenskih komunistov glede religije in Cerkve; za dialog, ki je po našem mnenju šele v začetni fazi, a je nujno potreben. Tega, da so se ta vprašanja tako nakopičila, so, po našem mnenju, vzrok zlasti naslednji razlogi:

1. *O religiji in Cerkvi med slovenskimi komunisti v ZKS že zelo dolgo ni bilo nobene obsežnejše in javne razprave, če seveda ne štejemo avtoritativnih sodb in stališč posameznih vodilnih članov ZK, ki so jih le-ti izrekli ob posameznih priložnostih, ponavadi v zvezi z raznimi dogodki v razvoju odnosov med Cerkvijo in državo.*¹ Ta situacija izrekanja avtoritativnih sodb le od zgoraj je ustvarila tudi razpoloženje in prepričanje, da bodo o zadevah vere in Cerkve vedno prihajale »rešitve« od zgoraj, če jih ne bo, potem najbrž v teh stvareh ni nič novega, pomembnega ali celo odločilnega. V predkongresni razpravi leta 1964 so sicer komunisti postavili vrsto vprašanj o tem, zakaj v novem statutu ni določbe o verski nepripadnosti komunistov iz prejšnjega statuta, vendar zaradi zgolj formalnih pojasnjevanj do globlje razprave o religiji skorajda ni prišlo nikjer. Še več. Mnogih komunistov ravno formalni argumenti, ki so jih pojasnjevalci navajali ob tem, niso prepričali, še manj pa zadovoljili. O religiji so mimo tega potekale razprave v osnovnih organizacijah in v vodstvih ZK le še ob primerih članov ZK, ki so se bodisi udeležili verskih obredov (sami ali ožji družinski člani) ali pa so se na kak drug način resnično ali zgolj navidezno »pregrešili« zoper ateizem. Te razprave pa so bile pretežno tehnično-disciplinske narave, torej: preiskovanje, zasliševanje, kaznovanje, izključevanje. Tu je razlog za prepričanje, ki smo ga srečali v enem izmed analiziranih zapisnikov, »da bo prišlo do dolgoročnega šoka med člani ZK, česar pa smo krivi sami, ker smo se doslej izogibali razprav o veri«.

2. *Zivahnejša, bolj organizirana in tudi bolj učinkovita (vsaj krajši čas) dejavnost Cerkev in duhovnikov; uvajanje novih, modernih metod v pastoralno delo; obnova in zidava novih cerkvenih objektov; neke vrste »renesansa« cerkvene organizacije; zlasti pa prizadevanja duhovnikov, da bi zbirali okoli Cerkve ljudi ne le po t. i. obredni poti, marveč z organiziranjem različnih kulturnih, zabavnih, rekreacijskih dejav-*

¹ Mislim na take dogodke, kot so bili: prekinitev diplomatskih odnosov s sv. stolico v letu 1952, sprejetje zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v letu 1953, memorandum jugoslovanskih škofov v letu 1960 in pismeni odgovor zveznega izvršnega sveta, izjave predsednika republike tov. Tita zlasti tujim novinarjem ter podobno.

nosti (vse to je značilno za Cerkev zlasti od 1960 dalje), — *vsa ta dejavnost je povzročila in še vzbuja pri mnogih komunistih presenečenje, osuplost, razočaranje, celo občutek nemoči in vrsto drugih čustvenih, političnih in miselnih reakcij.* Komunisti si ne znajo razložiti ali si stežka razložijo, odkod nenadoma ta »obnova« in učinkovitost. To med drugim tudi priča, da so mnogi komunisti živeli v prepričanju, da bo obstoj socializma v sedanji podobi oziroma zmaga socialistične revolucije v naši deželi v kratkem času sama po sebi »odpravila« religijo in s tem tudi Cerkev; da je nemogoče, da bi se spričo ravnanja večine duhovnikov med revolucijo ljudje še zatekali v cerkev; da je materialistična ideologija — in njeno poudarjanje — *sama po sebi* toliko boljša, da *mora* odvrniti ljudi od religije. Iluzije so se podrle. Zato osuplost spričo obnavljanja cerkvenih zgradb, spričo načrtov za graditev novih cerkva, zaradi udeležbe mladine pri verskem pokolu, spričo števila mladih ljudi, ki se odločajo za študij na verskih šolah, spričo množičnega obiskovanja romarskih cerkva, pri soočenju z naklado in vsebino verskih listov itn. Iz osuplosti do sklepa, da pri nas nekaj ni v redu s politiko do Cerkve, da »oblast in partija Cerkvi popuščata«, pa seveda ni daleč.

3. *Zaradi povojne politične situacije* (zanjo je bilo značilno tudi odkrito nasprotovanje uradne Cerkve in velikega dela duhovnikov uvajanju ukrepov nove oblasti oziroma odkrito napadanje socialističnega družbenega programa in akcije) so bili *predvsem organi oblasti in državne uprave*, ki so reševali in ukrepali ne le v primerih kršitve zakona, marveč tudi zunaj področja represivnega in z zakonom utemeljenega delovanja. Prosvetna oblastva in uradi so zbirali podatke o udeležbi otrok pri verouku. Organom za notranje zadeve je bilo naloženo, naj zbirajo podatke in dajejo sodbe o tem, ali se verski obredi množijo ali ne ter koliko se verskih obredov udeležujejo posamezni sloji prebivalstva. Politični forumi so razpravljali o obnovah in novih gradnjah kulturnih objektov. Davčne obveznosti cerkva in duhovnikov so prikazovali ne le kot čisto fiskalne, marveč tudi kot politične odločitve. Različni upravni organi so zbirali podatke o komunistih, ki nimajo »razčiščenih« pojmov glede religije, in o tem obveščali organizacije ZK. Tako se je med komunisti ustvarilo prepričanje, da so zadeve vere in cerkve predvsem ali samo stvar državnih organov, *administrativno vprašanje*, da komunisti nimajo nobenih posebnih »svojih« obveznosti glede političnega soočenja s politično akcijo Cerkve oziroma da je njihova

dolžnost le v tem, da skrbe za »ateistično čistost« članov ZK. ZKS je bila zato *praktično* do religije in Cerkve v svojem idejno-političnem delovanju ali neopredeljena ali pa so bila njena stališča docela istovetna (ne samo v vsebinskem, marveč tudi v oblikovnem pogledu) s stališči državne uprave. Posamezne organizacije ZK pa so idejno-politično delovale posredno ali neposredno na temelju analiz in sugestij administracije.

4. *Drugi vatikanski koncil je zaradi novih stališč in rešitev imel velik odmev v svetu in ga ima še*, in to ne le v »religioznem svetu«, marveč tudi »komunističnem«. Čeprav so bile o delu tega koncila sporočila, obveščanje in razlage naših množičnih občil zelo skromne (s čimer se seveda ne strinjamo), so odmevi od zunaj, povezanost naših ljudi s svetom, pa tudi popularizacija koncila v našem verskem tisku sprožili mnogo dilem in vprašanj v zavesti komunistov. Zato so iskali odgovorov in pojasnil. Npr.: Ali naj sebi in drugim pojasnjujejo politične spremembe v sodobnem katolicizmu le kot taktične spremembe v okviru splošne zarote katoliške cerkve proti napredku in še posebej proti socializmu ali pa imajo te spremembe poleg globljih vzrokov tudi globlji pomen za obstoj Cerkve v socialističnem družbenem sistemu?

5. *Med slovenske komuniste so »prodirale« tudi različne vesti o razpravah o religiji v drugih nacionalnih komunističnih gibanjih*. To velja tako za debato o dialogu med komunisti in katoličani v KP Italije (v tej zvezi velja omeniti tudi vprašanje religioznih članov te partije), za eseje in knjige francoskih marksistov o religiji, za polemiko med Rogerom Garaudyjem in Iljičevim, za srečanje med katoliškimi in marksističnimi intelektualci v Parizu, Salzburgu in drugod. Tudi to je našim komunistom zastavljalo nova vprašanja, za katera celotna poprejšnja zbirka rešitev in odgovorov v naših učbenikih in programih ni zadostovala ali pa je bila celo neuporabna ob novih dilemah. Ali je mogoče npr. praktične in teoretične rešitve italijanskih komunistov odpraviti kratko malo s tem, da je to pač njihova »notranja zadeva«, stvar njihove taktike, ki nas ne more vznemiriti in za nas nima prav nobenega pomena?

6. *Naposled so med slovenske komuniste (kljub modremu polmolku našega tiska in RTV) vendarle prišle tudi novice o pogovorih med vlado socialistične Jugoslavije in sv. stolico* že dolgo pred podpisom protokola. Pa tudi sam podpis protokola je mnoge vznemiril in jim zastavil nova vprašanja. Ali je bil po prekinitvi diplomatskih odnosov v letu 1952 podpis

protokola v letu 1966 zares nujen, so vpraševali eni. Ali ne pomeni sam podpis politične in ideološke kapitulacije socialistične Jugoslavije, ki je bila k temu primorana zaradi ekonomske stiske, so zaskrbljeno razmišljali drugi. In še, in še.

II

Gradivo, ki je bilo podlaga za našo oceno, *neposredno* predstavlja seveda le mnenje in reakcije vodilnih komunistov v občini (članov občinskega komiteja, kontrolne komisije in drugih komisij, predsednikov občinskih skupščin, vodilnih funkcionarjev v družbenopolitičnih organizacijah in vodilnih prosvetnih in kulturnih delavcev-komunistov). *Posredno* pa tudi mnenja drugih komunistov, vsaj dela članstva v osnovnih organizacijah, saj se na ta mnenja vodilni člani v svojih razpravah v gradivu večkrat sklicujejo. V *vseh* nam znanih primerih (26) so bili na sejah sprejeti sklepi, da so nujno potrebne različne oblike razprav o religiji in Cerkvi tudi med članstvom ZK, razen v enem primeru, ko je občinski komite menil, da teh vprašanj, ne kaže sistematično načenjati tudi v osnovnih organizacijah in naj stvar ostane zaradi »delikatnosti materije v ožjem krogu«. Zapisniškega gradiva (ali ocen in analiz) o tem, kako so potekale razprave v osnovnih organizacijah in aktivih ZK, nismo imeli na voljo. Seznanili so se le z osebnimi izkušnjami nekaterih naših sodelavcev, ki so v teh razpravah neposredno sodelovali.

V vseh razpravah sta prišli do izraza, čeprav ne popolnoma izoblikovani in »čisti«, dve poglavitni *konceptiji*, kako presoјati vzroke dejavnosti in rezultate Cerkve in kakšna naj bo v prihodnje politika komunistov do Cerkve in religije:

1. Kot *prvo* omenjamo *administrativno konceptijo*. Ne zato, ker bi bila zelo močno izražena. Bolj zato, ker vidimo, da je še vedno prisotna tudi med vodilnim političnim aktivom v občinah. V gradivu smo srečali *zahteve* po administrativnem načinu odstranjevanja religioznih prosvetnih delavcev iz šol, *želje*, da bi morali upravni organi (administracija) rešiti in *preprečiti* zbiranje ljudi okoli Cerkve po neobredni poti, da bi morala administracija »zavezati roke kleru«, ker ima preveč proste; v nekem primeru pa je bila ta zahteva (težnja) izražena kot neizogibna ureditev celotnega področja vere in Cerkve. Pri tem naj bi zamenjali dosedanji *monopol* organov državne uprave z mono-

polom partijskih forumov, ki naj bi poslej odločali o procesijah, davkih, gradnji cerkva itd. Prav tako je bilo nekaj mnenj, da je treba *disciplinsko* in *administrativno* zaostriiti odnos proti članom ZK, ki bodisi sami ali njihovi najožji svojci »niso razčistili z religijo«; da je treba občane bodisi pri sprejemanju ali odpuščanju iz delovne organizacije odbirati na podlagi formalnega idejnega (ateističnega) kriterija; da bi morali prosvetni delavci že v osnovni šoli ocenjevati učence glede na to, ali bo kdo ostal religiozen ali pa bo sprejel materialistični nazor, kar bi moralo biti potem kriterij za nadaljnje šolanje, kadrovsko politiko in štipendiranje.

2. Velika večina tistih, ki so sodelovali v razpravah, se je izrekla za *idejnopolitično* koncepcijo, orientacijo v odnosu do religije in Cerkve. Pri tem večinskem stališču pa so jasno vidne razlike glede tega, kaj si kdo predstavlja z »idejno-političnim bojem in dejavnostjo komunistov«. Če bi hoteli pobliže opredeliti vsaj najznačilnejša pojmovanja »idejno-političnega«, potem moramo omeniti vsaj tale:

a) *Idejno-politično delo nasploh in glede religije in Cerkve še posebej je v bistvu razsvetljevanje ljudi, komunistov in nekomunistov.* Najprej čimveč poučevanja in razsvetljevanja ljudskih množic nasploh. Kar zadeva vere in cerkve pa še posebej čimveč poljudnih predavanj, v katerih je treba navajati argumente o nehumani vlogi vere, o zgolj in samo izdajalski vlogi duhovnikov in Cerkve. (»Svojemu otroku sem potlačil idejo o veri tako, da sem mu povedal, kako je duhovnik med vojno sodeloval pri umoru tete«, je nazorno dokazoval eden od razpravljavcev.) Po mnenju tistih, ki »zastopajo« takšno pojmovanje idejno-političnega dela, je prav odsotnost prave in sistematične protireligiozne propagande poglavitni razlog, da se neprestano večja in obnavlja število verujočih: »Religiozno propagando je treba paralizirati«; — »Protireligiozno noto je treba vnašati v idejni boj komunistov na vseh področjih, od šole do družbenopolitičnih organizacij in društev«; — »Ne moremo govoriti o idejnem boju, dokler srednješolci obiskujejo verouk«.

b) *Idejno-politična usmerjenost komunistov nasproti religiji in Cerkvi zahteva nekakšno institucionalizacijo ateizma.* Ta teza oziroma pojmovanje ni bilo skoraj nikjer izrecno izpovedano, a je v analiziranem gradivu v različnih oblikah vendarle prisotno. Po mnenju nekaterih je namreč pomanjkanje dejavnosti komunistov v SZDL, v mladinskih organizacijah, društvih, zlasti pa v šolskih in vzgojnih zavodih poglavitni razlog, da so te institucije tako neučinkovite pri odtegotvanju ljudi od Cerkve. Ne moremo se znebiti vtisa, da bi ne-

kateri hoteli spremeniti te institucije v nekakšen »poligon« za ateistično spreobračanje ter komuniste v njih v ateistične misijonarje. Nekateri naravnost fetišizirajo šolo ter radodarno ponujajo iluzijo o tem, da lahko idejnost pouka, neizpodbitna idejna »čistost prosvetnega kadra, sistematična uradna idejna vzgoja na materialistični osnovi prinese komunistom odločilno zmago v boju zoper religijo in Cerkev. Uveljavljanje marksističnega svetovnega nazora razumejo zato kot čisto indoktrinacijo. Zato zahtevajo, da »mora priti do javnega pritiska na religiozne prosvetne delavce, da zapuste šolo ali pa da verskih čustev ne manifestirajo javno«.

c) *Bistvo »idejno-političnega« je po mnenju nekaterih v usposobljenosti organizacij ZK in posameznih komunistov, da so neprestano v konkretni protiakciji zoper vsako konkretno akcijo Cerkve. Pri tem ne mislijo na upravičene politične protiakcije zoper politično akcijo duhovnikov, marveč bi po njihovem mnenju idejno-politično delo moralo potekati tako, da bi komunisti ob vsaki konkretni verski akciji (npr. birmi) organizirali protiakcijo (npr. kinematografsko predstavo, izlet), ob pobudi za gradnjo cerkve dali pobudo za gradnjo npr. ceste ali kulturnega doma. Po tej logiki bi morala potekati neprestana konfrontacija med cerkvenimi in partijskimi profesionalci v boju za množico, zlasti za mladino. Zato utemeljujejo potrebo po nekem številu političnih profesionalnih delavcev s številom cerkvenih profesionalcev v vsakem kraju. Osnova teh prepričanj je očitno sodba, da je vernost ljudi večidel posledica spretnosti dejavnosti duhovnikov.*

d) *Velika večina tistih, ki so sodelovali v razpravah, pa je idejno-politična usmeritev komunistov dojela kot zavzeto delovanje komunistov za to, da bi naš demokratični sistem čim popolneje funkcioniral, da bi čim popolneje funkcionirale posamezne institucije, za medčloveške odnose med ljudmi, za čim popolnejše uveljavljanje vseh človekovih ustvarjalnih sposobnosti. »Razumeti moramo, da človek hoče več kot ovojnico z mesečno plačo, avto in stanovanje.« Mnogi so povedali, da duhovniki utrjujejo svojo avtoriteto in ugled zaradi tega, ker se obračajo naravnost na človeka, ker bolj razumejo njegove potrebe, stiske in tegobe, glede katerih so komunisti na drugi strani popolnoma neobčutljivi. Zaradi tega (in ne zaradi akcije Cerkve) menijo, da je docela nedopustno, da se zmanjšuje učinkovitost raznih društev, počitniških zvez, da se zaradi »nerentabilnosti« zapirajo mladinske šole za življenje, da je naš sistem kratko malo v skrbi za človeka preveč deklarativen in premalo konkreten. V teh razpravah so posamezniki dali mnogo programskih pobud, da bi lahko popolneje za-*

obsegli zadovoljevanje človekovih potreb zlasti v duhovni sferi.

Predvsem pa je, po našem mnenju, zelo spodbudno, da je ob razpravi o religiji potekal tudi kritični dialog o odnosih v Zvezi komunistov, o razlikah med dejanji in besedami komunistov, o demokraciji v ZK, o vzrokih, da v ZK ni večjega dotoka mladih, ter o potrebi nenehnega dialoga med komunisti in vsemi delovnimi ljudmi ne glede na njihovo svetovno-nazorsko prepričanje.

III

Razprave o religiji in Cerkvi, ki smo jih analizirali, so potekale tudi v času, ko je bila Jugoslavija neposredno pred podpisom protokola s sv. stolico, ali pa neposredno po podpisu. Moramo reči, da gradivo kaže, da je večina komunistov razumela to politično dejstvo kot normalen pojav v politiki naše države. Vendar pa so nekateri (čeprav manjšina, a vendar dovolj številna), deloma kot svoje prepričanje, deloma pa kot prepričanje dela članstva ZK, navajali nekatere pomisleke. Najbolj značilne bomo navedli kar dobesedno: »Komunisti smatrajo, da ni logično, da Cerkev nastopa kot enakopraven partner z državo, kar ji protokol priznava«; — »Nova politika do Cerkve bo učiteljem na vasi ustvarila še težji položaj«; — »Stališča komunistov so različna: nekateri menijo, da je protokol kapitulacija partije pred Cerkvijo«; — »Ob protokolu je nastala med komunisti dilema: ali nismo odstopili Cerkvi nekaj oblasti?« — »Nekateri komunisti menijo, da je to kapitulacija: podpis protokola pomeni, da priznavamo, da je Cerkev močna, in ji s tem omogočamo, da se politično organizira in afirmira«; — »Starejši komunisti so mnenja, da se s protokolom Cerkvi popušča«; — »Nekateri komunisti menijo, da popuščamo Cerkvi, zahtevajo ostre sankcije, uporabo sile«; — »Mnogi so skeptični, ali je protokol pametna stvar, duhovščina bo dobila s protokolom še bolj proste roke in večji politični vpliv«; — »Sporazuma del članstva ne bo razumel in to bo duhovščina izkoristila«; — »Ali ne pomeni protokol kompromisa med socializmom in Cerkvijo, s katero so sklenili kompromis doslej že vsi dosedanji družbeni sistemi,« — »So resni dvomi o koristnosti protokola, ali gre za koncesijo zaradi kreditov in reform?« — »Ali po podpisu protokola res ne bomo smeli metati iz služb prosvetnih delavcev, ki so verni?« — »Kako bo z bivšimi člani ZK, ki so bili pred protokolom

izključeni zaradi religije?« — »Med komunisti so pomisleki zoper protokol, to dejanje ni v interesu države!«

Na podlagi izbranih primerov, ki smo jih navedli, lahko sklepamo na to, da so med komunisti *dejansko* različna mnenja o protokolu oziroma sploh o politiki do Cerkve. Iz gradiva je očitno, da so ta mnenja prišla do izraza. S tem pa je bila ustvarjena in je še dana vsa možnost za odkrit dialog in ustvarjanje enotnosti *na tej podlagi*, ne po poti discipliniranja »neposlušnih«.

IV

Če hočemo in želimo, da bi se ZKS popolneje oblikovala kot samostojna in vplivna idejno-politična sila tudi v odnosu do religije in Cerkve, menimo, da je treba čimprej tudi v *praksi* doseči ločitev dejanj, ukrepov in postopkov oblasti v religioznih in cerkvenih zadevah od usmeritve in dela organizacij in forumov ZK. Republiška komisija za verska vprašanja in ustrezne komisije občinskih skupščin in drugi politično izvršilni ali upravni organi bodo tako samostojno izvajali *državno politiko* do Cerkve, politiko, ki bo *dosledno* temeljila na ustavi in zakonih. Zveza komunistov ima svojo idejno-politično, pozitivno programsko platformo in ni njena naloga, da nastopa kot razsodnik npr. o tem, katere cerkve ali kapele so kulturni spomeniki, ali o tem, ali more ali ne more biti v Jugoslaviji zborovanje poljubne mednarodne verske asociacije. Takšna ločitev ZK od oblasti je namreč temeljni pogoj za prizadevno delovanje in ustvarjalnost organizacij ZK in komunistov kot posameznikov tudi na tem področju.

Prihodnji dialog v Zvezi komunistov o religiji pa mora na temelju dosedanjih izkušenj in zavesti komunistov odgovoriti na nekatera bistvena vprašanja in dileme ter popeljati do obnovitve nekaterih starih in pozabljenih in novih spoznanj, ki bodo v skladu z zahtevami časa, v katerem živimo. Med takšna vprašanja in dileme uvrščamo v tem trenutku zlasti tele:

1. Ali smo v zavesti in dejavnosti komunistov že dosegli to, da razločujejo med vernostjo, vernimi ljudmi, obredno in versko dejavnostjo Cerkve in duhovnikov na eni strani ter klerikalnostjo, klerikalnimi akcijami in klerikalnimi ljudmi na drugi strani? Po našem mnenju splošno šarjenje z izrazom klerikalizem ter apriorno označevanje nekaterih pojavov s klerikalnostjo prav ničesar ne prispeva k temu. Še več. Tako ravnanje celo preprečuje, da bi se ostro politično soočili

s primeri, ko se Cerkev in vera resnično zlorabljata v politične namene, ter z resničnimi (posamičnimi) poskusi politizacije Cerkve na novih, novi družbeni stvarnosti prilagojenih osnovah.

2. Zakaj srečujemo v zavesti komunistov še vedno pretežno abstraktno, splošno gledanje na Cerkev kot institucijo in organizacijo? Cerkev si mnogi predstavljajo kot negibno, nespremenljivo in popolnoma enotno organizacijo, ki se v pogledu svoje usmerjenosti v svetu in do posameznih pojavov v njem ni in ne more v ničemer spremeniti in ničemer prilagoditi. V jedru je torej kar se da ortodoksno teološko gledanje na Cerkev, le z nasprotnim predznakom. Tako gledanje predvsem onemogoča, da bi globlje razumeli in vrednotili vse spremembe, do katerih je prišlo v katoliški cerkvi zlasti v zvezi z drugim vatikanskim koncilom. Odvrača od tega, da bi razmišljali in iskali vzroke, zaradi katerih je do evolucije prišlo. Preprečuje pa tudi objektivno gledanje in posluš za dialog, ki o vseh bistvenih vprašanjih sodobne družbe in sodobnega človeka poteka tudi v Cerkvi sami. Tako objektivno zavrača možnost soočenja tudi z vsemi tistimi novimi tezami in zahtevami v Cerkvi, ki daleč preraščajo staro protikomunistično, protiintelektualno in v jedru nehumano politiko Cerkve pijevske in klerikalne dobe ter se upirajo oživitvi te politike tudi v današnjem času tako v svetovnem merilu, pa tudi pri nas.

3. Komu koristi način obravnavanja religije in Cerkve, kakršen prevladuje zdaj v laičnih vzgojno-izobraževalnih ustanovah? Ali molk in nevednost glede verskih simbolov, običajev, legend in mitov v pedagoškem procesu lahko pripnevata k pravemu soočenju humanističnega ateizma s teizmom? Ko zavračamo z vso odločnostjo tezo o idejni nevtralnosti naše šole, pa hkrati menimo, da prav v zvezi s »šolo in religijo« ostaja nerešeno prenekatero vprašanje, o katerem bi moral, brez vsakršnega narejenega moralnega ogorčenja, tudi v Zvezi komunistov potekati ustvarjalni dialog.

ZDENKO ROTER

Ali res ogroženo slovenstvo?

Pred nedavnim me je s svojim velikim pesimizmom nad usodo slovenstva pravzaprav presenetil B. Pahor z nekaterimi svojimi mislimi v »Glosah 65«, v Tržaški reviji »Zaliv«, št. 4/66. In ker se je kmalu potem še H. Vogel ocenil za poklicanega, da misli B. Pahorja z »avtoritativnim« izborom citatov, ki naj bi »vžgali v »Tribuni«, predstavi širši slovenski javnosti (s čimer Pahorju po mojem ni storil ravno uslugo), si prilaščam tudi sam pravico, napisati nekaj pomislekov, pripomb, pa tudi pritrdil k Pahorjevim razmišljanjem.

Zdi pa se mi prav, da se na začetku nekoliko omejim. Pahor z vsekakor spoštovanja vredno zavzetostjo slovenskega pisatelja in s temu primerno širokim, pa tudi zelo splošnim, načelnim prijemom načenja vrsto vprašanj. (Npr.: zakaj se je slovensko ljudstvo odločilo za NOB; kaj je po zmagi pričakovalo; kako je povojna agrarna politika prizadela slovenskega kmeta itd; glej spis B. Pahorja.) Ob teh in podobnih vprašanjih je sicer mogoče prijetno in zanimivo kramljati ali polemizirati takole »na splošno«. Zdi se mi pa, da bi resen in dognan odgovor mogel dati le konkreten študij, s socioloških, ekonomskih in drugih vidikov. Mnoga pričakovanja so se uresničila, nekatera se niso, nekatera se tudi niso mogla. Preveč so temeljila na »veri« in »upanju«, premalo na oceni dejanskih možnosti. Zato o vrsti takih splošnih vprašanj, ki jih Pahor načenja, ne mislim izgubljati besed, razen naslednjih: zdi se mi prav, da se slovenska znanstvena misel še temeljiteje in brez vseh predsodkov loti takih in podobnih vprašanj. Stvaren odgovor nanje bo najbolj zanesljiv odgovor na »splošno« razpravljanje, ki ima včasih čisto določene, zavestne cilje, pri čemer upam, da B. Pahor ta vprašnja načenja dobronamerno, pač iz skrbi za usodo slovenstva.

Prvo, kar je pritegnilo mojo pozornost v »Glosah 65«, je Pahorjeva sodba o našem (jugoslovanskem, oziroma, natančneje, slovenskem) odnosu do zamejskih Slovencev, tj. do Slovencev pod Italijo in onih na Koroškem. Upam, da ne ravnam

preveč samovoljno, če Pahorjevo misel strnem takole: fraze o »dobri sosesčini in razvoju medsebojnih odnosov« (med Jugoslavijo, Italijo in Avstrijo), hkrati pa naše pilatsko umivanje rok (zatajevanje, prodajanje koristi Slovencev v zamejstvu). Resnično upam, da Pahorja nisem razumel napak (to velja tudi za vse moje naslednje pripombe k njegovim stališčem).

Kar takoj naj zapišem, da čeprav so besede o »dobrih medsebojnih odnosih«, o »odprti meji«, res izrečene tolikokrat, da včasih zvene kot fraza, pa drži, da so dobri sosedski odnosi na naši meji dejstvo, in še kako pomembno in razveseljivo dejstvo. Ne nazadnje je res tudi, da se je prav zaradi teh dobrih odnosov vendarle marsikaj spremenilo v dobro prav Slovencev v zamejstvu. Naj dodam, da je seveda res, da v Jugoslaviji včasih stihijsko, morda premalo sistematično in domišljeno, ob teh »dobrih odnosih« in skrbi zanje obravnavamo posamezne vidike položaja zamejskih Slovencev, a obravnavamo in postavljamo jih. Res pa je še, da se jih tudi zamejci sami (oz. razne njihove grupacije) ne lotevajo dovolj sistematično in usklajeno. Pogosto so razna trenutna prestižna vprašanja kar preveč v ospredju. Zdi se mi, da je ob naši skrbi in pomoči treba vendarle reči: potrebe so velike, želje včasih še večje, naše možnosti pa omejene. A eno vprašanje se mi zdi bistveno: kaj je koristnejše (za zamejske Slovence) — udarjati ob mizo, zaostrovati tudi takrat, ko ne kaže na uspeh, ali pa krepiti te resnično dobre odnose in v topli pomladanski klimi skušati doseči, da se odtajajo še številna »zamrznjena« vprašanja. Seveda je težko presoditi, kaj je v konkretnem primeru najuspešnejše. Zlasti pa se mi zdi, da prav zamejci morajo in morejo biti — kakor je naša država dolžna in upravičena skrbeti tudi za dobre odnose med državami — v svojih konkretnih prizadevanjih odločni, enotni, tudi nepopustljivi v svojih upravičenih zahtevah. Konec koncev je (in bo) njihov položaj odvisen predvsem od njihove lastne notranje moči in od tega, kako bo okolje, v katerem žive, sprejelo in moglo sprejeti njihova prizadevanja. Če to verjamemo, pa pridemo očitno spet do spoznanja, kako pomembni so prav dobri odnosi in stiki med državama.

Naj dodam še tisto, s čimer se ob tem prvem problemu, ki ga Pahor načinja, z njim delno strinjam. Zdi se mi, da naš tisk včasih res preveč poniglavo in ponižno reagira ob raznih neurejenih vprašanjih zamejskih Slovencev. Ne reagira niti ob raznih govorancah o »sveti meji«, ob raznih shodih, na katerih je govor o »italijanstvu« Dalmacije in Istre, ob raznih

fikcijah o »bivši coni B« STO itd. Mislim, da smo dolžni občutiti zamejske Slovence kot del svojega narodnega telesa in si prizadevati, da bodo sredstva informiranja ustrezno izpričevala to dejstvo.

Ob teh vprašanjih postavi Pahor (ko polemizira z E. Kardeljem, Razvoj slovenskega narodnega vprašnja, Uvod k II. izdaji) — trditev, da je prav glede na Slovence v zamejstvu tudi »komunistični partiji« spodletelo l. 1945 razrešiti slovensko narodno vprašanje v smislu zedinjene Slovenije in da se to sedaj hoče nekako prikriti. Ali hoče Pahor s tem povedati, da je že na samem začetku in ob enem bistvenih vprašanj za Slovence — zedinjenju Slovencev — komunistom spodletelo? Ali je to v zvezi s koncem njegovih razglabljanj, ko Slovincem, kot zadnji izhod iz položaja, ko gre »vse v nič«, ponudi krščanstvo (oz. klerikalizem)? Sicer pa se bom k tej »alternativi« še vrnil.

Vsekakor je očitno, da se nam po l. 1945 res ni posrečilo v celoti uresničiti sanj o zedinjeni Sloveniji. Mislim pa, da se to še najmanj ni zgodilo zato, ker bi odpovedali slovenski komunisti. V svetu je, žal, tako — še posebej pa v odnosih med narodi in državami —, da so eno težnje, želje, upi, drugo pa objektivne možnosti, nasprotno težnje, želje, upi, računi tretjih in četrtilih, malih, velikih in največjih, močnih, močnejših in najmočnejših. In kar je čista pravica po mojem, je najhujša krivica po mnenju soseda, in tako naprej. Kolikor se ukvarjam z zgodovino diplomacije, z mednarodnimi odnosi pa tudi z mednarodnim pravom, si upam trditi (pri tem pa dopuščam možnost, da se tudi motim, če mi kdorkoli to dokaže), da je naša diplomacija, komunistična ali kakršna koli že, po letu 1945 vendarle dosegla v bistvu to, kar je bilo v danih razmerah realno in mogoče. Pa nikakor ne le zato, ker je bila komunistična, temveč predvsem zato, ker je za našimi zahtevami stalo jugoslovansko ljudstvo. Seveda bi bilo mogoče (in s stališča poznavanja zgodovine koristno) razpravljati o posameznih korakih naše diplomacije in sedaj ocenjevati njihovo primernost. A to verjetno ni namen B. Pahorja, še manj pa bi to spremenilo stvari, kakršne so. Sam sem globoko prepričan, da so naši takratni diplomati dobro čutili, kaj ljudstvo hoče, da so to skušali uresničiti, kot so najbolje vedeli in znali — in da so dosegli v bistvu to, kar se je doseči dalo.

Vse do branja »Glos 65« nisem mislil, da skušamo komunisti ustvariti videz, da smo razrešili slovensko narodno vprašanje (tudi kolikor gre za problem naših zamejcev). Mislim, da naša pomoč in podpora zamejcem (čeprav morda pomanj-

kljiva) izpričuje, da jih obravnavamo kot del narodnega telesa. Opomnim naj še posebej na to, da smo komunisti uspeli uveljaviti (seveda pa je v glavah nekaterih ljudi šlo to težko), da tako rečem, predvsem »narodni« odnos do vseh zamejskih skupin. To je, prakso podpore vsem — kadar gre za vprašanja narodnega obstoja in narodnih pravic — ne glede na ideološko usmerjenost skupine, razen seveda tistim, ki rovarijo zoper našo državo in njeno ustavno ureditev. To resda ni bilo vedno lahko, težave pa niso povzročala le okrnela pojmovanja nekaterih pri nas, temveč prav tako poudarjanje »svetovno-nazorskega« pred »narodnim« pri nekaterih v zamejstvu; še posebej pa spori med zamejskimi skupinami. Skratka: slovenski komunisti ne mislimo načenjati vprašanja meja (in menimo, da je v sodobnem svetu tako edino prav), skušamo pa državne meje, kot ločnice med deli slovenskega naroda, čimbolj odpraviti; zavedamo se, da so zamejci del našega narodnega telesa, in tega, kar iz takega spoznanja izhaja. Seveda pa to ne pomeni, da je pri vseh naših ljudeh to jasno in utrjeno spoznanje, da jih ne zanašajo prakticizem, zgolj ozki ekonomski računi, kar včasih pri zamejcih lahko vzbuja občutek, da so prepuščeni samemu sebi.

Pahor začenja, kot vidimo, s problematiko zamejskih Slovencev; ga pa, kot je razvidno iz »Glos 65«, skrbi predvsem usoda slovenstva v Jugoslaviji. Skrbi ga za samobitnost slovenskega naroda. Postavlja se zoper nekakšen »socialistični ilirizem«, skrbi ga pomanjkanje slovenske narodne zavesti. Delno v polemiki z E. Kardeljem (spet: Razvoj, Uvod k II. izdaji) delno pa ob njej izraža skrb za obstoj slovenskega naroda in s tem skrb za obstoj vsega, kar je s tem povezano. Boji se, da bo šlo »vse v nič«. Seveda ni moj namen, polemizirati s Pahorjem o stališčih E. Kardelja, nekaj besed pa bom o tem vendarle napisal. Čeprav nisem le enkrat prebiral Kardeljevo knjigo in njegov Uvod, vendar pisca nikoli nisem razumel in ga ne morem razumeti, kot da pledira za nekakšno stapljanje jugoslovanskih narodov, kot da teži za nekakim »socialističnim ilirizmom«, kot da mu ni do ohranitve slovenske nacionalne samobitnosti. Mislim, da je vsakomur, ki prebira Kardelja, jasno »kot beli dan«, da nikakor ne misli (kot tudi Pahor ne), da je »zahteva po narodni samobitnosti v zvezi z egoizmom«. Očitno je, da se Kardelj še kako zaveda, da »samo narod, ki bo čutil, da njegova samobitnost ni ogrožena, bo lahko v skupni državi element kohezije, drugače bo samo element razkroja, narodno ozemlje pa bo brezoblična gmajna, ki bo rodovitna za seme petih kolon«, kot piše Pahor. Prav tako je bračcu Uvoda očitno, da Kardelj, ko

obsoja »nacionalizem«, obsoja njegove negativne manifestacije, nikakor pa ne obsoja vsake nacionalne zavesti, nacionalnega ponosa itd. Pahorjeva »polemika« zoper Kardelja je ali nesporazum ali pa ima kak drug namen. Bralcu svetujem, naj prebere tako Uvod in Razvoj kot »Glose 65«, pa si bo, upam, ustvaril enako sodbo kot jaz.

Meni pa naj bralec ne zameri, če bom skušal v kratkem povzeti poglobljena načela jugoslovanskih (in slovenskih) komunistov do nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji. Predvsem naj poudarim dejstvo, da se zavedamo, da je Jugoslavija prostovoljna skupnost, zgrajena na temelju svobodne odločitve, na temelju samoodločbe, z namenom, da bi naši narodi tako ustvarili kar najboljše pogoje za svoj obstoj, napredek, vsestranski razvoj narodne biti (in za razvoj socialne pravičnosti v smislu socialistične družbene ureditve). Preprosto rečeno: naši narodi se (po 1000 letih bolj ali manj zavestnega boja za obstanek) niso združili zato, da bi se ukinili, zaradi nekakega »socialističnega ilirizma« ali »jugoslovanstva v narodnem smislu«. Jugoslavija je bila komunistom najprimernejše zagotovilo, sredstvo za zagotovitev nacionalne svobode in za uresničenje socializma. In upam si trditi, da je pri slovenskih komunistih malo nejasnosti in odklonov od navedenih izhodišč.

Ob takem pojmovanju nacionalnega vprašanja so za slovenske komuniste še kako pomembni nacionalna samobitnost, narodna zavest, narodni ponos, ki pa jih — tako kot tudi Pahor — ločimo od »nacionalistične nabreklosti«. Izkušnje mi kažejo, da Slovenci še zdaleč nismo imuni zoper nabreklosti take vrste, pa najsi gre za konkretne odnose med ljudmi ali pa za vprašanje naše politične nenačelnosti. Niso pred tem, še zdaleč ne, imuni tudi slovenski komunisti, zato se mi zdi prav, da hkrati, ko se zavzemamo za »nacionalno«, opominjamo tudi na »nacionalistično«. Kar zadeva »ilirizem« in stapljanje (in tovrstna »jugoslovanstva«), se mi zdi, da je bil dovolj jasen vsaj Tito na VIII. kongresu ZKJ, ko je govoril o tem, da takim »Jugoslovanom« (= Ilirom) ni mesta v ZKJ.

Pahor ne pove slovenskim (in jugoslovanskim) komunistom nič novega, tujega in nesprejemljivega, ko trdi, da ne more sprejeti zamisli, naj se v »prihodnje narodna skupnost zadovolji (le) s svojim jezikom«. Svetujem mu (in bralcu), naj prebere referat E. Kardelja na VIII. kongresu ZKJ. Tam je jasna beseda o tem, da jugoslovanski (in slovenski) komunisti še zdaleč ne mislimo, da je (ali da bo) narodno vprašanje samo (ali predvsem) jezikovno vprašanje. Narobe, prav Kardelj poudarja, da nam je pri mednacionalnih odnosih v Jugo-

slaviji izhodišče taka ekonomska samostojnost vsakega naroda, da sam razpolaga z rezultati svojega dela. Rezultati njegovega dela naj bodo materialna podlaga njegovi kulturi itd. Osebnost še prav posebej pozdravljam tako stališče (kakršno je, kaže, tudi Pahorjevo o tem vprašanju), saj se pogosto prav v slovenskih kulturnih krogih gleda na narodno vprašanje preveč le z jezikovnega vidika. Zdi se mi pa, da tudi jezikovnega vprašanja v zvezi s slovensko nacionalno samobitnostjo ne gre podcenjevati in je zatorej koristna vsaka pobuda, ki prispeva k urejanju praktičnih jezikovnih vprašanj. Tako ne vidim razloga, zakaj je bilo potrebno znano pismo GO SZDL o skrbi za slovenski jezik označiti kot »otročje«.

Sicer pa se o vseh teh rečeh (tj. o potrebi po ohranitvi slovenske nacionalne samobitnosti kot nujnem imperativu vse naše dejavnosti, kot naši »zavezi« Trubarju in vsem za njim) vsaj v načelu in kot komunist lahko strinjam s Pahorjem.

A kaj, ko pa je Pahor očitno mnenja, da slovenski komunisti (kljub našemu programu, sklepom, načelom — ali pa so naša načela drugačna?) nismo uresničili pričakovanj slovenskega naroda, zlasti da nismo zagotovili njegove samobitnosti, temveč smo ga po dvajsetletnem vodstvu pripeljali na rob propada.

Res je sicer, da smo se v naših še zdaleč ne lahkih preteklih dvajsetih letih ne le srečavali z usodnimi razpotji, marveč da smo kdaj pa kdaj krenili tudi napak, v slepo, ali pa predolgo stali na mestu. Pošteno se mi zdi priznati, da s stališča slovenske narodne samobitnosti (ta pa je bistveno vprašanje, ki ga Pahor načinja) l. 1945, v obdobju navdušenja, visoke zavesti in širokosrčne pripravljenosti, nismo znali, v okviru naše federacije, urediti nekaterih vprašanj, ki jih z večjim trudom urejamo sedaj (npr. vsa problematika slovenščine kot enega od uradnih jezikov; razna kompetenčna vprašanja med zvezo in republiko ipd.). Delno smo se prepustili stihiji centralizma, delno smo premalo računali z realnimi procesi in interesi, delno nekaterih vprašanj nismo predvideli ali pa smo jih podcenjevali. Delno nas je pritiskala tudi teža mednarodnega in domačega birokratizma, ovirala nas je nevarnost, ki je pogosto pretila od zunaj (vsaj na začetku) tudi od tistih, ki so se sklicevali na »krščanstvo«. Sicer smo pa od vsega začetka hodili po neuhojenih poteh, taka hoja pa je vedno težka, naporna in omahujoča!

Tako tudi sedaj naša stvarnost ni taka, kot bi jo naredili le po naših željah in upih (in tudi jutri ne bo). Vrsta problemov še čaka, vrsta težav še obstaja. Pa tudi predstave o

tem, kaj bi bilo dobro in prav niso in ne morejo biti docela enotne (in prav je tako!). Vprašanje, kaj smo v preteklosti storili prav in kaj napak, bo verjetno še dolgo čakalo na zveličaven odgovor, če je ta sploh mogoč. Ne trdim pa seveda, da si nekateri komunisti ne delajo lažnih utvar, kako »najbolje«
smo vse uredili. Vendar pa bo vsak opazovalec priznal, da »v nič«
zadnjih 20 let le ni šlo. In to priznavajo domači in tuji, pomembni in manj pomembni opazovalci.

Dovolil si bom opomniti najprej na nekaj temeljnih problemov, ki so sedaj vsekakor pričujoči. Zdi se mi, da še vedno nimamo dovolj enotnega in jasnega koncepta o bistvenih vprašanjih razvoja slovenskega naroda in njegove republike (in to od gospodarstva do kulture). Mislim, da je v naših prizadevanjih preveč prakticizma in pogosto premalo socialistične in nacionalne vizije. S tem se bomo Slovenci še dolgo otepali, saj je v »letih discipline«
naše vodstvo iz revolucije obkrožil tudi del takih »poslušnih«
ljudi, ki razen tega, da so poslušno izpolnjevali naloge, niso vnašali — in ne bodo mogli vnesti — v dinamiko naših narodnih prizadevanj novih širin, doslednosti in jasne usmeritve. Zastran tega so že in še bodo problemi.

Vendar vse to (in vse, kar bi bilo še mogoče dodati) še ne more zanikati tistih zgodovinskih pridobitev, ki jih je slovenskemu narodu nedvomno dalo obdobje po letu 1945. Postavljena in utrjena je bila slovenska državnost, ki je združila veliko večino Slovencev, dosežena je bila emancipacija slovenskega človeka v modernih tokovih svetovnega razvoja, zagotovljen je bil (kljub raznim težavam, ki so bile) demokratičen razvoj. Jugoslavija je postala pojem v svetu — tudi po tem, kako se urejajo odnosi med narodi v njej. Ustvarili smo samosvoje možnosti sproščenega gospodarskega razvoja, v precejšnji meri se nam je posrečilo z mehanizmom samoupravljanja preseči prepad med človekom in sredstvu dela. Vse to in vrsta drugega nudi prav Slovincem v Jugoslaviji široke možnosti, saj bi glede na stopnjo razvoja mogli biti nosilec najnaprednejših procesov v njej. Seveda vse to lomi in ruši marsikatero »slovensko«
idilo od včeraj. Vendar ohranjanje idil za slovenstvo ne more biti izhod. Izhod more biti le ta, da se slovenstvo znova in znova usposablja za dohajanje sodobnega razvoja v državi in v svetu in prav s tem dokazuje svojo vitalnost. Tu pa zadenemo na vprašanje, ki ga Pahor tudi omenja in ki bi ga smiselno nekako takole poenostavil: slovenska narodna zavest slabi, slovensko vodstvo govori le o standardu, ekonomiji, materialnih dobrinah, namesto da bi s skrbjo za narodno zavest, narodni ponos,

ohranjevali »narodno telo«. Strinjam se, da so kultura, zgodovina, vzgoja, skrb za narodno zavest in ponos pomembni elementi za razvoj narodne samobitnosti. A vendar: ne morem mimo dejstva, da je prav zdrava ekonomika (tudi visok standard mimo drugega) še kako pomemben faktor narodnega ponosa in zavesti. Prav ekonomska zaostalost povzroča zave-rovanost v sosednje dežele, pehanje za materialnim, vse mogoče, kar nima prav nobene zveze s ponosom, ne narodnim in ne občečloveškim. In zgolj skrb za »gojitev« narodne zavesti, usmeritev predvsem na zgodovino, kulturo ipd. tudi ne bo rešila slovenstva, ki mu je, po mojem, najtrdnjša podlaga lahko le politično in gospodarsko zdrava socialistična republika, ki pa se seveda mora zavedati vseh svojih nalog tudi na področju kulture v najširšem smislu.

Mislím tudi, kolikor morem oceniti zlasti odnos naše mladine do narodnega vprašanja, da se še ni treba zjokati nad usodo slovenstva. Narodna zavest se sedaj pri nas morda res ne izkazuje tako očitno, kot bi se, če bi bila ogrožena. Mladina čedalje bolj občuti slovenstvo (in vse, kar ta pojem vključuje) kot nekaj samo po sebi umevnega, nekaj, kar sedaj ni treba prav na vsakem koraku braniti — in prav je tako.

Ob povedanem bi bilo mogoče dodati še marsikaj, kar bi črno usodo slovenstva, kakršno kaže B. Pahor, prikazalo manj črno. Vendar naj preidem k zadnjemu vprašanju, ki ga Pahor sproži, ko kot alternativo za »neuspešno« komunistično stranko slovenstvu ponudi krščanstvo oz. »cerkveno skupnost, ki je govorila o človeku, o srcu in dobroti, a tudi o narodnem čutu in povezanosti z rodno zemljo«.

Ni mi jasno, na podlagi katerih dejstev prihaja B. Pahor (ki sicer trdi, da je za laično družbo) do sklepa, da je krščanstvo tisto, ki bi moglo reševati slovensko narodnost (ki jo je ogrozilo komunistično vodstvo). Sicer pa, če prav razumem, Pahor govori o krščanstvu, misli pa krščansko ideologijo, krščansko stranko, krščansko oblast (namesto komunistične) — torej obnovo klerikalizma na Slovenskem? S čim si je »krščanstvo« pridobilo tako Pahorjevo zaupanje?

Ali z besedami, ali s svojimi zaslugami v preteklosti, ali s svojo sedanjo dejavnostjo, ki — kot je v enem svojih zapiskov točno opozoril J. Vidmar— (vsaj en del cerkvenih krogov) znova sega v politiko, skuša segati po moči in oblasti, skuša vezati nase ljudi s sredstvi, ki presegajo skrb za versko življenje vernikov. Sicer pa, ali Pahor ne obeta »krščanstvu« celo naloge (politično vodstvo slovenskega naroda namesto sedanjega komunističnega), za katere se po zadnjem

koncilu sama katoliška cerkev — vsaj uradno — več ne zavzema?

Kar se tiče perspektiv slovenstva »pod krščanstvom«, moram reči, da se mi te na podlagi preteklih in žalostnih izkušenj slovenskega naroda (pretekle izkušnje so pač lahko edino merilo za utemeljenost upanj za naprej) ne bi zdele ravno rožnate. Če je pod »komunističnim« vodstvom slovenski narod tako rekoč v grobem vendarle dosegel zedinjenje, lastno državnost, prodor v svet, modernizacijo v vseh pogledih, itd. — kaj od tega mu je dalo »krščanstvo«? Ali smo res že pozabili na »slovensko« politiko v stari Jugoslaviji, ali smo pozabili, kako se je urejal problem zedinjenja po I. svetovni vojni (odnos takratnih slovenskih strank do generala Maistra, do Koroške, do problema Primorske). Ali so že pozabljeni Rapallo, poklonitve slovenskih prvakov Mussoliniju, belogardistična sramota in izdaja? Mar se je pozabilo, kaj smo Slovenci dejansko pomenili v stari Jugoslaviji, ko nas je vodila katoliška stranka? Pahorja skrbi za slovensko narodno zavest in narodni ponos. Kje sta bila ponos in narodna zavest našega oficialnega krščanstva med zadnjo vojno, ko je šlo za biti in ne biti slovenskega naroda. Kdo je takrat dokazal svoj ponos in zavest s tem, da je stopil na čelo boja za ohranitev slovenskega naroda?

Mislím, da slovensko ljudstvo vsega tega le še ni pozabilo in da ne bo tako zlahka nasedlo tistim, ki so v odločilnih trenutkih naše zgodovine izgubili oblast nad ljudstvom, ker niso znali in ne hoteli slediti narodnim (in socialnim) težnjam, pa se sedaj (znova hrepeneč po politični vlogi), ob težavah, s katerimi se ubadamo, in napakah, ki jih počenjamo, skušajo prikazati za nosilca narodne ideje, za varuha narodne eksistence. Upam, da bo slovensko ljudstvo še znalo ločiti besede od dejanj!

Zlasti besede in dejanja tistih, ki so v trenutku, ko je res šlo za biti in ne biti slovenskega naroda, bili pripravljene kolaborirati s komerkoli — tudi s tistimi, ki so hoteli za vse čase izbrisati slovenski narod z obličja sveta — da bi le ohranili svoje koristi, svojo moč in oblast v slovenski dolini šentflorjanski.

Nikakor seveda ne mislim, da so komunisti a priori — in samo oni — klicani k temu, da usmerjajo pot slovenskega naroda. To bodo mogli (in za to bodo upravičeni) le, če bodo znali in dokler bodo znali resnično služiti nacionalnim in socialnim interesom slovenskih ljudi, tj., dokler bodo znali ohraniti povezanost s težnjami ljudstva. To pa je naloga, ki zahteva

od slovenskih komunistov jasen koncept narodnega razvoja, odločen obračun s slabostmi v lastnih vrstah in odločno zavzetost pri uresničevanju postavljenih nalog. Predvsem pa tudi večji občutek za politično odgovornost, kar bo najbolj učinkovito onemogočalo tista prizadevanja, ki skušajo dokazati, da so se slovenski komunisti utopili v prakticismu in izgubili izpred oči skrb za usodo slovenskega naroda.

ERNEST PETRIČ

Organizacija zdravstvenega varstva

V bistvu našega pojmovanja zdravstvenega varstva je družbena skrb za zdravje. S tem vloga in pomen posameznika nista prav nič omejena, marveč pridobita pri svoji veljavi še le v tako nastalih razmerah. Zdravje pojmujeemo kot popolno telesno, duševno in socialno blaginjo, kot kvaliteto torej, ki je dinamična, pozitivna, hkrati pa tudi izredna vzpodbuda za nenehno dejavnost stroke. V prizadevanju za takim ciljem je naš pogled uprt v vse tisto, kar nam sprti onemogoča zdravje ali povzroča bolezen. Preprečevanje bolezni ali prevencija je torej prizadevanje, ki mu je v preteklem stoletju izredno narasla vrednost, pri nas pa je postalo že skorajda sestavni del naše strokovne vsakdanjosti. Če se povrnemo zopet k zdravju in njegovi vrednosti tako v posebnem kot v splošnem smislu, se nam pokaže prizadevanje za ohranitev zdravja, večanje njegovega pozitivnega obsega, kot ohranjanje in krepitev zdravja. Gre torej za pojma, ki tudi med nami nista več neznana. Če od tod naprej vrednotimo bolezen, kadar le-ta nastopi, potem sodimo, da je treba človeku vrniti zdravje čim hitreje in čim popolneje, torej kar se da najbolje. Če takega cilja ne moremo doseči, potem se mu moramo kar se da približati in tudi pod novimi pogoji usposobiti človeka za boljše doživetje življenja; z rehabilitacijo torej skušamo nadomestiti to, kar je bolezen zavrla ali uničila. Tu imamo v mislih tako medicinsko kot socialno rehabilitacijo. Med »preventivnim« in posebno »kurativnim« ni več ostre meje. Od tod tudi enotnost preventive in kurative — predvsem kot naše stališče, naš nazor, izhodišče za delo in organizacijo dela.

To je kratek oris sodobnega preventivnega pojmovanja. Za njegovo organizacijo, uveljavljanje in možnost pa morajo biti ustvarjeni pogoji. Poglavitni pogoj je stališče družbe do zdravja. (Seveda pri tem ni mogoče izključiti tudi odnosa državljana do zdravja. Vendar pa ta problem zahteva posebno obravnavo.) To vsebuje vsa prizadevanja ter možnosti za razvijanje materialnih dobrin, ki so drug pomemben pogoj. Tako nastale vrednote lahko uporabimo tako ali drugače, da dosežemo zastavljene cilje. Večinoma razločujemo dvoje načel, po katerih se ravnamo in ki usmerjata, vodita naša prizadevanja pri organizaciji dela, in sicer administrativnega in funkcionalnega. Administrativni, centralističen, simetričen, shematski princip uveljavlja svojo poprej izdelano shemo ne glede na to, ali je ta v vseh svojih posameznostih vselej tudi potrebna, ustrezna, ponekod ohlapna, drugod tesna, ne glede na pogoje osebnosti, ne glede na želje in možnosti. Njena uporabnost je v njej sami, ne zunaj nje — v družbi. Zato je tudi njena hranilna sila samo v njenem centru, ne pa v osnovi. Funkcionalni princip organizacije stremi predvsem za skladnostjo, racionalnostjo, daje prednost kvaliteti pred kvantiteto, sloni na močni podpori individualne iniciative številnih institucij, ki odsevajo gibanja v osnovi. Institucije so samostojne, svobodne ter se povezujejo glede na skupne, medsebojne strokovne interese, ob močni podpori ter pobudi vse družbe. V njej živijo kot del organiziranega navora za doseganje zastavljenih ciljev, v skladu z možnostmi in stopnjo ustvarjenih pogojev. Te institucije s svojim delom nenehno vzbujajo izredno pozornost, stopajo v najrazličnejše odnose, vrednotijo in prevrednotijo, žive torej svoje intenzivno lastno in družbeno življenje. V strokovnem smislu so izražene vse osnovne kvalitete zdravstvenega dela: delitev dela, in sicer ne na podlagi naziva, pač pa strokovnih kvalitet, ki terjajo najprej strokovno priznanje ali afirmacijo, potem šele nalagajo naloge, ki od tod izvirajo. To velja pri delitvi dela tako za zavode, ki se ukvarjajo večinoma s kurativnim delom, kot za one, ki se ukvarjajo največ s preventivnim delom ali rehabilitacijo v zdravstvenem varstvu. Metoda dela v organizaciji torej ni predvsem odločanje in ukazovanje, marveč koordinacija in svetovanje. Vrednost posameznika v tem sklopu je toliko večja, čim večje so njegove strokovne in osebne kvalitete. Taka so nekatera izhodišča za organizacijo zdravstvenega varstva pri nas in v tem smislu je treba vrednotiti in razsojati tudi o zavodih dispanzerskega tipa, ki jim je doslej družba namenila položaj z daljnosežnim pomenom.

Osnovna zdravstvena mreža (zunaj bolnišnic — dispanzerska), ki vsebuje naslednje zdravstvene institucije: zdravstvene domove, zdravstvene postaje, pomožne zdravstvene postaje, zobne poliklinike, samostojne dispanzerje in obratne ambulante ter lekarne, se je v preteklih letih razvijala na podlagi naslednjih programskih načel: Vsej populaciji republike je treba zagotoviti enakomerne možnosti za zdravstveno varstvo. Pri tem je bilo upoštevano načelo urbanizacije prebivalstva, gravitacijskih komunikacij ter možnosti intervencije. Okrog 70% prebivalstva naše republike živi v naseljih velikostnega reda 50 do 500 prebivalcev.

V vsem povojnem obdobju so zdravstveno službo tako v materialnem kot tudi strokovnem razvoju vzpodbujala predvsem merila varstva aktivnega prebivalstva (več kot 70% vsega prebivalstva) v tesni zvezi s pravicami te skupine prebivalstva, določenimi z ustrezno socialno zakonodajo. Ta je odredila tudi njen sedanji obseg.

Oblikovanje sedanjih možnosti za zdravstveno delo je nastalo s praktično odpravo zasebne prakse leta 1957. S tem so bili ustvarjeni pogoji za: koncentracijo posameznih zdravnikov v funkcionalno urejenih zdravstvenih institucijah, za opremljenost zdravstvenih institucij ter za osnovno delitev dela med njimi. Od tod tudi prvo arhitektonsko oblikovanje funkcionalne zamisli teh institucij, ki mu skoroda ni para na svetu.

Programsko dopolnjevanje institucij so narekovali naslednji programi zdravstvenega varstva, ki so bili doslej v ospredju naše pozornosti:

- program protituberkulozne dejavnosti od leta 1945 dalje;
- program varstva matere in otroka od leta 1945 dalje;
- program antiveneričnega boja od leta 1945 dalje;
- program boja proti nalezljivim boleznim od leta 1945 dalje;
- program zdravstvenega varstva pri delu od leta 1948 dalje;
- program rehabilitacije od leta 1949 dalje;
- program boja proti raku od leta 1951 dalje;
- program psihiatrične dejavnosti od leta 1953 dalje;
- program zobozdravstvene zaščite in nege od leta 1953 dalje;
- program zdravstvenega varstva ostarelih oseb od leta 1964 dalje.

Našteli smo le nekatere pomembnejše programe.

Uveljavljanje programa je teklo spočetka na podlagi pobude iz središča. Po letu 1953 pa je bilo sprejeto načelo o uveljavljanju in realizaciji možnosti — in sicer, da naj jih tisti, ki ima več, uveljavi hitreje, zato da bo lahko te kapaci-

tete uporabljal in izrabljaj tudi tisti, ki ima manj, in tako laže čakal na lasten razvoj.

Komunalna ureditev z izredno pobudo, ki jo je prinesla s seboj, je v vsem tem obdobju v polni meri podpirala programske realizacije, ki smo jih že navedli. Tako imamo sedaj še nepopolno izoblikovano idealno podobo mreže zdravstvenih institucij z njihovo poglobitno namembnostjo.

Ves čas tega obdobja so bili osrednji problem kadri. Ves čas je izrazito primanjkovalo zdravnikov ter srednjega medicinskega kadra, sredstev v manjši meri. Pogosto smo za zdravstvo zbrana sredstva ravno zato odtujili njihovemu namenu. V programske namene oddvojena sredstva smo izrabljali v pogosto naravnost fatalno minimalnem obsegu. Nesorazmernost v tem časovnem razdobju nam je vselej povzročal program, ne pa stihija, kot nekateri mislijo. Ko smo se zaradi izrednega pomanjkanja kadrov v zobozdravstvu odločili za znane ukrepe, smo znali seči tudi v žep in brez nadaljnega realizirati kar ugodno in stimulatívno nagrajevanje. Tako se nam je v sorazmerno kratkem časovnem razdobju, v desetih letih, posrečilo vsaj deloma zagotoviti zdravstveno varstvo zob večini prebivalstva naše republike. Če ostajamo, kar zadeva probleme kadra, pri osnovah, iz katerih smo izhajali, potem je tudi razumljiva obstoječa disperzija medicinskega kadra z nakazano koncentracijo v upravnih, industrijskih in poljedelskih središčih. Podobno je šel tudi razvoj lekarniške službe.

Ves čas razvijanja osnovnega zdravstvenega varstva smo imeli opravka s problemi norm in standardov. V administrativnem obdobju, nekako do leta 1953, so bile slednje temeljni element programa in realizacije, neločljiv del administrativne celote. Kadarkoli pa smo poslej izdelali kakršnokoli normo ali standard, se je izkazalo, da ta ni in ne more biti v skladu s takimi koncepcijami razvoja, kot sem jih uvodoma podčrtal. Postavljali smo jih torej vselej le kot vodila za načrtovanje prihodnosti, nikdar pa ne kot merila za korekcijo sedanosti. Vseskozi jih na našem področju za te namene tudi ne moremo uporabljati, vsaj ne v tako kratkih časovnih razdobjih, za kakršna bi jih mi želeli uveljaviti.

Analiza našega dosedanjega dela za programe zdravstvenega varstva nam je pokazala naslednja dejstva:

— *Neizpodbitno je dokazano, da obstaja korelacija med številom pregledov, številom hospitalizacij in umrljivostjo prebivalstva. Večje ko je število pregledov, večja je hospitalizacija in nižja je umrljivost. To pravilo se kaže v vseh starostnih skupinah prebivalstva, prav tako tudi v skupini*

starostnikov. Tako smo lahko uspešno opravljali programske naloge obdobja, za katero planiramo.

— Naše analitično gradivo kakor tudi izkušnje v svetu neizpodbitno dokazujejo, da je — ne samo pri nas, tudi drugod — metoda izbora v zdravstvenem varstvu *dispanzerska metoda dela*; v organizaciji pa koncentracija zdravnikov v teame z ustreznimi možnostmi, ki skokovito naraščajo z novimi spoznanji tako v človeški naravi kot tudi z možnostmi vplivanja na njegovo zdravje.

Zdravje pa vrednotimo na podlagi treh predpostavk:

— Da je zdravstveno stanje odsev stopnje možnosti zdravstvenega varstva in prosvetljenosti prebivalstva; pri tem združujemo v pojmu »možnosti zdravstvenega varstva« vse materialne in strokovne pogoje v dani družbeni ureditvi in klimi; pod pojmom »prosvetljenosti prebivalstva« pa razumemo vse kulturne, civilizacijske in osebnostne elemente posameznika, družine ter skupnosti.

— Da nam zdravstveno stanje kaže pretekla, sedanja in prihodnja stanja, pri čemer je vloga preteklih dogajanj izrazito močna (*filo-ontogeneza*). Spremenljiva in bolj podvržena vplivu so le dogajanja, ki izvirajo iz učinkovanja okolja.

— Da so dogajanja zdravstvenega stanja dosegljiva našemu vrednoteenju le v daljših časovnih razdobjih, posamezne vrednote pa šele tedaj, kadar dosežejo v svojem gibanju relativno stalnost. Gibanja so spremenljiva tako pri nas kot pri vseh naravnih dogajanjih.

V družbenopolitičnem smislu nam skušnja kaže, da imamo uspehe pri delu tam, kjer smo kar se da tesno povezani s prebivalstvom in njegovo organizacijo. Zatorej sodimo, da je to ena izmed podlag, ki je prav tako ne moremo zapustiti oziroma opustiti.

Šibkost tu ne izvira iz koncepcije mreže in njenega razvoja, marveč pogosto iz nedoslednega uveljavljanja ekonomskega principa pri oblikovanju osnov družbenopolitičnega življenja prebivalstva, tj. občin in možnosti za njih zdrževanje v smislu izvajanja skupnega programa zdravstvenega varstva ter skupnega ustvarjanja materialnih pogojev zanj.

Izoblikovana mreža ni niti dokončna niti popolna. Vsak nov element pa vsebuje zelo pomembne in dragocene novine. Žal se nam dogaja, da jih preverjamo s stališča sedanjega časa, ne vidimo pa njihove prihodnje funkcije. Pri programiranju prihajamo tako do protislovij, ki se jim nihče ne more ogniti. Gradbena in urbanistična programska načela, ki smo jih na tem področju sprejeli, so jasna in predpostavljajo za

vsak objekt določeno časovno razdobje, kateremu je le-ta namenjen.

Zato smo pogosto razočarani, če se nam v trenutnem položaju oko zamegli in nam pogled te prihodnosti več ne doseže. Tako torej spregledamo njihovo funkcijo in ravnamo pri vrednotenju skrajnje nestrokovno. Z istimi argumenti, s katerimi sedaj, ko nam gre dobro, dimenzije postavljamo, jih jutri, ko nam gre slabo, rušimo.

Argumenti, če so res argumenti; stroka, če je res stroka, pa lahko pozna samo taka merila, ki so za časovno obdobje ista.

Dokler bo še kak tuberkulozen bolnik, bomo morali imeti dispanzer, bolniško posteljo ter vse strokovno spoznanje, znanje in diagnostično ter terapevtsko usposobljenost, da bi bolezen ozdravili ter v prihodnosti preprečili novo. To velja za vsa področja naše vede.

Odnos med možnimi sredstvi in možnim delom je torej jasen. Sredstva so lahko — če nam gre bolje — večja, če nam gre slabše — manjša. Naloge in delo pa tako v enem kot v drugem primeru ostanejo iste — razen če se odločimo, da zasnovane programe ne bomo uresničili. Sodimo pa, da so to družbene odločitve, o katerih mora razsojati družba, ne pa zdravstveni delavci, ki programe predlagajo in, če so sprejeti, tudi izpeljujejo. Nemogoče pa je sedaj program sprejeti, ga realizirati, jutri pa pretrgati zato, da bi ga kdaj kasneje zopet uveljavili. Takih družbenih obveznosti si v prihodnje ne želimo, ker nam bodo v vsakem novem položaju povzročale podobne težave, kot jih imamo sedaj.

Če je bilo vprašanje kadrov v vsem obdobju eno izmed žariščnih vprašanj, bi bilo težko pričakovati, da ne bi tudi sedaj ostalo v ospredju. Program izpopolnjevanja zdravstvenih delavcev smo šele začeli izpeljevati, nima pa še svoje dokončne podobe in ga še nismo mogli realizirati predvsem zaradi osrednje težave, ki smo jo vsa ta leta imeli: namreč prepičlo število zdravnikov za delo, ki smo jim ga naložili.

Od tod izvirajo tudi pomanjkljivosti pri njihovem strokovnem delu, ki so očitne, vendar ne take narave, kot bi jim jih mnogi radi podtaknili. So pa izvor nesporazuma med zdravniki, ki delajo večinoma v bolnišnicah (specialisti), in zdravniki, ki delajo največ v osnovni zdravstveni službi (zdravniki splošne prakse). Če se tudi vnaprej držimo naše teorije, potem je treba jedro spora iskati v materialni podlagi. Dejstvo namreč je, da smo v politiki kadrov že poprej omenjena očitna nesoglasja pri razvrstitvi med središči in periferijo razreševali tako, da smo močnejše stimulirali za delo

kadre, ki delajo na periferiji, ter jim v takem povprečju omogočali višji ali visok dohodek.

Iz vsega povedanega je lahko razbrati, da odseva stanje na področju zdravstvenega varstva zunaj bolnišnične dejavnosti tak standard, kakršnega je družba na tem področju v preteklem obdobju ustvarila. Za ta standard lahko velja že izrečena ugotovitev, da ni niti popoehn, niti optimalen. Postavlja se torej vprašanje, kaj ukreniti, da racionaliziramo porabo sredstev za to dejavnost.

Preden bi se lotili odgovora na ta problem, naj navedemo vsaj to, da je zasluga te dejavnosti, da je bil stalež nezmožnih v preteklem desetletju dovolj izravnani in da je znašalo povprečje 4,6%. Močnejši posegi na to področje imajo lahko za posledico neugodna gibanja tudi v tej smeri, ki pa lahko položaj samo še poslabšajo, ne pa izboljšajo.

Če smo tako skušali nekoliko oceniti zunajbolnišnično varstvo, potem moramo hkrati opomniti, da je neogibno potrebno imeti pred očmi tudi hospitalni del zdravstvenega varstva, kajti njuna skladnost je — kot sem že povedal — v neposredni korelaciji in torej ena dimenzija določa drugo. Manjša in slabša osnovna zdravstvena služba terja večjo, razvitejšo bolnišnično službo in narobe. Obstaja neko idealno sorazmerje, ki se mu da približati, vendar ga je verjetno težko doseči. Naše programiranje nam je namreč pokazalo, da še ni možnosti za uresničevanje programov za daljše časovno razdobje. Šele taki programi pa bi omogočili idealnejše približevanje optimalnemu razmerju, če gledamo s sedanje perspektive. V naših programih je prvenstveno razvijanje fonda bolniških postelj ustrezno delu osnovne zdravstvene službe in konceptu stroke — zgodnje odkrivanje bolezni, zgodnje zdravljenje in rehabilitacija —; in sicer s predpostavko, da so vsi posegi opravljeni s tistim znanjem, ki ga ima veda ta čas na voljo. Tako nastane nesorazmerje, ki nas najbolj moti in vodi do popolnoma napačnih sklepov — namreč, da imamo opravka s premočno zdravstveno službo v periferiji in nerazvito hospitalno zdravstveno službo, namesto da bi enostavno ugotovili, da je treba hospitalno zdravstveno mrežo usposobiti, da bo ustrezala zahtevam, katere ji postavlja razvoj osnovne zdravstvene mreže. Potrebna je torej uskladitev, ne pa likvidacija ene zato, da dobimo drugo, kajti s tem si seveda ponovno zapremo pot za svoje prihodnje delo, ki — kot vemo — pri iskanju idealnih odnosov leži zopet na dispanzerski metodi in izven bolnišnični službi, saj je odvisnost približno takale: ob razviti dispanzerski mreži je, na primer, treba zgraditi psihiatrične kapacitete

do števila 2 postelj na 1000 prebivalcev, pri nerazviti dispanzerski psihiatrični mreži pa so potrebne 3—4 postelje na 1000 prebivalcev. Podobne relacije so tudi na drugih področjih.

Vse to nesporno govori v prid stanju, kakršno na tem področju sedaj imamo. Rešitve sedanjega položaja osnovne zdravstvene mreže torej ne moremo iskati v odpravljanju njenih kapacitet, marveč edinole v ponovni razdelitvi, ali bolje, enakomernejši razdelitvi sredstev. Tu pa moramo najpoprej razrešiti dilemo samouprave in navideznega samoupravljanja ter omogočiti regionalnim centrom, da to delo opravijo ob polni politični in družbeni podpori kar se da vestno, v sodelovanju s posameznimi odgovornimi delavci in voditelji zdravstvenih institucij, ob upoštevanju realnih stvarnih pogojev in možnosti. Po drugi strani pa ne gre zanemariti obveznosti prebivalstva, združenega v občini; dolžnosti, ki jim jih nalaga ustava, se ne morejo ob prvi težavi, na katero naletijo, znebiti na najenostavnejši oportunističen način.

Končno moramo opomniti še na dilemo, ki je v zraku zaradi nekaterih sprejetih stališč, ki jih zdravstvene institucije vestno in večinoma disciplinirano tudi uresničujejo. Ker ima osebni dohodek zdravstvenega delavca v splošni strukturi sredstev za zdravstveno varstvo velik in pomemben delež, je potreben družbeni dogovor o tem, kakšen dohodek družba za opravljeno delo zdravstvenemu delavcu lahko v danem času tudi odmeri. Gre za »plafon«, ki je v vsaki družbi, naj bo urejena tako ali drugače, omejen, tu s plačilnim razredom, tam pa s progresivno davčno lestvico. Med tema načinoma je seveda še polno mogočih rešitev. Če pa je sredstev malo, je pravilna edino enakomernejša porazdelitev glede na prispevek, odgovornost in strokovnost pri delu.

Če izhajamo iz splošno znane ugotovitve, ki ima normativno vrednost v organizaciji zdravstvenega varstva in ki se glasi: »Nerazvita zdravstvena služba je draga in neučinkovita«, potem moramo iskati vrednote ekonomskega področja na tej podlagi. Ugotoviti je torej treba, s kakšno količino sredstev je še mogoče obdržati pozitivno ravnovesje imenovane enačbe. Doslej bi iz zbranih izkušenj lahko ugotovili naslednje: pri razvijanju dejavnosti zdravstvenega varstva se je materialna stimulacija izpričala kot najučinkovitejše sredstvo. To si moramo vsekakor ohraniti tudi za prihodnje, ko bomo vpeljavali nove programe in zdravstvenim delavcem nalagali nove obveznosti. Dalje, dosedanje izkušnje kažejo, da je treba ugotoviti stalne tako imenovane instrumente, na podlagi katerih razdeljujemo tista sredstva, ki jih da družba na voljo za zdravstveno varstvo prebivalstvu. Nihanje in spreminjanje

na podlagi kratkoročnih perspektiv se je pokazalo kot slabo in je prav gotovo povzročalo največ nesoglasij, ki so se izpričevala potem na vse načine, tudi — kot smo že omenili — v medsebojnih strokovnih odnosih, ter vplivala na možnosti oziroma nemožnosti, pospeševala oziroma zavirala funkcionalno integracijo vsega zdravstvenega dela.

Ostala pa je v glavah nerazrešena dilema zdravstva kot ekonomske kategorije; od tod izvira stalna zahteva po tako imenovanih ekonomskih cenah, ekonomizaciji in uvajanju ekonomske terminologije v odnose in to terminologijo naše oči le slabo prenesejo. Sem sodi tudi bogat repertoar ekonomskega orodja, prenešenega iz gospodarstva, ki je popolnoma nesmotrn oziroma deluje v popolnoma nasprotnem ali obrnjenem smislu kot v ekonomiki. Neprestano je namreč treba imeti pred očmi notorično in jasno dejstvo, da je vse naše delo namenjeno, dimenzionirano in ga opravljamo na živih ljudeh, zdravih in bolnih, dojenčkih in starčkih, ženah in delavcih pod najrazličnejšimi pogoji, pod takimi, kakršne prinaša življenje. Nujno je torej potrebno čimprej očistiti tudi s te strani naše pojme in odpraviti gosto meglo, ki marsikje še sedaj pokriva in zakriva resničnost in treznost ter dovoljuje najrazličnejše, med drugim tudi izsiljevanje sredstev, ki, žal, po logiki stvari odtekajo lahko samo na račun drugega; omejujejo torej, zopet po sili logike, delo na drugem mestu, kar pa nikakor ne more biti utemeljeno, če je obojno delo s programom za naprej določeno in predvideno. Končno je treba upoštevati, da posamezna kapaciteta v zdravstvu ne more obstajati oddvojena in popolnoma izolirana zaradi logike stvari in obsežnosti spoznanj, ki jih sedaj zdravstveni delavci pri nas že uporabljajo pri svojem delu. Rezultati dela so vidni v skrajnji posledici šele v naslednjih generacijah. Vlaganje sredstev torej, žal, ne rodi hitrih uspehov, ampak so ti pogosto zaznavni šele v daljših časovnih razdobjih.

V ta krog razreševanja potrebnih problemov sodi tudi naš ceterum cenzeo po možnostih delitve dela tudi med republikami. Vse prepogosto ravnamo tu zelo nesmotrno in zato tudi zelo negospodarno. Ne upoštevamo prednosti in možnosti, ki od tod izvirajo, koncentracije ter doseganju večjih kvalitet, in vse preveč ravnamo naše delo na podlagi avtarkičnih načel — vsi vse, kar pri sedanji stopnji našega razvoja prav gotovo ne daje ustreznih rezultatov. Takih primerov je mnogo, navedel bom le enega, ki je za to prav značilen: Inštitut za tuberkulozo na Golniku je imel vse do leta 1956 zvezni značaj. Vse stacionarne tuberkulozne institucije pa so bile čez polovico zasedene z bolniki iz drugih republik. Doktrina ter metode

boja proti tuberkulozi so se uporabljale na vsem področju države. Sedaj ima vsaka republika svoj inštitut; mi smo večinoma končali s preusmeritvijo tuberkuloznih bolniških postelj, medtem ko v mnogih delih naše države še vedno nimajo niti ustrezne sistematične protituberkulozne službe in je položaj, kar zadeva epidemije tuberkuloze, resen.

Po predlogih programa boja proti tuberkulozi, ki ga bomo sprejemali prihodnje dni na zveznem centru v Beogradu, pa bodo — če bo tak program sprejet in nobenega tehtnega razloga ni, da bi ne bil — morala biti oddvojena posebna sredstva za njegovo realizacijo. Potrebni bodo subsekvente tudi novi hospitali, novi zmožni in specializirani teami itd.

Če pregledamo zadnje desetletje in izračunamo trende, potem lahko ugotovimo, da so stroški za zdravljenje obolenj naraščali pospešeno, geometrično, in sicer tako kot glavnica, ki je naložena na obrestne obresti s 23% obrestno mero. Razlog za takšno naraščanje je 8% dvig cene zdravljenja, 7% razvrednotenje kupne moči dinarja in enakomerno aritmetično naraščanje potreb po zdravljenju. Zdravstveni stroški naraščajo torej geometrično, zdravljenje pa aritmetično. Vse kaže — če naše ugotovitve primerjamo s stanjem v drugih deželah — da imamo pred seboj zakonitost gibanja, o kateri bomo morali še posebej spregovoriti. Kajti če je zakonitost, potem jo moramo kot tako upoštevati, ker ima vrednost, ki leži zunaj nas, je torej lastnost stvari same. Temu primerna bo torej morala biti tudi prihodnja materialno ekonomska politika družbe na tem področju. Tako se namreč srečujemo z ekonomsko teorijo na našem področju, kjer bo v prihodnje vsekakor treba tudi še s te strani marsikaj razjasniti.

V kratkem bomo našemu centru predložili v razpravo tudi zdravstveno stanje prebivalstva naše republike ter ugotovitve in sklepe v zvezi s tem. Tedaj bomo imeli najboljšo priložnost vrednotiti prizadevanja, uspehe in neuspehe našega dela v povojnem obdobju. Sklepanja o tem prepustimo torej času.

Če sem se odločil za malo daljše razglabljanje, potem sem to storil zagadatelj, da osvežim dogajanja, stališča, pota in motive, ki so nas doslej vodili pri našem delu.

Potrebno pa se mi je zdelo, da storim vse, kar je v moji moči, za to, da ohranimo znanstvene metode dela tako v organizaciji, programiranju in vsakodnevnem delu zdravstvenega varstva, da ohranimo humanizem in medicinsko etiko v odnosih tako med seboj kot pri vsem delu zdravstvene službe. To tembolj, ker smo prepričani, da je naše delo uspešno, koristno in da nosi v sebi globoke korenine, ki bodo v prihodnosti

znova omogočale večji razmah našemu delu in boljše plodove. Zato pa je tembolj pomembno, da v dani situaciji ravnamo tako, kot nam veleajo tudi izkušnje iz našega strokovnega dela — da ohranjamo tisto, kar je najpomembnejše, na čemer bomo tudi v prihodnosti lahko gradili, ostalo pa za nekaj časa lahko tudi hiberniziramo. Tako bomo imeli vsaj kaj obuditi, ko nas bo huda zima zapustila.

SASA CVAHTE

Ali »delovna dividenda« resnično ureja probleme?

Ob prebiranju knjige dr. Franceta Černeta »*Ekonomija iz novega zornega kota*«, CZ Ljubljana, mi je pritegnilo pozornost IV. poglavje, kjer avtor pod točko 7 na strani 238 obravnava tako imenovano »delovno dividendo«. Pozornost se mi je vzbudila predvsem zato, ker se tako mišljenje čedalje bolj razrašča v praksi, ne samo v podjetjih, ampak tudi na drugih forumih. Nekateri vodilni ljudje podlegajo takim idejam in jih z različnimi argumenti utemeljujejo, da bi si oni sami in tudi ostali, ki so nekaj let več v podjetju, pridobili višje osebne dohodke mimo uveljavljanja načela delitve »po delu«. Prav ti ljudje pa so v tej knjigi dobili kot nalašč trditve in opore za svoje zahteve.

V naslednjem bom opisal svoje mnenje o tem in svoje stališče do teh vprašanj.

V omenjeni knjigi beremo: »*Današnja proizvodjalna sredstva so dejansko del proizvoda (in s tem dela), ki ga delavci niso na noben način potrošili v prejšnjem obdobju. Če pa so dosedanja proizvodjalna sredstva rezultat dela delavcev prejšnjih let, ki so se za njihovo proizvodnjo odrekli vsej potrošnji narodnega dohodka, se vprašamo, ali so morali to storiti iz golega patriotizma ali morda zato, da bodo na stara leta celo manj zaslužili kakor mladi delavci, ki bodo delali z bolj produktivnimi sredstvi, proizvedenimi z delom njihovih očetov. Ali niso delavci, ki delajo več let, upravičeni do nekega vsakoletnega povečanja osebnega dohodka, ki ga bom imenoval »zaposlitveno delovno dividendo«?* Pred tem pa beremo še odstavek: »*Če pa tako gledamo na proizvodjalna sredstva, ni logično, če pripisujemo ves produktivni učinek v celotnem*

narodnem gospodarstvu (ali pa tudi v podjetju) le živemu delu v danem trenutku zaposlenih delavcev.« To so razen ostalih pglavitne trditve, na katere je treba odgovoriti.

Gre torej za to, da ima kdo, ki se je toliko in toliko let »odrekal« dohodkom zaradi razširjene reprodukcije, pravico do višjih osebnih dohodkov nad povprečnimi, ki so v veljavi za kako konkretno obdobje. Najprej si moramo razjasniti, za katere delavce gre. Ali za tiste delavce, ki so konkretno bolj »produktivna« proizvajalna sredstva lastnoročno proizvedli, ali tudi za tiste, ki so proizvajalna sredstva kupili in jih rabili v proizvodne namene. V obeh primerih ni videti, kaj bi se posebej plačalo. Tisti, ki so delali bolj »produktivne stroje«, so jih morali take tudi proizvesti, ker je to pogoj, da jih ostala družba sploh kupi. V kupnini pa jim je bilo dano celotno plačilo za njihovo delo in ni videti, kaj je tisto, kar bi morali dobiti še plačano. Tisti, ki so stroje kupili in so se »odrekli« določeni vsoti denarja ter zahtevajo za to določeno plačilo, pa se postavljajo na pozicije lastnika kapitala, ki prav tako trdi, da se je »odrekel« svoji potrošnji, s čimer je omogočil delo in življenje množici delavcev in mu zaradi tega gre večji del dobička. Marx je v svoji knjigi Kapital, I. zvezek, odgovoril takim kapitalistom, ki se »odrekajo«, in ker gre tu za povsem ista stališča, bom uporabil njegove besede: »Naj bodo zasluge njegove samoodpovedi še tolikšne, ničesar ni, s čimer bi mogla biti posebej nagrajena, ker je vrednost produkta, ki pride iz procesa, zmeraj enaka vsoti v proces vloženi bla-govnih vrednosti¹«. Več kot jasno.

Kakšne posebne zasluge ima delavec, ki je dalj časa pri podjetju, če ima kak nabavljen stroj take tehnične možnosti, da lahko v enoti časa proizvede, recimo, trikrat več kot stroj pred investiranjem? Odgovor se lahko glasi: res, da delavec nima nobene zasluge, če naredi stroj v eni uri trikrat več proizvodov, ker ga ni skonstruiral niti izdelal. Njegova zasluga pa je, da se je »odrekel« znesku denarja za nakup stroja!?

Ali je to res, da se je »odrekel«!? Če se kdo nečemu »odreče«, tega nima več. V proizvodnem procesu pa se potrošene blagovne vrednosti s prodajo proizvodov v celoti obnovijo. Do zadnjega dinarja pritečejo vložena sredstva nazaj (denarna sredstva, vložena v osnovna sredstva, se vračajo kot amortizacija) in ni videti, čemu se je dejansko »odrekel« delavec, ki je dalj časa pri podjetju, seveda ob rentabilni proizvodnji.

Ko se pisec sprašuje, ali so se morali delavci »odreči« takratni potrošnji iz golega patriotizma ali pa morda zato, da

¹ Karl Marx: Kapital, I. zvezek, Cankarjeva založba, Ljubljana 1961, str. 217

bodo na stara leta celo manj zaslužili, je jasno, da se niso »odrekli« niti zaradi prvega niti zaradi drugega, ampak iz gole ekonomske nujnosti. Če le kje, moramo prav v družbenih procesih gledati vsesplošno povezanost in vzročnost družbenih pojavov. Če bi delavci v preteklosti zanikali akumulacijo, bi s tem zanikali svoj lasten obstoj. Naj poskusi kako podjetje ob sedanjem hitrem razvoju tehnike zanemariti investiranje in ves dohodek izplačati delavcem — zelo hitro bo konec z njim! Če posamezni delavci ne žele oddeljevati sredstev za razvoj, se vedno najde dovolj glav, ki poznajo ekonomske zakonitosti in nujnost akumuliranja. Podjetje je celota zase, ki se razvija na podlagi perspektivnih družbenih potreb in na drugačnih zakonitostih kot posamezniki, katerim je pred očmi bolj sedanji kot jutrišnji dan. Podjetje, ki v njem take tendence niso upoštevane in ki ne vlaga sredstev v ta namen, prej ali slej propade. Torej ni bistveno to, da se kdo »odreka« osebni potrošnji iz golega patriotizma, ampak je preprosto bistven nadaljnji življenjski obstoj tako kolektiva podjetja kot njegovih posameznih članov.

So še nadaljnji razlogi, proti »delovni dividendi«. Če si preberemo stavek: »Današnja proizvodjalna sredstva so dejansko del proizvoda (in s tem dela), ki ga delavci niso na noben način potrošili v prejšnjem obdobju.« Ta trditev ravno za jugoslovansko prakso ne bo veljala. Lahko trdimo, da v Jugoslaviji ni podjetja, ki ne bi imelo več milijonskih kreditov, bodisi domačih ali tujih. To pomeni, da se niso »odrekli« takratni potrošnji, ampak da so jo s kreditom še bolj povečali, kredit je potrebno vračati; lahko ga vračamo le, če se sedaj »odrekamo« delu dohodka za anuitete. Napravimo lahko prav nasproten sklep — zato, ker se stari delavci niso »odrekli« delu dohodka v preteklosti, ampak so svojo potrošnjo še okrepili s krediti, se morajo mladi delavci sedaj »odrekat« delu dohodka za odplačevanje kreditov. Ravno s krediti se vse breme prenaša na prihodnost. Pripomniti je treba, da bi kredite vračali veliko laže, če bi jih v preteklosti porabili racionalneje. Torej se, po drugi strani, kažejo »odrekanja« za nekatere investicije kot nesmotrna in nerentabilna. Kdo prevzema v takem primeru breme? Samo stari delavci prav gotovo ne!

Po vsem tem nam ni več jasno, kaj hočemo delavcem, ki so dalj časa pri podjetju, še posebej plačati.

Ugotoviti še moramo, da se pojma delavci, ki so dalj časa pri podjetju, in stari delavci ne prekrivata. Problem starih delavcev se ne ureja z »delovno dividendo«, ker imamo lahko starega delavca, ki ni dolgo pri podjetju in mu »dividenda«

ne pripada, imamo pa delavca, ki je že dolgo pri podjetju, pa ni star, vendar ima veliko »dividendo«. Zavedati se moramo, da je podjetje gospodarska celica in človek v njej ekonomski faktor. Gospodarska celica je zmožna ustvarjati dohodke le do tedaj, dokler so zaposleni sposobni opravljati ekonomske funkcije. Brž ko posamezni člani zgublajo ekonomski pomen in so vedno bolj potrebni socialnih podpor, postajajo za vsako gospodarsko celico ovira in breme. Da človeka obdržimo čimdalj v ekonomski funkciji, se poslužujemo različnih v svetu dobro znanih ukrepov. Brž ko zaposleni nima več ekonomskih sposobnosti, ga mora podjetje invalidsko ali starostno upokojiti in ga zamenjati z novo ekonomsko silo.

Zagovorniki »delovne dividende« radi starostni problem razširjajo na vse tiste, ki so starejši — dalj časa pri podjetju — češ tem ljudem je treba dajati več, kot ustvarjajo, saj so vsa leta pustili v podjetju.

Pridemo spet do tega, da nekateri pridobivajo več sredstev, kot jih ustvarijo, sedaj ne več na podlagi vloženi sredstev, ampak vloženi let. Cilj je dosežen — »delovna dividenda« z vsemi posledicami.

Problem telesne izčrpanosti starih delavcev je treba posebej obravnavati. Nekateri radi mešajo oba pojma in postavljajo ta problem v ospredje, ker bi pravzaprav radi, kot smo videli, dosegli nekaj drugega.

Znano v svetu pa je, da se problemi izčrpanosti in ostarelosti delavcev urejajo z napredovanjem, priučevanjem delavcev na več delovnih mestih, s prekvalifikacijo, z izboljševanjem proizvodnih pogojev nasploh, kjer veliki telesni napori vedno bolj izginjajo.

Prav tako ni prepričljiva trditev, da bi z »delovno dividendo« uspešno urejali pokojnine. Nižje realne pokojnine je povzročala inflacija. Inflacija pa prav tako lahko razvrednoti tudi »delovno dividendo«. Trajna rešitev je lahko le rezultat smotrnejšega razvoja vseh panog v stabilnem gospodarstvu, ki zagotavlja umirjenost v nihanju cen. Vzemimo, da vsi razlogi, ki smo jih nevedli, ne drže. Poglejmo, kakšno posledico bi imela »delovna dividenda« v praksi! V vsakem podjetju so delavci, ki so v njem zaposleni daljši ali krajši čas. Ali je v takem položaju mogoče predvideti, da bodo interesi teh dveh skupin enotni in skupni? Ne, prav narobe! Pri delitvi dohodka na sklade in osebne dohodke bo prva skupina za to, da se da čim manjši del na sklade in čim večji del za »dividendo«. Mladi delavci pa bodo stali na nasprotnih stališčih. Hoteli si bodo zagotoviti čimveč sredstev za vlaganja

v nove investicije, da bodo prišli čimprej do »dividend«. Ali ne bodo taka protislovja v vsakem podjetju prej zavirala razvoj podjetja, razvoj potrošnje, razvoj socialističnih odnosov, kot pa ga pospeševala?

Prav tako ne bosta izvedljivi demokratični pridobitvi — reelekcija in rotacija. Ali bi ne bila največja krivica človeka, ki je toliko let delal v podjetju, ki se je »odrekal« in vlagal sredstva v nove investicije, na podlagi katerih mu po piščevi teoriji gre toliko in toliko večji osebni dohodek, zamenjati, odpustiti ali postaviti na nižji položaj zato, ker je prišel boljši, zmožnejši? Vsak odpust iz delovne organizacije bi bila največja krivica, ki bi jo lahko kolektiv posamezniku storil — »trud vložnega dela« ne bo požel tak delavec, ampak drugi, ki bodo še ostali v podjetju.

Ali si pri vsem tem lahko mislimo, da bomo v praksi mogli uveljaviti zmožne in mlajše ljudi, ki bi s svojimi močmi še hitreje razvijali materialno bogastvo?

Če nadalje vzamemo, da podjetje odvaja nujno akumulacijo za razvoj in tisti del dohodka, namenjenega za osebne dohodke, neenako razdeli glede na »dividende«, se pokaže preprost račun.

Enakovredno delo opravljata delavec, ki je dalj časa pri podjetju (ni nujno, da je star), in delavec, ki ni dolgo pri podjetju (ni nujno, da je mlad). Oba delata 8 ur (številke so povsem svobodno izbrane).

Eno uro delata za nujno akumulacijo, dve uri za družbene potrebe in 5 ur za svoje osebne potrebe. Če vzamemo sedaj v poštev »delovno dividendo«, drug delavec ne bo dobil osebne dohodka za 5 ur, temveč morda za 4 ali 3 ure, medtem ko bo prvi delavec dobil za 5 ur dela plačanih 6 ali 7 ur, in to samo zato, ker se je po teoriji pisca nečemu »odrekel«. Za tisto »nekaj« pa ne moremo drugega ugotoviti, kot da gre navsezadnje za prisvajanje neplačanega dela, za izkoriščanje, seveda sedaj iz novega zornega kota.

Kje je sedaj enotnost stališč do razvoja in doslednost pri razdeljevanju dohodka? Zato je rešitev hitrejšega razvoja še vedno v čimbolj natančnem uresničevanju načela »nagrajevanja po delu«, ker vodi vse zaposlene v podjetju k čimvečji produktivnosti dela in hkrati k enotnejšemu odločanju o delitvi dohodka.

Čeprav pisec navaja, da je »dividenda« rezultat kapitalističnih odnosov, utemeljuje uvedbo s tem, da imamo ob njej še cel kup drugih, kot na primer obresti od hranilnih vlog, in da torej vpeljava »delovnih dividend« ne bi predstavljala nič posebnega.

Zdi se nam, da bi morali te stvari postavljati ravno narobe. Iskati bi morali poti in načine, da bi kapitalistične elemente, ki jih še imamo, čimprej odpravili, ne pa, da vpeljemo še druge, že preživele, vendar bistvene elemente, ki označujejo kapitalistične odnose.

Take ideje o »odrekanju« ne predstavljajo v ekonomskih teorijah nič novega, saj so jih meščanski politični ekonomisti razširjali že pred več kot sto leti.

METOD RUDOLF

Kvalifikacijske strukture in kadrovska (ne) politika

Kvalifikacijske strukture v delovnih organizacijah nam kažejo, da je tudi področje kadrovske politike tista sfera odnosov, kjer od splošno postavljenih načel do njihove uresničitve v praksi drži dolga in težavna pot z mnogimi, doslej še nepremaganimi ovirami subjektivizma in prakticizma.

Redke so tiste osnovne organizacije ZK, ki so se lani resneje ukvarjale s problemi izboljševanja kvalifikacijskih struktur in z vprašanji doslednega uresničevanja načel uspešne kadrovske politike. Posledica takšnih negativnih teženj je seveda ugotovitev, da so kvalifikacijske strukture glede na zahteve in potrebe neustrezne, kar v veliki meri vpliva na rezultate gospodarjenja v sleherni delovni organizaciji. Razumljivo je, da je izboljševanje kvalifikacijskih struktur daljši proces, ki ga ni mogoče uresničiti v nekaj letih, temveč je za to potrebno daljše obdobje. Kljub temu pa lahko zapišemo, da poteka celoten proces vsekakor prepočasi, počasneje, kakor bi lahko potekal in da je angažiranje zavestnih sil, predvsem pa Zveze komunistov, pri reševanju teh vprašanj dosti prešibko, nedosledno in neučinkovito.

I

Poglejmo analizo konkretnih podatkov in pregled stanja v nekaterih delovnih organizacijah na območju občine Celje. V analizo je zajetih deset delovnih organizacij različnih indu-

strijskih panog in z različnim številom zaposlenih. Prvi podatek, ki ga takoj opazimo, je razmerje med tistimi, ki so zaposleni neposredno v proizvodnji, in upravami in drugimi službami v delovni organizaciji. Analiza kaže, da je povprečno samo 56 % zaposlenih neposredno v proizvodnji, medtem ko pride na upravne, pomožne in druge režijske službe kar 44 % vseh zaposlenih. Takšno razmerje je že v povprečju nevzdržno, saj so režijski in drugi stroški mnogo previsoki in po nepotrebnem močno bremenijo ceno na enoto proizvoda. Ob tem razmerju se vsiljuje vprašanje, zakaj imamo pri nas v posameznih upravnih službah zaposlenih sorazmerno precejšnje število ljudi. Odgovor na to vprašanje ni težaven in se vsiljuje sam po sebi. Čim nižja je strokovna usposobljenost zaposlenih, tem večje število ljudi je potrebnih za opravljanje določenega dela. Poglejmo nekaj podatkov:

Od skupnega števila 1.139 delavcev zaposlenih v desetih upravah analiziranih podjetij (to je 12 % vseh zaposlenih), je kar 505 zaposlenih delavcev, ki so priučenih za delovno mesto in nimajo niti nižje strokovne izobrazbe, veliko število pa nima niti končane popolne osemletne šole. Srednjo strokovno izobrazbo ima 279 zaposlenih, medtem ko ima višjo ali visoko šolo samo 58. Vsi drugi imajo poklicno ali nižjo strokovno šolo. Če zdaj primerjamo dejansko stanje s sistemizacijami, ki so opravljene, in z zahtevami v pravilnikih, potem ugotovimo, da bi morale delati v upravah namesto 58 više oziroma visoko izobraženih uslužbencev dejansko kar 219 ljudi z višjo ali visoko izobrazbo. Takšno je stanje v povprečju, še neugodnejša pa je podoba, če podrobneje pogledamo v kvalifikacijsko strukturo uprav v posameznih delovnih organizacijah.

V EMO Celje je na primer zaposlenih v upravi podjetja kar 56 % uslužbencev, ki so za delovno mesto priučeni, medtem ko jih je z visoko ali višjo izobrazbo samo 7 %. Če sedajno zasedbo primerjamo z zasedbo, kakršna bi morala biti po sistemizaciji delovnih mest, potem ugotovimo, da bi morale biti z visoko oziroma višjo izobrazbo zaposlenih kar 24 %, medtem ko po sistemizaciji na delovnih mestih priučeni uslužbenci sploh ne pridejo v poštev.

Še popolnejšo podobo o kadrovskih razmerah v upravah analiziranih podjetij dobimo, če pogledamo, kako so ti »nestrokovni« kadri razporejeni na posamezna delovna mesta v strokah. Od 505 uslužbencev, ki so za delovno mesto priučeni, je 342 oseb na delovnih mestih, za katera se zahteva višja stopnja izobrazbe; skupaj torej kar 67 %. In če k temu dodamo še ugotovitev, da je med temi 342 uslužbenci 192

takih, ki so zaposleni za stopnjo previsoko, 150 uslužbencev za dve stopnji previsoko in 20 uslužbencev celo za 5 stopnje, potem postane situacija še mnogo bolj jasna. Prav lahko si zamislimo, kakšna je kvaliteta in učinkovitost dela uslužbenca, ki je priučen, dela pa na delovnem mestu, ki po sistemizaciji zahteva fakultetno izobrazbo!

Pri takšnih kadrih, kakor jih imamo, je popolnoma razumljivo, da so naše uprave sorazmerno zelo številne, da so pri svojem delu precej neažurne in sorazmerno nekvalitetne. Če k temu dodamo še to, da so ljudje, ki so zaposleni v upravah, praviloma bolj plačani kakor ustrezni kadri neposredno v proizvodnji, potem lahko razumemo, zakaj je v posameznih delovnih organizacijah med delavci dokajšnje nerazpoložene do upravnih služb.

II

Več kot zaskrbljujoča je ugotovitev, da je skoraj vsak peti zaposleni delavec nepravilno razporejen na delovno mesto in opravlja zahtevnejše ali manj zahtevno opravilo, kakor ga je dejansko sposoben opravljati. Od skupnega števila zaposlenih je v analiziranih desetih delovnih organizacijah 2.418 zaposlenih, ki opravljajo glede na svojo strokovno izobrazbo neprimerno delo; to je skupaj 19 %.

Od skupnega števila zaposlenih, ki so razporejeni na taka delovna mesta, ki zahtevajo večjo strokovno usposobljenost, je priučenih delavcev kar 70,7 %, medtem ko je 11 % takih, ki imajo srednjo strokovno izobrazbo, pa zasedajo delovna mesta, na katerih bi morali biti ljudje bodisi z višjo, v večini primerov pa celo z visoko izobrazbo.

Kot kažejo podatki, problem ni samo v tem, da v našem gospodarstvu primanjkuje določeno število strokovno izobraženih in usposobljenih delavcev, temveč je trenutno zelo pereče tudi to, da so kadri nesmotrno, neučinkovito in nespametno razporejeni na posamezna delovna mesta. Res je, da nam kadrov nekaterih profilov še zelo primanjkuje, drži pa tudi, da ne znamo, ne moremo ali nočemo pametno zaposliti tistih, ki so nam na voljo.

Problem racionalne razporeditve kadrov je čutiti povsod, njegovo uspešno oziroma neuspešno reševanje pa je pogojeno z dokajšnjo mero subjektivizma in prakticizma. V delovnih organizacijah o tem problemu vse premalo razmišljajo, ga ne analizirajo, ukvarjajo se predvsem z drugimi perečimi vprašanji, ne da bi upoštevali pri tem dejstvo, da je rešitev

prenekaterega vprašanja ravno v ureditvi problemov, ki izhajajo iz kvalifikacijskih struktur oziroma iz bolj ali manj smotrne razporeditve obstoječih kadrov. Osebni interesi posameznikov in skupin — marsikje tudi med vodilnimi delavci — so poglavitna ovira, ki v temeljih preprečuje, da bi uspešno reševali celoten kompleks teh problemov. Očitno pomanjkanje vpliva zavestnih sil je dejavnik, ki tako stanje pogojuje.

Za današnje razmere je tipičen tale primer. Neka delovna organizacija je naročila pri zavodu za napredek gospodarstva izdelavo študije, kako organizirati upravno službo in celotno režijo, da bi se stroški lahko zmanjšali. Študija je pokazala, da bi se s smotrnejšo organizacijo teh področij v delovni organizaciji in pri obstoječih kadrih lahko zmanjšali celotni letni stroški za več kot 70 milijonov starih dinarjev. Študijo so izdelali, vendar je obležala v predalu, ker bi njena dosledna izvedba zahtevala bistvene premike kadrov v korist delavcev, zaposlenih neposredno v proizvodnji. To pa pomeni, da bi moral prenekateri uslužbenec v upravi nazaj na tisto delovno mesto v proizvodnji, kjer je nekoč že delal, a je potem »napredoval« in se preselil v upravo. Zakaj je študija obtičala v predalu, je razumljivo; mnogi med tistimi, ki so jo predlagali, bi bili v svojih osebnih interesih prizadeti in jim je zatorej do tega, da se ne izvede. Med njimi so tudi komunisti!

III

V preteklih letih smo širili obseg proizvodnje predvsem tako, da smo večali število zaposlenih, namesto da bi bili ustvarjali možnosti za večanje produktivnosti dela pri istem številu zaposlenih, to dejstvo je med drugimi narekovalo, da smo v sam način gospodarjenja vnesli nekatere ukrepe, ki bodo spričo zakonitosti blagovno-denarnih odnosov ustvarjali realnejše osnove in pogoje za racionalno gospodarjenje. Delovne organizacije pa se niso zaprle samo pred nekvalificirano delovno silo, temveč v velikem številu skoraj v celoti tudi pred strokovno usposobljenimi kadri. Kljub temu da na eni strani — predvsem v sferi političnega reševanja vprašanj — povsod ugotavljajo in tarnajo zaradi pomanjkanja strokovnih kadrov, pa delovne organizacije ne zaposlujejo ljudi z ustrezno izobrazbo. Številni so primeri,

ko so delovne organizacije odklonile celo svoje štipendiste z utemeljitvijo, da zanje pač nimajo ustreznih delovnih mest!

Če poleg analize o kvalifikacijskih strukturah navedemo še podatke, ki kažejo, kakšne so dandanes potrebe po kadrih, bomo dobili še popolnejšo podobo o problematiki, ki jo obravnavamo v tem članku. Kadrov v analiziranih delovnih organizacijah silno manjka, in sicer 474 delavcev s srednjo strokovno izobrazbo in 238 delavcev s fakultetno izobrazbo. Poglejmo, kakšna je notranja struktura kadrov, ki bi bili potrebni pri sedanjih sistemizacijah delovnih mest:

Ekonomskih tehnikov	228
Strojnih tehnikov	116
Metalurških tehnikov	59
Kemijskih tehnikov	50
Elektrotehnikov	9
Absolventov srednje komercialne šole	9
Gradbenih tehnikov	2
Tekstilnih tehnikov	1

Toliko nam torej primanjkuje delavcev s srednjo strokovno izobrazbo. Občutno je tudi pomanjkanje više in visoko izobraženih delavcev; te potrebe so danes takšnele:

Ekonomistov	96
Strojnih inženirjev	41
Metalurških inženirjev	27
Elektroinženirjev	26
Kadrovskih delavcev	18
Varnostnih inženirjev	13
Kemijskih inženirjev	13
Komercialistov	9
Pravnikov	6
Gradbenih inženirjev	5
Tekstilnih inženirjev	4

Oboji podatki nedvomno zgovorno pričajo, da so potrebe po določenih profilih srednje, više in visoko izobraženih kadrov zelo velike. Vendar je treba pri tem upoštevati še nekaj. Potrebe glede na sistemizacijo delovnih mest so eno, možnosti za zaposlitev takih kadrov, ki jih res primanjkuje, pa drugo. Čeprav skoraj vsaka delovna organizacija nujno potrebuje neko število strokovno usposobljenih ljudi, se

prosta delovna mesta le redko odpirajo in so velike težave pri tem, kako ustrezno zaposliti ljudi, ki imajo »zaželeno«
izobrazbo oziroma strokovnost.

Če si ogledamo osebe, ki so v letošnjem letu iskale zaposlitev pri zavodu za zaposlovanje, vidimo, da v delovnih organizacijah predvsem iz subjektivnih vzrokov in zaradi tega, da zavarujejo ozke interese, niso pripravljene zaposlovati kadrov, ki jih sicer potrebujejo in ki so tudi na »razpolago«. Povprečno je v vseh desetih mesecih letošnjega leta iskało ustrezno zaposlitev vsak mesec preko 30 ljudi s srednjo strokovno izobrazbo, med njimi najrazličnejši tehniki. Povprečno število nezaposlenih ekonomskih tehnikov se vsak mesec giblje okoli 10. Na eni strani imamo torej nezaposlene strokovne delavce, na drugi strani pa velike potrebe. V analiziranih delovnih organizacijah bi potrebovali 228 ekonomskih tehnikov, če bi hoteli imeti strukturo, ki je predvidena po sistemizaciji, toda ob koncu oktobra imamo na primer še vedno 10 mladih ekonomskih tehnikov, ki so si pridobili strokovno teoretično izobrazbo, a se ne morejo zaposliti. Trenutne potrebe po ekonomskih tehnikih bi lahko naša srednja ekonomska šola zadovoljila predvidoma šele v treh letih (takšna je namreč njena zmogljivost), toda kaj nam to pomaga, če pa delovna mesta niso prosta, ker so na njih zaposleni drugi, žal popolnoma neustrezni kadri. To so za današnje pojme čisto nerazumljivi odnosi, vendar je stvarnost taka in nič drugačna!

V minulih mesecih letošnjega leta je povprečno vsak mesec iskalo zaposlitev 5 do 6 oseb z visoko in višjo izobrazbo — najrazličnejših poklicev — od inženirjev do pravnikov. Ob koncu avgusta smo imeli pri zavodu za zaposlovanje še vedno prijavljene tri delavce z visoko oziroma višjo izobrazbo, ki so zaman iskali ustrezno zaposlitev.

Kje so vzroki za takšno stanje in kdo je kriv za to, da splošno priznanih in premalo uveljavljenih načel ni mogoče uresničiti?

IV

Odgovorov na to vprašanje je več. Glede na pomembnost vpliva in vloge posameznih institucij in organizacij pa jih je moč različno klasificirati.

Eden izmed poglavitnih vzrokov, ki bistveno vpliva na takšno stanje in pogojuje neuspešnost v reševanju celotne problematike v zvezi z učinkovito in uspešno kadrovske poli-

tiko, katere namen je izboljševati kadrovske strukture, je nedvomno v tem, da so ravno kadrovske službe v delovnih organizacijah glede na svojo nalogo NEUSTREZNO zasedene. Analiza je pokazala, da je precej delovnih organizacij, kjer sploh NIMA JO ustrezno organiziranih kadrovskih služb, v več kakor 80 % pa so le-te same neustrezno zasedene. Predvsem manjka torej strokovno usposobljenih vodij kadrovskih služb. Na teh delovnih mestih so še v večini primerov »personalci«, ki sami nimajo ustrezne strokovne izobrazbe. Kako naj take kadrovske službe uveljavljajo načelno politiko na področju zaposlovanja strokovnih kadrov, ko pa bi ravno pri njih samih morali začeti uveljavljati načela kadrovske politike. Tu je brez dvoma prvi izvor subjektivnih ovir, ki v jedru preprečujejo vsakršen napredek, kajti človek, ki sam ne izpolnjuje zahtev svojega delovnega mesta, nima moralne pravice zahtevati, da se taka načela dosledno uveljavijo na drugih delovnih mestih.

Drugi dejavnik, ki negativno vpliva na uresničevanje načel smotrne kadrovske politike, je nezadostno angažiranje družbenopolitičnih organizacij in samoupravnih organov v delovnih organizacijah. Tako osnovne organizacije ZKJ kakor podružnice Zveze sindikatov se vse premalo (in kolikor sploh se), neučinkovito zavzemajo pri reševanju teh vprašanj. Splošna načela so znana vsem, stvar vsake institucije v sleherni delovni organizaciji pa je, da na podlagi konkretnega stanja analizira dejanske razmere in preko samoupravnih organov zagotovi, da se postavijo takšna izhodišča za reševanje kadrovskih vprašanj, ki bodo v doglednem času stvar bistveno premaknila od prakse današnjih dni. Tega pa v delovnih organizacijah ni! Na eni strani je prisotna neaktivnost političnih institucij, na drugi strani pa subjektivni vpliv vodstvenega kadra, ki se zaveda, da pomeni dosledno uveljavljanje postavljenih načel žagati vejo, na kateri sedijo.

S pomočjo številčk smo ugotovili, koliko je delovnih mest, ki so neustrezno zasedena; če bi stvar natančneje pogledali, pa bi videli, da so na prenekaterem neustrezno zasedenem delovnem mestu tudi komunisti. Kako naj komunisti na sestanku osnovne organizacije postavljajo zahteve, da pridejo na delovna mesta pravi ljudje, ko pa se zavedajo, da bodo ravno sami tisti, ki bodo morali svoje delovno mesto odstopiti človeku, ki je zanj usposobljen. Kot kaže praksa, se vse začenja in končuje pri individualnih interesih posameznikov, ki pa jih delovna organizacija kot skupnost ne more reševati.

Ena izmed velikih ovir, ki v sedanjih razmerah — in bo še nekaj let — preprečuje učinkovito reševanje kvalifikacijskih struktur, izhaja iz normativnih aktov interne zakonodaje v delovnih organizacijah. Da bi določene skupine ljudi zavarovale svoje interese, so pri sestavljanju posameznih pravilnikov predlagale takšna merila, ki jim zagotavljajo — vsaj za določen čas — ostati na dosedanjih delovnih mestih. V večini primerov je v pravilnikih delovnih organizacij določeno, da lahko delavec na delovnem mestu, za katero nima ustrezne strokovne izobrazbe, le-to nadomesti z ustreznim številom let prakse na tem delovnem mestu. Praviloma — skoraj brez izjeme — so ti normativi oblikovani tako, da število let zahtevane izobrazbe ustreza kadrom, ki so že na posameznih delovnih mestih. Za tiste pa, ki jim izobrazba manjka, so našli rešitev v tem, da so jim postavili rok, do kdaj morajo doseči določeno strokovno izobrazbo ali zahtevano število let prakse. Rok pa se skoraj brez izjeme popolnoma ujema z rokom, ko bodo posamezniki dosegli prakso, ne pa tudi zahtevane strokovne izobrazbe.

Taka praksa je brez dvoma element, ki lahko bistveno vpliva na kvaliteto dela posameznika, vendar pa gotovo drži, da, recimo, priučenemu delavcu tudi dolgoletna praksa ne more nadomestiti tistega, kar ima in s čimer razpolaga človek z visoko izobrazbo.

Splošna ugotovitev, ki iz tega izhaja, je nedvomno v tem, da se tudi na področju uveljavljanja notranjih predpisov uresničujejo načela, ki ustrezajo težnjam in željam posameznikov, ki imajo določene položaje v sklopu celotne organizacije. Postavlja se vprašanje, kako razrešiti ta nasprotja, ki so v celoti pogojena s subjektivnimi težnjami posameznikov, v odnosu do splošno racionalnih meril in temu ustreznih ukrepov. Vsekakor to ne bo mogoče, če se ne bodo za stvar zavzele zavestne subjektivne sile. Resnica pa je v tem, da je tudi odnos teh subjektivnih sil do teh vprašanj v veliki meri plod njihovih osebnih želja in interesov.

Z administrativnimi ukrepi, ki so lahko samo v oporo že tako preveč uveljavljenim birokratskim težnjam, tega vprašanja ne bo mogoče uspešno reševati. Pač pa bo treba ravno s pomočjo organiziranih zavestnih sil doseči uresničevanje postavljenih načel.

Vsekakor bo potrebno, da se v večji meri kot doslej zavzamejo za to ravno člani Zveze komunistov v delovnih organizacijah. Poleg sprejemanja stališč in podpiranja posameznih rešitev bo prav gotovo potrebno, da komunisti predvsem z osebnim zgledom pokažejo, kako se lahko rešujejo taka in

podobna vprašanja. Brez intenzivne zavzetosti še dolgo ne bo mogoče rešiti tega zamotanega kompleksa vprašanj, ki pa nedvomno bistveno vpliva na boljše ali slabše rezultate vseh naših prizadevanj pri uresničevanju ciljev reforme.

Če ne bo prišlo do zavestne in smotrno organizirane akcije, bomo lahko na raznih kongresih in plenemih še nadalje postavljali samo načela in izhodišča, v praksi pa bo (tako kot večidel doslej) ostalo vse bolj ali manj pri starem. Znova bomo morali ugotavljati, »da je nenehna in stalna naloga komunistov borba za nadaljnje izboljševanje kvalifikacijskih struktur« — kakor smo to zapisali na VIII. kongresu ZK J. Od VIII. kongresa je minilo že precej časa, stanje v delovnih organizacijah, pa kaže, da so komunisti tudi na ta sklep našega kongresa pozabili.

BERNE STRMCNIK

Pota samoupravljanja

V naši javnosti ne doživljamo pogosto, da bi se obravnavali nezakoniti, birokratski pritiski, ki ovirajo oziroma preprečujejo, da bi se v praksi uveljavljale demokratične, ustavne in samoupravne pravice; z njimi imajo opravka naša sodišča. Največkrat gre za izigravanje posameznikov, ki svojih pravic, četudi so potrjene od sodišča, nikakor ne morejo uresničiti pri »nasprotni stranki«, podjetju ali ustanovi, ki je bila v tej neenaki pravdi spoznana za krivo. Ob vseh takih in podobnih primerih se nam postavlja vprašanje: kaj in kako je s to našo pravico, z zakoni, z deklariranimi načeli, kakšna je ta naša družba in po čem kroji merila svojega moralnega razvoja?

Ustavimo se zaradi tega ob »primeru« Združenega železniškega transportnega podjetja Ljubljana in šestih vzgojno-izobraževalnih (železniških) zavodov, ki je pred časom razburil del naše javnosti. Ta »primer«, ki je dobil s sklepom DS ZŽTP Ljubljana dne 16. 12. 1966 svoj formalni epilog, je vreden naše pozornosti iz več razlogov:

Zaradi prakse, da se mora tako imenovanim interesom »velikega« brezpogojno ukloniti vsak »mali« — to je škodljiva, birokratska praksa, s katero smo se borili, jo odprav-

ljali in uničevali, toda spet in spet, vedno znova pronica skozi vse pore našega samoupravnega sistema.

Zaradi nerešenega vprašanja odgovornosti obtoženih in priznanih ter potrjenih krivcev, ki so kršili temeljna načela naših temeljnih zakonov — kako zavarovati lastno eksistenco, ki jo sodišče kot varuh reda in zakonitosti vzame v varstvo pred objestnostjo in omalovaževanjem »močnejšega«?

In kaj storiti, kadar v družbi in v medsebojnih odnosih prevladuje kratkovidno, prakticistično gledanje na problematiko, ki zahteva široko, kvalificirano, perspektivno gledanje in reševanje prek meja ozkih lastnih (in lastniških) pojmovanj?

Dne 8. septembra 1966 je DS ZŽTP Ljubljana sprejel sklep, s katerim je ustanovil centralni zavod za strokovno izobraževanje in pri tem popolnoma prezrl dejstvo, da ima ZŽTP kot naslednik ustanovitelja JŽ že več zavodov za izobraževanje in vzgojo (železniške šole in domovi). Ta sklep je vrhovno sodišče SRS razveljavilo z utemeljitvijo, da »ustanovitelska pravica ne daje ustanovitelju pravice, da spaja ali združuje sorodne zavode«. Ker je zavod, ki se je pritožil na sklep DS ŽTP Ljubljana (in vsi drugi zavodi, ki se niso pritožili) vrhovnemu sodišču SRS, samostojen zavod v smislu temeljnega zakona o zavodih (Ur. l. SFRJ, št. 5/65) in registriran pri okrožnem gospodarskem sodišču, bi bilo mogoče statut tega zavoda (in vseh drugih) spremeniti samo po določbah zakona.

Toda ZŽTP raje uveljavlja metodo »kratkega postopka«: vsem vzgojnim zavodom je poslalo formular »pristopne izjave«, v kateri naj bi se delovne skupnosti s podpisom odločile za vključitev v osrednji vzgojno-izobraževalni zavod ZŽTP Ljubljana kot njegove organizacijske enote, s tem da se organizacijska razmerja med temi »enotami« in zavodom uredijo naknadno s statutom podjetja.

Vsi zavodi — razen Doma železniških šol v Mariboru; pa tudi njegov predstavnik je izjavil, da jim ne preostane nič drugega, kakor da privolijo —, so pristopno izjavo tudi podpisali. Zakaj?

Predstavnik Doma železniških šol v Mariboru je izjavil: Vseh šest samostojnih zavodov je bilo proti združitvi v zavod za strokovno izobraževanje, ker je bilo docela nejasno, kakšne bi bile poslej njihove samoupravne pravice. Obsodili so različne pritiske ustanovitelja na kolektive, da bi podpisali pristopno izjavo: grožnje, da jim bodo sicer odvzeli stavbo, delavnico, da bodo njihove dijake »prevrgli« v Ljubljano; šolam, ki niso podpisale izjave, so zadržali izplačilo denarja,

zadrževali so režijske karte in celo grozili, da tisti, ki trmasto vztraja, lahko izgubi tudi službo. Ti pritiski niso ponehali niti po razsodbi vrhovnega sodišča SRS, ki je postopek DS označil za nezakonit.

(Mimogrede: tudi iz obrazložitve sodbe vrhovnega sodišča v tej pravdi je razvidno grozeče stališče tožene stranke — ZZTP Ljubljana, ki se, braneč svoje nezakonite postopke, demagoško sklicuje na 20.000 članski kolektiv.)

Podobno sta povedala na sestanku, ki ga je lani v začetku decembra organiziral sekretariat RO sindikata delavcev družbenih dejavnosti Slovenije, tudi predstavnik železniške elektriške šole v Ljubljani in železniške industrijske šole v Mariboru: Že aprila so terjali od predstavnikov šol, da privolijo v združitev, čeprav so bili ti sami šole na seji seznanjeni s tem predlogom. »Podpisali smo, potem smo dobili železniške vozovnice...« Kolektiv železniške industrijske šole v Mariboru se ogreva za ustanovitev izobraževalne skupnosti železnice. Toda — tako ustanovitelj kakor tudi številni drugi forumi, s katerimi so se hoteli posvetovati o tem svojem stališču, so jih pustili brez odgovora. Tako so nazadnje »prostovoljno, brez pritiska«, le na podlagi izjav ustanovitelja, da jim ne bodo več nakazali denarja oziroma da bodo dijake preselili v Ljubljano, tudi oni podpisali pristopno izjavo. Tov. Tatjana Belopavlovič, predstavnik ZZTP Ljubljana, je sicer zanikala govorice o kakršnemkoli pritisku pri postopku združevanja. Režijske karte so sicer res zadržali... O možnosti ustanovitve izobraževalne skupnosti pa je dejala, da — kot je seznanjena — osnutek zakona take skupnosti taksa-tivno(!) ne našteva.

RO sindikata delavcev družbenih dejavnosti sodi, da ni njegova stvar, kakšna naj bo oblika organizacije šolskih zavodov, pač pa mora sindikat zanimati, ali so se ob uveljavljanju novega statusa doslej samostojnih zavodov spoštovale samoupravne pravice in ali je bil postopek združevanja zakonit. Sodba vrhovnega sodišča in sama razprava pa sta dokazali, da je pri združevanju prišlo do nezakonitega postopka in da je ZZTP Ljubljana uporabilo vse metode pritiska na kolektive, ki se niso hoteli ukloniti. Denar, ki ga daje ustanovitelj šolskemu zavodu za to, da vzgaja strokovne kadre za njegove potrebe, ne daje temu ustanovitelju že tudi pravice, da bi ravnal nezakonito in protiustavno.

DS ZZTP Ljubljana se je na svoji seji 16. decembra 1966 (torej sredi šolskega leta!) odrekel svoji ustanoviteljski pravici, se pravi tudi dolžnostim. Presenetljivo pa je dejstvo, da na tej seji najvišjega samoupravnega organa več kot

20.000-članskega delovnega kolektiva prav nihče ni vprašal (navajam žel. glasilo »Nova proga«), kako je do nezakonitega sklepa tega organa sploh prišlo in kako to, da direktor ni pri tem uveljavil svoje pravice (in dolžnosti) ter nezakoniti sklep delavskega sveta zadržal. Nihče ni tudi postavil vprašanja o kakovosti in odgovornost dela visoko kvalificiranih delavcev — pravnikov v odvetniški pisarni te delovne organizacije, ki so nezakonite postopke pripravljali in jih DS predložili v potrditev. Na to vprašanje se ni spomnil niti novinar — poročevalec »Dela«. Torej so morali člani DS ZZTP Ljubljana na tej seji »tacite« potrditi, da jih je šele upravnik železniškega dijaškega doma v Mariboru, ko je bil prisiljen vložiti tožbo na vrhovno sodišče SRS zoper nezakonitost postopanja, opozoril na nepravilnost njihovega dela in odločanja. To pa niso nepomembne reči.

Nepomembne tudi niso posledice takih gledanj, kot npr. »Za svoj denar hočemo imeti tisto, kar potrebujemo«. — Z veliko idealizma si upam trditi, da še zmerom je in bo moral ostati *družbeni interes prvi*, torej *pred* interesom direktorja kake tovarne (če smemo verjeti tiskani izjavi v časopisu »Nova proga«), da je izobraževanje delavcev za proizvodni proces še posebej *odgovorno družbeno* delovanje, *mimo* in — če hočete — tudi *proti* značilni prakticistični, birokratski miselnosti. Niso naključje tiste težnje, ki se kažejo v čedalje bolj živih željah (citiram ankete, statistike) po nekvalificiranih delavcih, v skrajnem primeru pa po zelo ozko specializiranem delavcu, ki se po nepopolnem (tako imenovanem obveznem) šolanju izuri za nezahteven delovni proces in tak izobrazbeni profil bolj ali manj ohrani vseskozi. Ali ni geslo »za svoj denar — svojega delavca« prav tisto, kar izpodkopava iskrenost naših prizadevanj za vsestransko, čim popolnejšo, razvito socialistično družbo?

D. KRAIGHER

O »zaščitnih carinah« za slovensko sociologijo

Pod takšnim naslovom mi je v zadnji številki Teorije in prakse Peter Jambrek skušal pripisati črno-belo vrednotenje sociološke znanosti nasploh, čeprav sem v članku Inteligenca kot sloj omenjal *nekritično* sprejemanje *določene* metode. Pri tem je iz svojega zornega kota opozoril na razlike med najinima zornima kotoma in zaključil z vprašanjem »doklej še...?« Dolžan sem prispevati k pojasnjevanju teh razlik iz svojega zornega kota. Takšne in podobne razlike bodo nujne vsaj še tako dolgo, dokler ne bomo vzrokov nerazvitosti kake družbene vede iskali in upoštevali *tudi* v načinu in stopnji (ne)povezanosti te vede z drugimi področji družbene znanosti ter v načinu in stopnji (ne)povezanosti z našo sedanjo družbeno politično prakso. Problemi družbenih slojev ne morejo biti samo problemi ene ali druge družbene vede, ker so to hkrati problemi *človeka* z določenimi osebnostnimi lastnostmi (interesi, težnjami, zmožnostmi...), problemi pogojenosti z določenimi *materialnimi* dejavniki in problemi aktivne vloge številnih vrst in ravni *spoznavanja*, *prednotenja* in *organiziranega* reguliranja družbenih odnosov. Dosledno sodelovanje družbenih ved pa lahko uresničimo samo, če bo vsaka na svojem področju ustvarjala in pojasnjevala tudi teoretično povezavo z drugimi in ustrezno upoštevala tudi njihova dognanja.

Ko sem iskal takšno povezavo s sociologijo, da bi si pridobil sociološko znanje za temeljitejše razumevanje družbenega značaja človekovega mišljenja, zavedanja in prakse, sem poleg priročnikov, ki mi jih svetuje Peter Jambrek (razen njegove neobjavljene študije ter nekaterih razprav) in poleg klasične marksistične literature preštudiral še nekatere druge učbenike, razprave in študije. Tako sem, na primer, našel v enih zelo splošno pojasnitev, da je družbeno grupiranje v razrede in sloje odvisno predvsem od značaja dela, ki pa je določen s stopnjo razvoja produkcijskih sredstev.¹

¹ Dr. A. Fiamengo, Osnovi opće sociologije, Sarajevo 1962, str. 182—185, Dr. Lj. Živković, Nauka o društvu, Sarajevo 1958, str. 58—75, Dr. M. Perović, Uvod u sociologiju, Beograd 1962, str. 105—108.

V drugih sem našel zelo poenostavljeno izvajanje razredne izkoriščevalske strukture iz količine presežnega dela.² V tretjih je mnogo bolj prikazana odvisnost grupiranja ljudi od načina zadovoljevanja raznih človekovih potreb, ki se socializirajo pod vplivom materialnih pogojev in sredstev za njihovo zadovoljevanje.³ Ni časa in prostora, da bi širje navedli in primerjali še druge razlike v temeljnih teoretičnih stališčih, s katerimi se srečuje bralec socioloških učbenikov.⁴

V zadnji številki Teorije in prakse sem pisal o sloju inteligence kot prizadet udeleženelec v razpravah, v katerih so na ljubljanski univerzi izmenjali mnenja številni mlajši in starejši udeleženci z različnih strokovnih področij, med njimi tudi nekateri sociologi. Mlajši strokovnjaki pa so pripravljali tudi teze za razpravo. Zato je bilo računati tudi z določeno teoretično ravniyo razprave. Protislovja, ki jih ugotavljam v svojem članku in ki jim Peter Jambrek tako zameri »teoretičnost«, res že ne morejo imeti značaj teoretične formulacije problema za raziskovalno delo. Vendar mislim, da spoznavni »krog«, s katerim dopolnjuje moje »tovrstne spodrsaljaje«, vendarle ni tako enostaven, kot nam ga on predstavi (verjetno zaradi čim krajšega izražanja). Morda bi mu bila vsebina in funkcija »teoretičnih protislovij« v tej razpravi bolj jasna, če bi se razprave tudi sam aktivno udeležil. Potem bi morda bilo bolj jasno, da, na primer, že na začetku tega spoznavnega »kroga«, ko je treba »izbrati eno izmed več smeri družbene akcije«, lahko nastopajo stališča s kolikor toliko teoretično vrednostjo, ker so (če so) izvajana iz določenega znanja udeležencev in vsaj deloma utemeljevana z določenimi analizami in študijami.

Posebej se moram zadržati ob poglavitnem očitku glede teorije družbene slojevitosti. Če sem dovolj poučen — največ prav iz literature, ki jo svetuje Peter Jambrek — ne moremo izenačevati pojma in modela »družbenega statusa« s pojmom »družbenega položaja«. Razlikovati je treba »konkreten družbeni položaj posameznika od družbenega statusa«.⁵ V istem viru najdemo tudi pojasnitev, da »družbeni status« pomeni »mesto, ki ga posameznik zavzema v družbeni strukturi«, toda glede na to, »kako ga dana družba presoja ter vrednoti«

² Dr. R. Lukić, Osnovi sociologije, Beograd 1960, str. 245, 305, 258.

³ Z. Mlinar, Družbene skupine, Ljubljana, str. 11—30. O drugih virih takšnih razlag sem deloma pisal tudi v članku o inteligenci.

⁴ Nekoliko podrobneje sem opisal in primerjal te razlike s stališči klasikov marksizma v prispevku za simpozij Marx i savremenost, Novi Sad 1964, str. 535—546.

⁵ Goričar dr. Jože, Teorija družbenih struktur, Ljubljana 1963, str. 158.

(podčrtal S. P.).⁶ Vendar »pojem družbenega statusa ne kaže samo na osebno, *subjektivno mnenje* (podčrtal avtor) ... vsebina pojma družbeni status je *objektivne narave*«, ker se »rezultat tega vrednotenja v *družbi objektivira*«⁷ (podčrtal S. P.). S pojmi »subjektivno«, »objektivno« in »vrednotenje« pa sociologija prehaja na področje filozofije in psihologije.

Meščanski sociologi torej menijo — kakor nas seznanja ta vir, — da je *objektivnost* vrednotenja podana že s tem, da položaj določenih ljudi vrednotijo *drugi* ljudje, večina ali reprezentativen statistični vzorec anketiranih. Tako potem »zapadna sociologija opredeljuje družbeni *sloj* kot množice ljudi podobnega družbenega statusa ... Drugi teoretiki opredeljujejo družbene *sloje* kot pojave bolj ali manj *statistične narave* ...«⁸ (podčrtal S. P.). Takšno izvajanje *slojevitosti* iz družbenega statusa na podlagi vrednotenja, ki ne upošteva, da so sloji in razredi objektivno pogojeni z določenimi značilnostmi produkcijskih sredstev, ki določajo način delitve dela, značaj in produktivnost dela, kar pa bistveno vpliva na značaj potreb, interesov, zmožnosti in teženj ljudi po določenih odnosih prilaščanja in razdeljevanja materialnih dobrin, pomeni vsaj za nekatere materialistično in dialektično misleče ljudi idealistično postavljanje stvarnih razmerij »na glavo«. Tako »interes subjektivistične sociologije samo za hoteno, zavestno ravnanje tej sociologiji jemlje možnost za globlje razumevanje nujnosti, objektivnosti družbenega dogajanja, za razumevanje družbenih zakonitosti ... jemlje ji tudi vsako možnost predvidevanja ... Na skupščini ameriškega sociološkega združenja je nekaj diskutantov govorilo ..., da kljub temu, da se ameriška sociologija že desetletja ukvarja z izredno intenzivnim proučevanjem odnosov med rasami, vendarle vse sociološko prizadevanje ni bilo sposobno, da bi predvidelo revolucijo črncev, kot jo Američani imenujejo, ki jo ravnokar doživljajo v ZDA ...«⁹

Merjenje in definiranje družbene slojevitosti ali razrednosti samo ali predvsem na podlagi vrednotenja anketiranih ljudi ne more odkriti *celostne objektivne* pogojenosti poglavitnih vrst človeških potreb, interesov in zmožnosti in zato tudi ne more odkrivati temeljnih teženj po določenem načinu prilaščanja in delitve materialnih dobrin kot ključnega organiziranega odnosa družbenega sistema. To pa zato ne, ker potrebe in interesi ne vplivajo na to vrednotenje enostavno

⁶ Prav tam, str. 143.

⁷ Prav tam, str. 143—144.

⁸ Prav tam, str. 166.

⁹ Prav tam, str. 50.

in neposredno, temveč z različno vlogo in z vzajemnim prepletanjem (kompenziranjem, zaviranjem, pospeševanjem itd.), preko številnih vrst obrambnih mehanizmov in številnih vrst iluzij in logično ideoloških izkrivljanj. Na drugi strani pa množična zmogljivost spoznavanja, ki sodeluje v vrednotenju in s katerim se vrednotenje izraža, ne more zajeti in izraziti vse pogojenosti in prepletenosti vzrokov in posledic. Zato si človek ravno pomaga z vrednotenjem, da s kombiniranjem intuicije, intencije, logike in empirije na splošno ocenjuje splošno smer (cilje) svojega delovanja, ki je lahko tudi preobrnjeno zamišljena pa vendar pripomore k učinkovitejšemu delovanju, ker sredstva, ki jih uporablja, vsebujejo številne značilnosti in zveze, ki mu jih ni treba točno poznati.

Tako, na primer, sedaj večina izobražencev *izjavlja* (tudi v anketah), da jim izobrazba in umsko delo pomenita najvišjo vrednoto. Če pa *opazujemo resničen* odnos (prakso, dejanja), ko gre za merjenje in organiziranje metod in postopkov za uporabo tehnike v *lastnem* delu, za skrb za vse dejavnike učinkovitega dela pri določanju *meril nagrajevanja*, bomo neredko opazili, da zavračajo takšno nagrajevanje in takšno skrb za delo, da raje vidijo in celo zahtevajo samo pavšalna merila, kot so čas, delovna doba in stopnja izobrazbe ali funkcije. Res bi tudi anketna vprašanja, posebno še opisi situacij s takšnimi značilnostmi delovnega procesa in delitve dohodka, vsaj deloma pokazala tudi takšne stvarne odnose. Toda že za sestavljanje samih vprašanj potrebujemo kot temeljni vir opazovanje stvarnih odnosov. S tem ne nameravam trditi, da ugotavljanje in merjenje statusnega vrednotenja ne more ničesar prispevati k izgrajevanju temeljitejših socioloških spoznanj. V članku o inteligenci sem trdil samo, da so »menja (izjave) v anketah in intervjujih lahko samo gradivo dopolnilne tehnike in metode«, ki jih je treba uporabljati ob neposrednem opazovanju praktične aktivnosti, ki je podlaga za snovanje in izpopolnjevanje različnih shem in modelov vseh drugih metod raziskovanja.

Posebej sem opomnil na problem statusnega vrednotenja zato, ker se sedaj neredko dogaja, da že iz rezultatov samih anket sklepamo o *objektivni* strukturi družbe in o objektivnem pomenu in vlogi določenih *slojev* v družbi. Tako, na primer, mlad sociolog opozarja v Teoriji in praksi, da je »zelo sporno« videti v podatkih določene ankete zadostno argumentacijo za to, da se »materialne vrednote pomikajo v ozadje, ker da jih izpodrivajo »nematerialne« ... Ni pa težko prodreti v ozadje teh »nematerialnih vrednot« ... in videti, da gre v bistvu za metode, kanale ..., po katerih

si (nekateri) posamezniki izboljšujejo in utrjujejo svoj materialni eksistenčni okvir življenja.¹⁰

Isti avtor domiselno opominja, da je *zmotno* sicer zelo splošno stališče, da so ljudje z manjšimi dohodki poglavitni nosilci uravnilevskih teženj. »Večina najrazličnejših konfliktov v kolektivih, ne da bi pri tem izvzeli protestne prekinitve dela, ne korenini v prizadevanjih delavcev, da bi odpravili načelo delitve po delu, kot bi radi nekateri orisali srž teh nesoglasij. Resnica je ravno nasprotna. Nezadovoljstvo, ogorčenje, protesti so naperjeni zoper maličenje, neupoštevanje in vulgariziranje načela delitve po delu. Zahtevajo izenačitev vseh na podlagi tega načela, ki samo sicer diferencira ljudi.«¹¹

Takšne in še druge, iz opazovanja izvajane ugotovitve, bi lahko rabile za oblikovanje hipotez, ki bi jih bilo treba temeljito preveriti in dokazati, če hočemo pravilno vrednotiti našo sedanjo družbeno strukturo in vlogo različnih sil v tej strukturi. Primerjanje skupin delavcev s temeljito organizirano delitvijo dohodka po učinkovitosti dela in skupin brez takšne temeljite delitve bi zelo jasno pokazalo stvarno usmerjenost delavskih teženj in stvarno vlogo uradniškega »merjenja« učinkovitosti dela, ki zanemarja dosledno merjenje in spoštovanje dejavnikov učinkovitosti, da bi laže črpalo svoje dohodke iz skupne »vreče« samo po času in stopnji funkcije ali izobrazbe.

Prav zdaj je izbor takšnih smeri družbene akcije in hipotez za raziskave (ki ga Peter Jambrek omenja kot začetek spoznavnega »kroga«) najbolj aktualen, ker teze za pripravo VII. seje centralnega komiteja ZKS¹² ne opozarjajo na strukturo in vlogo uradniškega sloja. Zato lahko pride do videza, kakor da so na eni strani poglavitni nosilci uravnilevskih teženj zares množice niže kvalificiranih industrijskih delavcev, na drugi strani pa kot da so edini ali najbolj množični nosilci raznih enostranosti, konzervatizma in birokratizma sami intelektualci. Sicer pa omenjajo teze med vzroki, ki so omejevali vpliv ZKJ na inteligenco, na prvem mestu »vulgarno merjenje dela z zgolj kvantitativnimi merili...«. To pa je najbolj značilno znamenje uravnilevskih teženj. Verjetno pa nihče ne more trditi, da so za to merjenje »krive« težnje nekvalificiranih delavcev, namesto teženj same inteligence in predsem uradniških organizatorjev delitve dela in dobrin, ki imajo v rokah to merjenje in organizacijo dela.

¹⁰ M. Tavčar, Teorija in praksa, november 1965, str. 1775.

¹¹ Prav tam, str. 1767—1768.

¹² Komunist, 18. novembra 1966.

Teze so javno objavljene in se sklicujejo na nujnost znanstvenih raziskav, ki naj dajo odgovore na postavljena vprašanja. Tukaj lahko torej sociologi zelo temeljito preverijo učinkovitost različnih meril družbene slojevitosti, ki se mora končno izkazati pri vplivanju na ustrezne spremembe v organiziranju družbene prakse, to pot zveze komunistov.

Tako je, na primer, praksa na V. seji centralnega komiteja ZKJ pokazala, da so sprejeli omejitev ponovne izvolitve članov centralnega komiteja pod vplivom stališč, da tudi sama politična funkcija, če postane kot intelektualno delo poklicen monopol (na primer v izvršnem komiteju), lahko povzroča birokratizem.¹³ S tem pa je bilo hkrati tudi praktično prevladano stališče, da birokratizem povzroča število funkcij ali povezava politične funkcije z oblastjo ali sama funkcija oblasti oziroma funkcija odločanja.¹⁴ Takšna pa so bila in so še sedaj stališča tudi med sociologi!

Podobno je, na primer, družbeno politična praksa in teorija na področju kmetijstva zanikala vulgarizirano shemo, da je »lastnina primaren produkcijski odnos«, da sama produktivnost, količina dobrin oblikuje temeljne težnje po prilščanju dobrin ipd., ki še prevladuje v mnogih učbenikih sociologije in politične ekonomije. V resnici pa smo morali usmeriti vso družbeno politično prakso v kmetijstvu tako, da smo upoštevali, da težnje po družbeni lastnini, po samoupravljanju in po delitvi dohodka po delu ne morejo nastajati pri kmetih že pod vplivom nacionalizacije oz. podružbljanja zemlje ali združnega organiziranja kmetov ipd. temveč le pod vplivom družbenega značaja dela, ki ga zahtevajo in omogočajo številne značilnosti sodobne mehanizacije, v katero se kmet vključuje vzpodbujan z njeno višjo produktivnostjo... Ta praktična dejanja so bila tudi teoretično precej obširno utemeljena, tudi z opisi omenjenih značilnosti dela in pogojev dela, ki jih učbeniki sociologije tako radi zanemarijo, čeprav jih najdemo precej natančno opisane v delih klasikov marksizma in zelo razčlenjene in sistematizirane v študijah sodobne industrijske sociologije.¹⁵

Ta in še druga dejstva iz naše družbeno politične prakse in teorije — čeprav ni ne vem kako dognana — dovolj zgo-

¹³ Diskusija M. Pečujlića, Borba, 5. X. 1966.

¹⁴ O odvisnosti birokratizma od določenih pogojev dela in ne od same organizacijske funkcije piše tudi E. Kardelj, Beležke o naši družbeni kritiki, Ljubljana 1966, str. 9—16.

¹⁵ B. Kidrič, O graditvi socialistične ekonomike FLRJ, V. kongres KPJ, Ljubljana 1948, str. 387—397; E. Kardelj, Problemi socialistične politike na vasi, Ljubljana 1959, str. 11—33; O opisih v delih klasikov marksizma in v industrijski sociologiji sem pisal že v članku o inteligenci in drugod.

vorno pričajo, da bodo tudi sociologi morali bolj upoštevati določene kategorije, kot so, na primer, način in značaj dela, gregarne (združevalne) potrebe, ustvarjalne potrebe ipd., če bodo hoteli učinkovito meriti družbeno slojevitost, da bodo lahko *vplivali na organizacijske* strukture naše družbene prakse. Sicer bodo mnogi še dolgo kombinirali vulgarizirano shemo iz »diamata« s pozitivističnim uporabljanjem sicer zelo koristnih modelov zahodne sociologije.

Medsebojno odvisnost teh dveh enostranosti je Peter Jambrek popolnoma prezrl in je — kot je »preverjal njeno veljavnost« — upošteval samo njeno *drugo stran* — o pozitivističnem in idealističnem poenostavljanju. Potem je videti, in to zelo »logično«, kakor da pavšalno in generalno obtožujem zahodno sociologijo. Zato ne bom odgovarjal na vsako izmed šestih točk, na katere je Peter Jambrek razčlenil ta delček mojega opozorila. Z veliko večino njegovih ugotovitev v teh točkah se namreč popolnoma strinjam. Zato, na primer, nikjer nisem namenoma zapisal »buržoazna, meščanska« sociologija. S poudarkom na *nekritičnosti sprejemanja* modelov sem dovolj jasno sodil, da je možno in nujno sprejemanje in ustvarjalno preseganje zahodnih modelov. Menim, da sem očitke dovolj ilustriral in utemeljil z opisi razmerja med obema skrajnostma, delno z opisi methodske poti in nekaterih vsebinskih primerov. Ker pa se ocenjuje takšno opisovanje kot preveč »preprosto«, sem zdaj navedel vsaj še nekatera dejstva in avtorje, ki govorijo iz globljega sociološkega znanja in tudi na podlagi podatkov.

Glede »sprejemanja meščanskih ideoloških koncepcij« pa naj omenim samo to, da to sprejemanje ne mora biti samo v obliki »političnih vplivov« ali »nemarksističnih vrednot, pojmovanj, idealov in stališč«, temveč je prav tako lahko *tudi* v obliki spoznavnih konceptov in modelov, če so uporabljeni odtrgano od celostnega marksističnega koncepta, od dognanj drugih področij družbene znanosti in od sodobne družbeno politične prakse (in se priključujejo k teoriji, v kateri še prevladujejo teoretične koncepcije vulgariziranega »marksizma« iz »diamata«). Zato se »krog vprašanj o resničnih teoretičnih in metodoloških virih naše družbene teorije«, ki ga je zasnoval Peter Jambrek, ne bo dal tako lahko, formalno-logično »skleniti«, kakor je to morda videti na podlagi njegove razčlenitve samo ene, odtrgane strani problema in na podlagi samo do zdaj znanih empiričnih socioloških raziskav.

Mislím, da bomo prav kmalu priče ostrih in učinkovitih polemik o družbeni strukturi in o vlogi določenih »sil« (slo-

jev) te strukture, ki bodo usmerile določene spremembe v organiziranju zveze komunistov in množičnih družbeno političnih organizacij za učinkovitejšo samoupravno prakso.¹⁶ Upam, da bo sodelovanje sociologov pokazalo in preverilo spoznavno vrednost raznih meril družbene slojevitosti in ta merila tudi dopolnilo. Prepričan pa sem, da bo tudi to pot družbeno politična praksa spravila na dan temeljitejša in učinkovitejša spoznanja o družbeni strukturi kakor sociološka teorija, če le-ta ne bo znala ali hotela vključiti v krog svojega spoznavanja tudi neposredno angažiranje, opazovanje in preverjanje v tej praksi.

SLAVKO PODMENIK

¹⁶ Če površna analiza informacij o plenurnih centralnih komitejih in o delu komisij za reorganizacijo ZKJ pokaže, da so stališča o strukturi in moči družbenih »sil« zelo različna: glede moči zaviralnih sil — od stališč, da gre samo za »sile inercije« (stare navade in metode) ali za »konzervativne sile« do stališč, da gre za »objektivno pogojene zakoreninjene birokratske težnje«. Glede kvalitete — da so bistvene zaviralne sile v vodstvih, v uradniški mentaliteti, ki se je zasedrila predvsem v vodilnih organih, ali da so bistvene zaviralne sile v nekvalificiranih, nerazvitih množicah, ki ovirajo vodstva, da bi lahko pravočasno in odločno ukrepala... Podrobnejše analize dokumentov in opazovanje političnega procesa kažejo, da so še močne zavore za javnost političnega dela predvsem v fazah oblikovanja kriterijev in izbora kandidatov ter v fazah javne kristalizacije nasprotij, dokazovanja predlogov in formuliranja sklepov.

Sociologija prava: problemi, metoda, teorija

Čeprav je proces diferenciacije in ponovne intergacije znanosti še kar splošna in stalna zakonitost razvoja te človekove dejavnosti in nas zaradi tega ne bi smel presenečati ali celo spravljati v zadrego, pa bi za sedanje obdobje v razvoju družbenih ved na Slovenskem vendar lahko ugotovili, da je v tem pogledu precej izjemno: že nekaj let se vneto in dostikrat celo neučakano uveljavljajo nekatere nove discipline, ki se skušajo osamosvojiti, in te svoje težnje argumentirajo z nastankom in obstojem novih družbenih potreb, se pravi novih raziskovalnih problemov, s specifičnostjo svojih znanstvenih metod in (ali) s kopičenjem zanje značilnega teoretičnega znanja.

Ta proces diferenciacije pa ne pomeni samo nastajanja novega, ki začenja delovati nemoteno in vzporedno ob že obstoječi delitvi dela, ampak sili tudi že uveljavljene znanosti, da znova in znova preverjajo objekt in metodologijo svojega raziskovanja. Pri tem mislim predvsem na odnos med pravnimi znanostmi, sociologijo in političnimi vedami oziroma na odnos med objektom, metodo in teorijo teh znanosti. Še posebej zanimivo pa bi bilo zastaviti vprašanje odnosa med nekaterimi disciplinami, ki so na meji med temi tremi širšimi vejami, to je med teorijo države in prava, politično sociologijo in sociologijo prava.

* * *

Ob tej priložnosti bi rad opozoril le na nekaj problemov sociologije prava, se pravi discipline, ki uporablja sociološke metode in sociološki pojmovni aparat za raziskovanje pravnih norm, ki so objekt pravnih znanosti in pa za raziskovanje političnega ravnanja oziroma odnosov, s katerimi se ukvarjajo politične vede. Morda bodo ravno ti problemi opozorili na nekatere splošnejše odnose med disciplinami, katerih teoretično razvozlanje utegne biti poleg analiz poklicnih in raziskovalnih potreb in možnosti tudi napotilo za različne odločitve, ki zadevajo institucionalne in organizacijske možnosti za pedagoško in znanstveno delo na področju družboslovja.

Pravo in sociologija ali: sociologija prava?

Kar se tiče prava, mislim, da bo treba tu ločiti dvoje: pravno znanost in pa družbeno vlogo pravniškega poklica. Predmet pravne znanosti v ožjem pomenu so predvsem pravne norme; ravno te

so empirična osnova in gradivo, ki ga pravne znanosti s svojimi posebnimi metodami razčlenjujejo, klasificirajo, sistematizirajo, teoretično posplošujejo in razlagajo. Ravno to jih tudi loči od drugih družbenih ved, na primer od sociologije, katere temeljna empirična dejstva so dejanski odnosi med ljudmi in njihovo družbeno ravnanje.

Po drugi strani pa so logično epistemološke osnove pravnih znanosti in sociologije v jedru iste. Obe disciplini priznavata osnovne znanstvene norme objektivnosti, zanesljivosti, preciznosti, izkustvenosti, splošnosti in sistematičnosti. Podobno velja za osnovni metodološki prijem: obe disciplini sta v enaki meri empirični in teoretični, induktivni in deduktivni. Razlikujeta pa se seveda po svojih posebnih raziskovalnih postopkih, ki jih določa njuno različno izkustveno gradivo. Morda ustvarja ravno okoliščina, da za proučevanje pravnih norm večinoma niso potrebne kvantitativne terenske raziskave, ki so značilne za sociologijo, napačen vtis, da je pravna znanost kabinetska in deduktivna, sociologija pa empirična in induktivna. Seveda je to zmeta, ki izvira iz površnega zamenjavanja splošne metodološke usmerjenosti in pa pretežno tehničnih postopkov za zbiranje podatkov. Vendar pa je treba opozoriti, da je bil doslej govor le o pravni znanosti in njenem predmetu v ožjem pomenu besede, to pa zato, da bi jo laže in natančneje razmejili od drugih družbenih ved. Izkušnje namreč kažejo, da dostikrat ni mogoče rešiti tipično pravnih raziskovalnih problemov, če pravna znanost ne povezuje svojih spoznanj s teorijo in metodo takih ved, kot so na primer: politična ekonomija, upravne znanosti, kriminologija in razne posebne sociologije. V vseh takih primerih gre za problem interdisciplinskega prijema, katerega pogoj je avtonomnost, hkrati pa čim tesnejše sodelovanje med posameznimi vedami. Podoben odnos nastaja tudi med pravom in sociologijo kot poklicnima dejavnostma. Zdi se, da je na področju prava problem odnosa med teorijo in njeno uporabo vsaj v načelu že razrešen s tem, da je uveljavljena nekakšna delitev dela na raziskovalno in uporabno. Naloga pravnika je praviloma ta, da v specifičnih institucionalnih okvirih, kot so sodišča, državni upravni organi, podjetja in drugi, posreduje med zahtevami pravnih norm, pri katerih ustvarjanju tudi sam sodeluje, in pa konkretnimi družbenimi odnosi. Osnovni dejavnik, ki ga je pravnik dolžan upoštevati pri opravljanju svojega poklica, je pravna norma, znotraj teh meja pa naj bi praviloma upošteval predvsem svoje teoretično pravno znanje, poklicne in življenjske izkušnje, pa tudi izsledke tistih znanosti in poklicev, ki neposredno proučujejo ustrezno družbeno ravnanje in odnose.

Podobno, kot velja za področje teorije, pa prihaja v tem primeru do sodelovanja tudi med avtonomnim sociološkim in pravniskim poklicem. Morda ta odnos med sociološko teorijo in njeno uporabo še ni tako jasno začrtan niti ni delitev dela še tako razvita kot na pravnem ali celo na tehnološkem področju. Vendar kaže, da gre v obeh primerih za podobne probleme in razmerja, ki pa so verjetno nekoliko zamegljena zato, ker se na področju

sociologije dostikrat ne ločuje dovolj natančno med teoretičnim raziskovalnim delom in drugimi načini zbiranja empiričnih podatkov, ki pa večinoma ne zadovoljujejo nekaterih osnovnih epistemoloških zahtev.

Ob tej priložnosti sem poskušal opozoriti na možnosti sodelovanja med sociološko teorijo in poklicem na eni strani ter pravno znanostjo in njeno uporabo na drugi strani,¹ vsa ta razmerja pa še niso primeri za sociologijo prava, ki ima kot ena izmed posebnih sociologij svoj lastni predmet, metodo in teorijo in se šele na tej podlagi pridružuje delitvi dela med posameznimi disciplinami in poklici. Sociologija prava proučuje tiste družbene odnose in ravnanje, ki so na ta ali oni način povezani s pozitivnim pravom; pravne norme jo torej zanimajo le toliko, kolikor odražajo ali vplivajo na dejansko družbeno obnašanje. V bistvu gre za širši problem odnosa med pravno politično vrhno stavbo in družbeno bitjo; te družbene determinacije pa je na splošno teoretični ravni marksistična sociologija pravzaprav že pojasnila. Vendar je med temi splošno teoretičnimi spoznanji in pa našo aktualno pravno politično prakso neka praznina.² Še vedno ne vemo zadosti o tem, kaj loči pravna pravila od drugih družbenih norm, vrednot, standardov in odločitev; katere so družbene zakonitosti njihovega nastajanja in ponovnega vplivanja na družbene odnose; kakšna je formalna in neformalna struktura in organizacija državnih in drugih javnih institucij, katerih funkcija je ustvarjanje ali pa uporaba pravnih norm, ipd. V pričujočem članku bom opozoril na nekaj takih problemov sociologije prava in poskušal nakazati ustrezne teoretične rešitve, ki pa seveda navezujejo na nekatere že dognane pojmovne in hipotetične vzorce obče sociologije.

Pravno pravilo kot družbena norma

Pravna pravila so iz sociološkega zornega kota le posebna vrsta družbenih norm. Se pravi, da bo treba povedati najprej, kaj so družbene norme, nato pa tudi pojasniti, katere so posebne značilnosti pravnih norm v primerjavi z drugimi družbenimi normami.

¹ Morda ne bo odveč, če na tem mestu omenim, da se mi zdi precej tvegano vsakršno vrednotenje posameznih znanosti in poklicev, npr. prava, sociologije ali političnih ved oziroma poklica pravnika, sociologa ali politologa, še posebej pa to velja za primere, ko ne navedemo natančno kriterijev, s pomočjo katerih ocenjujemo. Govorjenje o »pravno aplikativnem normativizmu« ali pa o »eksegetični imaginaciji pravnikov«, ki ima očitno pejorativni prizvok, si pač lahko različno razlagamo: eden ga bo razumel kot podcenjevanje temeljnega ustavnega načela zakonitosti ali kot odstopanje od načel pravne države ter korak nazaj k političnemu subjektivizmu, drugi kot kritiko »statistično birokratskih tendenc«; poleg drugega pa je očitek »pravnega normativizma« verjetno le preprost izraz želje po uveljavitvi svojega poklica, vsaj pri nekaterih sociologih pa tudi »obrambni mehanizem projekcije«, ko pravnikom očita nekaj, proti čemur se pravzaprav borijo v lastnih vrstah.

² Glej tudi: Boris Majer, »Splošna načela in konkretna protislovja«, »Naši razgledi«, 15. leto, 19. št., str. 381—382.

Norma ali pravilo je merilo, s katerim vrednotimo in presojamo ravnanje ljudi, kolektivov, družbenih skupin ali institucij. Ker pa so ocene, vrednote ali sodbe o konkretnem ravnanju, ki nastajajo na podlagi nekih splošnejših pravil, pravzaprav tudi same po sebi kriteriji za odločanje o posameznih, konkretnih akcijah, bo verjetno treba najti neko drugo teoretično izhodišče.

Če govorimo o pravnih ali družbenih normah, o vrednotah, sodbah, ocenah, kriterijih ali merilih, v nekem smislu pa tudi o običajih, navadah in tradicijah, gre pravzaprav za to, da izberemo eno izmed več alternativnih smeri akcije; to pa je problem, ki ga v splošnejši in preprostejši obliki izraža pojem odločitve in procesa odločanja.

Ravno zato, ker je človekovo ravnanje zavestno, se pravi vnaprej zasnovano, programirano, načrtano, premišljeno, projektirano, tudi lahko govorimo o odločanju, se pravi o izbiri enega sredstva med več sredstvi za doseg istega splošnejšega cilja. Na prvi pogled so seveda razlike med raznovrstnimi odločitvami tako velike, da nam zamegljujejo njihovo skupno bistvo: občinska skupščina odloča o sredstvih, ki jih bo namenila za šolstvo, pešec o tem, ali bo prečkal cesto, delavski svet voli upravne organe podjetja, učitelj ocenjuje dijakovo znanje, osnovna organizacija ZK sprejema sklepe o nadaljnji dejavnosti svojih članov in republiška skupščina sprejema zakon o financiranju izobraževanja. Da pa so vsi ti pojavi in procesi po kvaliteti enaki, dokazuje med drugim tudi to, da jih je mogoče razvrstiti na isti kontinuum, vendar s pomočjo različnih meril.

Povedali smo že, da pomeni odločanje pravzaprav izbiro ene smeri akcije med več alternativnimi; sam proces odločanja ponavadi imenujemo tudi vodenje, upravljanje, usmerjanje, kontrola, usklajevanje ipd. izbrano smer akcije pa izvrševanje odločitve.

V primerih, ko sta subjekt in objekt odločanja ista, je vodenje in izvrševanje združeno v eni osebi, organu, skupini ali instituciji; v vseh drugih primerih pa nastajajo zaradi osebne ali (in) institucionalne ločenosti obeh procesov med subjektom in objektom odločanja posebni družbeni odnosi, ki so vsebina pojava družbene moči oziroma politične oblasti. Vse te procese odločanja, odločitve kot njihove rezultate in ustrezna družbena razmerja, pa je vendar mogoče razvrščati s pomočjo različnih meril.

Eno takih meril je lahko število oseb, ki sodelujejo v procesu odločanja in izvrševanja odločitev. Najpreprostejši primer je odnos družbene moči med dvema osebama: ena oseba odloča, drugi pa je ta odločitev sporočena, tako da jo ta sprejme za svojo in tudi izvrši. Odnos pa lahko postaja postopoma bolj zapleten s tem, da na eni ali na drugi strani dodajamo poljubno število oseb, ki sodelujejo v tem procesu. Možna so tale razmerja: 1. da oseba odloča o ravnanju (vedenju, obnašanju, smeri akcije) druge osebe; 2. da oseba odloča o dejavnosti skupine; 3. da skupina odloča o ravnanju posameznika, ali 4. da skupina odloča o dejavnosti neke druge skupine.

Naslednji kriterij za razlikovanje je število odločitev, ki so osnova odnosa moči med istimi subjekti in objekti odločanja. Tudi tukaj lahko začnemo pri najbolj preprostem primeru, ko gre samo za enkratno odločitev in izvršitev te odločitve, in nadaljujemo pri začasnih do sorazmerno trajnih odnosov moči.

Zelo pomembna je klasifikacija po vrsti sankcij, ki vplivajo na to, da bo odločitev, ki je sporočena podrejenemu partnerju v odnosu moči, tudi v resnici izvršena. Čim bolj učinkovite so sankcije in čim več jih je, bolj verjetno je, da bo nadrejeni subjekt uspešno uveljavil svojo voljo kljub nasprotovanju podrejenega. Spet lahko izhajamo iz skrajnosti, namreč ko tisti, ki odloča, nima na voljo nikakršnih sankcij, s katerimi bi lahko vplival na svojega partnerja, na nasprotnem koncu istega kontinuuma pa bo situacija, ko vrsta in obseg sankcij, ki so na voljo, zagotavljata skoraj absolutno prisilnost odločitve. Absolutno prisilna seveda ni nobena sankcija, vse pa se lahko asimptotično približujejo tej skrajnosti. Stopnjo prisilnosti pa ne gre zamenjavati z delitvijo sankcij na negativne in na pozitivne. Negativna sankcija pomeni odvzem katerikoli dobrine, ki jo prizadeta oseba že ima, pozitivna pa pomeni podelitev te ali one dobrine. Lahko pa sankcije definiramo tudi z vrsto dobrin, ki jih nadrejeni partner lahko podeli ali odvzame podrejenemu.

Na podlagi vseh teh kriterijev lahko določimo tudi nekakšen sintetični kriterij koncentracije oziroma disperzije družbene moči: moč je razpršena, če neka oseba, skupina ali institucija odloča le o eni vrsti zadev, če pri odločanju o isti zadevi sodeluje več oseb, če se razmerje moči med istim subjektom in objektom ne ponavlja tako, da dobi značaj podrejenosti in nadrejenosti, in pa če neka odločitev implicira le eno vrsto sankcije; in nasprotno, moč je koncentrirana tedaj, če isti subjekt odloča o več vrstah zadev, če odloča sam, brez udeležbe in sodelovanja drugih, če so v procesu vodenja po eni strani in izvrševanja po drugi udeleženi vedno isti subjekti in pa če odločitev zagotavlja več vrst razmeroma hudih sankcij.

Če bi poskušali še naprej razviti nakazani pojmovni in hipotetični vzorec, bi verjetno dobili tudi dokaj ustrezen instrument za teoretično razlago problema demokracije in človekove svobode nasploh. Čim bolj je družbena moč oziroma odločanje razpršeno, tem bolj demokratičen in samoupraven je ustrezeni sistem akcije, in narobe, čim močnejše je eno samo žarišče družbene moči, čim bolj koncentrirano je odločanje, tem bolj je vodenje centralistično in avtokratično. S tem pa smo pravzaprav poskušali razviti delovno definicijo samoupravnosti oziroma avtokratičnosti procesov odločanja. Verjetno za tako opredeljeni koncept tudi ne bi bilo težko ugotoviti ustreznih empiričnih kazalcev.

Upam, da se nam je posrečilo opozoriti na dvoje: da je proces odločanja univerzalen pojav, ki je značilen za najrazličnejša področja družbenega življenja: za t. i. majhne, primarne družbene skupine, pa tudi za večje kolektive, organizacije in institucije, in

pa da imajo vsi ti pojavi vendarle toliko skupnega, da jih lahko zajamemo v skupni definiciji in klasificiramo s pomočjo enotnih kriterijev.

Sociološko gledano je tudi država le eno izmed velikih institucionalnih področij, podobno pa je tudi normativna dejavnost, ki jo po posebnih postopkih opravljajo državni zakonodajni, sodni, izvršilni in upravni organi, le poseben primer za splošnejši pojav odločanja. Pravna pravila, se pravi državni normativni akti, so torej v jedru specifične družbene odločitve.

Vendar nas tu ne zanimajo skupne, ampak posebne značilnosti pravnih pravil, po katerih se razlikujejo od drugih družbenih norm. Pravne norme nastajajo praviloma v okviru državnih organov in institucij; večinoma so zagotovljene z negativnimi sankcijami, kot so npr. odvzem svobode, denarne kazni in druge; odločitve dobivajo posebno obliko pravnih aktov; vse pravne norme v okviru dane državne skupnosti pa sestavljajo enoten pravni red. Podrobnejše preučevanje bi pokazalo še številne druge posebne značilnosti, in to nas opravičuje, da uveljavimo za odnose družbene moči znotraj državne institucionalne sfere poseben pojem politične oblasti.

Država — posebno institucionalno področje

Pravne norme imajo nekatere posebne značilnosti predvsem tudi zato, ker je njihovo nastajanje in uresničevanje v veliki meri povezano z delovanjem političnih in še posebej državnih institucij, kot so sodišča, razni upravni organi in pa zakonodajni organi družbenopolitičnih skupnosti.

Naloga sociologije prava bi verjetno bila, da bi empirično preučevala vse te institucije in ugotavljala, v čem se razlikujejo in kaj imajo skupnega z drugimi organizacijami kot sistemi družbenih vlog in njihovih medsebojnih razmerij. Pri tem pa bi veljalo postaviti v središče pozornosti procese odločanja oziroma nastajanja in formuliranja pravnih pravil, po drugi strani pa tudi tiste funkcije državnih in drugih javnih institucij, s pomočjo katerih se pravne norme uresničujejo v dejanskem družbenem življenju. To področje sociologije prava bi lahko navezovalo na probleme in teoretična izhodišča sociologije poklicev in teorije družbenih vlog.

Vsaka organizacija je sistem poklicnih vlog, ki so s širšega stališča osnovne enote družbene delitve dela. Njihova funkcija je proizvajanje določenih dobrin ali opravljanje določenih storitev, za posameznika pa je poklicna vloga niz dejavnosti, ki jih opravlja zato, da bi si pridobival življenjske potrebščine.

Sestavni deli družbene vloge so vzorci ravnanja, ki tvorijo specifičen splet. Na dejansko družbeno ravnanje pa vplivajo trije dejavniki: obče družbene norme, pričakovanja drugih oziroma posvojene družbene vrednote tistih oseb, ki imajo komplementarne družbene vloge, in pa norme tistega posameznika, ki opravlja

družbeno vlogo, ki jo preučujemo. Študija nekega specifičnega tipa ali skupine družbenih vlog lahko izhaja od poklicne skupine ali pa od organizacije, v našem primeru torej od poklica pravnika oziroma od specifičnega državnega organa ali institucije. V zvezi s tem pa se postavljajo problemi in hipoteze o družbenem poreklu, načinu socializacije, o specifičnem vrednostnem sistemu, se pravi kodeksu poklicne etike, o poklicni mobilnosti, promociji in ustreznih aspiracijah pravnikov kot posebne družbene kategorije. Rezultati takih študij pa bi med drugim bili tudi zanesljivo napotilo za organizacijo študija prava, pa tudi sociologije in političnih ved.

Pravo in politične institucije kot dejavnik družbene kontrole in družbene spremembe

Če je pravna norma odločitev o tem, kakšna naj bo smer akcije posameznikov ali kolektivov, potem je razumljivo, da so pravo in institucije, ki zagotavljajo njegovo realizacijo, sredstva zavestnega urejanja družbenih razmerij in dejavniki, ki vplivajo na dejansko ravnanje ljudi.

Ravno to razmerje med želenim, projektiranim, normativnim in še posebej pravno normativnim in pa dejanskim družbenim stanjem je eden osrednjih in perečih problemov sociologije prava. To razmerje lahko ponazorimo s hipotetičnim kontinuumom skladnosti oziroma možnih razlik med pravno normo in dejanskimi družbenimi odnosi. Na eni strani kontinuumu bomo imeli stanje popolne neskladnosti, ko dejansko razmerja v celoti ne ustrezajo pravno določenim, na nasprotnem koncu pa bodo primeri popolne harmoničnosti in integriranosti normativnega in dejanskega. Obe skrajnosti si seveda le zamišljamo in so razmeroma redke, drugi primeri pa se jima le asimptotično približujejo.³

Naš hipotetični kontinuum je pravzaprav merilo skladnosti med pravnim pravilom in ustreznimi družbenimi odnosi, ali širše, med pravnim in družbenim redom. Verjetno ne bi bilo preveč težavno izdelati delovne definicije ustreznih pojmov in hipotez in s posebnimi študijami ugotavljati mesto določenih pravnih pravil na tej vrednostni lestvici. Vendar bi na ta način dobili le dokaj deskriptivne preseke, ki bi sami po sebi premalo upoštevali dinamično razsežnost obravnavanih pojavov in njihovo interakcijo: pravne norme namreč niso samo objave v uradnih listih, ampak

³ Do zdaj nismo opozorili na razliko med splošnimi in posamičnimi normami oziroma pravnimi akti. Posamična pravila urejajo konkretne, individualne odnose, splošna pa veljajo za določeno kategorijo vnaprej danih primerov. Razumljivo je, da nastopi potreba po konkretni pravni intervenciji šele tedaj, ko obstaja neskladje med dejanskim in normativnim. Za vse te primere torej na splošno velja, da obstajajo le na eni skrajnosti našega hipotetičnega kontinuumu. Teoretična ustreznost tega merila skladnosti pravnega in družbenega reda pa s tem ni nič manjša, če upoštevamo, da so posamični pravni akti le posebna kategorija pravnih norm nasploš.

tudi latentne informacije,⁴ ki se stalno aktualizirajo preko različnih institucij in komunikacijskih kanalov.

Če upoštevamo to razsežnost, pa se nam odprejo številni novi teoretični in raziskovalni problemi. Če izvzamemo primere popolne skladnosti med stvarnim in normativnim, ko pravo ne opravlja nobene družbene funkcije oziroma je to svojo funkcijo že izpolnilo, vidimo, da je namen pravne norme vedno v tem, da poskuša spremeniti določena objektivno obstoječa razmerja in tako spremenjena vzdrževati v relativni trajnosti. V tem pogledu deluje vsako pravno pravilo in ustrezna akcija ali institucija, ki poskuša to pravilo uresničiti, kot sredstvo in dejavnik družbene spremembe. S tem pa smo naše razmišljanje o pravu navezali na pomembno sociološko teorijo o družbenih spremembah; v tej luči se nam pravo in ustrezne politične institucije kažejo le kot eden izmed dejavnikov družbene dinamike, čeprav specifičen dejavnik. Morda ne bo odveč, če si zdaj malo pobliže ogledamo sam pojem družbene spremembe in ga poskušamo razmejiti od pojmov družbenega razvoja in družbenega napredka.

Sprememba nam pomeni proces, ko neka stvar postane drugačna, različna v kakršnemkoli pogledu; z izrazom družbena pa želimo povedati, da nas zanima predvsem spreminjanje družbenega obnašanja, vrednot, dejavnosti in lastnosti ljudi in družbenih skupin, ne pa katerakoli sprememba nasploh. Tudi nas ne zanimajo primeri, ko se pojavi nemudoma po svoji preobrazbi vrnejo spet v svoje prejšnje stanje, tako da je bila sprememba le kratkotrajna in morda navidezna; ravno tako se za zdaj še ne nameravamo spraševati po vzrokih, se pravi po zunanjih ali notranjih dejavnikih socioloških sprememb in po njihovih možnih posledicah.

Pogosto tudi govorimo in pišemo o družbenem razvoju, zdi se nam celo, da si pod tem zelo splošnim in zato tudi precej nejasnim pojmom res nekaj določenega predstavljamo. V resnici verjetno mislimo na »najsplošnejše zakonitosti razvoja človeške družbe«, morda pa tudi na razvoj neke konkretne, zgodovinsko dane družbe. Če že govorimo o družbenem razvoju, se mi zdi potrebno predvsem to, da najprej opredelimo konkretni družbeni pojav, ki o njem domnevamo, da se razvija; šele če je izpolnjen ta pogoj, lahko povemo, da nam pomeni razvoj vrsto sprememb, ki so med seboj povezane tako, da potekajo vse v isti smeri ali vsaj po neki notranji logiki. Progres ali družbeni napredek pa je vrednostni aspekt vsake družbene spremembe ali razvoja: če se kak pojav spreminja ali razvija v tisto smer, ki je zaželena, pozitivno ovrednotena, začrtana ali kako drugače normativno določena, potem pravimo, da napreduje. In če se pojav razvija v nasprotju z veljavnimi družbenimi cilji, govorimo seveda o družbenem nazadovanju.

⁴ O uporabi matematične teorije informacij na področju prava glej: V. Knapp, »Rizeni socialističke společnosti a teorije informacij«, »Pravnik«, 1965; 6: 425—442, Praga, povzete v: »Strani pravni život«, Institut za uporedno pravo, 1964; 44: 52—54.

Družbena sprememba je torej večkrat posledica pravno normativnega delovanja; naslednje vprašanje pa je, kako obsežne, intenzivne in trajne so spremembe, ki sledijo temu ali onemu pravnemu aktu. Odgovorili bomo v obliki hipoteze: spremembe bodo tem večje, 1. čim večje je neskladje med dejanskim družbenim stanjem in pravno odločitvijo, 2. čim bolj učinkovita so sredstva, ki zagotavljajo izvršitev te odločitve, in 3. čim manj zakonreninja, trajna in trdna so razmerja, ki jih je treba spremeniti.

Glede na to, kako obsežne družbene spremembe implicira pravna norma, pa kaže ločiti dve skupini primerov. Po eni strani imamo pravne akte, ki uvajajo popolnoma nova ali vsaj pretežno nova razmerja; za zgled lahko navedemo naš zakon o agrarni reformi, o nacionalizaciji, o uvedbi delavskih svetov itd.; po drugi strani pa so nekateri splošni pravni akti pretežno v skladu z že obstoječim družbenim stanjem in njihova funkcija je, da omogočajo družbeno intervencijo tedaj, ko pride do deviantnih, nenormalnih — družbeno patoloških pojavov.⁵ Pravo v vseh teh primerih uzakonja že obstoječe navade, običaje in splošno družbeno moralo in opravlja torej funkcijo enega izmed mehanizmov družbene kontrole. Ta ugotovitev pa je zanimiva tudi s teoretičnega vidika, saj povezuje sociologijo prava s pomembno obče sociološko teorijo o družbeni kontroli.

Spoznavni problemi in perspektive sociologije prava

Že pravniki antičnega Rima so poznali načelo: *Ubi societas, ibi ius*. Podobno bi lahko ugotovili tudi za sociološko preučevanje prava in ustreznih družbenih odnosov: le malo je splošno socioloških teorij in posebnih sociologij, ki bi ne mogle biti teoretično izhodišče tudi za sociologijo prava. Opozorili smo npr. že na pomen teorije odločanja, družbene kontrole, družbenih sprememb in razvoja, družbenih vrednot in norm, formalnih organizacij in družbenih vlog, med posebnimi sociologijami pa velja omeniti sociologijo poklicev, industrijsko sociologijo, ki se veže na problematiko delovnega prava, in pa socialno patologijo, ki je po eni strani del kriminologije, po drugi pa je pravzaprav sociologija kazenskega prava in s tem del sociologije prava.

Vsi ti teoretični prijemi nas zanimajo le toliko in predvsem zato, ker že sami po sebi opozarjajo na nekatere pomembne in pereče probleme našega samoupravnega in političnega odločanja. S tem pa se nam takoj zastavljajo nekatera splošnejša vprašanja o razmerju med raziskovanjem in družbeno prakso: o tem, ali so rezultati raziskovanja uporabni ali ne, kakšne naj bodo finančne možnosti in institucionalni okviri raziskovalnega dela in druga. V zvezi s sociologijo prava se mi zdi potrebno opozoriti predvsem na moralno odgovornost raziskovalca za njegovo delo.

Nobeno znanstveno delo ni »etično nevtrarno«, pa naj se samo še tako močno razglaša za takšno. Eno izmed pogostih raziskoval-

⁵ Tipičen primer za to skupino pravnih norm je kazensko pravo

nih vprašanj sociologije prava se v splošni obliki glasi: Kako doseči, da bo pravna norma čimbolj učinkovita? Ali pa: Kako obvladati odpor proti družbeni spremembi, ki jo uvaja pravna norma? — V trenutku, ko sociolog prevzame tako raziskovalno nalogo, se tudi že moralno opredeli: prevzel je cilje in vrednostna stališča, ki jih vsebuje pravo, in se obvezal, da s pomočjo svojega strokovnega znanja poišče kar se da učinkovita sredstva za njeno realizacijo.

Naslednja vrsta vrednostnih odločitev sociologa je strokovne narave. Če je že prevzel ali si zastavil konkretno raziskovalno nalogo, je tudi odgovoren za to, da jo opravi v skladu s svojim strokovnim znanjem. V tej fazi je sociolog resnično »etično nevtralen« v tem smislu, da pri svojem delu upošteva edinole metodološke in teoretične postulate svoje znanosti, ne pa morebitne vplive, intervencije in pričakovanja, ki izvirajo iz zunanjih, nestrokovnih pobud.

Ljudje si ponavadi stvar zamišljajo tako, da odgovornost z izdelavo raziskovalne naloge preneha. Toda če znanstveno delo ni samo poklicna dejavnost tehnično rutinske narave, ampak tudi moralno dejanje, potem bo razumljivo, da je naloga sociologa prizadevati si tudi za dejansko uporabo in objavo rezultatov študije, skratka za vse družbene posledice, ki naj jih študija ima.

Problem moralne odgovornosti raziskovalca je torej realen in verjetno ne bo nikoli odveč z vso prizadetostjo opozarjati na to, da je znanost mogoče zavestno ali pa v dobri veri uporabiti tudi v namene, ki so docela nezdržljivi z njeno humanistično funkcijo. Še posebej pa to velja za sociologijo prava.

Vendar pa je res tudi to, da vsaj do neke mere vsako teoretično in metodološko korektno raziskovanje že samo po sebi prispeva, ne glede na to, kako je problem zastavljen, k ustvarjanju kar najugodnejših družbenih razmer za življenje in razvoj vseh posameznikov.⁶ Pri tem mislim na realizem, ki je imanenten sociološkemu prijemu: sociologija vedno skuša ugotoviti neke družbene konstante; take družbene odnose in zveze med pojavi, ki so sorazmerno stabilni; socialne determinante, ki niso vedno identične s človekovo zavestno akcijo in ustreznimi projekti; odkriva tudi latentne in ne samo na videz razpoznavne funkcije družbenih pojavov; njihove dejanske vzroke, ne pa namišljenih. Zato pa so sociološka spoznanja že s samo svojo prisotnostjo zanesljiva protutež in kritika takih družbenih odločitev, pa naj bodo to moralne vrednote, ideološke postavke ali pa pravne norme, ki so očitno v navzkrižju z dejanskim družbenim stanjem in razvojem.

To svojo realistično in kritično funkcijo pa utegne opravljati sociologija prava na več konkretnih načinov. Predvsem velja poudariti njeno vlogo v zakonodajnem procesu in pa med uresničevanjem pravne odločitve. Kot zgled dveh instrumentov socio-

⁶ Več o tem »osnovnem vrednostnem postulatu kritične intervencije znanosti v družbenem življenju« glej v: Vojin Milić, »Sociološki metode«, »Nolite«, Beograd, str. 277—288

loškega prijema pa lahko navedemo anketiranje javnega mnenja in sociološki eksperiment.

Javno mnenje — se pravi stališča, vrednote, razpoloženja in odnosi posameznikov in družbenih skupin do konkretnih družbenih problemov — je pomemben dejavnik, ki ga mora upoštevati vsaka pravna odločitev. Ugotovitve o stabilnosti določenega vrednostnega sistema in o dejavnikih, ki vplivajo na oblikovanje javnega mnenja, pa so nujna kontrola demokratičnosti in učinkovitosti pravne odločitve.⁷ Razmerje med javnim mnenjem in pravom je tudi merilo skladnosti oziroma integritiranosti vrednostnega sistema dane družbe ali pa njenega segmenta.⁸

Do takega stanja skladnosti pa lahko pride na dva načina: tako, da pravo prevzame in torej institucionalizira že obstoječe družbene norme in s tem dobi funkcijo mehanizma družbene kontrole, ali pa tako, da spremeni že obstoječe javno mnenje, se pravi, da ljudje prevzamejo za svoje neke nove norme, v tem primeru pravne norme.

Vsaka nova pravna odločitev je pravzaprav neke vrste socialni eksperiment. Pravemu znanstvenemu eksperimentu in družbeni odločitvi je skupno to, da v obeh primerih nekdo, pa naj bo to raziskovalec ali zakonodajalec, zavestno vpliva na pogoje družbenega življenja z namenom, da bi sprožil določene spremembe. Razlika med obema pa je v tem, da sociolog uvaja spremembe izključno v spoznavne namene in zato, da bi preizkusil svoje vnaprej postavljene znanstvene domneve, namen družbene odločitve pa ni spoznavanje, ampak dokončni izbor tiste smeri za akcijo, ki naj bi mela zaželene in pričakovane posledice. Zato pa je taka družbena intervencija neprimerno pomembnejša in daljnosežnejša.

Zeleti bi torej bilo, da bi družbene odločitve ne temeljile na domnevah, ampak da bi že vnaprej poskušali odpraviti vsakršno tveganje, negotovost in dvome o ustreznosti zaželene družbene spremembe. Poleg drugih strokovnih analiz in raziskav in ob danem pogoju demokratičnosti postopka pri sprejemanju odločitve pa bi utegnil biti ravno sociološki eksperiment primerno sredstvo, da se ta cilj doseže.⁹

⁷ O odnosu med javnim mnenjem in pravom glej tudi: R. A. Safarov, »Общественное мнение и общенародное право«: Советское государство и право, 1964, 4: 80—90; povzetek v »Страни правни живот«, Институт за uporedno pravo, 1966, 51. št., str. 16—18.

⁸ Spričo konservativno funkcionalističnega prijema se nam zdi potrebno poudariti, da stanje skladnosti celotnega vrednostnega sistema in torej tudi stanje popolne skladnosti med javnim mnenjem in pravom za nas ne pomeni nekakšnega družbenega ideala. Nasprotno, tako stanje mirovanja, stabilnosti, harmoničnosti, socialnega ravnotežja ipd. je v bistvu zanikanje vsakršne družbene spremembe, razvoja ali napredka. Marksistična sociologija vsekakor izhaja iz hipoteze, da so ravno procesi nasprotovanja, tekmovanja in socialnih konfliktov nujni pogoj družbenega razvoja.

⁹ O uporabi sociološkega eksperimenta na področju države in prava glej tudi: R. A. Safarov, »Социальный эксперимент и проблемы государства и права«: Советское государство и право, 1964, 10: 14—22, povzetek v »Страни правни живот«, Институт за uporedno pravo, 1966, 51. št., str. 22—23.

Verjetno ob koncu ne bo potrebno še posebej poudarjati pomen sodelovanja med sociologijo in pravom, pač pa bi kazalo še naprej razreševati konkretnjša vprašanja, ki sem jih poskušal zastaviti v pričujočem članku. Še posebno pereča pa postajajo razmerja med občo sociologijo in posebnimi sociologijami v zadnjih letih, ko prihajajo na univerzo in na visoke šole tudi tisti novinci, ki so si že v srednjih šolah pridobili nekaj splošnega sociološkega znanja. Če nam bo uspelo še bolj utrditi pouk sociologije v srednji šoli, bo ravno to opravičevalo visokošolske učitelje, da bodo po eni strani dvignili teoretično raven pouka obče sociologije in se po drugi strani usmerili v tista posebna sociološka področja, ki najbolj ustrezajo tej ali oni visokošolski instituciji. Ravno zato pa se mi zdi tudi docela naravno, da se bo sociologija na pravni fakulteti razvijala vse bolj v smer sociologije prava in se tako vključevala v potrebno delitev dela na področju sociološke pedagoške in raziskovalne dejavnosti.

PETER JAMBREK

Podoba Jugoslavije v ameriškem revialnem tisku

I

V pričujočem prispevku imam namen odgovoriti predvsem na dve vprašanji: prvič, kateri aspekti življenja v Jugoslaviji so bili predmet pisanja ameriškega revialnega tiska v času od marca 1963 do januarja 1966; in drugič, kakšno podobo Jugoslavije si je lahko ustvaril ameriški bralec na podlagi prispevkov, objavljenih v nekaterih ameriških revijah.

II

V nekaj manj kot treh letih je bilo objavljenih enaindesemdeset člankov v enaintridesetih revijah,¹ kar je v povprečju štiriindvajset člankov na leto. Toda nekoliko bolj natančen pregled podatkov kaže, da je bilo kar sedemintrideset člankov, torej dobra polovica, objavljenih v letu 1963, se pravi, da je bilo zanimanje uredništev nekaterih ameriških revij za dogodke v Jugoslaviji precej večje leta 1963 kot pa v naslednjih dveh letih.²

Med enaintridesetim revijami bom analizirala osem revij, ki so objavile od marca 1963 do januarja 1966 vsaj tri članke o Jugoslaviji. Na podlagi tega merila so prišle v izbor naslednje revije:

¹ Upoštevala sem vse članke in revije, ki so registrirani v *Reader's Guide*. H. W. Wilson Co. Pub., New York.

² Seveda bi bilo zanimivo, če bi napravila analizo vsebine vseh člankov, ki so se pojavili v izbranem časovnem razmaku, toda sodila sem, da revija, ki je v triletnem obdobju objavila en ali v najboljšem primeru dva prispevka o Jugoslaviji, nima resnega namena spremljati spremembe in razvoj Jugoslavije, zaradi česar so posamezni prispevki bolj ali manj naključni. Samo na podlagi naslovov pa ni mogoče klasificirati skoraj večine člankov, zato bi bilo tudi težko reči, katera področja so bila obdelana. Klasifikacija, kakršno uporablja *Reader's Guide*, je dokaj nejasna. Nekatere kategorije se pokrivajo, kar je v več primerih pripeljalo do tega, da je bil isti članek klasificiran v dveh kategorijah. Skoraj nemogoče je namreč ločiti kategorije, kot ekonomska politika, ekonomski odnosi, nezaposlenost. Mimo tega je nekaj člankov neklasificiranih in so preprosto razvrščeni v najbolj splošno kategorijo, t. j. pod Jugoslavijo.

NEWSWEEK (9 člankov)
 TIME (8 člankov)
 THE COMMONWEAL (5 člankov)
 THE NEW YORK TIMES MAGAZINE (3 članke)
 SATURDAY REVIEW (3 članke)
 U.S. NEWS & WORLD REPORT (3 članke)
 THE NEW REPUBLIC (3 članke)
 LIFE (3 članke)

Skoraj vsi prispevki so se pojavili ob nekaterih zunanjepolitičnih pa tudi notranjepolitičnih dogodkih; le nekaj člankov je bilo napisanih brez kake posebne spodbude. Torej ne more biti le naključje, da so izbrane revije skupaj prinesle enaindvajset člankov 1963., deset leta 1964 in samo še šest leta 1965. Vsaj eden izmed vzrokov za tako stanje je najbrž v dejstvu, da so bili dogodki leta 1963 bolj zanimivi za ameriške bralce kot tudi za uredništva revij in njihove dopisnike kot pa poznejši dogodki. V mnogih primerih so bili ti dogodki bolj ali manj le izgovor za pisanje o Jugoslaviji. Tako je po krajšem opisu tako imenovane pomembnega dogodka v vrsti člankov sledilo opisovanje in ocenjevanje vse jugoslovanske zunanje politike, gospodarskih razmer in najuglednejših vodilnih osebnosti ter jugoslovanskega družbenega sistema.³ Seveda pa je možnih še veliko drugih domnev, kot npr. upadanje interesa za Jugoslavijo med nekaterimi ameriškimi revijami, ker so postale zanje zanimive tudi nekatere druge socialistične dežele v Evropi, kot Češkoslovaška, Poljska, Madžarska.

Čeprav triletno obdobje ne dovoljuje nikakršnih posploševanj, je mogoče reči, da se to upadanje zanimanja za Jugoslavijo kaže ne le v upadanju števila člankov, temveč tudi v zmanjšanem številu revij, ki so pisale o naši deželi. Izmed osmih revij, ki so pisale o Jugoslaviji leta 1963, jih je ostalo v naslednjih dveh letih le še pet. Ker v jugoslovanski politiki zadnje čase ni bilo premikov, ki bi vzbudili večjo pozornost ameriškega tiska, je leta pokazal manjši interes za politična dogajanja v Jugoslaviji. Vendar pa so revije istočasno začele prinašati prispevke o novih

³ Med dogodki, ki so izzvali največ zanimanja revij, so bili leta 1963: obisk Hruščova (NEWSWEEK, TIME, U.S. NEWS & WORLD REPORT); Titov obisk v Moskvi decembra 1962. leta (THE COMMONWEAL); Titov obisk Združenim državam Amerike (THE COMMONWEAL, THE NEW YORK TIMES MAGAZINE, U.S. NEWS & WORLD REPORT, THE NEW REPUBLIC); nova jugoslovanska ustava (NEWSWEEK, TIME); skopski potres (NEWSWEEK, TIME, LIFE, U.S. NEWS & WORLD REPORT).

V letu 1964 so snov nekaterih člankov naslednji dogodki: 50. obletnica usmrtitve Franca Ferdinanda v Sarajevu (NEWSWEEK, THE NEW YORK TIMES MAGAZINE); osmi kongres ZKJ (NEWSWEEK, TIME); in Titov obisk v Leningradu (NEWSWEEK).

Čeprav pomeni leto 1965 začetek gospodarske reforme v Jugoslaviji, je ta dogodek omenil samo THE COMMONWEAL. Ostalih pet člankov v tem letu se ne nanaša na noben specifičen dogodek.

področjih. Medtem ko sta v letu 1965 le dva članka obravnavala jugoslovanski turizem,⁴ pa je v letih 1964 in 1965 različnost problemov, ki se jih nekateri članki dotikajo, dokaj večja. Tako so se v tem času mimo člankov o turizmu pojavili sestavki o naših ljudeh, o jugoslovanski umetnosti in literaturi.

III

Nemogoče je strniti vse podatke in komentarje v enotno podobo o Jugoslaviji: prvič, zaradi različnih političnih usmerjenosti posameznih revij; drugič, zaradi različnosti dogodkov in aspektov življenja v Jugoslaviji, ki so opisani; in tretjič, zaradi dokaj jasno izražene tendence, da bi prikazali nekatera dejstva samovoljno. To velja zlasti za pisanje o Josipu Brozu-Titu, jugoslovanski zunanji politiki, notranji politiki in gospodarstvu ter »politični opoziciji« v Jugoslaviji. Zaradi tega bom ločeno prikazala stališča posameznih revij o teh področjih razen v primeru »politične opozicije«, ki ni tako pogost predmet pisanja kot ostale tri teme. Z druge strani pa so teme, kot npr. ljudstvo, dežela in kultura obravnavane manj pogosto, toda daleč bolj objektivno kot tiste, ki zadevajo politični družbeni sistem. Zato stališč različnih revij do teh tem ni treba deliti.

NEWSWEEK skuša podati dokaj objektivno podobo o Jugoslaviji, čeprav v njem ne primanjkuje nepotrebnih negativnih komentarjev zlasti v zvezi s Titom. Ker skuša revija za vsako ceno prepričati bralce, da je jugoslovanska družbena ureditev bližje diktaturi kot demokraciji — resnična demokracija je po mnenju mnogih Američanov zagotovljena le v Združenih državah — ne izbira besed pri prikazovanju Tita kot diktatorja.⁵ Toda v isti sapi revija poudarja Titovo edinstveno vlogo v zgoosebnosti, katero je moral Hruščov ob predsednikovem obisku v Leningradu junija 1964 obravnavati popolnoma drugače kot Walterja Ulbrichta.⁶ Prav tako je omenjen predsednikov vpliv na vzhodno Evropo. Vse kaže, da hoče Newsweek vplivati na svoje bralce tako, da bi bili bolj naklonjeni Titu kot sovjetskim voditeljem.⁷

Čeprav Newsweek praktično ne posveča posebne pozornosti jugoslovanski zunanji politiki, lahko dobi bralec vtis, da je le-ta bolj ali manj povezana z Zahodom. Revija piše spet o obisku Hruščova v Jugoslaviji in pravi, da se zdi, da je sovjetski premier »pripravljen iti tako daleč, kot bi bilo potrebno, da premaga svojega balkanskega brata ... toda jugoslovanski predstavniki ... so hitro nakazali, da nimajo namena pretrgati stikov z Zahodom

⁴ Članka H. Suttona »The Balkans in Brief I.« in »The Balkans in Brief II.« SATURDAY REVIEW. 8. junija 1965 in 15. junija 1965.

⁵ Glej članek »Tito for Life«, NEWSWEEK. 22. april 1965.

⁶ Iz članka »Horse Trading«, NEWSWEEK, 22. junij 1964.

⁷ Iz članka »Family Problems«, NEWSWEEK. 2. september 1965.

in preprosto postati zobec v moskovskem kolesju.⁷ Podobno idejo izraža komentar Titovega govora ob otvoritvi osmega kongresa ZKJ, kjer je po mnenju revije Tito »napadel ameriško politiko dovolj ostro, da je obdržal svoj položaj med Afričani in Azijci, toda ne toliko ostro, da bi spravil v nevarnost 64 milijonov ameriške pomoči na leto.«⁸ Tako je jugoslovanska politika miroljubne koekzistence in nevezanosti napačno interpretirana kot Titovo dobrikanje Zahodu zaradi neogibno potrebne ekonomske pomoči, ki jo Jugoslavija dobiva.

Jugoslovanski *ekonomski sistem* je prikazan dokaj dobro, čeprav skuša revija pokazati predvsem tiste njegove značilnosti, ki so »izposojene« pri kapitalističnem sistemu, medtem ko so izvirne jugoslovanske ideje, npr. samoupravljanje, opisane dokaj nepopolno. Eden takih tipičnih orisov jugoslovanskega ekonomskega sistema je takle: »Jugoslavija, ki je ena najbolj komplikiranih ekonomskih struktur na svetu... si izposoja tako rekoč iz vsake znane ekonomske filozofije in vari svojo lastno dokaj nenevadno pragmatično jed.«⁹ Po tej reviji ima jugoslovansko gospodarstvo tri pglavitne značilnosti. Prva značilnost so družbena podjetja, ki ne poslujejo pod »vladno kontrolo«. Kljub temu, da samoupravljanje kot druga značilnost ni dovolj izčrpno pojasnjeno, mu je revija naklonjena in pravi, da »jugoslovanske tovarne vsaj deloma vodijo ljudje, ki delajo v njih, namesto da bi jih togo nadzorovali vladni načrtovalci.«⁹ Tretja značilnost, tekmovanje med tovarnami, je po tej reviji ena najboljših stvari jugoslovanskega gospodarstva. Tekmovanje »vodi do večje in večje produktivnosti in prav ekonomski politiki gre zasluga, da se jugoslovanska proizvodnja potrošniških dobrin silovito naglo dviga.«⁹ Prihodnost Jugoslavije je opisana zelo optimistično z besedami: »... kaže, kot da ima ta nepravoveren komunistični narod dobre izgleda povzpeti se na raven industrijsko razvitih dežel kmalu po letu 1970.«⁹ Kot najmočnejši argument naglega napredka jugoslovanskega gospodarstva pa revija navaja podatek, češ da je bil celo Hruščov navdušen nad »jugoslovansko posebno potjo«, ko je izjavil: »Sovjetsko gospodarstvo postaja staro... sedaj smo dorasli za bolj demokratično vodenje gospodarstva... in planiramo, da bomo študirali pogoje zanj tu (v Jugoslaviji)«. Torej lahko rečemo, da izraža Newsweek vse svoje simpatije do jugoslovanskega »cvetočega, na Zahod oprtega gospodarstva«. V kratkem, Newsweek je nedvomno bolj naklonjen jugoslovanskemu gospodarstvu najbrž zaradi elementov zahodnega ekonomskega sistema, ki jih, kot vse kaže kaže, dopisniki te revije lahko najdejo ob vsaki priložnosti, kot pa Titu in jugoslovanski zunanji politiki.

V osmih člankih o Jugoslaviji posveča TIME največ pozornosti *jugoslovanskemu gospodarstvu*. Tako je bilo v začetku leta 1963 tema pisanja razlika med majhnimi zasebnimi obrtni in pod-

⁷ Iz članka »Trouble in Hollywood«, NEWSWEEK. 28. december 1964.

⁸ Iz članka »A Special Road«, Y. Blumenfeld, NEWSWEEK. 28. december 1964.

jetji pod »državno kontrolo«. Le-ta so v ustvarjanju dobička daleč manj uspešna kot zasebniki, ki si lahko kupujejo dragocene avtomobile in gradijo razkošne počitniške hišice v najlepših turističnih delih Jugoslavije. Time z zadovoljstvom ugotavlja, da celo socialistično gospodarstvo potrebuje zasebni sektor, čeprav »kot dodatno, toda pomembno ekonomsko panogo, ki pa se dobro vključuje v sistem socialističnega gospodarstva«. ¹⁰ Ker pa bi bila trditev, da uspešno poslujejo le zasebniki, nekoliko preveč drzna, Time leto kasneje opisuje primer zelo uspešnega družbenega podjetja iz Zagreba. V članku »Kapitalistični tovariš« skuša revija dokazati, da je skrivnost uspeha omenjenega podjetja upoštevanje načel svobodnega gospodarjenja: »Jugoslovanski gospodarstveniki so — čeprav so še vedno predmet večje kontrole kot na Zahodu — nekaj izjemnega v komunističnem svetu zaradi upoštevanja motiva dobička, zakonov ponudbe in povpraševanja ter nujnosti konkurence.« ¹¹ Tako je uspeh komercialnega direktorja tega podjetja, »ki je dobil precej lekcij o gospodarstvu za časa sedmih obiskov v Združenih državah«, zasluga »njegove sposobnosti prelistati konkurente in njegove pripravljenosti prevzeti moderno tehnologijo in filozofijo kapitalizma«. ¹¹

Kljub temu, da omenja Time tudi vlogo delavskih svetov, je vsakemu bralcu dokaj jasno, da skuša revija pripisati zasluge za uspeh jugoslovanskega gospodarstva upoštevanju načel kapitalističnega gospodarstva.

V letu 1965 pa je revija popolnoma spremenila mnenje o jugoslovanskem gospodarstvu in ga ocenjuje kot zelo neuspešno. Po mnenju revije so vzroki neuspeha v dejstvu, da »(jugoslovanski) načrtovalci bingljajo med železnimi rokami komunistične kontrole in minljivimi koketiranci s kapitalizmom... Jugoslovansko gospodarstvo je tako rekoč v nenehnem kaosu, pretrganem s pogostimi krizami inflacije, deflacije in devalvacije... Trenutne težave izvirajo večidel iz polovičarskih poskusov Jugoslavije — liberalizirati del svojega gospodarstva, hkrati pa trdno kontrolirati drugi del.« ¹² Nenadoma revija ne vidi več nobene svetle točke v jugoslovanskem gospodarstvu ne v preteklosti in ne v času, ko je bil članek objavljen. Time izraža celo zaskrbljenost za prihodnost dežele v primeru »... da bi pritisk inflacije postal izgovor starolinjskim komunistom za povrnitev celo močnejše kontrole«. ¹²

Pri predstavljanju *Tita* Time mnogo bolj pogosto opisuje značilnosti njegove zunanosti kot pa njegovo delo. Sestavek o Osmem kongresu ZKJ npr. vsebuje mnogo več informacij o Titovi zunanosti kot pa o vsebini njegovega govora. Vse kaže, da reviji pač bolj ugaja zbijanje šal kot pa objektivno informiranje bralcev. Pikrih pripomb, kot je npr. ta, da Tito še ni osivel,

¹⁰ Iz članka »Return of the Bakers«, *Time*, 15. marec 1965.

¹¹ Iz članka »Capitalist Comrade«, *Time*, 3. april 1964.

¹² Iz članka »Half Karl & Half Groucho«, *Time*, 7. maj 1965.

»za kar gre gotovo zasluga njegovemu frizerju«,¹³ novinarjem nikoli ne zmanjka in tako postane vsaka, še tako skromna in nepomembna informacija v rokah spretnega pisca propagandno sila učinkovita, pa čeprav je dezinformacija. Time kaže Tita v bolj prijazni luči samo takrat, kadar ga primerja s Hruščovom. Tedaj je Tito opisan kot zelo samostojen in trden v svojih stališčih.

Medtem ko navajata Newsweek in Time, čeprav nista posebna zagovornika jugoslovanskega socialističnega sistema, še kar nekaj pozitivnih dejstev o Jugoslaviji in sta v nekaterih primerih celo dokaj objektivna, vodi THE COMMONWEAL skrajnje protijugoslovansko propagando. Informacije o Titu, zvezi komunistov in o gospodarstvu so tako negativne, da lahko najbrž tudi ameriški bralec, ki ni slišal kaj več o Jugoslaviji, uvidi absurdnost take propagande.

Avtor vseh člankov o Jugoslaviji, z izjemo enega samega prispevka, Mathew M. Mestrovic, kaže svojo nenaklonjenost oziroma sovražnost do Jugoslavije in posebej še do njenega predsednika ne samo s popačeno interpretacijo vsakega dejstva, temveč tudi z izmišljanjem grdih laži, ki pa jih preslabo obveščen bralec ne more prepoznati ter jim lahko preprosto nasede.¹⁴ Iz množice dezinformacij o Jugoslaviji v tej reviji naj navedem le tole: »Prva stvar, ki sem jo opazil, je bila Ivanova partijska izkaznica. (Seveda! kako bi bil Ivan sicer lastnik avtomobila?)«¹⁵

THE NEW YORK TIMES MAGAZINE, ki — kot kaže — posveti Jugoslaviji en članek na leto, skuša oceniti jugoslovansko zunanjo politiko dokaj objektivno. Najmanj, kar moremo reči, je dejstvo, da je med vsemi obravnavanimi revijami bila ta edina, ki je videla marsikaj pozitivnega v Titovem obisku v Združenih državah, češ da je ta obisk bil »emocionalno pozdravljen kot nov znanilec boljših stikov med Vzhodom in Zahodom in kot znak, da bodo nekega dne morda tudi druge socialistične dežele izboljšale odnose z deželami Zahoda na individualni podlagi — to je, neodvisno od sovjetske zunanje politike.«¹⁶ Kljub zlim slutnjam, da se ta obisk lahko konča manj uspešno, revija pred prihodom Tita v Združene države piše, da je obisk pomemben tako za ZDA kot za Jugoslavijo, ter nadaljuje: »Kakršnokoli bi že bilo stališče predsednika Kennedyja in njegovih svetovalcev, je jasno, da dela Tito več dobrega kot slabega, in če bi prišlo do tekmo-

¹³ Iz članka »Staying in Power Without Turning Grey«, *Time*, 18. december 1964.

¹⁴ Glej članke: »Aid to Tito«, N. D. Broderick in M. M. Mestrovic, *The Commonwealth*, 8. marec 1965; »Tito in the United States«, M. M. Mestrovic, *The Commonwealth*, 8. november 1965; »Paunchy Revolution: Tito's Twilight«, M. M. Mestrovic, *The Commonwealth*, 17. december 1965; »Tito's Return to Moscow«, M. M. Mestrovic, *The Commonwealth*, 11. januar 1965.

¹⁵ Iz članka »My Friend, the Titoist«, A. Schalk, *The Commonwealth*, 7. 8. 1964.

¹⁶ Iz članka »The 'Active Coexister' Visits U.S.«, D. Binder, *The New York Times Magazine*, 13. oktober 1965.

vanja v idejah med jugoslovanskim socializmom in ameriško demokracijo, bi Združene države preizkušnjo lahko prenesle.«¹⁶

Revija odkrito občuduje uspeh Titove politike nevezanosti, »ki pomeni Jugoslovanom aktivno koeksistenco.«¹⁶ V opisovanju *Tita* *The New York Times Magazine* ne omenja samo dejstva, da je Tito prijatelj z mnogimi narodi, temveč tudi dejstvo, da »je bil sposoben ustvariti skupnost narodov v deželi različnih religij, nacionalnosti in jezikov.«¹⁶ Tako kot vse druge revije tudi ta poseveča dokaj prostora opisovanju Titovega osebnega življenja, vključujoč vrste jedi in pijač, ki mu najbolj ugajajo. Namen takega pisanja je verjetno zadostiti željam ameriških bralcev, ki so navajeni spremljati osebno življenje velikih ljudi.

The New York Times Magazine omenja samo dvoje dejstev o jugoslovanski *notranji politiki in gospodarstvu*: decentralizacijo gospodarstva in samoupravljanje. Kljub temu, da se revija skuša vzdržati ocenjevanja, češ da je »prezgodaj izreči končno sodbo tega programa«, pa pravi, da je na tej stopnji (razvoja) očitno, »da samoupravljanje v rokah odgovornih ljudi razvija čut osebne veljave in uspeha.«¹⁷ Po mnenju revije so »nenehni politični premiki in eksperimentiranja elementi, zaradi katerih se Jugoslavija loči od drugih komunističnih dežel.«¹⁷

U. S. NEWS & WORLD REPORT je pisal o Jugoslaviji samo leta 1965 v izbranem časovnem razdobju. Ta revija skuša prikazati poglobitve značilnosti jugoslovanskega *socialističnega sistema* tako, da ga primerja z deželami vzhodne Evrope na eni strani, istočasno pa opisuje zveze med Jugoslavijo in Združenimi državami. Tako je po *U. S. News & World Report* Jugoslavija dežela »edinstveno-neodvisnega komunizma... Titov komunizem se poslužuje zahodnega načina stimuliranja in nudi tako svobodo svojim ljudem, ki je neznana v Rusiji. Tito ne kaže nobenih znakov, da bi se vrnil nazaj in sprejemal navodila iz Moskve, kako voditi Jugoslavijo.«¹⁸ Revija dosledno zagovarja samostojnost jugoslovanskega socializma in Titove politike. Po njenem mnenju je »Tito obisk v Združenih državah pomenil potrditev njegovega samostojnega komunizma. Ne bolezen in ne poskus, zmanjšati pomen obiska, nista mogla tega spremeniti.«¹⁹ Da ocenjuje revija jugoslovanski socializem kot najbolj napreden, potrjuje tudi izjava, da »Tito manj potrebuje Hruščova, kot pa Rusi potrebujejo Tita... Mnogo znakov kaže, da Hruščov in voditelji ruskih satelitov v vzhodni Evropi resno razmišljajo o ideji, da bi se usmerili bolj in bolj h »komunističnemu liberalizmu« — Titovega stila.«¹⁸ Kadarkoli primerja revija Jugoslavijo z drugimi sociali-

¹⁶ Iz članka »Those Fiendly Beogradians«, D. Binder. *The New York Times Magazine*. 21. november 1965.

¹⁸ Iz članka »Billions in U. S. Aid and Tito Wants to Bury Capitalism«, A. Kucherov, *U. S. News & World Report*. 16. september 1965.

¹⁹ Iz članka »Tito's Visit: A Worry for U. S.« *U. S. News & World Report*. 28. oktober 1965.

stičnimi deželami, je videti vsaka stvar, ki je jugoslovanska, boljša v Jugoslaviji kot drugje. Tako je bilo ob obisku Hruščova v Jugoslaviji »jasno vsem zunanjim opazovalcem, ... da je Jugoslavija daleč najbolj uspešna med komunističnimi deželami«, in da je »stopnja njenega razvoja tolikšna, da se z njo ne more kosati nobena druga komunistična dežela.«¹⁸

Revija izraža očitno naklonjenost Jugoslaviji in njenemu voditelju. Nedvomno pa je res tudi to, da je eden od vzrokov za tako navdušeno opisovanje Jugoslavije namen pokazati, da »gre za tolikšno uspešnost Jugoslavije v veliki meri hvala pomoči Združenih držav in trgovanju z Zahodom. Jugoslovani in tisti ljudje z Zahoda, ki dobro poznajo Jugoslavijo ... bi se strinjali, da je ameriška pomoč omogočila Titovi Jugoslaviji vztrajati pri njeni neodvisni komunistični smeri.«¹⁸ Novinar Alex Kucherov, član mednarodnega uredništva revije U. S. News & World Report, celo napada Američane in jasno izjavlja, da se ne strinja z Američani v Beogradu, ki »se pritožujejo, da je povečanje ameriške pomoči tej deželi (Jugoslaviji) pred mnogimi Jugoslovani, dobro varovana aktivnost.«¹⁸ Narobe, novinar poudarja, da je Jugoslovanom znana resnica o pomoči Združenih držav. Ker je pa Alex Kucherov prepričan, da je »Tito komunist, ki glasuje proti Združenim državam in se strinja z Rusi«, vprašuje Washington, »če je možno najti kakršnokoli politično vrednost v nadaljevanju pomoči jugoslovanskemu voditelju, ki je trdno odločen iti po svoji poti v komunizem.«¹⁸ Čeprav ni videti, da bi novinar dobil odgovor na to vprašanje, je možno kot odgovor razumeti izjavo The New York Times Magazine, ki pravi: »Mi si ne delamo nikakršnih utvar o Titovi predanosti komunizmu, toda s tem, da ga podpiramo, bomo morda vplivali na Jugoslavijo tako, da bo razvijala bolj sprejemljivo obliko socializma.«¹⁶

THE NEW REPUBLIC je od marca 1963 do januarja 1966 leta publicirala tri članke o Jugoslaviji. Vsi trije so bili objavljeni v trimesečnem razdobju, v jeseni 1963 pred Titovim obiskom in po njem.

V tej reviji srečamo podobna mnenja o jugoslovanskem gospodarstvu kot v U. S. News & World Report. Prikazano je namreč, kot eden največjih uspehov Jugoslavije v primerjavi z drugimi socialističnimi deželami, »katerim je jugoslovanski življenjski standard videti strašansko visok.«²⁰ In dalje: »Jugoslavija se modernizira s tempom, kakršnega je težko najti še kje drugje. Njen cilj je poroka zahodne tehnike s slavensko tradicijo in s socialističnimi principi, v katere verujejo jugoslovanski voditelji, če že ne vsi Jugoslovani.«²¹

Ob prebiranju takih člankov ni težko dobiti vtis, da je jugoslovanski gospodarski razvoj skoraj izključno posledica ameriške pomoči. Brez dvoma je res, da je bila doslej ta pomoč eden po-

¹⁸ Iz članka »Tito May Visit the U. S.« *The New Republic*, 14. september 1963.

²¹ Iz članka »Tito's Visit« *The New Republic*, 10. julij 1963.

membnih činiteljev, ni pa bila edini vzrok našega gospodarskega napredka. Izjava: »To vzdušje precejšnje svobodnosti in naraščajoč življenjski standar sta brezdvoma v veliki meri zasluga več kot ene milijarde dolarjev pomoči, ki so jo Združene države in zahodna Evropa dale Jugoslaviji v zadnjih petnajstih letih in ki jo še vedno dajejo... Ti milijoni dolarjev niso bili zapravljeni; napravili so iz te balkanske države svetel primer razlike med zahodnim in sovjetskim načinom življenja«²¹, terja vsaj dve priponbi: prvič, gledanje, da gre za svobodo v Jugoslaviji zasluga ameriški pomoči, je več kot naivno; in drugič, pot, po kateri je Jugoslavija dobila in investirala denar bodisi od Zahoda ali pa od Vzhoda, ni nikoli pomenila dajanja političnih koncesij v zameno za tujo gospodarsko pomoč. Namesto, da bi delala tako, je Jugoslavija pri investicijah skrbno upoštevala svoje specifične ekonomske in družbene pogoje. V nasprotnem primeru bi zelo lahko doživela neuspeh, tako pa je »bolje izrabila ameriško pomoč, ki jo je dobila v preteklosti, kot mnogo drugih prejemnikov take pomoči«²⁰, kot piše *The New Republic*.

O POLITIČNI OPOZICIJI v Jugoslaviji razpravlja največ *The Commonweal*, problema pa se lotevata tudi *Time* in *The New Republic*. Vsi komentarji s tega področja skušajo prikazati Jugoslavijo kot deželo, ki ni dovolj demokratična. V Jugoslaviji sicer vlada »... relativna svoboda. Dokler posameznik ne poskuša organizirati aktivne opozicije režimu, ga nihče ne nadleguje. Lahko protestira javno, kolikor hoče«, toda »to še ne pomeni, da je Jugoslavija popolnoma svobodna. Djilas je še vedno v zaporu in na nesrečo ni osamljen«²¹. Z nenehnim ponavljanjem primera Milovana Djilasa in s komentarji, da je bil obsojen zato, ker je kritiziral jugoslovanski socialistični sistem in njegove voditelje, kaže *The New Republic* kot tudi nekatere druge revije bodisi ignorančno, bodisi zavestno potvarjanje resničnih vzrokov za obsojbo Djilasa, ki je tako postal velik heroj v Združenih državah.²² Najbolj pa se trudi dokazati, da ni svobode v Jugoslaviji, revija *The Commonweal*. Po njej »ni svobode v Jugoslaviji pod Titovim diktatorskim vladanjem«²³.

Seveda pa pozna ameriški revialni tisk tudi druge »žrtve« pomanjkanja demokracije v Jugoslaviji. Tako piše *The Commonweal*: »Uporabljajoč srednjeveški katoliški koncept, se komunistični voditelji sklicujejo na »zakladnico zaslug«, ki so jo ustvarili s krvjo in garanjem v preteklosti. To je vzrok za sovražen odnos režima do romana Miodraga Bulatovića *Junak na oslu*, ki

²⁰ Ker so bralcem znani primeri Milovana Djilasa, Miodraga Bulatovića ter Mihajla Mihajlova, se ne bom spuščala v dokazovanje napačnosti nekaterih interpretacij v ameriškem revialnem tisku.

²¹ Iz članka »Tito in the United States«, M. M. Mestrovic. *The Commonweal*. 8 november 1963.

je bil v Jugoslaviji z zakonom prepovedan, toda objavljen v mnogih drugih deželah.²⁴

Tretja žrtev jugoslovanskega režima je po mnenju revije *The Commonweal* Mihajlo Mihajlov, »ki je razjezil režim s svojo kritiko stalinizma v članku »Moskovsko poletje«. Mihajlova opozicija režimu je njegovo odklanjanje marksizma v korist meščanskega humanitarnega socializma.«²⁴ Primer Mihajlova je dal inspiracijo tudi reviji *Time*, ki piše: »Kolesje vlade se je premaknilo z vso svojo težo, da bi pretekli teden utišalo jugoslovanskega kritika. Žrtev je bil Mihajlo Mihajlov..., ki je po svojem obisku v Rusiji napisal odkritosrčen protisovjetski sestavek...«²²

KULTURA. Z dvema člankoma in odličnimi fotografijami je *Life* posredoval ameriškim bralcem edinstveni primer naivnega slikarstva v Jugoslaviji.²⁵ Prav tako je *Life* seznanil bralce s komentarji in slikami srednjeveških fresk v Jugoslaviji.²⁶

Dubrovniški festival je tema *The Saturday Review*.²⁷ Seveda pa je ta festival prikazan predvsem kot turistična zanimivost, manj pa kot kulturni dogodek.

The Saturday Review je predstavila svojim bralcem jugoslovansko sodobno literaturo na podlagi knjige *Death of a Simple Giant and other Modern Yugoslav Stories*, ki jo je uredil Branko Lenski. Thais S. Lindstrom pravi, da »predstavlja ta knjiga člane nove literarne generacije, ki je predvsem povezana z bližnjo preteklostjo, v kateri je Jugoslavija postala moderen narod... Njena (jugoslovanska) nekompromisna politika se izpričuje v teh zgodbah ob hvalevredni odsotnosti »novega pozitivnega junaka«, ki živi zato, da služi ciljem partije, in čigar doktriniran konformizem dominira v sovjetski literaturi. V tem smislu je neodvisnost jugoslovanskih pisateljev tako dramatična in poživljajoča, kot je neodvisnost Tita v odnosu do ostalega komunističnega sveta.«²⁸

JUGOSLOVANI IN JUGOSLAVIJA. Čeprav je v osmih izbranih revijah napisanega precej manj o Jugoslovanih in njihovi deželi, kakor pa o političnem sistemu in voditeljih, so Jugoslovani opisani kot zelo prijetni in gostoljubni ljudje.²⁹ Dopisnik *The New York Times Magazine* med drugim piše, da »hodijo ljudje v Beogradu dvignjenih glav in vzravnanih ramen. Zgrbljenih me-

²⁴ Iz članka »Paunchy Revolution: Tito's Twilight.« M. M. Mestrovic. *The Commonweal* 17. december 1965.

²⁵ Glej članek »Peasant Painters of Yugoslavia« *Life*, 10. januar 1964.

²⁶ Glej članek »Lost Treasures are Seen Again: Extraordinary Art of the Medieval Ages is Discovered under Soat and Whitewash.« *Life*, 12. april 1965.

²⁷ Glej članek »The Balkans in Brief«. H. Sutton. *The Saturday Review*, 15. junij 1965.

²⁸ Iz članka »The Under ground Men« Thais S. Lindstrom. *The Saturday Review*, 10. julij 1965.

²⁹ Glej članek »The Balkans in Brief I.« H. Sutton *The Saturday Review*, 7. junij 1965.

tropolitanskih uradnikov in prikritih pogledov potnikov podzemeljske železnice tam ni videti.¹⁷

Jugoslavija pa je prikazana kot ena najlepših turističnih dežel z najugodnejšimi cenami predvsem v *The Saturday Review* in *The New York Times Magazine*.

IV

Res je, da na podlagi sedemintridesetih člankov v nekaj manj kot triletnem časovnem obdobju ne moremo delati nikakršnih posploševanj o tem, kako dobro ali slabo je Jugoslavija obdelana v ameriških revijah, vendar je kljub temu mogoče narediti nekaj sklepov:

O življenju v Jugoslaviji ne poročajo redno, temveč občasno, in to skoraj samo v zvezi s pomembnimi dogodki domače ali zunanje politike.

Jasno se vidi, da različne revije celo iste dogodke interpretirajo dokaj različno. Tako more bralec najti članke, ki segajo od najbolj subjektivnih interpretacij do dokaj objektivnih prikazov posameznih dogodkov pa tudi splošnih vidikov jugoslovanskega političnega, družbenega in ekonomskega sistema. Lahko tudi rečemo, da so v večini primerov vsi trije aspekti življenja v Jugoslaviji kakor tudi predsednik Tito prikazani v dokaj ugodni luči vselej, kadar Jugoslavijo primerjajo z drugimi socialističnimi deželami; in v neugodni luči ob primerjanju Jugoslavije z Zahodom, kateremu gre po mnenju večine revij velika zasluga za vse, kar je dobrega v Jugoslaviji — zaradi ekonomske pomoči, ki jo Jugoslavija dobiva od Zahoda.

Izbor tem kakor tudi način, kako so te teme opisane, kažeta, da motiv za pisanje o Jugoslaviji ni toliko želja, posredovati njeno objektivno podobo ameriškemu občinstvu, kot namen, prikazati velike prednosti, ki jih ima kapitalistični sistem celo v primerjavi z najbolj »sprejemljivo« obliko socializma. Tako načina prikazovanja Jugoslavije ne moremo omejiti le na neke vrste protijugoslovansko propagando, temveč je to hkrati ena od ne najmanj uspešnih oblik propagiranja kapitalističnega sistema.

ANA STUPAN

MIROSLAV KUSÝ

Dogmatični in antidogmatični marksizem

Nedogmatični in profidogmatični marksizem

Če se kaže kult osebnosti kot določen politični sistem deformiranega upravljanja socialistične družbe, potem je dogmatični marksizem druga plat istega kovanca; je teoretično izhodišče tega sistema upravljanja. Na problem dogmatizma pa ne smemo gledati samo kot na problem danega stanja teorije in ga vrednotiti samo s kultom osebnosti.

»Lepo bi bilo, če bi dogmatizem, neumnost in druge napake človeškega mišljenja ostali znamenje petdesetih let... žal pa so potencialna nevarnost vsake dobe.« (P. Kohout, »Čim jsem byl«... »Literární noviny«, 12/1964). Te besede niso bile zapisane v teoretični razpravi o bistvu dogmatizma, ampak kot osebno priznanje enega izmed naših najboljših pesnikov in dramatikov. Kljub temu pa z občudovanja vredno natančnostjo zaznavajo pomembno črto dogmatizma, brez katere tudi ni mogoče razumeti njegovega bistva.

Dogmatizem resnično ni bil samo nekakšna nenavadna epizoda v nedavni zgodovini marksistične ideologije. Pa tudi boj proti dogmatizmu na področju marksistične ideologije ni nič novega. Nanj naletimo ob mnogih priložnostih že za Marxovega in Engelsevega življenja; proti dogmatičnemu tolmačenju marksizma je večkrat nastopil tudi Lenin. V zadnjem času pa se o boju proti dogmatizmu najbolj pogosto govori v zvezi s prevladovanjem preostankov kulta osebnosti, govori pa se o njem tudi v zvezi s stališčem kitajskih komunistov, ki pronica v teorijo in prakso določenega krila svetovnega komunističnega gibanja. Če je torej tako, potem marksistična ideologija ne more v nobeni dobi »enkrat za vselej« opraviti z dogmatizmom: mora se boriti z njim sistematično in konkretno, stvarno analizirati vsako novo dogmatično deformacijo revolucionarnega marksističnega nauka in odkrivati tista žarišča, kjer se lahko neprestano porajajo te deformacije. Če je torej nevarnost dogmatizma v marksizmu permanentna, mora biti tudi marksistični teoretik *permanentno alergičen* na vsak pojav dogmatizma kakor tudi na njegove možne izvore.

Da bi lahko takšen pojav dogmatizma res pravilno identificirali, se moramo s tega vidika zamisliti nad samim bistvom dog-

matizma. To je tem bolj potrebno, ker dogmatizem marsikdaj poj-
mujemo samo kot nekakšno »pretirano pravovernost«, pa tudi kot
»preveč ozko upoštevanje načel«, »poenostavljen črno-beli odnos
do stvarnosti« in podobno. Ni dvoma, da se prav v tej obliki dog-
matizem navzven tudi kaže. Treba pa je pokazati, zakaj je tako,
zakaj je dogmatizem nevaren in škodljiv. Iz takega pojmovanja
dogmatizma bi namreč prav lahko izvajali, da je dogmatizem le
nekak v jedru neškodljiv konservativizem na področju teorije, da
gre samo za mrtvilo, ki je nastopilo v teoriji, za pojav, da teorija
zaostaja za sodobnostjo.

Zgodovina marksizma nam enoznačno kaže, da je vsak pojav
dogmatizma na področju teorije vezan na določeno politično tolma-
čenje in uporabo te teorije na področju družbene prakse. Dogma-
tizem nastaja kot politična deformacija ideologije. Dogmatična de-
formacija marksizma je vedno izraz in »teoretična utemeljitev«
določene deformacije politike partije, razreda in družbe, katere
ideologija je marksizem. O boju proti dogmatizmu lahko na pri-
mer govorimo v zvezi z Marxovo in Engelsovo kritiko nekaterih
političnih programov delavskih strank v minulem stoletju. Proces
ločitve komunistov od socialne demokracije in proces boljše viza-
cije komunističnih partij sta prav tako bila neizogibno združena
z bojem proti dogmatizmu. In nazadnje se v obdobju kulta osebn-
nosti kaže dogmatizem kot ideološki temelj političnega sistema
praktičnega upravljanja družbe. Ozko povezanost med obema pla-
tema vidimo tudi pri analizi odnosa med političnim in ideološkim
stališčem kitajskih komunistov. Vsi ti zgledi iz zgodovine in iz
sodobnosti potrjujejo, da je dogmatična deformacija marksizma
vedno zakonit odraz določenega subjektivističnega izmaličenja po-
litike, ki se kaže kot politični pritisk na ideologijo z namenom,
da bi si zavarovali določene subjektivne cilje.

Če je tako, potem je jasno, zakaj se ne moremo zadovoljiti z
omenjenim površnim pojmovanjem dogmatizma, češ da je to ne-
kritično stališče in nekritični način mišljenja, trmasto upoštevanje
nekakšnih načel in tez, miselno mrtvilo in enosmernost. Vsa po-
manjkljivost takšnega pojmovanja dogmatizma temelji namreč na
tem, da se v njem pokažejo samo nekateri zunanji, predvsem psi-
hološki izvori nastanka dogmatične deformacije marksizma. Ali
postane kdo dogmatik samo s tem, da v svojem mišljenju hromi,
da začne premišljevati sklerotično, da postaja avtoritativen in
neznosen itd.? Ali je lahko marksistična ideologija v svoji celoti
na tak način in na podlagi podobnih slučajnih okoliščin dogma-
tično deformirana? Stalin in Mao Ce Tung sta na primer dolga
leta delovala kot glavna revolucionarna marksistična teoretika;
mnoga njuna dela iz prejšnjega obdobja so vsekakor prežeta z
leninskim duhom in do danes še niso izgubila svoje napredne
moči in funkcije. Kako naj pojasnimo, da je imela marksistična
ideologija v obdobju kulta osebnosti v vsem socialističnem taboru
dogmatični značaj in da je postal Stalin teoretski predstavnik tega
dogmatično deformiranega marksizma? Kako naj pojasnimo, da
postaja danes Mao Ce Tung takšen teoretski predstavnik kitajske

dogmatične koncepcije v marksistični ideologiji? Ali je to mogoče pojasniti kratko malo s tem, da sta obe pomembni osebnosti komunističnega gibanja začeli nenadoma drugače misliti in se trmasto oklepali nekakšnih tez? Ali sta s tem, da sta se postarala, izgubila revolucionarni polet in podobno? Vse to bi bila zelo cenena in površna razlaga. Ni dvoma, da imajo lahko takšni in podobni psihološki dejavniki neko vlogo pri rojstvu dogmatičnega prijema, vendar so to vedno drugovrstni, spremljajoči dejavniki. Pa tudi če dopustimo to možnost, se moramo vprašati po objektivnem izvoru vsega tega. Iskanje teh korenin nas neizbežno pripelje k problematiki odnosa med ideologijo in politiko (in ne do odnosa med ideologijo in psihologijo kot pri navedeni razlagi stvari). Torej je treba odločilne dejavnike iskati v političnem ozračju, tam, kjer nastaja ta dogmatična deformacija teorije. Samo zaradi tega političnega ozračja, ki se je pojavilo kot določen sistem upravljanja družbe, kot določen sistem notranje in zunanje politike Sovjetske zveze v obdobju kulta osebnosti in Ljudske republike Kitajske danes, sta lahko tako Stalin kot Mao Ce Tung postala predstavnika tega dogmatično deformiranega marksizma. Torej ne gre tu za nobeno mistično, iz nič nastalo spremembo nazorov in značajev, temveč za zakonito medsebojno odvisnost med ideologijo in politiko.

Dogmatizma ni mogoče popolnoma razumeti, če ga obravnavamo samo kot imanentno stvar same teorije. Dogmatizem nastane navadno tam, kjer se začne marksistična teorija podrežati določeni politični liniji in določenim političnim ciljem. To pa je že samo po sebi groba kršitev marksističnega načela o odnosu med politiko in ideologijo — načela, po katerem mora pravilna politika izhajati iz marksističnih teoretičnih načel. Določevanje meja politične linije in političnih ciljev mora voditi marksistična ideologija. Kadar se to načelo sprevrže, pride do političnega subjektivizma, ker so potem linija in cilji določeni na podlagi subjektivnih želja, marksistična ideologija pa dobi nalogo, da *ex post teoretsko utemeljuje* to »linijo« in te »cilje«. Za politični subjektivizem ni nujno, da je samo stvar posameznika, narobe, šele tedaj, ko preseže okvir posameznika in postane stvar celotnega vodenja stranke in države, se lahko pojavi v resnično dejavni podobi. Kolektivno vodstvo samo po sebi še ni obramba pred političnim subjektivizmom. Ideologija postane nato služabnica politike, orodje njene apologetike: to je prvi korak uvedene dogmatične deformacije marksizma, ki izhaja iz deformacije odnosa med ideologijo in politiko.

Ali to morda pomeni, da je lahko marksizem nedogmatičen samo tedaj, ko se ideologija loči od politike in se postavi na stališče »čiste vede« ali na stališče »neodvisnega sodnika« politike? Jasno je, da bi bilo takšno stališče samo druga skrajnost in bi bilo kot druga skrajnost prav tako napačno, protimarksistično. Nasprotno dogmatični verziji marksizma kot »služkinji za vse« ne postavljamo nekakšne »neslužniške« verzije marksizma, narobe, popolnoma zagovarjamo stališče, da marksizem služi delavskemu

razredu, komunistični partiji, socialistični družbi. Vendar pa ji ne služi tako, da prevzame propagandno in agitacijsko funkcijo, da bi ex post zagovarjal to ali ono politično linijo, te ali one politične cilje, temveč tako, da ustvarja *teoretsko izhodišče za pravilno politično linijo*, da daje *teoretski kriterij političnih ciljev* partije in razreda v prid družbe.

Omenjeni prvi korak dogmatične deformacije marksizma je povzročil in povzroča nadaljnji pojav dogmatizma. Ta temelji na tem, da namesto tolmačenja dejstev z vidika marksistične teorije uvede tolmačenje teorije s pobožnimi *željami* in subjektivnimi *cilji*. Stvar ni nič drugačna, če to niso zgolj želje in cilji samo tega ali onega posameznika, ampak se kažejo kot želje in cilji cele skupine, klike, ki jih podpira oblast. To smo lahko opazovali v obdobju kulta osebnosti in to vidimo tudi danes pri kitajskem primeru: prav to, da te želje in cilji vodstva začenjajo *dajati smer* ne samo politiki, ampak tudi ideološkemu delu, in v rezultatih tega ideološkega dela izražajo svoje subjektivistične oblastniške želje in avanturistične cilje. Dogmatizem se tu kaže kot celosten teoretski sistem marksizma, sistem, ki ga subjektivizem grobo deformira.

Ta sistemska deformacija se pogosto začne na primer s tolmačenjem izjav klasikov marksizma-leninizma: nastajajo spori o smislu istega citata, ki ga dogmatik razume po svoje. Pogosto se teža prenaša na določene, zaradi iztrganosti iz konteksta enostranske izjave klasikov marksizma-leninizma, in ta ozki in označeni izbor postane temelj sistema. Od svojevrstne izbire in razlage Leninovih misli drži nadaljnji korak k svojevrstnemu tolmačenju leninizma.

Kot vidimo pri dogmatizmu, še zdaleč ne gre samo za nedolžno vztrajanje pri zastarelih navodilih za otroško igro s citati in podobno. Toda kje so sploh meje med dogmatizmom in revizionizmom? Prav uslužnostno podrejanje marksistične teorije političnim ciljem, subjektivistična razlaga marksističnega nauka sta tipični znamenji revizionističnega obravnavanja marksizma.

Ni dvoma, da velja tu stara resnica o dejstvu, da med dogmatizmom in revizionizmom ni nikakršnih trdnih meja in se prvi zlahka sprevrže v drugega. Tudi pri kitajskih voditeljih vidimo, da se njihov prvotni dogmatizem (na primer pri pojmovanju diktature proletariata, pri reševanju ekonomskih problemov, pri razlagi kulta osebnosti v Sovjetski zvezi, pri ohranjanju veljavnosti določenih navodil itd.) začinja stvarno sprevračati v revizionistični odnos do marksizma, tj. v odnos, kjer se dejansko sprevrača vsebina znanih marksističnih navodil in se uvaja »novo« tolmačenje ali pa celo ustvarjajo nova navodila (teorija velikega skoka, komune, rešitve problema vojne in miru itd.). Tudi pri dogmatizmu iz obdobja kulta osebnosti so bile te meje med dogmatizmom in revizionizmom prekoračene. Nikar se ne slepimo: ne samo revizionizem, ampak tudi dogmatizem stopa čez meje resničnega leninskega marksizma. Ne smemo pa pozabiti niti tega, da pri dogmatizmu ne gre samo za to ali ono zastarelo navodilo, za posamič-

nosti, za okostenelo stališče. Dogmatizem namreč že s svojim obstojem načeloma prestopa meje v smeri revizionizma. Adam Schaff je zelo prepričljivo pokazal, da »moramo prav zato dogmatična izmaličenja marksizma imeti za revizionizem *sensu stricto*, za revizionizem najslabše vrste. Kajti osnovna teza, ki jo zadeva neupravičena revizija, se nanaša na *ustvarjalni* značaj marksizma in torej tudi na njegov dosledno *znanstveni* značaj«. (A. Schaff: »Filozofija človeka«, Ljubljana 1964, str. 37.)

Toda omenjena znamenja dogmatizma nujno kažejo, da marksizem ne more biti samo nedogmatičen: svojo vlogo revolucionarne nauka izpolnjuje samo tedaj, kadar je borbena protidogmatičen. Dogmatizem posega na področje ideologije; to področje se očiščuje, kristalizira in razvija predvsem z odkrito izmenjavo nazorov. Toda hkrati je marksistična ideologija tudi ideologija komunistične partije, in zato se spori v njeni ideologiji na kraju kažejo tudi kot spori v partijskih vrstah. Izmenjava nazorov na področju ideološkega boja je torej tudi podlaga enotnosti partije. Znana resnica je, da je imel Lenin prav različnost pri reševanju aktualnih problemov ideologije in politike za izhodišče idejne enotnosti mišljenj, in to z brezkompromisno izmenjavo nazorov. Pri dogmatizmu pa gre za to, da ta že sam po sebi v veliki meri prestopa meje svobodne izmenjave nazorov in stališč pri reševanju življenjske problematike partije. Konstruktivna izmenjava nazorov je namreč možna samo tam, kjer je idejna enotnost komunistov družbeni cilj, kjer gre za obojestransko spoštovanje, kjer izhajamo iz istih osnovnih pozicij in smo naravnani k istemu cilju. Toda pri dogmatični deformaciji marksizma so te predpostavke porušene že s tem, da dogmatizem običajno ne prenese drugega nazora. To pa zato, ker se dogmatizem veže na politično oblast, predstavlja samega sebe kot stališče skupine, ki je na oblasti. Zato namesto moči argumentov uporablja argument moči. Vendar pa nas to nikakor ne odvezuje, da ne bi potrpežljivo pojasnjevali stvari, teoretsko utemeljeno zagovarjali leninsko stališče v marksističnem nauku. Prav tako je ravnal tudi Lenin pri vsaki izmenjavi nazorov: ne samo takrat, ko je šlo za nazore, ki so bili s tega ali onega vidika škodljivi, ampak celo tedaj, ko je šlo za sovražne nazore; ne samo takrat, ko je bil »v opoziciji«, ampak celo tedaj, ko je bil že »na oblasti«.

Marksizem kot državna ideologija

Pri vseh teh razmišljanjih o znanstvenosti marksizma je treba izhajati iz realnosti. Ni si mogoče zastaviti vprašanja: kaj bi bilo, če bi gojili marksizem na kakem pustem otoku kot čisto znanost? Potem bi namreč marksizem ne bil več to, kar je: ideologija političnega gibanja. Toda v tej funkciji je postal tudi državna ideologija. Na to izhodišče ne smemo pozabiti. Vprašanje pa se glasi takole: ali je to zares za marksizem sam kot znanost omejujoča okoliščina?

Zgodovina ideologije kaže, da se je vedno, kadar je kaka opzijska ideologija postala vladajoča ideologija, v njenem okviru začel uresničevati cel kompleks pomembnih sprememb. Če je bila prvotno napredna, je postala počasi konservativna in celo reakcionarna. Če je bila prvotno revolucionarna, je prišla postopno na pozicije zadrževane evolucije in na kraju na pozicije ohranjevanja statusa quo. Najprej so ljudje skušali spremeniti stvarnost, potem pa so se borili proti vsakršnim nadaljnjim spremembam stvarnosti. Če je bila prvotna opozicija v teoriji materialistično utemeljena, jo je njen prehod v vladajočo ideologijo pehal čedalje globlje v tabor idealizma.

Marksisti so našli znanstven odgovor na te skrivnostne ideološke preobrazbe. Pojasnili so, da je vsaka ideologija izraz nekih razrednih interesov in da se zato spreminja v skladu s spremembami teh interesov. Razred, ki se je boril za oblast, se je v zgodovini na oblasti vedno kvalitativno spremenil. Njegova ideologija je bila tedaj zvesta podoba te peripetije.

Marksisti so hkrati tudi dokazovali, da je ta historična zakonitost prenehala veljati pri proletariatu in njegovi ideologiji. Njihovi argumenti so notorično znani in znanstveno prepričljivi: proletariat je prvi zatirani razred, ki postane vladajoči razred — in to s ciljem odpraviti vsakršno razredno zatiranje, razredno gospodstvo in razrede sploh. Proletariat postane vladajoči razred v splošno družbenem interesu; zato se po njegovi zmagi njegovi družbeni cilji ne spremenijo, ne spremeni se njegov odnos do družbenega napredka, do revolucionarnih sprememb, ne spremeni se njegovo revolucionarno stališče do stvarnosti sploh. Zato se ne spreminja tudi njegova ideologija: marksizem ostaja vedno isti napredni in revolucionarni, materialistični in razviti nauk o zmagi delavskega razreda, kakor je bil pred zmago samo.

To so dobri in pravilni teoretični argumenti. Danes pa se moramo in moramo po vsem tem, kar je delavski razred kot vladajoči razred že preživel, kar je preživel marksizem kot njegova ideologija, vprašati tole: ali so se ti argumenti obnesli tudi v praksi?

Ni dvoma, da se argumenti sami niso v ničemer spremenili in jih zagovarjamo danes prav tako, kakor smo jih zagovarjali vselej v preteklosti. Ni dvoma, da se niti v obdobju najbolj skrajnih izbruhov kulta osebnosti *objektivno* ni spremenilo poslanstvo vladajočega delavskega razreda niti njegovi družbeni interesi; zato se tudi ni mogel v svojem *bistvu* spremeniti marksizem kot ideološki izraz tega poslanstva in teh interesov. Ni pa hkrati tudi dvomiti o tem, da pomeni kult osebnosti subjektivistično deformacijo tega splošnodružbenega poslanstva vladajočega delavskega razreda, da je skušal njegove objektivne družbene interese nadomestiti s fiktivnimi interesi, interesi klik in ozkih vladajočih skupin. Prav tako ni dvoma, da se je to stanje zelo neugodno zrcalilo na ideološkem področju: proniknilo je v ideologijo v podobi dogmatizma, dogmatične deformacije marksizma. Torej sploh ne gre za besedno igro, če trdimo, da se marksizem kot ideologija delavskega razreda v obdobju kulta osebnosti po svoji vsebini ni spre-

menil, da pa je bil kljub temu zelo deformiran. Takšna deformacija je namreč nekaj neinherentnega, nekaj, kar se upira samemu bistvu marksizma, in mora biti zato prej ali slej odpravljena.

Toda iz tega, da je dogmatizem neinherentna deformacija marksizma, ni mogoče izvajati, da pravzaprav sploh ne gre za pomembno deformacijo. Prav narobe: rak je neinherentna deformacija človeškega organizma, ker ne izhaja iz njegovega bistva, iz bistvene dejavnosti tega organizma; ne moremo pa zato sklepati, da je manj nevaren kot kakšna poklicna bolezen, ki je po svoje »inherentna« deformacija tega organizma. Dejansko gre vendar za to, da daje dogmatizem marksizmu avreolo klasične državne ideologije in postane vladajoča ideologija v tradicionalnem smislu te besede: tj. skrajno nevzdržen nauk, kjer je namesto moči argumentov prevladal argument moči. To pomeni, da postaja v svoji dogmatični deformaciji marksizem konservativni nauk, ki konservira: nastopa kot enkrat za vselej izdelan in nespremenljiv nauk, omejuje se na ponavljanje okostenelih, neživljenjskih navodil, dejansko zavrača spremembo in razvoj tako v odnosu do stvarnosti kakor tudi v odnosu do samega sebe. Prav zato je dogmatizem skrajni paradoks marksizma kot nauka, ki je po svoji najgloblji vsebini protikonservativen in protidogmatičen.

Dominik Tatarka je v knjigi »*Démon súhlasu*« pokazal, kako se je dogmatično tolmačenje oficialne državnosti zrcalilo na področju umetnosti: »Povišali so me v državnega pisatelja. Nehote sem si prisvojil nenaravno in napačno stališče... Ne verjamem, da je mogoče napisati mnogo dram, da je mogoče peti inspirirane poeme, ki navdihujejo, velike romane, če človek zavzame takšno stališče, ki ga imenujem — gotovo netočno — stališče državnega pisatelja. To je izmed vseh stališč najbolj oportunistično, najbolj konvencionalno. Takšno stališče ne dovoljuje miselnega poleta, takšno stališče ustvari tudi iz največjega talenta birokrata, bojazljivega, previdnega, prizemnega birokrata.« (D. Tatarka: »*Démon súhlasu*«, Bratislava 1963, str. 27—28.) Tu seveda ne bi mogli uporabiti neposredne analogije, nedvomno pa najdemo podobne poteze tudi v položaju »državnih ideologov« in »državne ideologije« iz obdobja kulta osebnosti.

Ne smemo pa tu zamenjevati dveh stvari. Napaka dogmatizma ali izvor dogmatičnih napak sploh ni v tem, da je marksizem postal državna ideologija. To nam najbolj lepo dokazuje stvarnost, da se je namreč dogmatizem v marksizmu pojavil tudi tam, kjer delavski razred ni bil na oblasti. Oficialnost državne ideologije ni torej sama po sebi rodila dogmatizma; seveda so bila to najbolj primerna tla za njegovo kar najbolj široko deformacijsko učinkovanje na marksizem. O tem pa spet najlepše priča stvarnost, da se namreč tam, kjer marksizem ni bil vladajoča ideologija, njegova dogmatska deformacija ni nikoli pojavila v tako izraziti obliki kot v socialističnih državah v obdobju kulta osebnosti in jo je bilo tudi sorazmerno lažje premagati. In prav tako nam današnje skrajno dogmatično pojmovanje in razlaga marksizma v Ljudski republiki Kitajski dokazuje, da lahko dobi dogmatizem tam,

kjer to stališče podpira oficialno sprejemanje in državna oblast, najbolj skrajno podobo.

Po vsebinski plati se je oficialni dogmatizem kazal predvsem v okostenelosti marksistične teorije, v znanih sklerotičnih znakih teoretičnega in metodološkega konservatizma. Dogmatične zmote in napake so bile vidne na prvi pogled in pri odpravljanju kulta osebnosti na področju marksistične teorije se je v to usmerila pretežna večina ideoloških delavcev. Vendar pa se je kljub temu že uvedeni oficialni dogmatizem globoko zakoreninil tudi v funkcionalni plati marksistične ideologije, tj. v tisti plati, ki zadeva odnos med ideologijo in vodstvenimi sestavinami naše družbe in iz katere izhaja dejanska družbena funkcija ideologije. Tu se je dogmatično stališče marsikdaj pokazalo v dosti bolj skriti podobi in zato je njegove škodljive učinke dokaj težavneje razkriti in odpraviti.

Oblastniški predstavniki oficialnega dogmatizma so priredili marksistično ideologijo v obdobju kulta osebnosti po lastnih predstavah in po premočrtnem sklepanju: Marksizem je državna ideologija, so ugotovili — torej služi interesom vladajočega razreda, jih brani. Ti interesi pa so najbolj natančno izraženi v raznih partijskih in državnih dokumentih, v partijskih in vladnih resolucijah. Te so utelešenje marksizma v praksi. Marksistična ideologija torej služi interesom delavskega razreda in vse naše družbe najbolj prav s tem, da teoretsko brani te dokumente in resolucije, jih razlaga in utemeljuje. To je osnovna zakladnica njenega teoretskega razvoja. Ideološko enotnost je mogoče doseči tako, da se nazori vsakega člana naše družbe podrejujejo odločitvam partijskih in državnih organov. Merilo razprave o ideoloških problemih je prav ta funkcionalnost: zato traja samo do tedaj, dokler ni sprejeta resolucija. Kakor hitro pa je sprejeta, jo mora izvrševati in braniti tudi tisti, ki mu ni vse jasno. Kajti mera spoznanja posameznika je omejena; zato zahteva izvrševanje in obramba te odločitve od vsakega posameznika zavestno partijsko in državno disciplino.

Na te poglede ne opozarjamo samo kot na posebnost dogmatičnega srednjega veka v zgodovini marksizma: srečamo jih tudi še danes. V čem je njihova nepravilnost, zakaj jih je treba obsoditi kot škodljive in protimarksistične?

Na prvi pogled bi se lahko zdelo, da se to vse dobesedno ujema s črko in duhom marksizma, da to popolnoma ustreza našim partijskim načelom. Kaj ni res, da marksizem popolnoma zavestno ideološko služi delavskemu razredu in socialistični družbi? Kaj ni res, da je marksizem popolnoma zavestno *partijska* ideologija? Kaj ni res, da marksisti priznavajo *vodilno* vlogo partije tudi na področju ideologije?

Vse to je nedvomno res; vendar pa pri vsem tem delamo nedopustno napako *quid pro quo*, zameno, ki vodi k velikanskim nesporazumom in k pojmovni zmedii. Gre za to, da *načela gospodarskega in političnega področja ni mogoče mehanično prenašati na ideološko področje*. Gre za vprašanje, s čim ideologija stvarno

služi družbi, v čem se kaže njena leninska partijnost, kje je treba iskati vodilno vlogo partije na področju ideologije.

Nič tako ne ustreza malomeščanu kot teza, da mora umetnost služiti ljudstvu ob predpostavki, da štejemo za ljudstvo prav njega in sprejmemo njegovo razlago te službe: umetnost kot sredstvo za njegovo prebavo in za prijetnejše sanje. To umetnost izpolni tako, da poseže po nekaj erotike, malo domoljubja, malce tragedije in malo komike — in to vse kot umetniško apoteozo danega stanja. Ni dvoma, da se mora naša razlaga umetnosti kot službe načelno razlikovati od te malomeščanske razlage. Analogno pa velja, da nič tako ne ustreza dogmatiku kot teza o služabništvu ideologije. S tem si predstavlja optimistične uvodnike o našem nenehnem napredku in pesimistične prognoze o perspektivah naših sovražnikov; dogmatik velikodušno dovoljuje ideologiji, da daje njegovim rokopisom teoretski blišč, da njegova razmišljanja podpira z argumenti in s citati pobranimi iz klasikov. Tako kot prej omenjeni malomeščan v svojem stališču do umetnosti tudi dogmatik v svojem stališču do ideologije pozna eno samo službo — službo sebi. Vse preostalo ima za izdajo svetih interesov celotne družbe po analogiji z geslom Ludvika XIV: *L'état c'est moi!* Ni dvoma, da se mora leninsko tolmačenje služabništva ideologije bistveno razlikovati od te njene dogmatične verzije.

Dokumenti, partijske in vladne resolucije izražajo gospodarske, politične in kulturne interese naše družbe. Marksistična ideologija je *teoretski* izraz teh interesov. Zato ni njena vloga delati reklamo ali biti zagovornik teh dokumentov in resolucij; brani interese naše družbe izključno tako, da ji nastavlja zrcalo samospoznavanja in ji tako omogoča, da *se zave*, kaj je v njenih interesih stvarnega, kakšne so njene resnične potrebe, ter da *spozna in izvede* na njihovi podlagi znanstveno-marksistično analizo. Takšna služba izključuje *služabništvo*: v marksistični ideologiji ne gre za neposredno in *direktno obrambo* dokumentov in resolucij partijskih in vladnih organov. Relacija mora biti *strogo obrnjena*: partijski in državni organi formulirajo svoje dokumente in resolucije na podlagi teoretske analize družbenih interesov in potreb, tj. na podlagi marksistične ideologije, ki izhaja iz analize dotedanje prakse. Res je, da lahko politika tudi na podlagi svojih lastnih spoznanj in izkušenj sprejema pravilne odločitve in se loteva praktičnih sklepov. Samo tako *služi ideologija politiki, ne da bi ji stregla, ne da bi postala služkinja politike*; samo tako lahko ideologija dá politiki *resnično dragocene usluge*, namesto da bi ji dajala samo zunanji videz, samo nekakšen *luksuzni omot*. In v tem lotevanju stvari tiči tudi poglobitna razlika med pravo in napačno ideologijo: napačna ideologija je podobna mazaču, ki služi pacientu tako, da »zdravljenje« prilagaja pacientovim predstavam o zdravljenju. To je sicer le navidezno zdravljenje, ki lahko marsikdaj pripelje do neposredno nasprotnih učinkov, toda pacientu je všeč. Po tej analogiji nastopa prava ideologija kot zdravnik-znanstvenik, ki sploh ne izhaja iz pacientovih subjektivnih in subjektivističnih predstav o zdravljenju, temveč iz

stvarne ugotovitve diagnoze in iz objektivnih potreb pacientovega organizma. Oba torej po svoje služita pacientu; ni pa seveda dvoma o tem, katera usluga je objektivno uspešnejša in katera samo subjektivno ugaja (in pri tem stvari objektivno škoduje).

V politiki in na gospodarskem področju brez izjeme velja, da se s sprejeto resolucijo konča razprava in da se začne etapa njenega izvajanja. Politična enotnost temelji na tem, da se manjšina prostovoljno podredi večini, da se posameznik podredi odločitvam partijskih in državnih organov, ki izražajo stališče večine. Ideološki delavec je kot občan in kot član partije v tem smislu vezan s partijsko in državno disciplino. Vprašanje pa je: kaj je s področja ideologije, ideološkega dela sploh lahko predmet državne in partijske discipline, predmet glasovanja in resolucije? Teoretske vsebine marksizma ni mogoče postaviti za predmet organizacijskih načel: prav v tem vprašanju se marksizem razlikuje od religije in partija od Cerkve; samo Cerkev je lahko prisilila Galileia, da je sprejel versko dogmo, in ga mogla obvezati, da je preklical heretične nazore ne glede na *meritus stvari*. Navedenih načel torej v nobenem primeru ni mogoče prenesti na področje marksistične ideologije. *Politika zrcali interese, ideologija pa je teorija teh interesov*. Kolikor je ta teorija dejansko pravilna in znanstveno resnična, ni mogoče njene vsebine vezati na politično-organizacijska načela. Ustrezne ideološke razprave ni mogoče npr. končati s sprejemanjem resolucije; v tem primeru je resolucija popolnoma nepotrebna. Vsakdo se zaveda paradoksnosti in nesmiselnosti resolucije, ki razglša, da je dvakrat dve pet. Ne zavedajo pa se vsi enako močno, da bi bilo prav tako paradokсно in nesmiselno napisati resolucijo o tem, da je dvakrat dve štiri. To bi bilo paradokсно in nesmiselno ne samo zato, ker se kot marksisti zavedamo relativnosti resnice in nam to brani oblastniško fiksirati določeno resnico določenega obdobja v razvoju znanosti. Razen tega gre tu tudi za načelno noetične razloge. O resnici — in to v enaki meri velja tudi za resnico na področju ideologije, ne odloča resolucija, stališče večine, izjava organa itd.; o njej odloča znanstveni dokaz in praktična preveritev. In marksistična ideologija je predvsem stvar spoznavanja resnice. Razprava na področju ideologije se torej ne konča — v nasprotju s politično in ekonomsko razpravo — z resolucijo, temveč z znanstvenim dokazom in preverjeno pravilnostjo tega dokaza v praksi. Teoretsko stališče, ki ga zavzema pri reševanju tega ali onega ideološkega problema, ne more torej biti že vnaprej omejeno s kakšnim sklepom partijskega ali državnega organa in pri določanju svojega stališča me ne more vnaprej vezati partijska in državna disciplina — kot to velja na področju politike in gospodarstva. To, kar je na političnem in gospodarskem področju nezogibno, bi bilo na ideološkem področju nepravilno in škodljivo; to, kar politiko krepi, bi ideologijo slabilo; to, kar politiko usmerja, bi ideologijo posiljevalo; to, zaradi česar je politika močan dejavnik družbenega razvoja, bi iz ideologije napravilo nepotrebno in nekoristno igračko brez pravega družbenega poslanstva.

Politična resolucija, da je sociologija reakcionarna buržoazna lažna znanost, za katero pri nas ni prostora, ni bilo samo stvarno, ampak predvsem načelno nepravilno: politika je tu prekorajčila meje svoje kompetence. Politični sklep o tem, da je treba marksistično sociologijo danes vsestransko podpirati in razvijati, je stvarno daljnoviden in načelno upravičen sklep: to je sklep, ki je v kompetenci politike in ga je oblikovala na podlagi strokovne ekspertize znanstvenikov in politično zagotavlja ideološko delo. Politični sklep o predmetu marksistične sociologije bi morda danes bil stvarno pravilen (če bi izhajali pri tem iz sedanjega stanja znanstvene razprave o tem vprašanju), toda načelno bi bilo to v vsakem primeru nepravilno: predmeta znanosti ni mogoče omejiti z resolucijo niti tedaj, ko bi bila ta omejitev pravilna; tam, kjer je nekaj različnih stališč o tem predmetu, ne moremo enega izmed njih določiti kot »edino pravilnega« z resolucijo. Politični sklep o ustanovitvi kakega specializiranega sociološkega inštituta bi bil lahko v danem primeru stvarno nepravilen (če bi šlo za odvečen inštitut, za podvojitev itd.), v vsakem primeru pa je to načelno upravičeno: predmet tega sklepa je popolnoma v kompetenci političnega organa.

Ali se bo na kraju iz vsega tega izcimil malenkosten spor o kompetenci? Ali ni dejansko prizadevanje, da bi ideologijo izolirali od preostalega družbenega delovanja, prizadevanje, da bi ideologijo povišali nad vse družbeno delovanje nasploh in nad politiko posebej? Ali to stališče ne ustreza našemu razrednemu sovražniku pri njegovi ideološki diverziji? Takšna in podobna vprašanja postavljajo nekateri z malce dvignjenim prstom in s svarilnim tonom, ki vedno zahteva, da zavzamemo obrambno pozicijo. Gre torej za napor, s katerim je treba analizirati vzroke devalvacijskega procesa, ki je proniknil v marksizem s Stalinovim ideološkim učinkovanjem. Spor za »kompetence« je namreč globoko in življenjsko pomembno upravičen. Umetnost na primer živi v vzajemni simbiozi z umetnostno kritiko: to je večkrat za obe plati neprijetna simbioza, vendar je nepogrešljiva, ker je umetnost brez kritike slepa, kritika brez umetnosti pa je nepotrebna, brezpredmetna. Treba pa je enoznačno določiti, kaj je v kompetenci umetnosti in kaj je v kompetenci kritike. Umetnost, ki zavrača kritiko in jo skuša nadomestiti z lastnimi sredstvi, postane ponavadi nekritična in pristane v subjektivizmu. Kritika, ki bi imela ambicije nadomestiti ali poučevati umetnost, postane ponavadi karikatura umetnosti. Umetnost potrebuje kritiko, da bi njej spoznala in našla ovrednotenje svojih doseženih rezultatov, svojih uspehov in neuspehov. Od kritike ne zahteva sheme, receptov za ustvarjanje, temveč teoretsko vrednotenje tega ustvarjanja. Kritika, ki se izneveri temu svojemu poslanstvu, postane za umetnost brez vrednosti: ni ji več teoretsko vodilo in umetnost jo zavrže. Umetnost samo zunanje, *na videz* zahteva od kritike samo hvalo, samo postavljanje spomenikov in avreol. Vendar pa kritika, ki tej zahtevi ugodí, koplje s tem sama sebi grob, umetnost jo začne omalovaževati in jo tudi zakoplje v ta grob, ker je s tem postala zanjo

odvečna. In narobe, kritika, ki brezkompromisno odkriva pomanjkljivosti umetnosti, je na zunaj, *navidezno* v nemilosti pri umetnosti, ki jo kritizira, toda de facto umetniki pozorno razmišljajo o vsaki njeni besedi, ima zelo visoko vrednost in njena pohvala je stokrat bolj dragocena kakor pohvala prilizovalcev. Kolikor tu analogija dovoljuje, mislim, da *ideologijo lahko štejemo za teoretsko kritiko politike*; marksistična ideologija je v tem smislu *znanstveno analitična kritika* vse naše politične dejavnosti. To je kritika, ki služi družbi tako s svojo negativno kot s pozitivno stranjo, prav tako z odkrivanjem pomanjkljivosti kot tudi z analizo uspehov. Če je tako, potem kritika nikoli ne sme spolzeti niti na pozicijo izključno profesionalnega prilizovalca ali zagovornika niti na pozicijo izključno profesionalnega obrekovalca ali tožilca. Kakor hitro se realizira ena izmed obeh pozicij, pride do hitrega razvrednotenja vrednot ideološkega dela, k družbenemu razvrednotenju ideologije sploh. Prav takšno obravnavanje ideologije izključuje hkrati vsak napor, da bi jo izolirali od politike in preostalega družbenega delovanja sploh kakor tudi od poviševanja ideologije nad vso družbeno dejavnost. Kritika se ne more izolirati od predmeta kritike in prav tako se ne more povzpeti nadenj: vedno, kadar bi to poskusila, bi prenehala biti *kritika* in bi postala samo sebe zadovoljujoča zabava ali pa mentorski pridigar.

In kje je pri vsem tem pojmovanju vodilna vloga partije na področju ideologije? Predvsem se je treba zavedati, da vodilna vloga partije ne pomeni vodilne vloge politike, ampak prav narobe: partija vodi ideologijo tako, da bi lahko ta izvrševala daljnosežno, pravilno, smotno in znanstveno politiko, tj. politiko partije vodi ideologija partije. Takšno pojmovanje družbene funkcije ideologije na tem področju zanesljivo ne znižuje vodilne vloge partije; narobe, pri tem se pokaže upravljanje kot dosti bolj odgovorna dejavnost, kakor je bila to v obdobju kulta osebnosti. Ideologije kot ponarejene pozlate politike ni bilo treba posebej voditi, tej je zadostoval ukaz, da je »predvajala vloge« hkrati s posledicami, do katerih je moralo priti. Ideologijo kot znanstveno kritiko politike je mogoče in potrebno upravljati prav s tem, da jo usmerjamo k teoretski analizi najbolj perečih in najbolj pomembnih problemov našega političnega življenja, da bomo od nje zahtevali nekompromisno stališče pri vrednotenju vseh naših uspehov in neuspehov. Tu velja tudi to, kar je o tej vodilni vlogi partije v drugem odnosu napisal pisatelj Čisař: »Ljudje ne kritizirajo vodilne vloge partije, temveč prav njeno izmaličenje; ne zavračajo pravih partijskih smernic, temveč to, da se jim izogibamo ali jih sprevrčamo, ne pritožujejo se zaradi velikih nalog, ampak zaradi organizacijskih težav, ki jim preprečujejo, da bi jih izpolnili; ne upirajo se niti žrtvam, toda ne prenašajo birokratizma in ravnodušnosti do svojih potreb; pripravljeni so poslušati komuniste in se pustiti voditi njihovim nasvetom, toda ne podrejajo se dogmatikom in nadutežem.« (Č. Čisař, »Čisty štít komunizmu«, »Nová mysl«, 4/1965, 397.)

V nasprotju z vsemi drugimi ideološkimi nauki ni nujno, da je (in tudi ni) marksizmu objektivna ovira dejstvo, da je postal državna ideologija. V tej podobi ostaja še naprej teoretski izraz najbolj naprednih družbenih interesov dosedanje zgodovine človeštva. Vse torej priča o tem, da ima marksizem prav kot državna ideologija najboljše možnosti, da do popolnosti razvije svoje družbeno poslanstvo in konstruktivno uveljavi vso svojo družbeno funkcijo. Za to pa je potrebno dokončno premagati dogmatično stališče do marksizma, ki ga spreminja v oficialno ideološko apologetiko vsega stvarnega, ob naivni presoji, da mora biti to, kar je stvarno, hkrati tudi razumno. Marksizem se je v zgodovini že uveljavil kot ideološka kritika stvarnega. Iz tega, kar je stvarno, varno ločuje to, kar je razumno. Danes gre za to, da v novih zgodovinskih okoliščinah ne bi izključili iz marksizma kot državne ideologije prav te njegove radikalne napredne družbene funkcije.

Prevedel F. Jerman

Vozlišča in procesi

(Po združitveni konstituenti italijanskih socialistov)

I

Rezistenca v sodobni italijanski družbi ali vsaj v precejšnjem delu le-te tudi po dobrih dvajsetih letih ni nemara nekakšen uradno ceremonialni mit državnega praznika ali solunaško privzdignjena metaforika, ampak je prerasla, dozorela v sorazmerno natančno določljivo zavest, v svojevrsten politični, pa tudi ideološki, moralni fenomen, skratka v nekaj, kar se precej razločuje od tistega, podobnega v nekaterih drugih zahodnoevropskih deželah, čeravno je bil tudi tod upor proti nacizmu, fašizmu, prav tako ljudski, občuten in razvit. Ena izmed posebnosti te rezistenčne miselnosti po italijansko je namreč tudi ta, da vsebinsko pomeni jasno odmerjeno, bolj ali manj radikalno limitiranje proti konservatizmu, mračnjaštvu vseh vrst, proti primitivnemu samozadovoljstvu in pasivnosti ob dokaj razvitem občutku notranje odgovornosti in iskrene človeške poštenosti. O tem in še nekaterih drugih vidikih je na socialistični konstituenti (30. oktobra 1966 v Rimu) uvodno spregovoril Sandro Pertini, ko je sodil, da so prav rezistenčna izročila najtrdnješi okop proti korupciji, zelenaškemu egoizmu, brezčutnosti in drugim naglavnim slabostim sodobnega človeka. To je sicer intimnejši aspekt te v rezistenci prekaljene etike, novega humanizma; drugi, zgodovinski, če mu tako rečemo, pa je, da kolikor ne bi bilo rezistenčnega fenomena, v Italiji ne bi zmagala republika, ne bi bila napisana nova ustava (čeprav še ne povsem uveljavljena), ki sodi med najnaprednejše v Zahodni Evropi, in naposled, ne bi prišlo do političnega premika leta 1962, ki je vendarle, in tudi ne glede na vse upravičene pomisleke, pomenil obračun z dotakratnimi centrumaškimi variantami sredinsko-desnih vlad in s političnim imobilizmom za konserviranje statusa quo.

Ne glede na raznotere interpretacije rezistenčnih postulatov v posameznih italijanskih političnih strankah, zlasti še

pri daljnosežnejših programskih aplikacijah, zajema ta miselnost v večji ali manjši meri tudi del tako imenovanih meščanskih strank, med njimi tudi precej tistih, ki glasujejo za najmočnejšo med njimi — krščansko demokracijo. Kljub tako različno se prepletajočim konservativizmu, vsem odtenkom katolicizma, od ideološko inkvizitorskega do samaritansko odprtega, je ta notranje tako heterogena stranka, v kateri naj bi krščansko religiozno prepričanje premostilo tudi najhujše razredne razlike, ohranila posebno v zadnjih letih dovolj uravnovešeno mero politične razišodnosti, programskega občutka (vsaj sedanja večina v stranki), da je treba marsikatero konservativno izrastko še izza Giolittijevih časov izrjavati, revidirati, modernizirati, uskladiti z novimi procesi in splošnimi razmerami, čeravno se to spoznanje uveljavlja postopoma in počasi, v nenehnih krčih zavoljo poizkusov restavracije starega, preživelega. Potrebno je bilo čakati več kot petnajst let, da so razne variante De Gasperijevega v desno usmerjenega centrizma izpodrinila prožnejša, progresivnejša stališča. Socialni profil te »medrazredne« stranke le še bolj ponazarja ta notranja protislovja, saj v svojih vrstah združuje latifundiste in zemljiške najemnike, velike kapitaliste, visoko buržoazijo in pristen industrijski proletariat. »Krščanska demokracija je stičišče široke in mnogovrstne smeri,« je pisal Palmiro Togliatti, »v kateri sta vselej zaznavna dva elementa, ki sta včasih sodelovala, včasih pa sta si nasprotovala. To sta demokratični in konservativni element. Demokratični element ima vzpodbudo v delavskih množicah, zlasti na vasi, pa tudi v mestih, kjer je čutiti aspiracije po večji socialni pravičnosti in boljših ekonomskih razmerah. Konservativni, pa tudi reakcionarni element pa je večidel sestavljen iz starega italijanskega vodilnega razreda, ki skuša, izkoriščajoč religiozno prepričanje, privezati nase demokratično katoliško smer.«

Spričo vseh teh in še drugih okolnosti je povsem razumljivo, da zavzema v splošni strategiji obeh najmočnejših italijanskih delavskih strank (komunistične in socialistične) vidno mesto prav odnos do tega pomembnega dela ideološko katoliško usmerjenega prebivalstva in seveda s tem neogibno na ta ali oni način tudi do demokristjanske stranke, ki te sloje v pretežni meri politično predstavlja. Obe delavski stranki pa se med seboj bistveno razločujeta po načinih, kako, do kod in s kom se pogovarjati v tej stranki. Socialisti sodijo, da ni druge stvarne, realistične možnosti kot dialog oziroma sodelovanje z vso demokristjansko stranko. Praktična uvelja-

vitev tega stališča je tudi sedanja levosredinska koalicija Nenni-Moro. Narobe pa KPI vztraja, da je ustrezen in mogoče le tak dialog, ki pospešuje polarizacijo znotraj te heterogene stranke, se pravi, med njenim levim, socialno in sploh progresivneje usmerjenim delom ter reakcionarno-konservativnimi skupinami, vendarle brez omejitve tèm v takem razgovoru, ki se lahko suče tudi okoli najbolj delikatnih ideoloških, nazorskih vprašanj.

Zamisel sodelovanja s tako imenovanim »katoliškim svetom« je sicer potekala skozi različne faze (1920, 1955, 1947), vendar pa je v bistvu stara toliko kot sama KPI. »V organiziranem katoliškem svetu in katoliških množicah,« je pisal P. Togliatti v svoji jaltski promemoriji (1964), »se je odigral očiten premik na levo za časa papeža Janeza. Zdaj je v teku oseka na desno. V bistvu pa ostanejo pogoji in spodbude za premik na levo, ki jih moramo dojeti in podpreti. Pri tem nam stara ateistična propaganda ni v nobeno pomoč. Tudi sam problem religiozne zavesti, njene vsebine, njenih korenin v množicah in načina, kako jo premagati, mora biti zastavljen drugače kot v preteklosti, če hočemo priti med katoliške množice in če hočemo, da nas razumejo. V nasprotnem primeru se dogaja, da našo »ponujeno roko« katoliki pojmujejo bolj kot vabo in skoraj kot hipokrizijo.« Oseka je bila, splošno vzeto, res boljčasna: nekateri sklepi drugega vatikanskega koncila (distanciranje cerkve v totalnem smislu od kakršnegakoli političnega sistema), prizadevanja Pavla VI. za mir v Vietnamu, vse to je ustvarilo nekatere nove objektivne pogoje za sprostitvev dialoga, če ga tako splošno označimo. V svojem uvodnem referatu je sedanji generalni sekretar KPI Luigi Longo na XI. kongresu (od 25. do 31. januarja 1966 v Rimu) apostrofiral prej citirana Togliattijeva izhodišča iz Jalte, ko je opomnil, da je po njegovem mnenju krščanska vest prišla v protislovje, v konflikt s pogoji izkoriščanja ter omejevanjem svobode in dostojanstva človeške osebnosti še posebej v kapitalistični družbi ter da se je spričo tega začela odpirati tudi socialističnim idejam. »Vnovič zagotavljamo,« je nadaljeval L. Longo, »da smo za absolutno spoštovanje religiozne svobode, kakor tudi svobode vesti, kar velja za tiste, ki verujejo, in za tiste, ki ne verujejo, za kristjane in nekristjane. Kot dokončno štejeemo ustavno določilo (uveljavljena je bila 1. januarja 1948), ki ga je osebno redigiral Togliatti v sodelovanju z Dossettijem, po katerem sta tako cerkev kakor država, vsaka na svojem območju, neodvisni in suvereni.« Torej niti konfesionalna država, pa tudi ne državni ateizem,

kakor je bilo izrecno poudarjeno v Longovi sklepni besedi in v poročilu o delu politične komisije kongresa.

Sploh pa so se na kongresu in tudi pozneje v publicistiki precej sklicevali na daljnovidnost sporazuma med komunisti in demokristjani iz leta 1947, ko so lateranske pogodbe med Pijem XI. in Mussolinijem (11. februarja 1929) integralno vključili kot člen 7 v temeljno listino republike. V svojem takratnem govoru pred konstituantno (25. marca 1947) je Togliatti izrecno opomnil na dva elementa: prvič, ni nikakršnega nasprotja med socialističnim režimom in religiozno zavestjo ljudstva, in drugič, ni protislovja med socialističnim režimom in religiozno svobodo cerkve, še posebej katoliške. V polemiki z maksimalisti (v tej zvezi je Togliatti označil maksimalizem kot posebno obliko političnega obupa), ki so terjali če ne drugega vsaj modifikacijo nekaterih določb, je takrat KPI opozarjala na nujnost enotnosti vseh delavcev ob hipotezi, da je mogoče ohraniti in poglobiti sodelovanje s »katoliškimi delovnimi množicami«. Prav tedaj (spomladi 1947) so ustanavljali enotno, skupno sindikalno organizacijo, v katero se je na kongresu v Firencah (od 1. do 7. junija 1947) vključila tudi katoliška skupina, ki je dobila 14 odstotkov glasov. Prišlo pa je kmalu do resnejših nesoglasij in tako je koalicija formalno razpadla 15. julija 1948, dan po atentatu na Togliattija, ko je CGIL (Generalna konfederacija dela) razglasila splošno stavko. Če se vrnemo k členu 7: opozicija proti integralni vključitvi lateranskih sporazumov v novo ustavo republike je bila takrat dokaj močna in je zajemala tudi socialiste (na volitvah za konstituantno 2. junija 1946 so dobili socialisti preko 400 tisoč glasov več kakor KPI, in sicer 4.758.129 proti 4.356.686 glasovom). »Ne smemo dovoliti,« je poudarjal Pietro Nenni, »da bi zaostajali za tistim, kar je bilo že doseženo z risorgimentom, vendar mi gremo nazaj in spričo tega smo zaskrbljeni kot socialisti in kot Italijani.« Več laično usmerjenih zgodovinarjev namreč sodi, da se je bilo kompromisu, še posebej v taki vsebinski obliki, mogoče stvarno izogniti, kolikor bi vse tako imenovane laične stranke nastopile enotno in vsebinsko brezkompromisno, saj je bil Vatikan tik po koncu druge svetovne vojne, tako vsaj vrednotijo ti zgodovinarji, v precejšnji politični in moralni zagati zavoljo svojih predvojnih in medvojnih odnosov s fašizmom v Italiji in nemškim nacizmom, pa tudi splošno vzdušje je bilo takrat v mednarodnih odnosih, kakor tudi v Italiji sami, še občutno rezistenčno uglašeno.

Že takoj po kongresu so bili krogi okoli rimske kurije demonstrativno rezervirani ob tako zamišljenem dialogu, ki

naj bi zajel tudi kroge visoke cerkvene hierarhije; uradno glasilo »L'Osservatore romano« pa je 27. januarja 1966 (torej zgolj dva dni po referatu L. Longa) s kratko kurzivno notico odgovorilo, da ponudbe za sodelovanje med komunisti in katoliki niso od danes, temveč da izvirajo že iz leta 1935, od zadnjega kongresa tretje internacionale. Po tem uvodu je beležka prešla na problem Vietnama in izrazila zaskrbljenost, »da ne bi instrumentalizirala papeževih pobud za mir«. Sicer pa je izraženo mnenje, da sodi tovrsten dialog v sfero vsakdanje politike; da je vprašanje stikov med KPI in tistimi političnimi silami, ki jim katoliški volivci poklanjajo največ zaupanja na volitvah in da je torej ta poziv (po tej interpretaciji seveda) prišel na nepravi naslov. Težko je seveda presoditi, koliko se je ta dialog preselil v »bazo«, v vsakdanje življenje, v katerem se na ta ali oni način srečujejo katoliki, komunisti in drugi levičarji. Trdijo pa, da mnoge izmed tovrstnih pobud niso naletele na gluha ušesa, posebno velja to za mlajšo generacijo, pa tudi kroge izobražencev. To bi bilo mogoče sklepati tudi po pisanju dela revialnega katoliškega tiska, ki je kar precej zaskrbljen zavoljo mogočih perspektiv takih konfrontacij. Tako razmišlja jezuitski pater Giuseppe De Rosa v *Civiltà cattolica* (21. maja 1966), da je mogoč razgovor med katoliki in komunisti predvsem na štirih ravneh: na ravni religije, pa na moralno-filozofskem torišču, dalje na ravni socialne filozofije in politike ter naposled na politično praktičnem področju. Po mnenju tega katoliškega teoretika pa se lahko katoliki spustijo v razgovor le na prvih treh toriščih, medtem ko ga morajo docela zavriniti na zadnjem politično-praktičnem področju. Priznava sicer, da so minili časi »izobčenj«, da pa je pri takih pomenkih po njegovem potrebna skrajna opreznost, da v takih razgovorih ne morejo sodelovati »nezrele osebe in tiste, ki niso dovolj podkovane«, pri čemer svari pred mladeniškim entuziazmom, čeprav ga vzpodbujata iskrenost in dobra volja. Ti krogi, sodeč po teh dokaj apodiktičnih naukih, jemljejo ta dialog bolj kot nekakšno nujno zlo, ki se mu zavoljo nekaterih procesov in sil v sedanjem italijanskem katoliškem svetu ni mogoče izogniti in ga ni več mogoče prezreti, radi pa bi ga očitno speljali v vode, kjer bi lahko obšli osrednja, najbolj občutljiva razpotja, pa tudi o enakovrednosti partnerjev v takih pomenkih imajo kaj svojevrstno mnenje.

Socialisti so na letošnjem pa tudi lanskem kongresu bolj malo govorili o tem, poudarili pa so, da so laična stranka. Na XXXVII. poslovnem kongresu (od 27. do 29. X. 1966) je sekretar PSI Francesco De Martino v svojem uvodnem re-

feratu preciziral: »...smo materialisti, ker materialni pogoji uravnavajo človeško zavest, svobodo in dostojanstvo človeka. Smo taki zato, ker ne pridigamo resignacije in bratstva in potem obljublamo ubogemu in izkoriščanemu srečo v kraljestvu nebeškem, marveč mu skušamo vrniti zavest o njegovi moči in ga ogreti za boj, boj za svobodo, ki je najvišja moralna vrednost.« Povedali pa so tudi, da na ravni sedanje vladne koalicije za sedaj ne nameravajo začeti bitke s cerkveno hierarhijo glede primernosti zakonske razveze, čeprav je tovrstno pobudo dal v parlamentu socialistični poslanec, in da bodo počakali, da zavest o nujnosti takih zakonskih norm dozori v večjem delu javnosti.

II

Čeravno sem nekatere pomembnejše premike v povojnem razvoju Italije poizkušal informativno razčleniti že v zadnjem prispevku (Teorija in praksa, št. 6—7, 1966), je vendarle vredno vnovič opomniti na samoniklost operativnih pobud strank italijanskega delavskega razreda, ki jim gre poglobljena zasluga (in to vsem brez kakršne koli diskriminacije), da so se nekateri pozitivni procesi zadnjih let tudi zajedli že bolj v živo. Nekaj namreč lahko povzamemo kot eno izmed zakonitosti: ni bila »blagohotna patriarhalnost« italijanskih kapitalistov razlog, da so privolili, da jim odvzamejo kar precejšen del ekstraprofitov, ampak je bila razvejana in organizirana sila strank in organizacij italijanskega proletariata tista, ki jih je prisilila in jih še sili k umikom, včasih tudi h kompromisom, ki načenjajo tudi veje, na katerih sloni sedanja buržoazna-meščanska oblast v Italiji. Poskusi z že skoraj čisto fašistično varianto Tambronijeve vlade iz leta 1960 pač prepričljivo potrjuje, da imajo prizadeti ne glede na prebilske »neokapitalistične prosvetljenosti« in »širših evropskih in svetovnih obzorij« kaj malo skrupuloznosti, ko gre za njihove neposredne interese. Ostane pač dejstvo, da so Tambronijevo konservativno involucijo zrušili na barikadah predvsem delavci in tako v kali zatrli njihove morebitne nadaljnje dedukcije. To seveda ne pomeni (v splošnih procesih) podcenjevanja nekaterih modernejših nazorov v vrhovih velekapitala, vendar je to bilo precej stvarnega pomena in nikakor ni bilo odločilno.

Težko bi se bilo po vsem tem tudi strinjati s splošno sodbo o kaki hujši krizi v italijanskem delavskem gibanju

(sumarno vzeto) ne glede na mnoga nihanja, oscilacije in umike ter še posebej nejasnosti, nedoslednosti in neustreznosti (ob upoštevanju sedanjih razmer) na tako imenovanem teoretičnem področju. Še zgodovinska opomba: kljub vsem pretresom v italijanskem delavskem gibanju od ustanovitve socialistične stranke leta 1892 naprej in subjektivnim napakam le-to ni izgubilo svoje prodorne izvirnosti, nepovzetih rešitev in pobud, saj kako bi si bilo drugače mogoče razložiti, da so v njem vkljub vsem preizkušnjam zrastle misleci, ideologi in ljudski tribuni, kakršen je bil klasik italijanskega socializma Antonio Gramsci in nekateri njegovi ideološki nasledniki. Če se povrnemo k doktrinalnim problemom: tudi na zadnjem kongresu socialistov je bilo slišati o tem različna mnenja, predvsem različna vrednotenja posameznih pojavov in vidikov, vendar s skupnim odgovorom, da teoretične posplošitve ne grejo vstric s časom, novimi razmerami, da včasih zaostajajo za že doseženimi operativnimi, neposrednimi rešitvami. Po Nennijevi ugotovitvi nujnost revidiranja doktrine trka na vrata vseh delavskih strank. Za sedanje razmere, je med drugim menil novi predsednik združene socialistične stranke, ne moremo iskati odgovorov na londonskem pokopališču Hyde Gate, na katerem je od leta 1883 pokopan Marx. »Toda vemo še nekaj drugega,« je nadaljeval, »da mora imeti stranka vedno pred očmi povezavo med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo in da ne more med seboj ločiti teh elementov svoje zgodovine in prihodnosti.« Tudi drugi so se sicer z različnimi pridržki izrekli za nekakšno sintezo, se pravi, za revidiranje nekaterih postavk ob harmoničnem upoštevanju pozitivne in izvirne dediščine. Torej precej podobno skupni »Združitevni listini« (objavljena je bila 31. julija 1966), ki poudarja enakovredno veljavnost marksističnega nauka, posebno še njegove dialektične metode, kakor tudi drugih filozofskih smeri in sistemov.

»Kje je sedaj prostor za velike debate tradicionalnega socializma,« se sprašuje U. A. Grimaldi v uvodniku »Critice sociale« (5. julija 1966) in med drugim ironično ugotavlja, da električni gospodinjski aparati »depolitizirajo in razkrajajo ideologijo«. Po njegovem sociologija demistificira ideologije. Njegovo razmišljanje je figurativno in protislovno v svojem prizadevanju po publicistični izvirnosti, vendar pa brez ovinkov načenja nekatere žgoče probleme naše sodobne eksistence. Najbolj lucidni v razglabljanjih o teh dilemah so bili na oktobrskem kongresu predstavniki leve v nekdanji socialistični stranki (PSI). Njen leader Riccardo Lombardi je izrecno poudaril veljavnost marksistične metode, čeprav je ta-

koj apostrofiral, da je sedaj kapitalizem povsem nekaj drugega kakor pa okrutno izkoriščevalski sistem, kakršnega je poznal Marx. »Ne trdim,« je dejal, »da je sedanji kapitalizem boljši ali slabši, pravim le to, da nima več nekaterih bistvenih značilnosti starega kapitalizma.« Kolikor lahko neokapitalizem po Lombardijevem mnenju reši, čeravno v terminih zatiranja in alienacije, vprašanja ekonomske blaginje na svojem področju, ne more razvozlati istih problemov v nerazvitem svetu, in vendar gre za tri četrtine človeštva. »Sedanji kapitalizem se je spremenil,« poudarja Lombardi, »prav za voljo istočasnega in zgoščenega posega politične demokracije in akcije sindikatov, ki sta prisilili stari kapitalizem, da odstopa...« In o marksizmu: »Mnogokrat se lepo pozdravljamo z marksizmom, ker se omejujemo v svojih razpravah samo na odlomke, ki ne veljajo kot stalni... Toda je (obstaja) marksistična metoda, ki je tisti pravi in trajni zorni kot, skozi katerega je treba proučevati politične odnose in nujno evolucijo družbe... Vzroki sedanjega stanja niso zgolj ekonomski, taki, po katerih naj bi kapitalizem razpadel in bi tako prešli v socialistično družbo. Ni treba, da bi moderni kapitalizem neogibno pokopale neizbežne ekonomske in družbene sile. To je tisti veliki 'impasse', v katerem je sedaj delavsko gibanje. Tu je izvor krize revolucionarne teorije in torej revolucionarne strategije komunistične partije, pri čemer ne smemo pozabiti, da je vse to vprašanje ne le za komuniste, ampak tudi za nas.«

Drugi vidni predstavnik levega krila, Antonio Giolitti, pa je med drugim sodil, da »sovjetski vzorec« ni vzdržal skupaj z nekaterimi osnovnimi tezami, ki so navdihovale izgradnjo (oblikovanje) tega vzorca: kolektivizacija, diktatura proletariata, odmiranje države. S tega vidika je po njegovem mnenju mogoče potegniti zgodovinsko bilanco zadnjih petdeset let. »Vitalnost« neokapitalizma je po Giolittijevem vrednotenju posebno na področju tehničnega napredka ovrгла nekatere tradicionalne teze: o neogibnosti splošne krize, o naraščanju bede, proletarizaciji. Giolitti postavlja nasproti neokapitalistične »družbe blagostanja«, ki temelji na nerazrešljivi verigi izkoriščanja in akumulacije bogastva, »sistem vrednosti socializma«, ki naj bi temeljil na »pravici, svobodi in enakosti«. Te postulate pa mora po njegovem mnenju izpolniti, uveljaviti prav demokratično družbeno programiranje ob vzporednih strukturalnih reformah, postopna pot od nižjih do višjih kvalit. Seveda je to le nekaj zanimivejših in značilnejših drobcev, izsečkov, miselnih refrainov, ki pa vendarle ponazarjajo duhovno stanje, lahko bi rekli »ideo-

loško mentaliteto« te levice, ki pa je zdaj nekoliko okrepljena s tem, da so k združeni stranki pristopile zlasti mnoge doslej strankarsko nevezane skupine izobražencev in posamezniki, ki so prej vsak zase razglašali svoje nazore, ki se zvečine programsko bolj nagibajo k progresivnejšim, radikalnejšim rešitvam. To je, če lahko tako rečemo, pozitiven vidik te pridružitve, drugi, manj vzpodbuden, pa je ta, da je med temi individualno močno poudarjenimi levičarji domala toliko programskih variant, kolikor je njih samih. Skoraj vsi soglašajo, da je nujno opustiti nekatere preživele sheme, razlike pa se nakopičijo že pri prioritetenem vrstnem redu posameznih vprašanj in pa v vsebinskih opredelitvah, do kod naj bi segle te revizije. No, ne glede na te mnogotere razlike je mogoče čisto splošno ugotoviti, da vztrajajo na marksističnih pozicijah in da poudarjajo veljavnost in učinkovitost marksistične dialektične metode tudi v sedanjih razmerah. Res je tudi, da ta leвица ni ravno velika (približno petina v novi, združeni stranki), je pa teoretično podkovaná, pogumna in dokaj nekompromisarska pri zagovarjanju svojih stališč in programskih rešitev.

Podobno je mogoče zapisati o konceptih De Martina, kakor jih je razložil v svojih dveh osrednjih intervencijah na kongresu socialistov in na združitveni konstituenti (30. oktobra 1966). Poudaril je pomen »marksistične izkušnje« in aktualnost te doktrine, pri čemer je zavrnil tendence »empiričnih strank«, ki so po njegovem ali brez načel ali pa imajo pogubno težnjo, da ocenjujejo marksizem kot doktrino minule epohe, katero je sodobna historiografija in politična misel docela prerasla. De Martino med drugim vztraja pri nujnosti »socialistične preobrazbe« sedanje italijanske družbe. Njegovi nazori so, če bi jih skušali splošno določiti, bolj blizu leVICI kakor tistim na desnem krilu, da o konservativnejšem krilu nekdanje socialno demokratske stranke sploh ne govorimo. Sicer pa se je (posebno še v Italiji) res težko znajti v tej kopici raznih »smeri«, zlasti ker sta politika in ideologija tako močno individualistično poudarjeni pa tudi osebno samonikli. Kar pri tem razveseljuje, je namreč to, da je bolj malo papagajskega epigonstva.

Kako pot bo ubrala ob vseh omenjenih in drugih razpotjih nova, združena stranka? To sicer ni mogoče napovedati; nedvomno pa je precej odvisno od tega, kako se bodo odločili De Martino in njegovi dokaj številni strankarski so-mišljeniki in naposled od tega, kolikor se bo leVICI v stranki (Lombardi, Giolitti, Santi in drugi) posrečilo stvarno uveljaviti svoje koncepte, kolikor se ji bo posrečilo oblikovati trd-

nejša in trajnejša zavezništva, ki bodo kos manevriranju desnice, še posebej tiste, ki je prišla iz socialnodemokratske stranke in ki je bila v minulem desetletju pripravljena tudi na take kompromise z meščanskimi partnerji, ki so mejili že na kapitulantstvo. Od teh ravnovesij, od vsebinske daljnosežnosti procesov, ki jih bo sprožila ta polarizacija, je pač zelo odvisno, ali bo to nekaj novega, učinkovit, progresiven branik proti sedanjemu neokapitalističnemu razvoju v Italiji in Zahodni Evropi ali pa zgolj nekoliko pomlajena in novelirana socialnodemokratska varianta, kakršne poznamo iz razdobja med dvema vojnama in po njem. Sicer pa bo to do časa po parlamentarnih volitvah leta 1968 v bistvu nekakšna dvoglava stranka, ki ima enega skupnega predsednika, vendar še ohranja oba prejšnja strankina aparata (dva sekretarja in vicesekretarja) ob nekaterih novih, skupnih organizacijah. Torej bo »dvtirnost« ostala še naprej, čeprav pod enim šefom (P. Nenni), ki ima, sodeč po aklamacijah na konstituenti (in sicer) nesporno avtoriteto in prestiž. Dvtirne so ostale tudi njene ideološke in splošno programske sheme, čeprav je De Martino kot osrednji razlog fuzije med drugim omenil ustanovitev zares nove stranke, ki bo sicer upoštevala izkušnje preteklosti, vendar bo znala dati nove odgovore, ki se ne bodo povezovali z reformizmom oziroma maksimalizmom ali drugim iz minulih časov, marveč bodo izvirali iz aktualnih razmer. Za sedaj pa je lanska oktobrska fuzija le bolj formalno-organizacijski akt in ni mogoče niti v skromnejšem okviru govoriti o kaki novi, bolj organski notranji koheziji.

III

V primerjavi s stališči predlanskega socialističnega kongresa (1965) je bilo tokrat limitiranje nasproti KPI, splošno vzeto, bolj izrecno in večinoma kategoričneje formulirano. Seveda pa so še precej bistvene razlike o tem, denimo, med levico v novi stranki in Nennijevimi političnimi somišljeniki ter spet med temi in nekdanjimi Tanassijevimi in Rossiijevimi pristaši. Levica je za dialog in opozarja, da tarejo obe gibanji nekatere skupne nadloge (teorija, doktrina). Po mnenju Santija, na primer, to ni problem, ki ga je mogoče razreševati z ignoriranjem komunistov. Po njegovem je treba zavrtni sugestije socialistične desnice in krščanske demokracije, ki bi radi vsilili novi združeni stranki protikomunističen značaj. Tudi De Martino je proti »žičnim pregrajam«, medtem ko je

Nenni nekoliko bolj poudarjeno vztrajal na tistem, kar je že razglasil na XXXVI. kongresu, se pravi, da naj sleherna izmed obeh delavskih strank opravlja svojo funkcijo »na svojem terenu«, niso pa potrebna medsebojna obrekovanja in žalitve. »Odločitev, do katere smo prišli v Benetkah (leta 1957 -op. J. J.),« je izjavil Nenni na XXXVII. kongresu, »kjer smo kritično ocenili komunistično doktrino in sistem, pačenja in tridesetletne zločine Stalinove epohe, dejansko ni mogla drugega, kot močno vplivati na naše odnose s komunisti.« Sodi pa je, da bi se stvari utegnile razviti tudi drugače, kolikor bi KPI po Nennijevem mnenju izpolnila vsaj dva pogoja: »prvi, če bi bili komunisti sposobni razviti glede nas in levega centra (tako, kot so nameravali) kritično polemiko, ne pa ostro, nespravljivo; in drugi, če bi se komunisti bolj pogumno spoprijeli z zahtevami revizionizma, ki deset in nemara že dvajset let trka na njihova vrata, tako kot trka na naša.« Ob tem je omenil tudi problema Jugoslavije in Kitajske. »Jugoslavija,« je dejal, »v okviru liberalizacije sistema raziskuje oblike neposredne demokracije, ki prihaja do izraza v delavskem in tehničnem samoupravljanju, medtem ko Kitajska z naščuvano rdečo gardo reagira na korupcije in zlorabe aparatov, pri čemer nihče ne more reči, kam se bo to gibanje usmerilo in kakšne druge zlorabe bo še izzvalo.«

Mnogi pa sodijo, da KPI trenutno pravzaprav nima kake stvarne, oprijemljive protialternative, potem ko je G. Amendola na lanskem januarskem kongresu KPI samokritično priznal, da je bila njegova pobuda za ustanovitev enotne delavske stranke »pobuda, ki se je slabo začela«. Predvsem gre za njegov članek (Ipotesi sulla riunificazione«, Rinascità, 28. novembra 1964) tri mesece po Togliattijevi smrti o nujnosti enotne stranke delavskega razreda, ki je po takratnem Amendolovem mnenju izvirala predvsem iz kritičnih ugotovitev: nobena izmed obeh predloženih rešitev delavskemu razredu Zahodne Evrope v zadnjih petdesetih letih — tj. socialnodemokratska in komunistična — se doslej ni izkazala sposobno realizirati socialistično transformacijo in spremembo sistema. In dalje: politična organizacija, ki ni dosegla svojih ciljev v petdesetih letih z najmanj tremi generacijami borcev, mora raziskati razloge tega neuspeha in biti sposobna, da se spremeni, prilagodi. Te posplošitve so takoj v začetku sprožile veliko protidokazov in antitez, pri čemer so avtorji med drugim opozarjali na bistveno razliko med tistimi deželami v Zahodni Evropi, kjer so najmočnejši predstavnik delavskega razreda socialnodemokratske stranke, in na nasproten položaj v Italiji in Franciji, kjer komunistični stranki zdru-

žujeta v svojih vrstah jedro, glavno silo delavcev; dalje na vpliv mednarodnega položaja in naposled, da je petdeset let vsekakor premalo, da bi odločilneje razsodili o operativni prodornosti strank, ki se navdihujejo ob marksistično-leninističnih načelih. Vse te izkušnje naj bi bile predvsem predmet nadaljnjega resnega proučevanja, medtem ko je P. Ingraio na XI. kongresu KPI predložil »omejeno« rešitev, ki naj bi po njegovem takratnem mnenju združila komuniste, PSIUP (socialistična stranka proletarske enotnosti), ki je nastala s secesijo Vechiettijevega levega krila iz socialistične stranke in še kake druge »avtentične« socialistične levičarje. Kongres takrat ni sprejel tega predloga, ampak je sprejel sklep, »da je programska progresivna zavzetost v konkretnih prizadevanjih, vsakdanjih spopadih nujen predpogoj skupno usmerjevanih akcij in naposled tudi osnova dogovora za morebitno novo, enotno stranko«.

Za sedaj, kakor rečeno, ni nikakršnih stvarnih nasprotnih predlogov. Proučevanje argumentov je zamenjala včasih že kar neokusno jedka polemika, ko kar letijo epiteti o »razredni kapitulaciji«, socialdemokratizaciji, disidentstvu, izdaji in podobnem, kar vse le še bolj zastruplja že tako težko in neprijetno vzdušje. Ne glede na preživel pragmatizem in dogmatizem, ki pogostokrat botrujeta tem žaljivim duelom, je pač jasno, da vse to objektivno škoduje italijanskemu delavskemu gibanju kot celoti in ga konec koncev zaposluje tam, kjer to sploh ni potrebno, ter mu bistveneje otežkoča napredovanje tudi na področjih, kjer so pogoji za hitrejše premike že doseženi, izpolnjeni. Drugo pa je seveda, kaj pri vsem tem čutijo osnovne organizacije, baza delavskih strank, saj tako aprioristično licitiranje zanesljivo hromi moč njihovih vsakdanjih akcij in pobud.

Ob vsem tem pa velja poudariti, da socialisti niso sprejeli nobenega izmed dveh lanskih skoraj ultimativnih predlogov oziroma zahtev socialnih demokratov za združitev: prekinitev sodelovanja s komunisti v skupni sindikalni organizaciji (CGIL) in pa razbitje tistih lokalnih samouprav, kjer imajo komunisti in socialisti večino. V posebni izjavi, ki je bila objavljena tik pred začetkom lanskega oktobrskega kongresa, so socialistični sindikalisti med drugim izrecno opozorili, da je sindikalna avtonomnost nedotakljiva, neodvisna od dnevne strankarske politike, in da so ostro proti kakršnemu koli nadaljnjemu cepljenju. »Nikoli bolj kot prav zdaj ni zahteva po enotnih sindikatih,« je v kongresnem referatu dejal De Martino. »cilj splošnih interesov delavcev in same demokracije. Tako je tudi stališče v Združitveni listini nove stran-

ke, ki obvezuje vse socialiste, naj bodo v kateri koli organizaciji, da se borijo za enotnost in avtonomijo sindikatov.« Široko prepričanje (ne le leve v novi stranki) namreč je, da bi lahko bila prav ta solidarnost, združenost v sindikatih, tisti sveži poganjek, izvirna možnost, ki bi olajšala zniževanje zidov v italijanskem delavskem gibanju, kar pa spet terja, kakor mnogi poudarjajo, obračun z marsikatero varianto starih hegemonističnih in monopolnih prizadevanj. Po vsem, kar se je v zadnjih letih nagrmadilo, je razumljivo, da bi bil tak pozitiven, odrešujoč proces dolgotrajen, da bi potekal skozi plime in oseke, saj bi vzporedno moral marsikaj razbistriti, razčleniti, natančneje določiti.

Kaj pa se je dejansko spremenilo s sedanjo formalno združitvijo obeh socialističnih strank? Kot partnerji so združeni socialisti ne glede na razmeroma bolj skope rezultate skupnega nastopa na lanskih novembrskih delnih upravnih volitvah vendarle močnejši vis à vis Krščanske demokracije, na račun katere je bilo že na kongresu slišati prenekatero obtožbo, da konservativno zavira izpolnitev sporazumno dogovorjenega programa, zlasti še ker so s ponovnim vzponom italijanskega gospodarstva med drugim odpadli izgovori, da labilni gospodarski položaj onemogoča nekatere korenitejše posege (na primer ustanovitve dežel z navadnim statusom). Nedavne precej jedko stilizirane zahteve leve in De Martinovih somišljenikov v novi stranki po nujni programski verifikacij sedanje vladne koalicije kažejo, da vsaj ti krogi ne želijo tvegati, da bi prišli pred volivce leta 1968 praznih rok, oz. z delno in napol uresničenim programom. Nennijevo posredovanje v letošnjem januarju je sicer trenutno preprečilo hujšo krizo koalicije, vendar pa zagovorniki integralne izpolnitve dogovorjenega programa poudarjajo, da bi bila politična in moralna dolžnost nove stranke, da spet presedla v opozicijo, kolikor bi demokristjanski partnerji nadaljevali s taktiko zvođenosti. To naj bi bila vsebinska potrditev socialističnega stališča, ki so ga razglasili že pred desetimi leti v Benetkah (XXXII. kongres), da socialisti niso na voljo zgolj za večje ali manjše olepšave in adaptacije fasade sedanjega sistema marveč so pripravljeni sodelovati le v primeru, ko gre tudi za »večje stvari«, katerih uresničenje bi približalo sodobno italijansko družbo k tistim rešitvam, ki bi pomagale odpreti pot tudi k pravičnejšim, socialistično navdahnjenim družbenim odnosom.

JANKO JERI

Evidentiranje po sprejetih načelih?

»Prav tako bi najbrž težko sprejeli stališče, da so za organizacijsko politični zbor najbolj primerni kandidati predsedniki občinskih skupščin in profesionalni predsedniki družbenopolitičnih organizacij. Volivci bi namreč lahko upravičeno očitali, zakaj je skupščina sestavljena pretežno iz poklicnih družbenopolitičnih delavcev, pa četudi so razgledani in sposobni.« (Adolf Arigler, predsednik komisije za volitve in imenovanja skupščine SRS, v intervjuju za »Delo«.)

»Te volitve pa bodo hkrati pregled sposobnosti Socialistične zveze, ki mora — kot ena izmed oblik samoupravljanja — omogočiti občanom, da bi lahko čimbolj organizirano zares predlagali najboljše osebnosti in zavrnili vsako vsiljevanje, demagogijo in politikantstvo... Na njihova mesta (na mesta poslancev, ki jim potече mandat — op. ur.) bodo prišli novi ljudje. Socialistični zvezi pa seveda ne sme biti vseeno, kateri ljudje. Če bodo prišli pretežno ljudje, ki se bodo po štiriletnem mandatu znova vrnil k svojemu strokovnemu poklicu, potem se bo uresničil smisel in namen rotacije. Če pa ne bo tako, se lahko zgodi, da bomo profesionalne revolucionarje zamenjali s profesionalnimi birokrati.« (Iz razprave Zvonka Brkića na zvezni konferenci SZDLJ. »Delo«, 26. 1. 1967.)

Vse lepo in prav, toda pogledjmo samo nekaj podatkov o evidentiranju kandidatov za republiško in zvezno skupščino (po stanju sredi januarja):

med kandidati je bilo v Sloveniji nič manj kot — 25 predsednikov občinskih skupščin, 13 sekretarjev in profesionalnih političnih delavcev občinskih komitejev ZKS, 12 predsednikov občinskih odborov SZDL (ti so, kot vemo, tudi predsedniki volilnih komisij!), za nameček pa še nekoliko predsednikov občinskih sindikalnih svetov, vodilnih upravnih uslužbencev v občinskih skupščinah itd. Edinstven primer je vsekakor Gornja Radgona, kjer med drugimi kandidirajo naslednji: predsednik občinske skupščine, predsednik občinskega odbora SZDL, predsednik občinskega sindikalnega sveta, načelnik oddelka za narodno obrambo, načelnik oddelka za splošno upravo in družbene službe in načelnik oddelka za gospodarstvo v občinski skupščini.

Znova poudarjamo, da so to le podatki o evidentiranih kandidatih sredi januarja. Verjetno se je slika med tem časom vsaj nekoliko popravila. Dejali bi, da se je vredno kljub temu ob njej zamisliti, saj je takšno stanje v ostrem nasprotju z načeli, ki jih v predvolilni dejavnosti razglasa socialistična zveza. Volivci pri tem najbrž še niso imeli besede. Nam je vseeno, kaj bodo rekli k takšnemu evidentiranju?

Bilanca brez dokumentacije

Minili sta dve leti, odkar je novi uredniški odbor prevzel vodstvo revije »Sodobnost«. »Sodobnost« je prav gotovo odigrala pomembno vlogo v naši kulturni tvornosti. Zato je poizkus bilance o naši kulturi, ki jo je pred nami v zadnji številki »Sodobnosti« razgrnil njen urednik, vzbudil pozornost in načel nekatera stara in nova vprašanja. Bistvo Mejakove bilance je namreč tole:

»V teh dveh letih so se razmere v slovenski kulturi resda na videz nekoliko umirile in do hrupnih kriz, ki so bile značilne za prejšnje obdobje, in ki so včasih bolj in včasih manj zastrupile kulturno ozračje, ni prišlo. Toda hudo bi se motili, če bi ta navidezni mir razlagali kot srečen, plodovit in nemoten razvoj slovenske kulture. Nasprotno, ta mir je pogosto posledica vse večje deprimiranosti, letargije in utrujenosti slovenskega kulturnega delavca, slovenskega razumnika, ki obupno, v neenakem boju z rastočo nekulturnostjo, s prezirom kulturnih vrednot in razumniškega prizadevanja, s poniževalnim nerazumevanjem temeljnih kulturnih potreb, vendarle vztraja pri obrambi slovenske kulturnosti in kulture. Če so bile bučne kulturne krize izpred nekaj let včasih tudi obrobne narave, gre zdaj za krizo celotne slovenske kulture, za krizo slovenske kulturne zavesti, torej za eno izmed temeljnih vprašanj narodove usode. Prepričan sem, da večino sodelavcev revije vznemirja misel na takšno resničnost slovenske kulture in da je ta misel prišla v reviji dovolj jasno do veljave; to tudi družijo sodelavce, ki svojega boja nikakor ne pojmujejo kot nekakšno politikantsko kulturniško opozicionalnost, ampak kot žiljlenjski, eksistenčni boj, kot svojo osebno etiko in humanizem, kot vztrajanje pri nekaterih temeljnih aksiomih narodnega in družbenega razvoja, pri aksiomu o kulturi kot bistveni vsebini tega razvoja. V tem boju se izčrpajo energije, pogosto se zanemarjajo vprašanja, ki bi jih morali reševati na višji ravni, saj bi se le tako lahko plodno vključili v svetovne kulturne tokove, opuščajo se visoka kritična merila, s katerimi bi morali meriti lastna kulturna pota; občutek imam, da se zaradi obupnega boja za nekatera temeljna vprašanja kulturnega obstoja in razvoja vrtimo v zakletem krogu, iz katerega ni videti izhoda.« In dalje: »Slej ko prej bo ena izmed osnovnih dolžnosti revije, da bo še naprej odločno vztrajala v boju zoper sodobno barbarstvo, zoper moralno povampirjeno civilizatoričnost, zoper absurde materialne in duhovne razmere, v katere je potisnjena slovenska kultura. Treba bo vztrajati v uporabi zoper provincializacijo slovenske kulture, ki dobiva vse bolj grozeče oblike in ki bi nas lahko dokončno potisnila na rob splošno človeškega kulturnega toka in dokončno odtrgala od slovenske kulturne tradicije. Ni lahko vztrajati, zakaj upanje in zaupanje sta bila že prevečkrat ogoljufana.«

Vsako lahko vidi, da izrečene sodbe in ocene terjajo ponoven dialog o kulturi. Menimo pa, da bi bil ta dialog tvornejši, če bi

ne ostala ob urednikovi bilanci nerešena in nejasna mnoga vprašanja. Vendar s tem, da jih načenjamo, želimo spodbuditi razpravo.

Ne more biti nobenega dvoma, da je bilanca nastala iz iskrene zaskrbljenosti za našo kulturo in da jo je treba s tega vidika tudi obravnavati. Vsakdo pa lahko vidi, da so v njej hude besede, celo obtožbe. Vprašati se je treba: ali je mogoče na podlagi sedanjega stanja v naši kulturi in nazorov on njej izreči tako črnoglede in splošne sodbe? Koristno bi bilo, ko bi urednik pojasnil, na podlagi česa jih je izrekel oziroma kaj vse je bilo upoštevano v tej bilanci? Kje so vzroki, če je res tako, in kdo je tega kriv? Ali imamo dokaze za to, da je slovenska kulturna zavest res v krizi in da je v razmahu nekulturnost? Se res prezirajo kulturne vrednote? Je videti, da postajamo Slovenci barbari? So res vse naše duhovne in materialne razmere absurdne? So res vsi dosežki civilizacije povampirjeni?

O vseh teh in drugih vprašanjih je potreben dialog, ki naj bo naš skupni napor, da se prav gotovo nerožnat položaj v naši kulturi vsestransko prouči, najdejo tudi možne rešitve in izhodi.

O Franzu Ferdinandu in Vladimiru Iljiču

Kulturna panorama ljubljanske TV si je doslej že pridobila širok krog gledalcev in prijateljev in najbrž je tudi oddaja dne 17. I., posvečena izdaji Dedijerove knjige o zgodovinskem sarajevskem atentatu, zbrala številen avditorij pred malim zaslonom.

V tej vsestransko zanimivi oddaji sta se o nekaterih novih pogledih na zgodovinske okoliščine in akterje teh okoliščin pogovarjala redaktor Sandi Čolnik in pisec, prof. dr. Vladimir Dedijer. Ne glede na obilico laskavih ocen iz tujega tiska, s katerim nam je tokrat postregla redakcija TV, zaslužijo teze prof. Dedijera — kakor smo jih slišali med pogovorom — temeljitejšo razčlenitev.

Toda tokrat nam gre za »avtentičnost« *vzdušja, za katerega je poskrbela častitljiva scenska dekoracija — žalobni portret ranjkega avstrijskega prestolonaslednika, okrašen s črnim trakom. Res lepa pozornost ljubljanske televizije do habsburške vladarske hiše!*

Ko pa so v soboto, 21. I., televizijski gledalci s srbskohrvatskega jezikovnega področja spremljali edinstveno spominsko oddajo »Potovanje skozi čas« *beograjskega studia, posvečeno obletnici smrti Vladimira Iljiča Lenina, »prvega državljana sveta«, je slovenski gledalec lahko užival ob angleški turistični idiliki iz »Neznanih krajev«.*

Ljubljanski televizijski studio pa ni pokril beograjske oddaje zaradi tega, ker bi imel sam v načrtu podobno spominsko oddajo; ne — ničesar takega nismo videli. Sicer pa je tudi osrednji slovenski dnevnik povsem prezrl obletnico Leninove smrti, ki jo ča-

stijo vse dežele sveta. Podobno usodo je doživela dober mesec pred tem tudi obletnica Cankarjeve smrti.

Nič zato, da le slovenski televizijci niso pozabili na tesne vezi, ki so stoletja povezovale usodo našega naroda s K. und K. monarhijo.

Še o »slabi poti do dobre odločitve«

Kdor bi kdaj pozneje listal po zvezkih »Teorije in prakse«, uporabljajoč jo kot kroniko našega družbenega in političnega življenja, bi dobil v članku z zgornjim naslovom, ki je bil objavljen v prvi letošnji številki revije, ne le nepopolno, ampak tudi napačno podobo o uvedbi prispevka za uporabo mestnega zemljišča v Ljubljani. Avtor je predmet svojega prispevka prikazal v izrazito črno-beli sliki, prav ustrezno naslovu: postopek za uvedbo prispevka je črno opisan, prispevek sam pa belo. V resnici pa ni ne leva stran slike tako črna, ne desna tako bela, kakor ju prikazuje avtor.

Prispevek za uporabo mestnega zemljišča, to je nekakšen davek na prebivanje v komunalno urejenem okolju, je zelo stara davčna oblika. Ljubljanski zgodovinarji jo poznajo že iz časov Ilirskih provinc, ko je v naših krajih uvedel Napoleon davek na število oken in vrat zgradbe. V Franciji uporabljajo prav takega še danes (na primer v Grenoblu). Pri nas se že celo desetletje za podoben način obdavčenja prednosti, da prebivaš in delaš v komunalno urejenem okolju, posebno zavzemajo ekonomisti beograjske šole, opirajoč se na teorijo o mestni renti:

Pogoji mestnega življenja, absolutna in relativna koncentracija prebivalstva in razvitejša infrastruktura v mestu, ustvarjajo ekstraprofite v gospodarstvu, posebno v trgovini, boljše razmere za prebivanje in višje dohodke prebivalstva. Na drugi strani so mestne uprave nenehno izpostavljene pritisku zahtev po dobrem vzdrževanju in nadaljnjem razvoju mestne infrastrukture. Tako so v Beogradu izračunali, da se tam na leto ustvarja renta ca. 150 milijard, od katerih zajemajo družbeni skladi le ca. 30 milijard. Zato je prav, da se v mestnem prostoru obremene delovne organizacije in občani z dajatvijo, ki bi bila v skladu z ugodnostmi, ki jih uživajo sredi mestne infrastrukture. Tako akumulirana sredstva naj se uporabljajo za razvoj tistega dela mestne infrastrukture (objektov in naprav kolektivne komunalne potrošnje), ki ga ni mogoče financirati s pomočjo cene in plačila za izmerljive storitve komunalnih podjetij. V mestih s hipertrofiranim priseljevanjem prebivalstva naj bi tako objektivizirani stroški življenja v mestu omejili priseljevanje na ekonomsko ustrezno mero, od mestnega prebivalstva pa zahtevali večjo produktivnost dela, ki bi prinesla tudi večje osebne dohodke itd.

Seveda je taka razlaga vloge mestne rente v okoliščinah socialističnega družbenogospodarskega sistema in umikajočih se razlik med mestom in deželo vzbudila tudi dvome in kritiko: vpliv so-

dobne infrastrukture ni omejen z mestnim obzidjem, ki sta ga porušila obmestni promet in dnevna migracija prebivalstva, saj je lahko avtomobilska cesta prav tolikšen vir rente kakor komunalna oprema zemljišča v mestu ali zunaj njega itd. (Glej članke podpisanega: »Gradska renta« in »Komuna je redna organizacija« v beograjski »Borbi« 1. 9. in 7. 10. 1965 in pa »Zemlja je dobrina splošnega pomena« v ljubljanskem »Občanu« 17. 9. in 1. 10. 1966!)

Dvomi o tem, ali je zajemanje mestne rente s posebnim instrumentom ustrezno, so spremljevali vso zakonodajno obravnavo te snovi, posebno v naši republiki, saj je SR Slovenija sprejela svoj zakon šele 28. decembra 1966, medtem ko je sprejela zveza svoj prvi predpis o tem že leta 1962.

Ne glede na teoretično razlago je gospodarska reforma prikazala »mestno rento« v zelo praktični luči. Ker je blokirala cene komunalnih storitev in stopnje davkov in prispevkov, SR Slovenija pa je vrh tega — malo prej, malo pozneje — posegla po tipičnih dohodkih mestnih središč (sodne takse, prispevke iz dohodka od avtorskih pravic, maloprodajni davek), je prej dvomljiva oblika prispevka za uporabo mestnega zemljišča postala brez vsakršnega dvoma dobrodošla tako občinam kakor republiki. Prvim kot edini, čeprav ozko odprt vir dohodkov za komunalno urejanje, republiki pa kot sredstvo za potežitev zahtev mestnih občin po večjem deležu v delitvi proračunskih dohodkov. Tudi na lanski skupščini Stalne konference mest, ki je bila v celoti posvečena tem vprašanjem, so se kljub mnogim teoretskim prispevkom odločili obravnavati to snov bolj s praktične plati.

Ker kategorijo dohodka, v kateri se seveda zelo skladno zrcali vpliv rente, že obvladujemo s posameznimi instrumenti, ki jih pa ni mogoče posebej prilagajati mestnim občinam, je treba poseči po naturalni osnovi za določanje prispevka. Kakor hitro pa smo se morali odločiti za naturalno osnovo dajatev, smo se srečali z nešteti težavami objektivizacije prispevka, ki mora upoštevati lego zgradbe v mestu, lastništvo in namembnost zemljišča, komunalno opremljenost zemljišča, vrsto in kakovost zgradbe, socialni položaj obveznika, celo vrsto izjem med obvezniki itd.

Zaradi očitne težavnosti, da bi se prispevek objektiviziral — v takih primerih je vedno prav zateči se h konvencijam, sporazumevanju — se je Ljubljana, edino mesto v državi, odločila za zbere volivcev. Isto velja za višino prispevka, ki je ni moč izračunati iz potreb in programov, ker bi bila skrajno nerealna, marveč le iz ravni osebnih dohodkov in pripravljenosti občanov, da po programih, ki jih bodo sprejeli sami, sodelujejo pri vzdrževanju in izboljševanju komunalnega standarda okolja, v katerem prebivajo. Ker se lani občani niso sprijaznili s prispevkom, smo vrnili predlog v premislek in proučevanje. Le-to je trajalo vse leto in so se za skupščino Stalne konference mest v novembru mesecu nabrali celi svežnji študij, referatov in izračunov o tej snovi. Medtem je tekla razprava o republiškem zakonu, ob njej pa vrsta posvetov, veliko je bilo napisanih člankov in razprav v dnevnem in revijalnem časopisju. Odborniki niso odborniki le na sejah občinskih skupščin

in občani niso volivci le na zborih volivcev, zato niso bili postavljeni pred odločitev ob dvanajsti uri, marveč najmanj leto dni pred tem.

Poglavitni popravki v 23.000 izvodih tiskanega predloga se niso porodili na zborih volivcev, marveč že na konferenci vseh občinskih odbornikov, izvoljenih v mestu (ki jih med jugoslovanskimi mesti, razdeljenimi na občine, sklicuje edinole Ljubljana), in so s tem postali sestavni del predloga. Razen tega je treba upoštevati, da je bil predlog najprej sestavljen na podlagi istega zveznega predpisa kot lani in da ga je bilo treba zares ob dvanajsti uri usklajevati z republiškim zakonom (le-ta je bil sprejet 28. decembra dopoldne, mestni odlok pa istega dne popoldne).

Seja mestnega sveta, na kateri so sprejemali odlok, je bila za mestni svet dobra in koristna preizkušnja, saj mora, zaradi neurejene zakonodaje in neizogibnih nasprotij med občinskimi skupščinami, delati v precej težavnih okoliščinah.

Seja je bila nenavadno dobro obiskana. Razprava je bila zavzeta, tehtna in bogata. Odborniki so najbolj prisluhnili razpravi tovariša Mirana Goslarja, ki se je zavzemal za oceno, da pojem živiljenjskega standarda ni izčrpan s tem, kar ima občan v sojem žepu, stanovanju ali garaži, marveč da pripada temu pojmu tudi komunalni standard širšega okolja, v katerem občan prebiva. Kljub temu da so za to pooblaščen odborniki pred glasovanjem obrazložili večinska, nekoliko različna stališča občinskih skupščin, ni prišlo do nasprotujočega si glasovanja med občinskimi delegacijami, kar je sicer stalna nevarnost v strukturi mestnega sveta. Odlok je bil izglasovan s 45 glasovi »za«, z enim glasom »proti« in enim vzdržanim glasom.

Lahko rečemo, da je bila razprava na seji mestnega sveta, da so bili sprejeti amandmaji in pa glasovanje zvest izraz poprejšnje temeljite, strokovne in javne razprave in da so se člani mestnega sveta odločili za prispevek, zavedajoč se, da so dobro poučeni, in zavedajoč se popolnoma svoje odgovornosti.

MARJAN TEPINA

OPOMBA UREDNIŠTVA: Kdor je pazljivo prebral zapis, ki je bil pod tem naslovom objavljen v 1. številki revije, ter odgovor tovariša Tepine, bo lahko sam ugotovil, da smo si edini glede nujnosti uvedbe prispevka za uporabo mestnega zemljišča. Žal se je avtor odgovora izognil nekaterim docela jasno zastavljenim vprašanjem, ki zadevajo pripravljalni postopek; zato dvomimo, da bo dobil kronist našega družbenega in političnega živiljenja tudi z dodatnim pojasnilom tovariša Tepine docela jasno podobo o uvedbi prispevka.

Svetovna družba in komuniciranje

Zapiski s simpozija in generalne skupščine AIERI v Hercegovem

Razvoj znanosti ne prinaša človeštvu le fizične kozmične komunikacije, marveč omogoča tudi nastajanje globalnega, medcelinskega in celo kozmičnega človeškega komuniciranja. Množični mediji postajajo tako vedno bolj posredniki svetovnega sporazumevanja, integracijski instrument nastajanja svetovne družbe. Ta humanistična funkcija svetovnega množičnega komuniciranja je imanentna pravi naravi človekovega komuniciranja kot sporazumevanja, družbenega kooperiranja, empatičnega razumevanja med narodi in sistemi, aktivne koeksistence med ljudmi in deželami.

Protislovni elementi dezinformacije, dezorganizacije, neenakopravnosti in rušenja, ki se nenehno spopadajo s praviimi elementi komuniciranja kot družbenega sporazuma, so sedaj bolj kot kdaj prej nevarni nastajanju svetovne skupnosti. Zato človek upravičeno zastavlja vprašanje, ali nam sodobna informacijska sredstva sporočajo resnico o svetu ali pa rabijo širjenju cenzuriranih polresnic? Ali krepijo vezi mednarodne skupnosti ali pa so deklaracije o svobodi informacij le demokratska fasada za ideološke spopade in agresijo.

Nedvomno so množična informacijska sredstva v sedanjem svetu izredno močan dejavnik integracijskih pa tudi dezintegracijskih procesov pri ustvarjanju sodobne svetovne družbe, ki je humanistična vizija slehernega svobodoljubnega človeka. Zato nujno sili v ospredje vprašanje nadaljnega razvijanja medkulturnega in mednarodnega komuniciranja. Kakšne politične, ekonomske, ideološke, filozofske, semantične, psihološke in tehnične ovire stojijo na poti komuniciranju med različnimi kulturami, ideologijami in sistemi? Kako poteka komuniciranje med razvitimi in nerazvitimi deželami in kakšen je pomen medijev za nacionalni razvoj dežele?

Simpozij AIERI¹ letos septembra v Hercegovem seveda ni dal in ni mogel dati odgovorov na vsa ta vprašanja. Pozornost simpozija se je strnila na *vlogo in funkcijo mednarodnega komuniciranja v razvojnem pro-*

¹ AIERI je Mednarodno združenje za proučevanje in raziskovanje množičnih komunikacij, ki je bilo osnovano pri UNESCO in ima vsako drugo leto svojo generalno skupščino s simpozijem o perečih problemih s področja množičnih komunikacij, javnega mnenja, svobode informacij, tiskovne zakonodaje, mednarodnih dogovorov, zgodovine, sociologije in socialne psihologije. Njegove sekcije (pravna, socio-

cesu dežel z različno stopnjo razvoja. Simpozij je opomnil na dejstvo, da komunikacijskih sistemov ne moremo ocenjevati, kot da so zaključeni, zaprti procesi, ki potekajo v posameznih hermetičnih družbah. Vplivi na narode določenih dežel vedno prihajajo od zunaj in dejstvo je, da mednarodno komuniciranje po velikosti in intenzivnosti hitro narašča, zato ga moramo sistematično vključiti v analize razvoja množičnih medijev posameznih dežel.

Če raziskujemo komuniciranje med industrijsko razvitimi deželami in deželami v razvoju, se moramo zavedati, da je to vzajemen proces. Ker se obe strani komunikacijskega področja soočita s problemi razvoja, moramo priznati vpliv mednarodnega komuniciranja tako na industrijske dežele v razvoju. Simpozij se je večinoma omejil le na vpliv v deželah v razvoju. Upošteval tudi ni modifikacij, ki so posledica značilnosti posameznih množičnih medijev. Prav tako je pustil ob strani široko področje mednarodne propagande industrijskih dežel v deželah v razvoju.²

Uvodoma je zastavil dilemo: ali lahko ločujemo med interkulturalnim in internacionalnim komuniciranjem!

psihološka, zgodovinska, terminološka in metodološka, ekonomska, propagandna, za vzgojo novinarjev in tehnološka) pa zasedajo med generalnimi skupščinami. Naslednje leto bo zasedanje sociopsihološke sekcije v Ljubljani, zgodovinske v Moskvi, terminološke pa v Pragi. Zasedanje generalne skupščine 1968. leta bo v Oxfordu v Angliji.

² Med referati simpozija naj omenimo naslednje: Gerhard Maletzke:

Medkulturno ali mednarodno komuniciranje?

Medkulturno komuniciranje je komuniciranje med posamezniki ali skupinami različnih kultur. Beseda »kultura« označuje velike populacije, ki jih karakterizirajo skupni načini zaznavanja, doživljanja sveta in ravnanja z njim, skupne navade, norme in vzorci obnašanja, v mnogih primerih pa tudi skupen jezik. Interkulturno komuniciranje je zato proces prenašanja pomembnih sporočil med ljudmi različnih kultur (G. Maletzke).

Mednarodno komuniciranje je komuniciranje med deželami in državami, se pravi komuniciranje, ki prestopa državne meje. Nekateri znanstveniki trdijo, da sta mednarodno in medkulturno komuniciranje lahko identična pojma, vendar ne vedno. Ljudje, ki so ločeni drug od drugega, lahko sodijo k skupni kulturi (in imajo isti jezik); prav tako pa lahko država sestoji iz skupin (republik) z jasno razločljivimi kulturami. Za oba primera lahko najdemo mnogo zgledov. (V nadaljnjem bo govor predvsem o mednarodnem komuniciranju, čeprav se zavedamo, da ni zmeraj mogo-

Množični mediji, nacionalni razvoj in mednarodno komuniciranje, Alex Edelstein: Model za študij komuniciranja dežel v razvoju, Herbert Schiller: Nacionalni razvoj zahteva nekaj socialne distance, Bogdan Osolnik: Sredstva informiranja kot integralni element samoupravljanja in neposredne demokracije v Jugoslaviji, Peter Clark: Selektivni procesi in masovni mediji, Franc Knipping: Leto 1948 in svoboda tiska.

če jasno razločevati med mednarodnim in medkulturnim komuniciranjem.)

Mednarodno komuniciranje lahko opazujemo skoraj na vseh področjih ali sektorjih človekovega življenja. Komuniciranje med ljudmi različnih narodov ali kultur poteka v politiki, v znanosti, športu, na vojaškem polju, med institucijami in organizacijami, v turizmu, v zasebnem komuniciranju s sorodniki in prijatelji in v mnogih drugih sferah. Mednarodno komuniciranje se poslužuje različnih metod in medijev, vendar velik del tega komuniciranja prenašajo množični mediji.

Zlasti če raziskujemo vpliv množičnega komuniciranja, vidimo, da se je ta delež precej povečal in da še naprej raste. Razen tega ugotovimo zanimiv pojav: tok informacij teče pretežno iz industrijsko razvitih dežel v dežele v razvoju; obratni tok je mnogo šibkejši. Industrijsko razvite dežele so bolj opremljene s sredstvi informiranja in agencijami in imajo monopolni položaj. Razne študije navajajo, da dajejo množični mediji v deželah v razvoju malo informacij o drugih deželah v razvoju. Veliko več pa poročajo o industrijsko razvitih deželah (največ o štirih velesilah: Velika Britanija, Francija, ZDA in Sovjetska zveza). Ljudje v deželah v razvoju so tedaj bolj obveščeni, kaj se dogaja v velikih industrijskih deželah, kot pa o dogajanju v občirni skupini drugih dežel v razvoju, največkrat celo pri najbližjih sosedih. (W. Schramm, Masovni mediji in nacionalni razvoj.)

Nevarnost univerzalne homogenizacije

Malo oziroma le nekaj družb ima toliko industrijske sile, tehnične zmožnosti in nacionalne volje, da so kos elektronskim naskokom televizije, predvsem komercialnih oddaj. Zaradi velikanskega televizijskega apetita in omejenega proizvodnje domačih oddaj imajo tuji programski dobavitelji prost vstop v vse dežele. Pri tem ZDA daleč prekašajo ostalih nekaj držav, ki so zmožne izvažati televizijsko gradivo. Kulturna homogenizacija, ki se je dolga leta razprostirala po ZDA, zdaj ogroža ves svet. Obdobje mehaniziranega in centraliziranega komuniciranja prek združenega tiska, radia, kina in TV je ustvarilo »Gleichschaltung«, kakršnega zgodovina prej ni poznala. Sleherno nacionalno kulturo ogroža poplava množično proizvedenih množičnomedijskih konfekcijskih izdelkov (H. Schiller).

Najmanj sposobne, da bi se branile proti tujim vplivom in ohranjale nacionalno identiteto, so revne, majhne in novonastale države na petih kontinentih. Večina le-teh ne more samostojno financirati ustanovitve, vzdrževanja in delovanja oddajnih RTV naprav. Čedalje bolj se pojavlja potreba po mednarodnem urejanju televizijskega programiranja, da bi s programskim nadzorom zavarovali narodno suverenost.

Paradoks naše dobe je, da je tehnični napredek elektronskih komunikacij omogočil množično svetovno penetracijo razvitih dežel. Socialno ekonomske razlike, ki še vedno ločujejo narode na

tej stopnji svetovnega razvoja, nujno zahtevajo vzdrževanje socialnih distanc med državami in sistemi. Vodstva revnega sveta se vneto trudijo, da bi zagotovila domačo integracijo, poustvarila kulturne identitete in ohranila nacionalno individualnost. Ti narodi so prisiljeni storiti vse za narodno samoobrambo in proti univerzalni homogenizaciji (H. Schiller).

Družbe in komunikacijski sistemi

Družbe, ki so na različnih stopnjah razvoja in ki se razvijajo z različno hitrostjo, se razločujejo po obsegu entropije³ ali izgube, ki obstaja v njihovih komunikacijskih sistemih. Razvoj kake družbe zahteva zrelost in zrelost zahteva predvidevanje. Čeprav so razviti sistemi bolj mnogobarvni in kompleksni, so vendar sposobni vgraditi v svoje sisteme veliko število veznih komunikacijskih mrež, ki so po funkciji integracijske. Medtem ko vsebina komunikacijskih mrež odseva individualizacijo in specializacijo visoko razvite družbe, še prav tako najde skupne pomene sporočil.

³ Entropija v kibernetiki pomeni mero nereda (dezorganizacije), ki obstaja v zunanjem svetu. Informacija pa v nered vnaša organizacijo, zato informacijo lahko »primerjamo« z negativno entropijo. V komunikacijski teoriji je entropija izguba, ki nastane med prenosom sporočila od komunikatorja k recipientu. Najbolj jasna sporočila na tej poti nekaj izgube, postanejo manj »določena«, manj organizirana, manj identična s prvotnim sporočilom. Tako lahko pride do tehnične, pomenske ali psihološke izgube v vsebini sporočila.

Po Lernerjevi terminologiji bi to imenovali empatija, ki je odlična lastnost razvitih družb. Če lahko kdo vidi samega sebe v vlogi drugega (empatija), je mnogo bolj sposoben izvajati komuniciranje in ga strniti na skupne pomene. Tako se poveča komunikatorjeva in recipientova učinkovitost (A. Edelstein).

Posameznike, organizacije in družbe sodimo po njihovi sposobnosti prenosa in sprejema informacij glede na večjo ali manjšo izgubo ali popačenje (entropijo) pri prenosu sporočil. Če govorimo o državi ali političnem sistemu kot o mreži komunikacijskih kanalov, tedaj lahko merimo mesto posameznikov v družbi glede na njihovo zmožnost sprejema ali prenosa informacij o široki vrsti različnih problemov z relativno majhno izgubo pomembnih podrobnosti. Prav tako lahko merimo hitrost in natančnost prenosa informacij ter stopnjo skladnosti sporočila z odzivom, tj. koliko lahko vzorce, vsebovane v sporočilu, prepoznamo v vzorcih odgovora (odziva). Razlika med kohezivno in fragmentarno skupnostjo je v mnogoterosti problematike, o kateri lahko komuniciramo. Čim širša je pahljača problemov, tem bolj široko je integrirana skupnost. V tradicionalnih družbah je pahljača problemov, o katerih je mogoče razpravljati, sicer široka, zato pa je omejena možnost širokega in učinkovitega komuniciranja o netradicionalnih problemih (M. Deutsch).

Na področju medosebnega komuniciranja govorimo o komunikatorju (pošiljatelju sporočila) in recipientu (sprejemniku), na področju družbenega komu-

niciranja pa o proizvodjalnem sistemu (množični mediji) in sprejemnem sistemu (množična publika). Učinkovitost komuniciranja določata relativna izguba ali uspeh komunikacijskega prenosa med proizvodjalnim in sprejemnim sistemom. To lahko opišemo kot *output-input* razmerje, kot je predlagal Deutsch, oziroma se nam ponuja konceptualni model interakcije med proizvodjalnim in sprejemnim sistemom na različnih stopnjah nacionalnega razvoja, kot ga je opisal Edelstein.

Model razvojnega komuniciranja

Če si proizvodjalne in sprejemne sisteme zamišljamo kot razvite ali nerazvite in če kombinacije razvoja in nerazvoja konceptualiziramo, dobimo model razvojnega komuniciranja. Ta razločuje štiri tipe družb glede na ekstenzivnost ali omejenost komunikacijskih sistemov: razvito sodobno družbo, razvito prehodno družbo, nerazvito prehodno družbo in nerazvito tradicionalno družbo.

Razvito sodobno družbo označuje ekstenziven komunikacijski proizvodjalni sistem in prav tak sprejemni sistem. Opravka imamo z mnogovrstnostjo in raznolikostjo specializiranih komunikacijsko-medijskih proizvodjalcev in kanalov (tisk, film, RTV in interpersonalne mreže). Komunikacijsko sprejemni sistemi so visoko selektivni glede svojega izpostavljanja medijem in glede »informacij iščočega« obnašanja: ta selektivnost izraža visoko stopnjo kognitivnega razvoja (Cohen in dr.). Zaradi

visoke selektivnosti in specializiranih okusov zlasti revialni tisk težko ohranja publiko in je v stalnem iskanju novih bralcev, naklade in oglaševanja (A. Edelstein).

Dežela z visoko razvitim sistemom prepričevalne komunikacije bo verjetno imela tudi visoko razvit ekonomski sistem — in veliko večja je verjetnost, da bo ekonomski sistem v korelaciji tudi s sprejemnim sistemom (pismenostjo, stopnjo izobrazbe; številom sprejemnikov) (Schramm in dr.). Pri nacionalnem razvoju je tedaj potrebno predvsem razvijati človekove sprejemne sisteme in ohranjati ravnotežje med velikostjo in značajem komunikacijskih proizvodjalnih ter sprejemnih sistemov.

Razvita prehodna družba ima omejen komunikacijski proizvodjalni sistem, vendar razvit sprejemni sistem, zlasti v človekovih spretnostih (pismenost, izobrazba). Čeprav ima nekatere visoko razvite regije, populacijske stratume in družbene organizacije, vendar so med njimi precejšnji prepadi. Opravka imamo z mnogobarvno, a fragmentarno družbo. Lahko govorimo o jezikovnih, izobrazbenih, verskih in psiholoških prepadih, ki obstajajo zaradi neenakomernega razvoja med seboj odvisnih družbenih sektorjev. Neskladje povzroča težke probleme tako za komunikacijske proizvodjalne sisteme kot za sprejemne sisteme, kjer nastaja entropija. Izguba učinkovitosti po navadi nastane zaradi nesposobnosti komunikatorjev, da bi zaznali potrebe razvitega sprejemnega sistema in da bi ustvarili simbo-

le, pomembne za razvijajočo se družbo.

O družbi, ki jo označuje ekstenziven komunikacijski proizvajalni sistem, pa nerazvit sprejemni sistem, pravimo, da je *nerazvito prehodna*. Proizvede veliko komunikacijskega outputa, vendar zaradi pomanjkanja človeških in fizičnih sprejemnih zmognosti ne doseže ekvivalenta inputa. Narodi Srednjega vzhoda imajo družbeno strukturo, v kateri prevladujejo najvišji in najnižji razredi, vmes pa je le rahel srednji sektor. Neizmerne prepade med razredi skušajo premostiti nekatere integracijske komunikacijske mreže, ki opravljajo funkcijo izmenjave informacije in vpliva. Voditelji skušajo izpeljati modernizacijo s pomočjo naglega razvoja propagandnega sistema, ne da bi pri tem ustvarili potrebne sprejemne sisteme, fizične in človeške.

Zadnji tip je *nerazvita tradicionalna družba*, ki jo označujeta redkost komunikacijskega outputa in omejena sprejemna sredstva. Komunikacija ima tradicionalne oblike in se členi od ene statusne ravni do druge. Komunikacijski vzorci v ruralni grški vasi kažejo na piramidalno obliko komuniciranja, v kateri so učitelj, duhovnik in javni uradnik mnenjski voditelji zaradi svoje boljše pismenosti, višjega socialnega statusa in bolj centralno lociranih poklicnih statusov. Ker je struktura komunikacijskih vsebin prirejena relejni funkciji, lahko pričakujemo nizko stopnjo entropije ali izgube komunikacijske učinkovitosti. Sistem je uravnotežen: imamo omejeno pahljačo

stimulov, ki je interpretirana za omejen sprejemni sistem (A. Edelstein).

V različnih razvojnih družbah ima komunikator posebno pomembno vlogo. Kot šifrant za mnoge skupine in publike mora izbirati iz pahljače dosegljivih stimulov take pomene, ki so najbolj pomembni in primerni za njegove publike. Bolj kot je razvita in zato bolj diferencirana publika, bolj občutljiv mora biti komunikator pri izboru stimulov in šifriranju sporočil. Razvojno komuniciranje mora biti primerno socialnim razmeram in publiki. Pri nerazvitih deželah lahko opazimo težnjo, da kodirajo vsebino sporočil v enem ali dveh polariziranih stilih. Oba proizvajata monolitno komunikacijo, ki naj navidezno ponazarja simbolično integriran, koheziven in unitarističen svet. Ko pa se družba začne razvijati, se pojavijo segmenti celote, ki hočejo sami postati celota in razvijati lastne komunikacijske sisteme in mreže. Na tej stopnji mnogovrstnosti komunikatorjev vznikne potreba po povezovanju različnih komunikacijskih mrež. Različnost in število komunikatorjev odseva stopnjo družbenega razvoja (A. Edelstein).

Propaganda, miti in samoupravna informacija

Informiranost državljanov ni dejavnik sam po sebi, marveč je v sistemu samoupravljanja nujen sestavni del procesa odločanja. Podobno se javno mnenje spreminja v aktiven družbeni dejavnik: to ni samo mne-

nje ljudi zunaj procesa odločanja, marveč predstavlja spoznanje in voljo, ki se z udeležbo državljanov pri samoupravljanju neposredno uresničuje. Informiranost je element določenih družbenih odnosov, v katerih ljudje žive in delajo, je rezultat njihove interakcije, nepretrganega skupnega komuniciranja pri delu, v prostem času, v formalnih in neformalnih skupinah. Obveščenost odseva usposobljenost za samostojno in kompetentno razsojanje in uresničevanje demokratičnih pravic (B. Osolnik).

Samoupravna družba zavrača metode propagandnih akcij, ki ne morejo biti temelj političnega življenja in trajnih gibalnih sil ljudi. Iz političnega življenja samoupravne družbe vedno bolj izginevajo miti in to, da bi se sklicevali na dokončne resnice in na višje interese. Sredstva informiranja niso obravnavana kot instrument propagandne politike države ali političnih organizacij, temveč dobivajo položaj samostojnih družbenih institucij, ki so predvsem instrument socialističnega javnega mnenja in vse družbe. Tako se vedno bolj ukinja monopol nad informacijami, ki se v svetu pojavlja s strani države, kapitala, političnih organizacij, interesnih skupin itd. Sredstva informiranja imajo v samoupravni družbi naslednje funkcije: a) skrbijo za prenos informacij iz samoupravnega življenja, b) opravljajo vlogo družbene tribune, c) instrumenta družbene kritike in d) so sredstvo družbene vzgoje (B. Osolnik).

Komunikacijske ovire razumevanja med kulturami

Osnovne psihološke probleme mednarodnega komuniciranja vsebuje vprašanje, ki zadeva razumevanje oziroma napačno razumevanje med kulturami ali narodi. Kulture ločujejo med seboj ovire pri razumevanju, ki izhajajo iz razlik v pogledih na svet, v običajih, normah in vzorcih obnašanj. Podobnost ali različnost med specifičnimi kognitivnimi strukturami skupin pokaže, kako le-te globoko razumejo ali ne razumejo druga drugo. Širša je skupna podlaga določenih skupin, večja je možnost, ki vodi k adekvatnemu razumevanju; če je ta skupna podlaga zelo majhna, so nerazumevanja precej verjetna.

Če mednarodno komuniciranje definiramo kot komuniciranje med ljudmi različnih kultur in če kulture sestojijo iz ljudi z relativno podobnimi spoznavnimi strukturami, pomeni, da je razumevanje v mednarodnem komuniciranju na splošno bolj težavno kot razumevanje znotraj kulture. Stopnja medkulturnega razumevanja je odvisna od velikosti skupne podlage v kognitivnih strukturah določenih kultur. Izredno težavno je razumeti ali celo prevzeti kognitivno strukturo, pogled na svet, ideologijo druge kulture. Poskus prilagajanja tujim kulturam je mučen proces, ki se nemalokrat konča s tako imenovanim »kulturnim šokom«.

Zaradi različnih kognitivnih struktur obstajajo ovire med kulturami in te ovire so tem višje, čim manjša je skupna podlaga določenih pogledov na svet. Kognitivne strukture ljudi

iz dežel v razvoju so relativno zelo daleč od »ideologij« v industrijsko razvitih deželah. Ljudje iz dežel v razvoju zelo težko razumejo sporočila industrijsko razvitih narodov, jih težko adekvatno interpretirajo, jih težko integrirajo v lasten okvir pogleda na svet. Zato so ovire posebno visoke med industrijsko razvitimi in razvijajočimi se deželami (G. Maletzke).

Mogoče pa je zmanjšati ovire med kulturami, zlasti če se ljudje v deželah v razvoju nauče empatije, se pravi projiciranja samega sebe v kulturo drugega naroda. S pomočjo empatije lahko človek razume, da obstajajo še drugi načini interpretiranja sveta. Tradicionalne družbe označuje pomanjkanje empatije (D. Lerner, *Minljivost tradicionalnih družb*). Pomanjkanje empatije seveda še mnogo bolj občutimo pri visoko industrijsko razvitih družbah in velikih nacijah, kar pa simpozij, žal, ni ustrezno osvetlil. Vloga mednarodnega komuniciranja je lahko zlasti to, da odpre ozke in omrtvele tradicionalne kognitivne strukture narodov na vseh stopnjah razvoja.

Disfunkcijski učinki stereotipov, predstav in predsodkov

Izredno pomembno vlogo v mednarodnem komuniciranju imajo nacionalne predstave in atitude (stavi), stereotipi in predsodki znotraj kake kulture do druge kulture. Po pravilu so te predstave precej enostavne, homogene med skupinami ali prebivalstvom, relativno stabilne, včasih pa vsebujejo tudi negativno emocionalno sestavino.

Omenjene predstave in atitude odločilno modificirajo vsebinsko in obliko mednarodnih dialogov, determinirajo procese razumevanja in prilagajanja, oblikujejo diplomatska, novinarska in zasebna poročila o tujih deželah. Socialni psihologi so sicer ustvarili številne študije o nacionalnih predstavah in stereotipih, nimamo pa raziskav o predstavah in atitudah med razvijajočimi se in industrijskimi deželami. Poročila iz industrijsko razvitih dežel lahko prenašajo v razvijajoče se dežele realistične predstave in pozitivne atitude do industrijsko razvitih dežel. Toda v mnogih primerih bodo te predstave popačene in stališča negativno obarvana, tako da ima mednarodno množično komuniciranje v takih primerih disfunkcionalne učinke.

Večina ljudi, zlasti v deželah v razvoju, jemlje oblike svoje kulture kot dane. Ta okorna stališča običajno ovirajo ali zadržujejo razvojni proces. Množični mediji lahko omajajo ali spodbijajo ta »naivni realizem«, prav tako lahko tudi zbudijo in razširijo empatijo oziroma mobilizirajo človekove rezerve, povečanje pričakovanj pa ima lahko za posledico nevarno povečanje frustracij. Posamezniki in skupine si namreč prizadevajo postavljati sebe kot merilo za vse stvari v svetu. Močnejše je to stremljenje, močnejši je »kulturni šok«, kolikor se srečajo s tujimi kulturami. »Kulturni šok« je rezultat občutka, da je lastna kognitivna struktura omajana s tako konfrontacijo.

»Medkulture« —
kozmpolitski mostovi

Mednarodno komuniciranje ne poteka med deželami kot celotami, temveč med posamezniki ali skupinami določenih dežel. Komunikacijski partnerji imajo številne podobnosti: izobrazbo, skupne interese, isti poklic, isto vlogo in status, podobne motivacije itd. Znanstvenik bo imel več stika z znanstveniki v tujih kulturah kot z delavci, umetnik bo primarno komuniciral z umetniki, športnik s športniki. Enako bodo tudi politiki, poslovni ljudje, novinarji vodili dialoge zvečine z ljudmi iste ali podobne vloge, statusa, izobrazbe, se pravi s partnerji, ki so jim podobni v kognitivnih strukturah vsaj na nekaterih področjih. S te osnove rastejo nove plodne podloge

komuniciranja, podloge, ki prešačajo nacionalne meje in imajo kozmpolitski značaj. Često so stiki v okviru teh »horizontalnih« podlog močnejši kot stiki med ljudmi različnih razredov, poklicev ipd. znotraj kulture ali nacije (G. Maletzke).

Na osnovi takih vzajemnih črt kognitivnih struktur rastejo tako imenovane »medkulture« ali »tretje kulture«. Zal je naše znanje o teh fenomenih še vedno skrajnje omejeno. Kaže, da so te medkulture zelo važni mostovi med narodi in da je pospeševanje »horizontalnih« stikov ena pomembnih nalog. Množični mediji in mednarodno množično komuniciranje so učinkovito sredstvo za krepitev medkultur oziroma kozmpolitskih mostov.

FRANCE VREG

Beležke o tujih revijah

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PHILOSOPHIE

št. 9, 10, september-oktober 1966

Rosemarie Winzer, *Misli o pojmu sreče*, skuša odgovoriti na naslednja vprašanja: 1. katere ovire stojijo na poti uresničevanja človeške sreče; 2. katerim pogojem mora biti zadoščeno, da bi bila vsem ljudem dana možnost, da postanejo srečni; in 3. kako razložiti množico v preteklosti in v sedanjosti izrečenih odgovorov na vprašanje o sreči. Avtor sklepa, da izpričuje pojem sreče najmanj tri komponente: 1. sreča kot določena kvaliteta individualnega človeškega življenja, kot stalno izpopolnjevanje lastne osebnosti, 2. sreča kot ideal, kot življenjska usmeritev, in 3. sreča kot posebna vrsta osveščanja objektivnih procesov. Georg Mende, *Karl Jaspers in varnost miru v Nemčiji in za Nemčijo*, analizira stališča tega znanega nemškega filozofa do štirih temeljnih vprašanj, ki si jih je zastavil v svoji knjigi »Wohin treibt die Bundesrepublik?« (München 1966): 1. problem zgodovinske kontinuitete od nacistične države k bonski, 2. vprašanje politične strukture bonške države, 3. stališče do zakona o izrednem stanju in 4. stališče do miru.

Helmut Seidel, *O praktičnem in teoretičnem odnosu ljudi do stvarnosti — K novi izdaji prvega poglavja I. dela »Nemške ideologije K. Marxa in F. Engelsa (objavljenega v reviji), je ob tej priložnosti nanizal nekatere pomanjkljivosti filozofskega dela v NDR: po njegovem ni bil ustrezno reflektiran praktičen — dejaven odnos ljudi do njihovega naravnega in družbenega okolja, ampak je bil preveč poudarjen njihov teoretičen odnos do stvarnosti. Nevezdržna je po njegovem tudi teza o razširitvi*

dialektičnega materializma na zgodovino, ker to nujno implicira njegovo omejenost na naravo; s tem dobiva »naturfilozofski« značaj; predmet se mu zopet pojavi kot v predmarksističnem materializmu v obliki objekta, kontemplativno, izključena je praksa, predpostavka vsakega spoznanja. Avtor posebno poudarja pomen Marxovega odnosa do Spinoze, Fichteja in Hegla, Marxov odnos do narave in človeka, opominja na človekovo teoretično in praktično privzemanje narave ter odnos do delitve dela in lastnine. Erhard John, *Znanstveno-tehnična revolucija — socialistična slika človeka — socialistična — realistična umetnost*, razpravlja o naslednjih temeljnih vprašanjih: 1. kaj se bo spremenilo v objektu umetniškega — estetskega produktivnega prilaščanja stvarnosti v obdobju, v katerem bo izpeljana znanstveno-tehnična revolucija in zgrajen socializem; 2. kaj se bo spremenilo v subjektu v umetniškem-estetskem prilaščanju stvarnosti; in 3. katere nove možnosti bodo ustvarjene za produciranje in reproduciranje umetnosti?

-ak-

SOCIALDEMOKRATI IN KOMUNISTI V EVROPSKIH KAPITALISTIČNIH DEŽELAH

(Weg und Ziel, št. 11, november 1966)

Številka je posvečena diskusiji o odnosu socialdemokratov in socialistov do komunistov in delavskega gibanja sploh v kapitalističnih deželah Evrope. V uvodniku »Za socialistično podobo družbe« je trditev, da *moderno delavsko gibanje ne more obstajati kot samostojna zgodovinsko tvorna sila, če ne more nasproti kapitalistični družbi po-*

staviti podobe socialistične družbe. Če tega ne stori, lahko sicer določen čas dosega politične uspehe, toda prej ali slej dospe v resno krizo, kot je danes pri mnogih socialističnih strankah, ne samo pri avstrijski. Antikomunizem ni samo odgovor na to, kaj so komunisti napačnega naredili, ampak je bojno sredstvo nasproti socialističnim ciljem delavskega gibanja. Zelo različen je razpon nazorov, ki se uveljavlja v razpravah socialistov: od približevanja marksistični politiki do javne odpovedi socializmu, do nastanka novih odnosov do komunistov in do primitivnega antikomunizma. Notranji razvoj avstrijske socialistične stranke bo bistveno vplival na perspektivo socializma v Avstriji. Franz Seidel meni v prispevku *Socialisti in komunisti na Švedskem*, da je brezidejnost socialdemokratov ustvarila ideološko praznino, tako da so postale dovzetne nove plasti tehnikov, nameščencev in intelektualcev za navidezna radikalna gesla buržoaznih strank. Socialdemokrati so izgubili volilne glasove tako na levi kot na desnici. Komunisti pa so povečali število glasov zlasti med mladimi. Peter Gellert v *Združitvi socialdemokratov in socialistov v Italiji*, ugotavlja, da je nastanek te nove stranke navrgel nove probleme pred vso italijansko levico. Ni izključeno, da bo nova formacija ustvarila iluzije med delom volivcev, posebno na zaostalem jugu. Arne Saarinen (*Socialisti in komunisti na Finskem*) domneva, da danes najmanj 80% članov socialdemokratske stranke zagovarja sodelovanje s komunisti v vladi. Finski komunisti si postavljajo te naloge: temelj zunanje politike naj bo mirobljubna koeksistenca, ohranitev in utrditev dobrih sosedskih odnosov s SZ, preprečitev brezposelnosti, pospešitev gospodarskega razvoja, pravičnejša obdavčitev, šolska reforma idr. Jakob Farner razpravlja o enotnosti leveice v Franciji.

-ak-

ESPRIIT

Št. 11, november 1966

Glavni urednik katoliško usmerjene revije Jean-Marie Domenach opozarja v uvodnem članku »Za Vietnam« na po-

tencialno nevarnost nove svetovne vojne ter primerja svetovno ozračje s tistim, ki je pred 30 leti obkrožalo Spanjo. Trije svarilni klici so se oglasili skoraj istočasno: U Tantov, papeža Pavla VI. in de Gaulla. Toda vojna se nadaljuje. Domenach obsoja pasivno ameriško javno mnenje, indiferentnost Evrope in njenih političnih strank, ki se umikajo za geslom neomešavanja«. Konec je preproste bipolarne razdelitve sveta. Poleg Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze nastopajo zdaj še nerazvite dežele in Kitajska. Avtor podpira prizadevanja Jugoslavije v razbijanju blokov in svoja razmišljanja povzema v treh točkah: 1. Storiti je treba vse, da se konča vojna v Vietnamu. 2. Osamljeni francoski degolistični opoziciji se morajo pridružiti še druge evropske dežele. 3. Treba je združiti človeštvo v prizadevanju za odpravo lakote in bede. »Kakor je za Alžirijo stala Sahara, tako zdaj za Vietnamom stoji Kitajska,« sklepa avtor ter svari pred svetovnim uničenjem.

Razreševanje kitajske uganke nadaljuje J. M. Domenach v intervjuju z Robertom Guillainom, avtorjem knjige »O Kitajski«, ki je pravkar ponovno izšla v žepni zbirki »Politique«. To je odlična sinteza informacij in pričevanja o kulturni revoluciji in rdeči gardi ter o zapletenem smislu kulta in miselnosti Mao Ce Tunga: opisuje zbegano manifestacijo revolucije, ki na vse mogoče načine zavrača malomeščansko ideologijo R. Guillain poudarja, da so informacije, ki jih dobiva svet o dogajanju na Kitajskem, zelo pomanjkljive, marsikdaj pa dvomljive vrednosti. Kitajska, kakor jo je videla Katherine Verlin, je opisana v potopisu »Kitajska, kot sem jo videla«, kritično, a tudi s simpatijami. »Kulturna revolucija« nima le negativnih vidikov, kot jo hočejo nekateri prikazati.

»Vrnitev v Ameriko« je J. M. Domenach naslovih serijo svojih prispevkov, ki z drugega konca sveta obravnavajo ista vprašanja Vietnama in de Gaulla in jih dopolnjuje z ameriški posebnostmi: s seksualnim problemom in motorizacijo.

-sa-

I. G. Kurakov, *Znanost in učinkovitost družbene proizvodnje* (II), specifična osnovne indikatorje materialne vzpodbude: prirast profita in indeks učinkovitosti proizvodnje. Ta dva pokazatelja najbolj popolno izražata spremembe v proizvodjalnih silah družbe. Pri določanju obsega narodnega dohodka je treba v prvi vrsti upoštevati učinek, ki ga prinašajo vpeljavanje najnovejših znanstvenih tehnoloških dosežkov, izboljšava produkcijske tehnike in izboljšava kvalitete standardov. G. E. Glezerman, *Interes kot sociološka kategorija*, pokaže na pomen kategorije interesa za razumevanje človekove družbene aktivnosti in zgodovinskega procesa. Interesi so osrednja motivacijska sila njegove človeške aktivnosti v vseh sferah družbenega življenja. Avtor razlikuje interese kot fenomene objektivne narave od njihovega reflektiranja v človekovi zavesti. V. A. Jadov, *Vloga metodologije pri določitvi metod in tehnik konkretnega sociološkega raziskovanja*, prihaja v polemiki s pogledi R. Mertona do naslednjega sklepa: obča sociološka teorija se pojavi kot teoretičen sistem splošnejšega reda glede na posebne teorije in opravlja funkcije generalne metodologije, medtem ko posebne teorije igrajo vlogo specialne metodologije v relaciji do konkretnega sociološkega raziskovanja. Avtor daje definicije terminov, kot metoda, tehnika, procedura raziskovanja. L. A. Abramjan, *Osnovni pojmi semiotike*, definira semiotiko kot splošno teorijo znakov. Nekatere koncepcije semiotike so sedaj prevzele logično matematičen, druge psihološko lingvističen značaj, tretje kibernetičen značaj. Vsaka teh je lahko plodna v omejeni sferi funkcioniranja znakov. Podrobno analizira pojem znaka in pomena. J. A. Zamoškin, *Socialno-psihološki koreni antikomunizma v ZDA*, meni, da vse duhovno življenje v ZDA preveva osrednji konflikt med tradicionalnim individualizmom in novim sistemom norm in vrednot, ki jih je oblikoval razvoj birokratske in centralistične ureditve.

— ak

Kay Beauchamp, *Korenine rasizma*, piše, da pomenijo razlike med posameznimi človeškimi skupinami le prispevek k bogati zakladnici medčloveških odnosov. Najrazličnejše teorije o nastanku rasizma odkrito kažejo na povezavo te ideje z začetki kapitalizma. Trgovina s sužnji in sodobno izrabljanje črnega človeka nista rezultat rasističnih predsodkov. Narobe, prav ekonomski faktorji so pogojili njen nastanek. Avtor podrobneje analizira ameriško, nemško in južnoafriško inačico rasizma.

R. Bellamy, *Monopolni kapital*. Gre za prikaz knjige Monopolni kapital, ki sta jo napisala znana ekonomista Baran in Sweezy z namenom, da sistematično analizirata monopolni kapitalizem na primeru najbolj razvitih ekonomskih družb. Osrednja tema knjige je modifikacija presežne vrednosti v novih razmerah, mimo tega pa še analiza osnovnih ekonomskih kapitalističnih struktur.

Michael Long, *Marksizem in kritika*, piše o pomenu kritike v vsakodnevnem človeškem ustvarjanju. Avtor ne išče kritične ideje pri marksističnih avtorjih, temveč pri buržoaznih umetnikih 20. stoletja (E. Fenolosa, T. S. Elliot, D. M. Lawrence, Ezra Pound, John Berger). Sklepa, da se lahko marksizem še z večjo vztrajnostjo sooča z idejami drugih gibanj, da bi uresničil vizijo najbolj humanega in civiliziranega sistema idej.

Revija, ki sicer zadnji čas kaže na upadanje kvalitete člankov, nadaljuje z dialogom med krščansko in marksistično mislijo, ki pa v angleških razmerah ne dobiva tiste intenzitete, kot jo je pričakoval »očec« dialoga, John Lewis, v marcu 1966.

-rr

NEW LEFT REVIEW

Št. 39, 1966

Richard Pryke, *Napovedane krize*, nas sooča z vzroki krize laburistične ekonomske politike, ki so jih laburisti čisto spregledali, ko so izrabljali ener-

gijo predvsem v boju za osvojitve oblasti. Nestabilna plačilna bilanca v prvih mesecih laburistične vladavine je Wilsona prisilila do znanih ekonomskih posegov v gospodarstvo (julij, 1966). Poglavitna pomanjkljivost teh posegov je bila ta, da vlada ni prevzela nadzora, temveč jo je prepustila businessu. S tem v zvezi podrobneje opisuje vlogo bančnega kapitala. Medtem pa so se pojavile tudi močne težnje, da se problem deficita razreši na račun zmanjševanja stroškov za javne zadeve.

Georg Lukács, *Tehnologija in družbeni odnosi*, podaja kritiko Buharinove Teorije zgodovinskega materializma, učbenika za marksistično sociologijo. Članek kaže, po mnenju uredništva revije, na razliko med boljševisko in srednjeevropsko varianto marksizma. Lukács predvsem ruši mit, da je tehnologija sama po sebi nesocialna kategorija. Nasprotja med produkcijskimi silami in produkcijskimi odnosi so nasprotja med naravnimi pogoji prisvajanja narave

(skupno z družbenimi odnosi, kulturnimi in fizičnimi faktorji, skratka, procesom produkcije) in pogoji razlaščenja (odnosi, ki določajo lastninski moment in distribucijo proizvoda). Buharinov sklep o nemožnosti predvidevanja v družbenih vedah nasprotuje revolucionarnemu duhu marksistične teorije in jo odvrta od realnih revolucionarnih možnosti. Buharin prav tako poenostavlja hierarhično paralelo med nosilci ekonomske in oblastne strukture. Njegova bazična filozofija je po Lukácsovem mnenju popolnoma v skladu z konceptualnim materializmom.

Giovanni Arrighi, *Politična ekonomija Rodezije*, podrobneje obravnava kvaliteto in kvantiteto vzrokov med ekonomsko bazo in superstrukturno v luči razvoja rodezijske ekonomije. Osrednjo tendenco članka predstavlja misel, da vladna politika laburistov ni prav v ničemer omajala temeljev obstoječega rodezijskega režima.

-rr

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

II. FILOZOFIJA

—: SIMPOZIJ o socialističnem humanizmu. (Beograd, 19.—21. dec. 1966) Komunist, 23. dec. 1966, št. 31.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

CERNE France: Znanost, univerza in družba. Po univerzitetni skupščini. Delo, 29. dec. 1966.

FALE France: Kaj še čakamo? (Ob osnutku zakona o financiranju izobraževanja in vzgoje.) Delo, 9. dec. 1966.

FERBAR Janez: Zakon naj zaščiti dijake. Pripombe k osnutku zakona o srednjih šolah. Delo, 14. december 1966.

—: FINANCIRANJE po starem. Zakon o financiranju šolstva naj bi bil

sprejet spomladi 1967. V prvem polletju bo veljalo začasno financiranje. Delo, 29. dec. 1966.

—: FISIJA velikog ekrana. Ekonomska politika, Beograd, 12. XI. 1966, št. 763, str. 1447. (Ob zakonu o filmu in filmski proizvodnji.)

—: IZJAVA članov pedagoško-znanstvenega sveta pravne fakultete univerze v Ljubljani k predlogu zakona o financiranju izobraževanja in vzgoje v SR Sloveniji. Delo, 2. dec. 1966.

NIKOLIĆ Miloš: Savez komunista i naučno stvaralaštvo. Socijalizam, Beograd, 1966/IX, št. 10, str. 1288 do 1335.

—: PRISTOJNOSTI univerze se morajo bistveno ukrepiti. Redna letna skupščina univerze govorila o aktualnih problemih ljubljanskih fakultet. Delo, 16. dec. 1966.

VI. POLITIČNE VEDE

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

GOŠNJAK Ivan: Armada se razvija v skladu z našimi socialističnimi odnosi. Odgovori državnega sekretarja za narodno obrambo generala armije Tanjugu ob 25-letnici JLA. Delo, 22. dec. 1966.

—: **IZVRSNI SVET** je umaknil odstop. Besedili zakona se ne ujemata. Delo, 30. dec. 1966.

JARC Vlado: Razpletanje (ostavka IS). Delo, 12. dec. 1966.

—: **KAKO** najti rešitev? Predsedstvo republiške skupščine meni, naj bi pristojni odbor rep. zbora pripravil nov predlog zakona. Po odstopu IS. Delo, 9. dec. 1966.

KARDELJ E.: Rotacijo prožno uporabljati. Komisija zvezne skupščine obravnavala priprave na volitve. Delo, 16. dec. 1966.

KARDELJ E.: Samoupravljanje zahteva sodobno in učinkovito upravo. Komunist, 30. dec. 1966, št. 52.

KOMATINA M.: Avtoriteta danes. Komunist, 9. dec. 1966, št. 49.

MARKIČ Boštjan: Demokratizacija volilnega sistema. Ob beograjskem simpoziju o volilnem sistemu v družbenem samoupravljanju. Naši razgledi, 26. nov. 1966.

—: **MNENJE** odbora: javnost ni bila objektivno obveščena. Prva točka odbora socialno-zdravstvenega zbora za proučevanje zakonskih in drugih predlogov. Delo, 17. dec. 1966.

POPOVIČ Milentije: Izmene u odnosima snaga neposredne socialističke demokratije i birokratizma. Socijalizam, Beograd 1966/IX, št. 10, str. 1240—1250.

—: **POTREBNA** je večja odgovornost izvršnih in upravnih organov. Republiški svet je analiziral nedavno skupščinsko razpravo. Delo, 10. december 1966.

—: **RANKOVIĆ** in njegova skupina oproščeni kazenskega pregona. Sklep o tem je izdal predsednik republike. Delo, 10. dec. 1966.

—: **REPUBLISKI IS** je odstopil. Republiški zbor je odstop sprejel na znanje. Do izvolitve novega opravlja posle sedanj. Delo, 8. dec. 1966.

SIMONETI Rino: Stroka, znanost in morala. Razmere in odnosi v gospodarstvu v luči podatkov za osem mesecev leta 1966. Naši razgledi, 26. nov. 1966.

SMOLE Janko in **Majda GASPARI:** »Zelo dobro je, da zaostrimo čut za odgovornost.« Odgovarjala sta na vprašanja ljubljanske televizije. Delo, 14. dec. 1966.

SNUDERL Makso: Ob današnjem položaju v republiški skupščini. (Ob odstopu IS.) Delo, 8. dec. 1966.

TOSŠ Niko: Direktor in samoupravljanje. Komunist, 23. dec. 1966, št. 51.

—: **TUJI** glasovi o ostavki IS. Delo, 11. dec. 1966.

—: U **CEMU** se razilazimo. (Svetozar Vukmanović o »Ekonomskej politici.«) Ekonomska politika, Beograd, 12. XI. 1966, št. 763, str. 1441 do 1442.

VIDOJEVIĆ Zoran: Avantgardnost Saveza komunista danas. Socijalizam, Beograd, 1966/IX, št. 10, str. 1336 do 1349.

VRATUŠA Anton: Aktualna vprašanja našega volilnega sistema. Komunist, 7. okt. 1966, št. 40.

—: **ZACETEK** obdobja konkretnjših in nujnih samoupravnih akcij. IO GO SZDL Slovenije o odstopu IS. Delo, 16. dec. 1966.

ZAVASNIK Bojan: Ostavka in samoupravljanje. Komunist, 16. dec. 1966, št. 50.

—: **ZBORA** se ne ujemata glede prispevka. Predsednik IS Janko Smole na skupni seji rep. in socialno-zdravstvenega zbora: če bo zakon odklonjen, naj skupščina glasuje o zaupnici IS. Delo, 6. dec. 1966.

3. Politični sistemi in organizacije

—: **MANJSINA** in človekove pravice. Resolucija 6. zasedanja Slovenske kulturno-gospodarske zveze v Trstu. Delo, 23. dec. 1966.

5. Mednarodni odnosi

NIKEZIC Marko: Naš mednarodni položaj je odvisen od uspehov našega notranjega razvoja. M. N. je odgovarjal na vprašanja o zunanji politiki v »Aktualnih pogovorih.« Delo, 23. dec. 1966.

- : **PODPIRAMO** ljudstvo Vietnama v njegovem boju proti agresiji. Poziv odbora za podporo »Sodišču za ugotavljanje vojnih zločinov v Vietnamu«. (Podpisi predstavnikov javnega življenja.) Delo, 11. dec. 1966.
- : **POZIV** ob dnevu vietnamske FNO. »Jugoslovanski državljani naj nadaljujejo akcijo vsestranske pomoči ljudstvu te oddaljene, a po ciljih boja našim narodom bližnje države«. Delo, 20. dec. 1966.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

- BAJT** dr. Aleksander: Kmetijski in nekmetijski produkt jugoslovanskega gospodarstva in njuni tvorci v razdobju od 1947—1964. *Ekonomika revija*, Ljubljana, 1966/XVII, št. 3, str. 261—287.
- BESTER** Mara: Vidiki razvoja ekonomske vede. Iz referata na jubilejni proslavi ljubljanske ekonomske fakultete. Delo, 18. dec. 1966.
- BUKOVEC** Janez, Lado **RUPNIK**: Prelivanje sredstev za poslovne investicije in finančni sistem. *Ekonomika revija*, Ljubljana, 1966/XVII, št. 3, str. 289—313.
- CERNE** France: Primerjalna analiza ekonomskih sistemov. *Ekonomika revija*, 1966/XVII, št. 3, str. 347 do 357.
- DEJANOVIC** Petar: Sistem unutrašnje raspodele na principu dohotka. *Ekonomika preduzeća*, Beograd, 1966/XIV, št. 11, str. 721—728.
- HADZI-VASILEV** Mito: Radniška klasa i privatna svojina. *Socijalizam*, Beograd, 1966/IX, št. 10, str. 1251 do 1267.
- JANICIC** Dušan, Bruno **BELIC**: Društveno-ekonomski problemi u vezi sa uvođenjem 42-časovne radne nedelje. *Ekonomika politika*, Beograd, 1966/XIV, št. 11, str. 759 do 762.
- JANZEKOVIC** Ivo: Negospodarno je zahtevati prerazdelitev narodnega dohodka na račun gospodarstva. *Intervju*, Delo, 29. dec. 1966.
- KARDELJ** E. Pomen fakultete pri uporabi ter razvoju ekonomske misli.

Pozdravni govor E. K. in A. Strune na jubilejni seji ljubljanske ekonomske fakultete. Delo, 17. jan. 1966.

- KELLY** Joe: Obeležje »efikasno« ru-kovodioca. *Ekonomika preduzeća*, Beograd, 1966/XIV, št. 11, str. 791 do 792.
- LAH** Tine: Poskus sproščanja nekaterih ekonomskih kategorij v gospodarskem sistemu Nemške demokratične republike. *Ekonomika revija*, Ljubljana 1966/XVII, št. 3, str. 357 do 367.
- : **MERENJE** rada menedžera. *Ekonomika politika*, Beograd, 12. XI. 1966, št. 763, str. 1454—1455.
- MILENKOVIĆ** V.: Dinamična međunarodna podela rada. *Ekonomika politika*, Beograd, 12. XI. 1966, št. 763, str. 1446—1447.
- : **ORGANIZACIJA** preduzeća — preduzeću. *Ekonomika politika*, Beograd 12. XI. 1966, št. 763, str. 1444 do 1445.
- POKORN** Jože: Makroekonomska abeceda. *Ekonomika revija*, Ljubljana, 1966/XVII, št. 3, str. 314—322.
- SOCAN** Lojze: Nekateri značilnosti našega gospodarstva v zvezi s predvideno konvertibilnostjo dinarja. *Ekonomika revija*, 1966/XVII, št. 3, str. 324—345.
- TALAMON** Mario: Cene i traženje u »mešovitoj« privredi. *Ekonomika politika*, Beograd, 12. XI. 1966, št. 763, str. 1452—1453.
- : **ZASTITA** zaposlenih u inostranstvu. *Ekonomika politika*, Beograd, 12. XI. 1966, št. 763, str. 1456—1457.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

- CIMIC** Esad: Kritična zavest o smislu dialoga med marksisti in teisti. *Komunist*, 21. in 28. okt. 1966, št. 42, 43.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

- FERMI** Laura: Mussolini. (Prevedel Vl. Naglič.) Ljubljana, Cankarjeva založba 1966. 442 str. (Bios 42). 3047-52.

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

CERNECEVSKIJ Ju. M.: Bor'ba V. I. Lenina protiv kautskianskoj revizii marksizma. Leningrad, Leninizdat 1965. 218 str. 11.612.

II. FILOZOFIJA

BERDJAEV A.: Christian Existentialism. A Berdyaev Anthology. Ed. and transl. by D. A. Lowrie. New York, Allen and Unwin 1965. 333 str. II/10.278.

CATTOPADH'JAJA D.: Istorija indijskej filosofii. Per. s angl. Moskva, Progress 1966. 328 str. 11.603.

CON Cin Sok, Con Son Chol', Kim Chan Von: Istorija korejskoj filosofii. Tom I. Per. s korej. Moskva, Progress 1966. 414 str. 11.605-1.

—: FILOSOFIJA estestvoznaniya. Vyp. I. Moskva, Politizdat 1966. 415 str. 11.619-1.

KISSEL' M. A., Emdin M. V.: Etika Gegelja i krizis sovremennoj buržuaznoj etiki. Leningrad, Izd-vo Leningrad. un-ta 1965. 124 str. II/10.380.

KOPNIN P. V.: Vvedenie v marksist-skiju gnoseologiju. Kiev, Nauka dumova 1966. 288 str. 11.602.

—: KRATKIY slovar'po etike. Pod red. O. G. Drobnickogo. Moskva, Politizdat 1965. 544 str. I/1740-Č.

LITMAN A. D.: Filosofskaja mysl' nezavisimoy Indii. Moskva, Nauka 1966. 268 str. II/10.391.

III. SOCIOLOGIJA

ADLER M.: Die solidarische Gesellschaft. Wien, Europa Verl. 1964. 192 str. (Adler M.: Soziologie des Marxismus. Bd. 3.) 11.515-3.

—: ANALIZY i proby technik badawczych w socjologii. Tom I.: Praca zbiorowa pod redakcia Zygmunta Gostiewskiego. Wrocław-Warszawa-Krakow, Zakladnarodov im. Ossolinskih — Wydaw. polsk. akad. nauk 1966. 379 str. (Institut filozofii i socjologii Polskiej akademii nauk.) 11.615-1.

BOUMANN P. J.: Kultur und Gesellschaft der Neuzeit. Olten, Walter Verl. 1962. 405 str. II/10.274.

GOLDSCHMIDT Walter: Comparative Functionalism. An Essay in Anthropological Theory. Berkeley and Los Angeles, Univ. of California Press 1966. 149 str. 11.625.

IVANOV N. P.: Tehničeskij perevorot i rabočij klas v glavnih kapitalističeskijh stranah. (Kvalifikacija i zanjatnost.) Moskva, Nauka 1965. 189 str. 11.570.

KLAPP O.: Symbolic Leaders. Public Dramas and Public Men. Chicago, Aldine 1964. 272 str. (Observations 1) 11.517-1.

—: METODOLOGIČESKIE voprosy obščestvennyh nauk. Koll. avt. Sbornik statej. Moskva, Izd-vo Mosk. un-ta 1966. 341 str. 11.600.

PARSONS T.: Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives. Englewood Cliffs, Prentice-Hall 1966. 120 str. (Foundations of Modern Sociology Series. 12.) II/9736-12.

—: SOCIOLOGIČESKIE problemy pol'skogo goroda. (Varšava 1964.) Per. s polsk. Moskva, Progress 1966. 376 str. 11.604.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

ALESINA L. S., Javorskaja N. V.: Iskusstvo Jugoslavii. Očerki, Moskva, Iskusstvo 1966. 326 str. 11.616.

DAVYDOV Ju.: Iskusstvo i elita. Moskva, Iskusstvo 1966. 343 str. 11.622.

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela

—: ISTORIJA političeskijh učenij. Čast' 1. Pod red. K. A. Mokičeva. Učebnik dlja jurid. vuzov. Moskva, Vysš. škola 1965. 472 str. 11.500-1.

VII. POLITICNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

KARINJA L. F., Kjazev Ju. K., L. V. Tjagunenko: Ekonomika Jugoslavii. Moskva, Ekonomika 1966. 224 str. 11.598.

Iz vsebine naslednjih številk :

Vlado Krivic

Samoupravljanje in ustavnost

Roman Oberlintner

Celodnevno bivanje učencev v šolah

Stane Dolanc

Demokratski centralizem v teoriji in praksi

Viljem Nemec

»Nezaposlenost« zaposlenih

Stane Možina

Nove metode v upravljanju

Leskovic-Zoran

Kdo naj raziskuje tržišče?

Ljuba Adamović

Kapitalistične države in problemi razvoja

W. Wesolowski

Procesi preobrazb razredne strukture v socialistični formaciji

TUJI AVTORJI

MIROSLAV KUSÝ, rojen 1931, docent na filozofski fakulteti univerze Komenskega v Bratislavi, član kolegija za filozofijo pri slovaški akademiji znanosti, član uredniških odborov večjega števila revij, avtor naslednjih večjih del: *Uvod v filozofijo* (1961), *O odnosu med teorijo in prakso* (1962), *O odnosu med telesnim in duhovnim delom* (1962), *Marksistična spoznavna teorija* (1962), *Umetnost in spoznavanje* (1964), *Filozofija politike* (1966) in večjega števila strokovnih razprav.